De Denker. Deel 3 (1765)

bron
De Denker. Deel 3. K. van Tongerlo en F. Houttuin, Amsterdam 1766

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_den001denk03_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

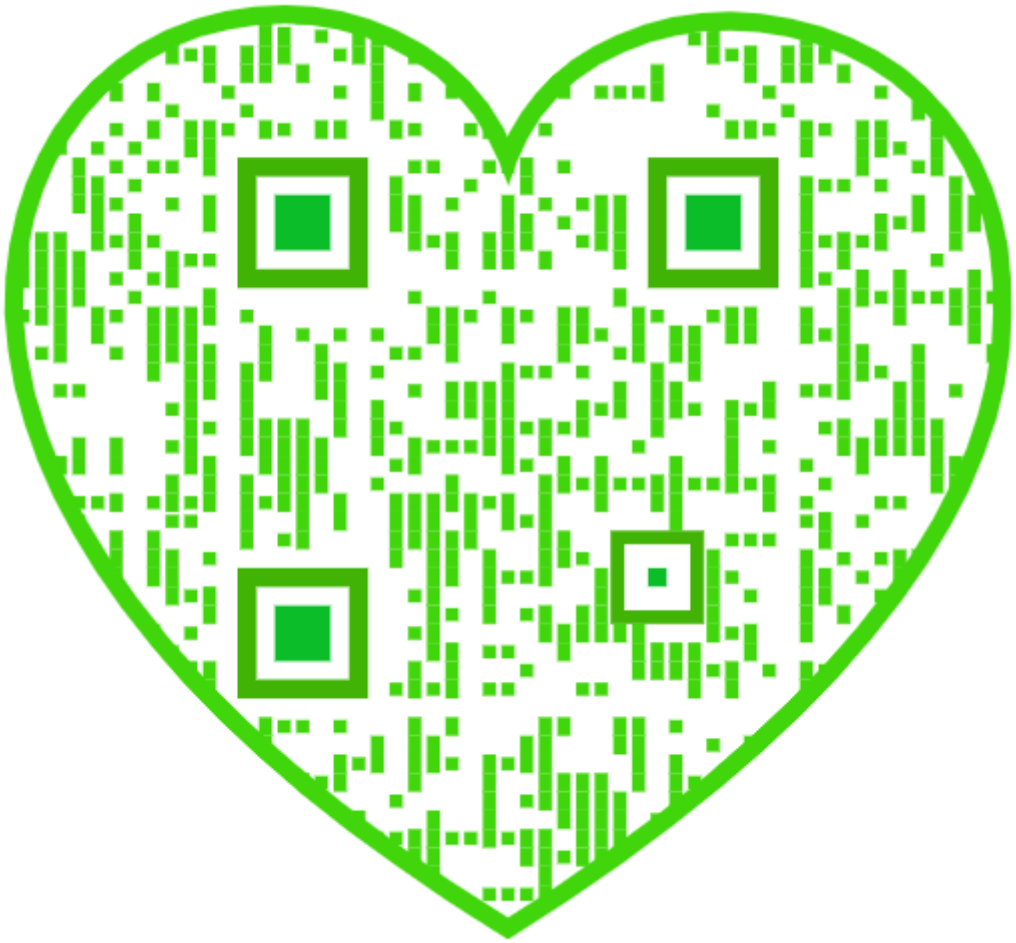

De Denker.
N°. 106.
Den 7. January 1765.

[Aanmerkingen van den Denker over de gewoone gebreken in de Lighaamelyke Opvoeding der Kinderen, en aanspooringen om deze te verbeteren.]

HEt gaat my zomtyds, gelyk de meeste Schryvers, welke nagt en dag op hunne onderwerpen peinzende, eindelyk zelve niet meer weeten, of hunne fraeije vindingen droomen, of gevolgen van een verstandig waaken zyn, gelyk hunne Lezers ook, in het doorbladeren hunner Werken, dikwils niet ontdekken kunnen, of zy dezelve slaapende of waakende geschreeven hebben. Ik had, na 't leezen van eenige nieuwe Verhandelingen, over de lighaamelyke opvoeding der kinderen, reeds al eenigen tyd voorgenoomen, om myne aanmerkingen, over een byzonder gedeelte van dat onderwerp, myne Lezeren, op eene gemeenzaame wyze, mede te deelen, en hier door, ware het moogelyk, smaakelyk te maaken. ‘Fatzoenlyke Lieden, zeide ik in my zelven, hebben nog tyd, nog lust, om Boeken over de opvoeding der kinderen te leezen, ook behoeven zy geen Geneesheer te vraagen, wat hunne kinderen al of niet verdraagen kunnen, 't zyn Hunne Eige, en Zy Zelve behoorden ze derhalven best te kennen’. Ik wenschte egter, dat myne aanmerkingen zig, tegen alle deze bondige redeneeringen aan, een weg ter overtuiging in het hart

myner Lezeren baanen mogten, en ik mymerde vast over de beste wyze, om hen dezelve onder het oog te brengen, toen zeker gesprek tusschen een Boer en zyn Landheer, dat ik toevallig aanhoorde, my eene gevoegelyke aanleiding tot myn voorneemen gaf, maar tevens ook een gezigt, of droom, (ik weet niet wat het ware,) voortbragt, 't welk ik zo aanstonds zal melden, als ik eerst het gesprek van den Boer verteld hebbe.

Terwyl ik met dezen mynen Huisman dan, aan zyn haard, voor eenige dagen, zat te praaten, hielde 'er een Reiskoets voor het huis stil, waar in een Heer en Darme, en twee jonge Heeren in Pelsen begraaven, gezeten waren. De Boer liep naar buiten om zyn Landheer te begroeten, terwyl zyne kinderen zig op het ys by huis bleeven vermaaken. ‘Zyn dat uwe kinderen, Jan’? vroeg Mevrouw, 't welk Deze hebbende toegestemd, begon zy hem te bekyven, dat hy zulke jonge schaapen, zo dun gekleed, in zulk weder, buiten 's huis liet loopen. ‘Is het wel wonder, voegde zy 'er by, dat zy verkouwdheeden en zinkingen krygen, gy Lieden haalt het u zelve op den hals’. ‘Zinkingen Mevrouw’, antwoordde de Boer, ‘die kennen wy hier niet, en als de Jongens eens verkouwen worden, dat gaat al wêer over, of wy kooken ze 's avonds eens wat Salie-melk’. ‘Welk een verschil’ hernam Mevrouw, ‘onze kinderen worden zo wel opgepast, en krygen evenwel zo veele ongemakken’. ‘Dat mag dan wel van 't oppassen koomen’, zeide Jan. ‘Neen Jan’, viel Myn Heer hier op in, ‘maar uwe boere jongens zyn van een harder en wreeder Natuur: als wy de Onzen dus behandelden, zy zouden niet lang over hunne ongemakken klaagen’. ‘Wy verliezen evenwel minder kinderen’, merkte de Boer hier op aan, ‘dan de Stêelui’. ‘Ja maar Jan, onze kinderen behoeven zo sterk niet te zyn, zy konnen hun gemak houden’. 't Was evenwel goed Landheer, dat zy ook ‘ongemak *konden* lyden’. ‘Neen Jan, dat gaat niet met fatsoenlyke Lieden, gy begrypt dat zo niet; Maar laaten wy verder over onze zaaken spreeken,

de Paarden worden koud.' Ik vertelde Jan, na dat zyn Landheer vertrokken was, om hem te beduiden, dat hy onmoogelyk zo goed begrypen konde, als of hy ook een Zyde Vest en dikke Pels aan 't lyf hadt, dat HENRIK de VIII^{de}, Koning van *Engeland*, voormaals alle Heeren vergund hadt, den bybel te mogen leezen, terwyl dit aan hunne knegts verboden bleef, die men onderstelde, dat eene Ziel van eene al te grove stoffe hadden, om het H. Woord te verstaan. De Boer pruttelde, en wist niet, of ik ernstig sprak of lagte, tot dat ik 'er op volgen liet, dat EDUARD de VI^{de}, dit onderscheid naderhand hadt weggenoomen, om dat hy oordeelde, dat de Lakeyen zo wel verstand konden hebben als hunne Heeren. 'Braave EDUARD'! riep hy uit, 'dat zal ik myn Landheer vertellen, en my op u beroepen.' Ik begaf my laggende op den weg, en verviel, 't huis gekoomen, in den volgenden droom of mymering.

Ik zag, dagt my, eene oude Aap, welke twee van haare liefste jongen tusschen haare voorste pooten hieldt, terwyl de min begunstigde zig op haar rug behelpen, en, van zyne geboorte af, leeren moest, om zig voor vallen te bewaaren. De oude Aap liefkoosde haare troetelkinderen, zo lang en teder, tot dat zy het één verminkt, het ander dood gesold hadt; het derde moest gestadig oppassen, om niet van den rug zyner Moeder te raaken, daar het onderwyl meer koude leedt, en geringer voedzel kreeg, maar, ten allen gellukke, rap en sterk wierdt; en toen de beide lievelingen, op de gezegde wyze, verongelukt waren, sprong hy op van vreugde, dat zyne Moeder hem zo weinig gunst beweezen hadt. Als ik my over die dwaaze liefde der Aapen verwonderde, verscheen my op 't zelfde oogenblik een Geest, welke my in dezer voegen aansprak. 'Wat staat gy, en ziet naar dit Redelooze Dier, en wendt uwen aandagt af van die Schepzels, die zig redelyk noemen! Waarom verwondert g'u niet over uwe medeburgeren, die zig, met alle hunne ingebeelde wysheid, in de zelfde dwaasheid verloopen, en, met de tederste liefde, die zy voor hun kroost voorwenden, zig aan

de uiterste wreedheid, ten hunnen opzigte, schuldig maaken. Waarom brengen uwe kinderen eene natuurlyke zwakheid, met hunne geboorte, ter wereld, om dat zy van zwakke ouderen zyn voortgesprooten? Waarom kwynen hunne Ouderen, om dat zy kwalyk zyn opgevoed? en waarom eindelyk vermeerdert deze zwakheid des Menschdoms van geslagt, tot geslagt, om dat men het gebrek der ouderen, 't welk door de opvoeding moest verholpen worden, door die zelfde oorzaak, al geduurig erger maakt? Beschouw zo veele Volkeren en Landen, daar betere gewoontens hebben stand gehouden, en verwonder u over de gelukkige uitwerkzelen, die men 'er van bespeurt. Zie daar Amerika in 't byzonder, zie daar die Volkeren, die gy Wilden noemt, om dat zy minder van de natuur zyn afgeweeken. Gy ziet dat daar geen kind gezwagteld wordt, en dat alle volwassenen egter groot, wel gemaakt, en rond van leden zyn. Daar gintsch in Peru windt men, 't is waar, eenige kinderen in doeken, maar hoe los en lugtig zitten dezelve, hoe vryelyk beweegen de wigten hunne armen en beenen, die de natuur aan uw geslagt zekerlyk niet gegeeven heeft, om eerst door de zorg uwer ouderen, vervolgens door uwe eige vadzigheid verlamd te worden. Daar verder ziet gy de kinderen op den vlakken grond, ter diepte slegts van eenige duimen, en ter breedte van een voet of twee, een weinig uitgegreppeld, op vellen nederleggen, dus kunnen zy zig vryelyk beweegen, spartelen en rollen, zonder dat zy vallen kunnen. Eenigen, die een weinig beginnen te loopen, ziet gy naar de Moeders kruipen, welke hen, van verre, haare borsten laaten zien, om hen op te wakkeren en te lokken.' Maar Hemel! riep ik uit, waar legt men daar in Noord-Amerika de kinderen p neder? 'Het is de Molm van hout,' hervattede myn onderregter, 'van de Wormen doorknaagt, 't welk in die boschryke landen in overvloed voor handen is; men gebruikt het, in plaats van Wieg en Dons, het is koel, en trekt, door

zyne droogte, alle vogtigheid na zig. Uwlieder Zaagmeel, wel gedroogd, zou, met gelyk nut, moogelyk, tot het zelfde oogmerk gebruikt kunnen worden.' Ik zag verder toe, en bespeurde jonge zwarten in Afrika, die zig met hunne tedere handen en voeten om 's Moeders beenen slingerden, tot aan de dyen opklommen, en zig zo vast wisten te houden, dat de Moeders alle haare verrigtingen onbelemmerd vervolgden; ik zag kinderen van twee of drie maanden oud reeds op handen en voeten kruipen, en de volwassenen in deze gestalte byna zo snel, als op hunne beenen loopen. 'Aanschouw dit alles, vervolgde myn Geeft, vergelyk 'er de bedorve zeden uwer Europeaanen, en byzonderlyk uwer stedelingen mede, en verwonder u over de verkeerdheid van uw Geslagt, 't welk, naar maate het beschaafder heet te worden, de natuur baldaadiger wêerstreeft, en die Voorwerpen, welke het betuigt meest te beminnen, met de grootste wreedheid behandelt. Ik laat dit verder aan uwe eige overdenking over, ontwaak en schryf.' Hier op verliet hy my, van verwondering opgetoogen; ik raakte van zelve straks aan 't overdenken, maar 't is met wêerzin, dat ik ook het ander gedeelte van dit bevel volbrengen, dat ik *Schryven* moet; om dat ik vastelyk voorzie tegen den zin van alle Moeders, en zelfs van veele Vaders, te zullen schryven.

Wat kan inderdaad het gewoone broeyen der kinderen, waar toe eene kwalyk beraade liefde de tederhartige Moeders, voor al zo zy heel ryk zyn, meest altoos aanspoort, en 't welk men t'onregt voorzorg en moederlyke toeverzigt noemt, wat kan, zeg ik, dit tog anders uitwerken, dan de kinderen te verzwakken? Hunne tedere Leden in Pelsen te bewinden, moet de vezelen onfeilbaar verweeken, en derzelver veerkragt meer verminderen, naar maate dezelve den invloed en werking der lugt, in de vroege jeugd, meer van nooden hebben, om allengs steviger te worden. Wolle Hanssoppen, baaye onderrokken, vlessen aan de voeten, warme stooven, besloote vertrekken, heete dranken, werken die verslap-

ping nog kragtiger uit, en voltooien eerlang het geen de muffe wieg en blaakende vuurmand zo gelukkig begonnen hadden. Alle die heilzaame voorzorgen bewaaren ons voor de koude, die wy noodig hadden, en brengen tevens te weeg, dat wy ten langen leste voor geene koude bestand, en onbekwaam zyn, om in de lugt te leeven, dat is te zeggen, zy maaken ons slap, kwynend, lusteloos, en ter genieting des levens zelve ongeschikt. Het uiterlyk aanzien dier troetelkinderen, hunne vaatsche trekken, flauw gezigt, doodsche wangen, bleeke lippen, magere armen, schraale kuiten, loome beweegingen, en schielyke vermoejing bewyzen, hoe zeer de toon hunner zenuwen, reeds in hunne eerste jeugd, verslapt is.

De koude, weeten wy integendeel, door bekende Proeven en ondervindingen, dat alles te saamen trekt, dat onze vaste deelen in 't byzonder eene mindere ruimte doet beslaan, en dus tevens den toon onzer vezelen spant, en onze vogten, door de saamentrekking, meerdere spanning, en sterker slag der vaten dwingt een sneller omloop door ons geheele lighaam te maaken; Zie daar de rede, dat wy des winters sterker zyn, dan des zomers, zie daar de rede, dat wy in helder vorstig weder meer uitwaassemen, dorstiger zyn, en inzonderheid smaakelyker eeten, dan in eene maatige, en voor al in eene vogtige warmte; want koomt 'er vogtigheid by de warmte, dan weekt alles los, wat voor vuur en water doordringbaar is; Dit is eene zeer eenvoudige waarneeming, die de geheele wereld weet, en het gebruik, dat ik 'er van maaken zal, wyst zig zelven even duidelyk aan. Naar maate men de kinderen lugtiger kleedt naar maate men hen de voordeelen eener zuivere lugt uit- en in-wendig meer genieten laat; Naar maate men ze, met één woord, harder opbrengt, moeten zy noodwendig sterker worden, om dat hunne vezelen, en alle hunne vaste deelen geduurig saam getrokken, en hier door zo wel, als door de inademing van een veerkragtiger lugt, de omloop hunner vogten bevorderd wordt; dus brengt de koude haar eigen hulpmiddel altoos mede, door onze *circulatie* aan te zetten, en de inwendige warmte te vermeer-

deren, naar maate de uitwendige minder wordt. Daar integendeel, naar maate men de lighaamen uitwendig sterker broeit, die warmte, gevoegd by de vogtigheid onzer uitwaassemingen, een soort van bad uitmaakt, waar in onze Leden geduurig stooven, en alles verslappen en uitweeken moet.

Koude of warme dranken werken inwendig hetzelfde, 't geen eene broeijende of lugtige kleeding uitwendig doet, en men begrypt dus ligtelyk, dat Koffy en Thee, lauw bier, en bedompte vertrekken met de Pelsen, Hanssoppen, wolle onderrokken, watervlessen, en stooven saamenspannende, niet anders dan zwakke kinderen kunnen maaken.

Nog eens; om onze lighaamen te versterken, moeten wy de vaste deelen saamentrekken, en den omloop der vogten bevorderen: Dus is het dat de *Kina* versterkt; maar wy kunnen dit, door middel der uitwendige koude, door middel van koude dranken, en door het inademen van eene koude en frissche lugt beter te weege brengen, dan door de beste *Kina*, die Amerika opgeeft, om dat wy dus de zelfde versterking bekoomen, zonder dat wy voor verstoppingen, of andere nadeelen der *Roborantia* behoeven te vreezen, en inzonderheid, om dat wy die versterking dus in het geheele gestel tevens op eene geregelde en eenpaarige wyze uitwerken.

Dit alles wordt door eene standvastige ondervinding buiten allen tegenspraak bevestigd. Die kinderen, welke de koelste opvoeding, om het eens zo te noemen, hebben zyn, het overige gelyk staande, niet slegts de sterkste, maar die volkeren zelfs, welke in koude landen woonen, zyn altoos steviger en moediger, dan die een zuidelyker lugt inademen. Ja! om koude voeten en winter handen voor te koomen, weet men, dat 'er niets beter zy, dan dezelve dikwils in koud water te wasschen; En om menigvuldige buikpynen, en geduurige winden weg te neemen, verbieden de beste Geneesheeren alle warme dranken. Wilt gy dan, Myne Medeburgers! uwe lieve Wigten voor verkouwdheeden, zinkingen, kwaadaartige hoesten, kwyning, lusteloosheid, ja teering zelve bevryden, smyt

al dien schadelyken toestel van pelsen, Hanssoppen, wolle rokken, warme vlessen, stooven, theeketels, koffy-kannen, en wat verder van dien aart is, voor uwe kinderen weg, stel ze, met voorzigtigheid, voor de koude bloot, gun ze, zo veel moogelyk, de voordeelen eener frissche lugt, en getroost u liever een klein ongemak van eenige dagen, dan eene doorgaande zwakheid en kwyning voor al hun leeven.

Lapzalvers zullen my dit Vertoog kwalyk neemen, maar zo veele braave Geneesheeren, daar ons Vaderland, misschien boven alle Landen in Europa op kan boogen, die het welzyn hunner Landgenooten wezenlyk bedoelen, en dit in hunne practyk zo wel als schriften toonen, zullen myne aanmerkingen verder ophelderen, en door hun gezag aandringen. Voor het overige heb ik geoordeeld dit nieuwe Jaar, in plaats van ydele wenschen, niet beter met myne Lezeren te kunnen aanvangen, dan met eenige verbetering, zo 't moogelyk zy, uit te werken in 't geen voor Allen boven alles dierbaar is.

A.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 107.
Den 14. January 1765.

[Over de volmaaktheid der laatere Muzyk.]

Music the fiercest grief can charm,
And fates severest rage disarm.
Music can soften pain, to ease
And make despair and madness please;
Our joys below it can improve,
And antedate the bliss above.

POPE.

ONder de nieuwere uitvindingen ter bevordering van nutte Wetenschappen en fraaie Konsten, zal inzonderheid de Konst om Muzyknooten te drukken, zo dezelve eens den gewenschten trap van volmaaktheid bereikt, den dank van alle Minnaars der Speelkonst, en voor al van de Componisten verdienen. Het is te hoopen, dat door dit middel voortreffelyke werken algemeener, en de roem der zulken, die in deeze edele konst uitmunten, uitgebreider en duurzaamer zal worden, als tot nog toe, nu veelen, die of geene geleegenheid, of geene genoegzaame vermogens hebben toe het vervaardigen van groote stukken, veel al genoodzaakt worden kleinere werkjes aan deezen of geenen Liefhebber over te laaten, die dikwils, gelyk een Gierigaart, de waardy van zy-

nen Schat daar in stelt, dat hy hem alleen bezit. Hoe laag is deeze wys van denken! De Werken der fraaie Wetenschappen en Konsten behoorden het eigendom van 't gantsche Menschdom te zyn, dewyl ieder ziele, die derzelver waardy voelen kan, een billyken eisch op dezelve heeft. Behalven dit, hoe zeer beneemt men den fraaien Geesten den moed om alle hunne kragten in te spannen, wanneer men hun de hoop op eer afsnydt? Waarlyk de Muzyk dichters hebben, des ongeacht, genoegzaame reden zig in deezen opzigte te beklaagen. De meeste Geleerden (en deezen nogtans waanen zig in het bezit te zyn, van als scheids-mannen over toekomstigen roem uitspraak te doen) laaten zig aan de beroemste uitvinders in deeze lievenswaardige konst zo luttel geleegen zyn, als ware het eene uitgemaakte zaak, dat dezen onder de fraaie Geesten geen plaats verdienen. Zy onthouden deeze lievelingen van Apollo den laurier-krans, dien ze zo kwistig dikwerf voor hoofden vlegten, op welken dit immer-groenend loof zyne natuurlyke kragt verliest, en zo haast als de verwelkelykste plant verdort. Deeze handelwyze zou onvergeeflyk zyn, ware zy niet hier mede te verschoonen, dat deeze wakkere Mannen nauwlyks met eene eenige Zang-godinne, ik laat staan met derzelver geheele choor, bekend zyn.

Ondertusschen wordt het ongelyk, welk de Toonkonstenaars daar by lyden, daarom niet minder; te meer, daar de Muzyk misschien, en meer als misschien, de eenigste der fraaie konsten is, in welke de nieuwere tyden de Grieksche en Roomsche oudheid overtreffen. Men voege hier by, dat de latere Componisten geen Homerus, Virgilius, Horatius, geen *Antiken* hadden, naar welken zy zig vormen konden; en onze gemaakte aanmerking, zal des te gegronder voorkomen.

Doch mogelyk heeft het gebrek aan voorbeelden onzen Componisten ten voordeele gestrekt. Althans de geleegenheid om blotelyk navolgers te worden, werd hun hier door benomen Reets voor handen zynde Meester-stukken behoefden hen niet af te schrikken om zelf *origineel* te denken; nog, by 't in 't ligt geeven van een nieuw stuk, het geschreeuw der blinde Aanbidders van de Oudheid: *Hoe ongelyk is 't aan dit of dat oude stuk*; *hoe slegt gevolglyk*! te vreezen. Dit noodzaakte hunde Musyk in haaren wezentlyken grond naar te spooren; haar eige Genie te volgen; nauwkeurig te letten op den indruk, die een Musykstuk op 't gemoed der toehoorderen maakt, en 't regte spoor ter bereiking van waare volkomenheid in te slaan. Ik heb geenzins voor hier meê aan te duiden, dat het hoogste top-punt van volmaaktheid werkelyk reets bereikt zy. Neen, aan de werken onzer grootste Meesters valt nog wel iets uit te monsteren. Slordige, onuitgewerkte, niets beduidende passagien: Gedagten die niet op haar plaats staan: te hoogvliegende, flikkerende, onnauwkeurige, door kwalyk geplaatste konst bedorve uitdrukkingen, kan men, zelfs in schoone stukken, niet zelden aantreffen. Men verwondere zig daar over niet. Met reden zou men mogen verwagten, dergelyke gebreken nog meenigvuldiger te zien, dan ze werkelyk zyn. Heeft men zig tot hier toe de moeite gegeeven over de werken der Musyk zo veele, zo nauwkeurige, zo gegronde en fyne oordeelkundige aanmerkingen te maaken, als over de werken der overige konsten? Vermoedelyk is deeze ondankbaare verwaarlozing der toonkonst mede eene oorzaak, waarom de Musyk-kundigen hunne werken niet zo zeer polysten, als andere Konstenaars. Meest altyd laaten zy het by de eerste uitgave derzelve berusten; om nu niet te zeggen dat

zelfs deze gemeenlyk maar al te korten tyd onder de vyl blyft.

Het drukken der Noten zou het verspreiden van Musyk-werken, en teffens derselver verbetering, in meer dan één opzigt gemakkelyker maaken; des men zig zou mogen vleyen, dat de Musyk, door dat middel, tot een trap van volmaaktheid zou geraaken, die ze in onze eeuw nog niet kent. Doch, wie weet 't? misschien zouden, in oordeelkundige tyden, de werken der toekomstige Componisten, in vergelyking met de hedendaagschen, dat worden, wat Virgilius is met opzigt tot Homerus! regelmatiger en *correcter*, doch zonder die verhevenheid.

Terwyl ik wensch de verdiensten der latere *Virtuosi*, aangaande de Musyk, naar behooren erkend te zien, beken ik even gereedelyk, dat zy in hunnen arbeid eenige gewigtige hulpmiddelen aan de uitvinding van barbaarse eeuwen te danken hebben. Onze manier van nooten te schryven, in de elfde eeuw door *Guido Aretin* uitgevonden, en lang daar na door *Jean de Meurs* merkelyk verbeterd, is van zo gewigtig nut voor de Musyk geweest, als het uitvinden der hedendaagsche Cyffer-letteren voor die Wetenschappen, die zig met groote uitrekeningen beezig houden.

De Ouden hadden tot weiniger toonen, dan wy thans gebruiken, ten minsten twaalf honderd toontekens, en die nog zo geschapen, dat ze de stipte duurzaamheid des toons niet aanweezen, gelyk de onzen teffens doen. Welke eene moeite, blotelyk het Alphabet deezer Musyk te leeren! Hoe oneindig bezwaarlyker naar het zelve te speelen of te zingen; hoe langwylig en lastig iets in partituur te zetten of het zelve te bestudeeren!

Mogelyk hebben de Orgels ook het hunne ter verbeetering der Musyk toegebragt, zo haast dezelve

een zekere volmaaktheid bereikt hadden, Immers het is te vermoeden, dat zonder zulk een instrument, op welk één alleen iets volstemmigs kan uitvoeren, verscheide ontdekkingen, rakende de harmonie, niet zo vroeg zouden gemaakt zyn geworden.

Men heeft de nieuwere Musyk dikwils beschuldigd, dat ze van de eenvoudigheid te ver afwyke, en het konstige te zeer zoeke. Dewyl dit slegts wordt ingebragt van zulken, die door andere blyken genoeg te kennen geeven, van de Musyk niet veel aandoening te hebben; of van menschen, die, reets toe zekere jaaren gekomen, geene gelegenheid gehad hebben, buiten eenvoudige zang-wyzen, iets goeds te hooren, zo kan men daar op niet wel iets anders antwoorden, dan wat men den zulken zou te gemoet voeren, die uit zoortgelyke oorzaaken de verheeven poësie afkeuren, om dat ze de eigenschappen eener Esopische fabel niet heeft. Al wat fraai en schoon is, is niet van dien aart, om van elk onbedreevenen in de konst te konnen gevoeld worden.

Men wil, verders, dat de nieuwe Musyk niet in staat zy de ziel met zulke verrukkende aandoeningen te vervullen, nog zulke verbazende uitwerkingen te wege te brengen, als die der Ouden. Dit is van anderen reets onderzogt; en gedeeltelyk ook erkend, zonder dat 'er de nieuwe Musyk iets by verlieze, doch hier de plaats niet om zulks te herhaalen. Wat oor, ondertusschen, wat gevoellooze ziel moet iemand hebben, die de *Chorusschen* in de Oratorio *Messiah* van HANDEL,

For unto us a child is born &c.
Lift up your heads, O ye Gates &c.
Hallelujah! *for the Lord &c.*

en de daar op drie volgende, waar meê hy sluit, zonder op het diepst getroffen, en als opgetogen te worden in verrukking, immer aangehoord heeft!

Dit nogtans is waar, wanneer men van de werking der Musyk in 't algemeen spreekt, dat een Musykstuk, 't geen nog zeer roert, nog vermaakt, moet aangemerkt worden als een slegter Opstel, dan een Dicht-stuk, waar aan dezelve eigenschappen ontbreeken; nademaal de Componist, voor al zo hy de poësie te hulp neemt, veel onfeilbaarder en kragtiger middelen ter bereiking zyns oogmerks heeft, dan de Dichter: weshalven het Horatiaansche *Mediocribus esse Poetis* &c. nog ruim zo toepasselyk op de Musyk dichters is. En dit leidt my, om tevens eenige voordeelen van de Musyk boven de Poëzy kortelyk aan te wyzen.

Het enkele voorregt der Musyk, van een levendig zinnelyk genoegen te verwekken, geeft haar groot vermogen op de menschen. Wy zyn gereeder ons aan de aandoeningen der Toonkonst over te geeven, dan aan die der overige fraaie konsten; vermoedelyk om deze reden, onder anderen, wyl men het fraaie en slegte in een Musyk-stuk, veel gemakkelyker, dan in andere Konst stukken, ontdekken kan. Het laat zig van zelfs voelen. Het oor, zo men deeze uitdrukking wil veroorloven, is een gebooren *Kenner*, en bereikt vaardiger, en met minder moeite, dan het oog, een hoogen trap van volmaaktheid in 't oordeelen.

Een ander voordeel, van de Toonkonst is, dat zy zig niet dan door natuurlyke tekens uitdrukt, en daar door veel sterker indruk maakt. Welk een onderscheid, wanneer de Dichter een plotselyke stilte na een algemeen geraas beschryven wil, en een Componist op een maal alle instrumenten laat zwygen!

De Dichter wordt niet zelden door de eigenschappen zyner spraake gekluisterd. De spraak des Toon-

konstenaars, als ik ze zo noemen mag, erkent geene willekeurige wetten: Gebruik nog gewoonte, maar de natuur alleen voert hier het gebied. Met opzigt tot het werktuiglyke heeft zy alle zoorten van korte en lange letter greepen, met de daar uit ontstaande maat, en alle mogelyke trappen van beweeging tot haar wil. De Dichter heeft, voor al in de hedendaagsche taalen, van het eerste voordeel maar weinig, en van 't laatste genoegzaam niets. Het vlugtig voortrollen van het vaars mag een leverdiger *Tempo* in 't bedryf tragten aan te duiden, doch zelden bepaald en kragtig genoeg; en meest al wordt deeze konstgreep van den Leezer over 't hoofd gezien. De Musyk zegt het niet, ze doet het; neemt een snellen vaart, en rukt den toehoorder, ook zyns ondanks, met zig voort. Welke korte, nadrukkelyke, fyne keeren en wendingen kan zy neemen, vermids haare uitdrukkingen zo meetkundig kort en lang, sterk en zwak zyn, als de Konstenaar dezelve hebben wil, zonder door de woordvoeging genoodzaakt te worden zyne denkbeelden in eene andere order voor te stellen, dan die ze in zynen Geest hebben. Hoe onuitputlyk ryk is de Musyk om zekere aandoeningen en hartstogten uit te drukken; welke fyne en nauwlyks merkbaare onderscheidingen kan zy schilderen, die men door geene woorden kan aanduiden. Men erinnere zig slegts, hoe dikwils men, by 't aanhooren van een treflyk stuk, gewisse duidelyke aandoeningen gevoeld hebbe, die zig door geene woorden laaten beschryven, schoon men nauwkeurig wist te zeggen: hier by deeze passagie was het.

Boven dit alles kan zy niet alleen, door de Melodie, een reeks van op elkander volgende; maar teffens, door de Harmonie, te gelyk aanwezende fraaiheden voorstellen. De Schilder- en Beeldhouw konst

kunnen het laatstgemelde; de Musyk alleen bezit het voorregt van beiden met elkander te vereenigen. Zy kan Melodie en Harmonie zamenvoegen, en daar door een reeks van te gelyk aanwezende fraaiheden met keurige order op elkander laaten volgen; of wanneer zy niet blotelyk vermaaken, maar ook te gelyk hartstogten verwekken wil, een zelfde bedryf, door een zeker aantal van persoonen, ter zelfder tyd laaten voortzetten.

Wel is waar, dat men in de Musyk niet alle enkele toonen, uit welken de Harmonie bestaat, zo duidelyk onderscheidt, als de verschillende fraaiheden eens Schilderstuks: doch men gelieve in aanmerking te neemen, dat een enkel tyd-stip in de Musyk, even als in de natuur, maar een ogenblik aan 't gehoor tegenwoordig zy, en daar op aanstonds verdwyne, om plaats te maaken voor een ander. Doch Schilderen Beeldhouw-konst dat tyd-stip van 't bedryf, welk zy schetzen, aan een vaste plaats verbindende, verleenen ons tyd om de neven elkander staande fraaiheden in elk afbeeldzel afzonderlyk te beschouwen, ieder op zig zelven te betragten, en 't gantsche werk als één geheel, met betrekkinge tot deszelfs hoofd oogmerk, te beoordeelen.

Even dit geschiedt by de Musyk: want naar mate men grooter kenner is; een geoeffender gehoor of begrip van de toonkonst heeft, dies te netter onderscheidt men de afzonderlyke deelen der Harmonie; en hoort men een Musyk-stuk dikwils, zo kent men ten laatsten zo wel de Melodie van ieder stem op haar zelve, als de Harmonie, die 'er bestendig uit voortvloeit. Met andere woorden: men onderscheidt zo wel de reeks van de op elkander volgende, als van de te gelyk aanwezende fraaiheden.

D.V.

De Denker.
N°. 108.
Den 21. January 1765.

[Vervolg van No. 103, over de wyze hoe zig eene jonge Juffer, met betrekking tot het Huwelyk, moet gedraagen. (Vervolg van No. 103.)]

GElyk gy de kleine fouten uwer Dienstboden, myne waarde Nigt der kennis van uwen Egtgenoot, zo veel moogelyk, moet onttrekken, om zyn genoegen niet te stooren door beuzelingen, welke hy onmoogelyk met het zelfde oog als gy, kan beschouwen, zo moet gy, om die zelfde rede, u voor een ander gewoon gebrek uwer Sexe wagten, om, namelyk, uwe berispingen niet met te veel hevigheid te doen, of dezelve over allerleie *bagatelles* te laaten gaan; een enkel woord, op een bedaarden toon, en met eene houding van regtmaatig gezag gesprooken, zal meer uitwerken dan duizend, die door den wind worden weggevoerd. Een Dienstbode te veel beknoft, slaat hier geen agt meer op, en te zwaar berispt, meent met zulk eene berisping zelve zyne onvoorzigtigheid duur genoegd betaald te hebben. Gy moet dan meer bedagt zyn, om de verzuimenissen voor te koomen, dan die te verbeteren, en om die verbetering uit te werken, moet gy dikwils raaden, zelden bestraffen, nimmer kyven, en altoos spreeken met een vriendelyk gezag; dat laatste moet uwe vriendelykheid by die huurlingen altoos vergezellen, zy zyn zelden voor eene regtgeaarde liefde vatbaar; zy moeten u beminnen, maar nog meer eerbieden, en ik heb veel gunstiger gedagten van eene Vrouw, die van haare Dienstboden wordt ontzien, dan van eene, welker toegeevenheid en weldaaden zy malkanderen vertellen; men kan hunne loftuitingen altoos *koopen*, maar men betaalt ze altoos te duur; nog eens, zy moe-

ten u beminnen, maar hunne genegenheid moet eerbiedig wezen; en ik verzeker u, dat gy, in zulk een geval, meer van hun gedaan zult krygen, beter gediend worden, en hen langer behouden, dan of geduurige geschenken, en laffe toegeevenheid de grondslag hunner liefde waren.

Ik heb u reeds geraaden, om ten minsten eenmaal daags uw huis door te wandelen, niet om op alle kleinigheeden te vitten, maar om uw oog op alles gevestigd, en uwe Bedienden in ontzag te houden; ik heb u dit, uit hoofde van de goede order in uw huishouden, aangeraaden, en ik moet hier nogmaals toe koomen, om dat ik u de zuinigheid wil aanpryzen; en dat gy door dit toeverzigt ongeloofelyk veel bespaaren, en dus oneindig meer met uwe uitgaaven doen zult, dan andere Vrouwen, welke zig met geene spyzen bemoeien, voor dat zy die op tafel krygen, nog om rekeningen denken, voor dat zy die betaalen moeten; laat die veragtelyke Zielen zig met eene werkelooze pragt vermaaken, laat zy den verveelenden tyd in smaakelooze divertissementen spillen, haare Mans bederven, en haare schande ten duursten koopen! zy kennen geen ander vermaak; maar gy, die myn raad begeert, om door uw huwelyk wezenlyk gelukkig te worden, gy zult nimmer poogen, om dat geluk tegen de wetten van pligt en goede orde te verkrygen, gy zult gewillig zyn, om uwe uitgaven ten meesten vermaake van u zelve en uwen Egtgenoot, ten meesten nutte van uw huishouden te regelen; gy zult eindelyk, terwyl gy eene aangenaame ruimte en welvaart in uw huis doet heerschen, ter zelfder tyd egter gaarne alle nuttelooze verspillingen afsnyden. De twee Hoofdartikels uwer uitgaven zullen de tafel en klederen zyn, en 't is onbegrypelyk, hoe veel gy in die beide opzigten kunt uitwinnen, zonder dat gy 'er iets by verliest, en zonder dat eenig mensch het merkt; eene juiste kennis wegens de pryzen van het geen gy beezigt, eene geduurige oplettenheid, welke eenmaal hebbelyk geworden, geen de minste moeite kosten zal, een zekere gelukkige smaak, om de dingen bevallig voor te doen, zullen u jaarlyksch honderden, of duizenden bespaaren; laat ik het nogmaals moogen

zeggen, daar moet in uw huis altoos ruimte, nooit overdaad, gevonden worden, aan uw tafel moet alles lekker, niets dartel wezen, en uwe klederen moeten meer een goeden smaak dan zugt voor pragt vertoonen.

Zulk een verstandig gedrag, myn Nigt, zal behalven de aangenaame gevolgen, die u zelve betreffen, behalven het voordeel, behalven de tederheid van uwen Egtgenoot, en de agting onder uwe bekenden, nog eene andere nuttigheid, met betrekking uwer kinderen, voortbrengen. Gy bloost, maar terwyl wy van een gelukkig Huwelyk spreeken, moeten wy de kinderen niet vergeeten; dit tog is het oogmerk, waar toe de Natuur zelve, of liever de Schepper der Natuur deze allernauwste verbintenis verordend heeft; dit is de trek van beide Sexen, dit de begeerte der rede, dit het voorschrift van den Godsdienst; Een talryk kroost wierdt by alle Volkeren, altoos als een zegen aangemerkt, en wordt nog zo beschouwd van allen, die het waar genoegen niet met ingebeelde grootheid of zondige dartelheid verwarren; wordt nog zo beschouwd in alle huwelyken, die op wederzydsche agting steunen, en om bevordering van wederzydsch geluk worden aangegaan; ja een wellustige Losbol, een *Bon vivant*, of zy die alle aandoening van tederheid onder eene vrekke hebzugt versmooren, moogen schroomen voor de onskosten en moeite, welke kinderen veroorzaaken, maar zy behoefden het vermaak van Vader te zyn, slegts één uur gesmaakt, zy behoefden het eerste geluid van hun kind slegts gehoord, of hun Zoon of Dogter een oogenblik beschouwd te hebben, om van denkbeelden te veranderen. Hunne ongeregelde driften verdooven hunne Rede, en de Stemme der Natuur kan zig in dat woest geruisch niet onderscheidenlyk doen hooren; ik vergeef dit aan jonge loshoofden, aan dartele ligtmissen; de Menschelykheid zal haare regten in hunne harten eindelyk herneemen; maar ik zou haast geneigd zyn, om allen, welke, by aanhoudenheid, en in bedaarden ernst op zulk eene veragtelyke wyze denken, als een zoort van Monsters te beschouwen; 't is ten minsten zeker, dat zy eene uitzondering zyn op de algemeene Wetten der Natuur; 't is zeker, dat zy de

oogmerken van hun aanweezen verydelen, 't is zeker eindelyk, dat zy anders gesteld moeten zyn, dan alle andere Menschen niet alleen, maar zelfs dan alle andere levendige Schepzelen; men vindt dit wonderlyk verschynzel gelukkig niet anders, dan onder zulke Volkeren, welke door de weelde bedorven zyn, en dan nog wel in de groote steeden alleen; God verhoede, dat zulk eene wyze van denken onder ons ooit doorbreeke, en de dag moete duister worden, waar in getrouwde Lieden, die hunne kinderen voeden kunnen, dezelve verwenschen!

Vergeef my deze buitenstap myn Nigt! het onderwerp legt my na aan 't hart, ik bemin myn Vaderland en kinderen even teder.

Ik erken de ongemakken, de onthouding, de smarten en gevaaren, welke de geboorte der kinderen voor de Moeders na zig sleepen; ik erken alle de zorgen en ongerustheeden, welke derzelver opvoeding veroorzaakt, dog 't is hier geen stuk van redeneering; 't is hier de zaak niet het voor- en nadeel te weegen; de Natuur spreekt; Zy schryft alle levendige Schepzelen dezelfde wet in dezen voor, en zy weet ze allen eene genoegzaame vergoeding te doen voor de moeite van haare wette onderhouden; één glimlagje van een beminlyk wigt betaalt eene tedere Moeder de zorgen van een heelen dag; wat zeg ik, die zorg en tederheid zelve maaken een groot gedeelte van haar waardst genoegen uit; Naar maate haare liefde voor haar kroost levendiger is, is haar vermaak evenredig grooter, en zy wordt gelukkiger, naar maate zy haar pligt betragt; Tederheid, liefde, medelyden, en al wat van dien zagten aart is, perst ons niet zelden de traanen uit de oogen, terwyl het onze Ziel met inwendig genoegen overstroomt, wy gaan die traanen in een Treurspel koopen, en gelyk zy, die meest vatbaar zyn voor deeze aandoeningen, de beminlykste zyn, zo zyn zy tevens ook de gelukkigste Menschen.

Kinderen, die zig slegt gedraagen, moeten ongetwyffeld eene allerysselykste kwelling aan regtgeaarde Ouderen haaren; dog het staat, onder Gods hulp, altoos aan u en uwen Egtgenoot, om dit verschrikkelyk onheil voor te komen. Ik heb een der beste Va-

ders, die ik kenne, (en met den Heer N. by u te noemen, meene ik die lofspraak goed te maaken) hooren zeggen, ‘God verleene my gezondheid en zyn gewoonen zegen over myne kinderen, en ik blyf borg voor hunne deugd.’ Hy heeft zyn woord gehouden, en alle zyne kinderen belooven de voortreffelykste karakters en verdiensten. Zie daar de wezenlyke kragt van 't bloed, en ik zoude het zulk eene volslaage onmoogelykheid agten, myn lieve Nigt, dat kinderen, door u, en eenen Egtgenoot van gelyke verdiensten opgevoed, zig slegt gedraagen zouden, als het zedelyk onmoogelyk is, dat gy, onder het oog uwer braave Moeder, ondeugend zoudt geworden zyn; Tedere spruiten, van hunne vroegste jeugd af, door uwe hand geboogen, door uwe zorg gekweekt, met uwe gevoelens als doortrokken, door de wyze lessen van uwen Man vervolgens bestierd, door uw beider voorbeeld geleid en opgewekt, zouden die van hunnen deugdzaamen oorsprong ontaarden! Neen dit zouden monsters van ondankbaarheid en verkeerdheid moeten zy, daar ik my geen denkbeeld van kan maaken.

‘Deugdzaame Ouders, zegt men, hebben egter dikwils het verdriet van zeer slegte kinderen te zien.’ Ik geloof dit niet, myne waarde; stel uw hart van dien kant gerust; 't is eene werkelooze deugd, 't eene laffe toegeevenheid, 't is onkunde in de regels eener goede opvoeding, 't is eene verkeerde liefde, en laakbaare toegeevenheid, daar zy zig zelve mede paeijen, daar zy de weereld mêe begoogelen, en hunne kinderen door bederven. Een beter toezigt, een verstandiger bestier zouden dit kwaad ontwyfselbaar voorkomen hebben.

Het is een zwaare taak, ik erkenne het, welke de Natuur dus den Ouderen heeft opgelegd; en zie daar de rede van het gewoon verzuim in dezen! het werk is te moeijenlyk; of liever men vindt zig, door eene ongelukkige opvoeding, en daar op gevolgde verwaarloozing van zyn verstand en Zielsvermogens, door een schuldigen smaak voor beuzelingen, en onbestierde driften buiten staat om 't zelve waar te neemen, en men werpt de schuld van zyn verzuim op eene verkeerde geaardheid der kinderen; Wagt u, myn

Nigt voor die dubbele schuld; kinderen zyn Leengiften des Hemels, waar van gy rekenschap zult moeten geeven; het zyn panden, die uwer zorge worden toevertrouwd, wier deugd, wier lot, wier eeuwig geluk, ten grootsten deele, voor uwe verantwoording zal koomen, dog wier bestiering en goed gedrag ook niet slegts een ryks bron van het allerzaligst genoegen in uw leeven zal verschaffen, maar ook uw loon en geluk in een toekoomenden staat oneindig vergrooten; Gy kunt u voor als nog het regte denkbeeld niet maaken van 't vermaak, dat wél opgebragte kinderen aan braave ouderen verschaffen; Heugelyke, verrukkelyke vooruitzigten inderdaad belooven zy in tyd en eeuwigheid, en ik kan u by voorraad verzekeren, dat ik liever alle vermaaken der wereld zoude laaten vaaren, dan 't genoegen missen, 't welk myne kinderen my verschaffen. Dog wat verzeker ik in dezen? ziet gy niet die zelfde drift in alle regtgeaarde ouderen, en is 'er iets, daar zy zo veel zorg voor hebben, of dat zy zo noode verliezen, als hunne lieve kinderen?

Schroom dan niet myne waarde, om u met de aangenaame zorg voor uwe tedere wigten te belasten, schroom niet hun lighaam tevens en ziel te vormen, welke beide, om zo te spreeken, in uwe handen zyn; volg hier in de leiding, welke de Natuur zelve u al vroeg zal geeven, en let op de byzondere talenten, die ge in hen bespeurt.

Uit een zuiver bloed gesprooten, en dus vry van die erfelyke kwaalen, daar zo veele familiën mede sukkelen, onderstel ik, dat hen een gezond lighaam en sterk gestel te beurt zal vallen, een geschenk, 't welk de Natuur den meeste menschen geeven zoude, als wy Haar niet dwarsboomden; en een geschenk van genoegzaame waarde, om het zorgvuldig te bewaaren. Eene eenvoudige en zelfs schraale levenswyze, veel oeffening, eene opene lugt zyn voornaame hulpmiddelen om het lighaam te versterken; Ik behoef hier niet van te spreeken, onze eeuw munt uit in verscheide agtenswaardige schryveren, welke die gewigtig onderwerp met orde en klaarheid behandeld hebben, de Heeren BALLAXSERD, CAMPER, en DES ESSARTS zullen u daaromtrent nauwkeurige regels geeven, en gelyk onze Hol-

landsche Maatschappy der weetenschappen het tot een onderwerp voor haaren prys gesteld heeft, de zedelyke opvoeding der kinderen te regelen, hebben wy daar omtrent ook goede onderregtingen te wagten; In het algemeen moet ik u egter raaden, dat gy als moeder uwe kinderen de Deugd boven alles moet inprenten; dat zy de beginzels van een redelyken Godsdienst met het eerste voedzel, om zo te spreeken, overneemen; dat zy opregtheid, openhartigheid en waarheid, met hunne eerste stameringen leeren voortbrengen; dat de eerbied voor het Opperwezen, en de erkentenis aan hunne ouderen, van hunne vroegste jeugd af aan, de roerzels hunner daaden worden, dat zy hunne driften, reeds in derzelver geboorte, leeren maatigen, dat zagtheid, toegeevenheid, en beschaafdheid hunne eerste lessen zyn, en zy gevoelig leeren worden voor het vermaak van anderen! Met één woord dat God en hunne Ouders, dat het Menschdom en hun Vaderland de voorwerpen zyn, daar zy in hun volgend gedrag het oog steeds op gevestigd houden.

Men heeft doorgaans te geringe gedagten van de jeugd, omdat men derzelver opvoeding verwaarloost, 't is egter zeker, dat als men hunne talenten wél aanlegt, en hun tyd wél verdeelt, zy onbedenkelyke vorderingen maaken kunnen. Tot dit einde ondertusschen zullen uwe kinderen allengskens onder andere handen moeten koomen, maar uw oog, zo wel als dat van uwen Egtgenoot, moet altoos op hun gevestigd blyven, dat moet hen nooit verlaaten; en gelyk zy in het zelve de sterkste aanmoediging ter betragting hunner pligten vinden, zo moeten zy daar hunne pligten zelve in leezen kunnen; Behoud derhalven altoos uw wettig gezag over hen; laat de bestraffing (want kastyding zullen zy zelden noodig hebben,) der gebreken, die ter uwer kennis koomen, niet op uwen Egtgenoot alleen berusten, gy zyt hunne moeder, en zy moeten u geen minder eerbied toedraagen, geen minder ontzag dan hunnen Vader bewyzen, uw verbod moet even zwaar by hen weegen, en uw ongenoegen niet min treffend voor hen zyn; ja dat ongenoegen zelve moet hunne grootste straf uitmaaken, en de bedreiging van het aan vader bekend te maaken, moet nooit in uw

huis gehoord worden; Ik begryp zeer wel, dat gy tot die alles dikwils geweld op u zelve, en uw teder hart zult moeten doen; dit is inderdaad van de uiterste noodzaakelykheid tot eene goede opvoeding uwer kinderen, gy moet uwe liefde altoos verbergen, doorgaans maatigen, dikwils tegengaan; de vrees werkt boven alle andere dringredenen sterk op hunne harten, zy moeten door ontzag geleid worden, en zo dra zy verzekerd zyn van eene laffe toegeevenheid aan uwe zyde, zullen zy misbruik van uwe goedheid maaken en onfeilbaar uitspatten.

Ik zal hier afstappen; uwe vriendelyke verzekering, van myne aanmerkingen met een byzonder vermaak en vrugt te leezen, om dat ze van my koomen, zouden zelfs geene genoegzaame verschooning verstrekken, om breeder uit te weiden; Twee byzonderheeden kan ik egter niet nalaaten hier by te voegen, om dat ik dezelve met een ander oog beschouw, dan men gemeenlyk doet; zendt uwe kinderen naar geene Kostschoolen, en boezem hen in tyds eene manlyke dapperheid in; Ik verklaar my nader....

(*Hier moeten wy dezen brief afbreeken, om het overige in het eerst volgend Vertoog mede te deelen, gelyk wy ook allengskens van de ons toegezondene Lofredenen gebruik zullen maaken*.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 109.
Den 28. January 1765.

(*Vervolg van No.* 108.)

GY moet geene vreemden met de zorg belasten van uwe kinderen op te voeden, dat moet het vermaak van u en uwen Egtgenoot zelve blyven, althans moet dit altoos onder uw oog, en zelfs onder Uw lieder bestier en leiding geschieden, en wat ook anderen hen leeren mogen, Gylieden zelve moet hun hart en zeden vormen; men kan in de beschouwing zeer wel begrypen, dat 'er Menschen gevonden *kunnen* worden, welke zig van dezen pligt behoorlyk kwyten zullen, maar ik twyffel of het moogelyk is, dat 'er zyn kunnen onder die, welke zig voor geld hier toe verhuuren. Het werk vereischt eene oneindige oplettenheid, een taay geduld, en eene verzaaking van zig zelven, waar toe ons de tedere zugt van 't ouderlyke hart alleen in staat kan stellen, en 't welk van vreemden, althans van huurlingen, niet wel te vergen is. De meesten zyn 'er daarenboven onbekwaam toe, en de onbekwaamsten, om dat zy nederig kruipen, en aangenaam vleien kunnen, worden dikwils gebruikt boven die betere Zielen, welke, op hunne verdiensten steunende, zelve opgezogt willen worden; Vindt gy dan goed een Gouverneur by uwe kinderen te neemen, zoek vooral een eerlyk Man, en, zo 't wezen kan, een Nederlander; maar laat alles onder uw oog

geschieden; en behoudt het hart uwer kinderen voor u alleen. Ik keur de Schoolen geenzints af, maar ik wraak verre de meeste kostschoolen, ik wraak ze allen, om dat ze allen met te groot een aantal kinderen worden opgepropt: men kan veel kinderen tevens schryven, cyfferen, taalen, en andere vrye konsten leeren, maar men kan 'er zo veel niet bestieren, als men 'er braave Menschen, goede Burgers, deugdzaame Christenen van maaken wil. Ik heb reeds in één myner vorigen, geloove ik, aangemerkt, dat men zig doorgaans alleen, althans voornaamelyk, toelegt, om de jeugd behaagelyk te maaken, zonder dezelve een genoegzaam fonds van waare verdiensten te geeven; 't is de schyn, 't is de vertooning, 't is het uitwendige, daar men werk van maakt, en 't welk uit een welgeformeerd harte van zelve behoorde op te borrelen; men leert den jongen Lieden hunne hartstogten bewimpelen, die zy breidelen en verbeteren moesten, men leert hen deugdzaam te schynen, in plaats van het te worden. 't Is met één woord, de Ziel, welke het meeste nadeel by eene vreemde opvoeding lydt, en daar ik egter het meeste werk van maaken wilde; ik hoop uwe kinderen beschaafde, zo wel als goede Menschen te zien, maar als ik een van beiden missen moest, zoude ik my geen oogenblik beraaden, om de deugd boven de gemanierdheid te verkiezen. Het omgekeerde vreeze ik egter, als gy de opvoeding uwer kinderen geheel aan vreemden overlaat, en het hart, inzonderheid, verliest gy voor het grootst gedeelte, als gy hen naar kostschoolen zendt. Wat kan men tog in dezen verwagten van Menschen, aan wie zelfs de uitdrukking, van op het hart der kinderen agt te geeven, vreemd te voren koomt? Van Menschen, die zelve geene geregelde wyze van denken hebben, wier geheele weetenschap zig tot uitwendigheeden bepaalt, en die zig wonderlyk wel meenen gekweeten te hebben, als zy de jeugd eene goede houding, eene gebrekkige kennis van de fransche taal gegeeven, en geleerd hebben stil te zitten en te zwygen; neen, myn Nigt, als ik een kostschool vinde daar men de beschaafdheid met het regelen der hartstogten begint,

en daar men de jeugd onophoudelyk inboezemt, dat waare *politesse* uit een verligt verstand en mensch-lievend hart moet opborrelen, dan, maar dan ook alleen, zal ik in overweeging neemen, of ik u raaden moet, om 'er uwe kinderen te zenden.

Ik zal het dan nog eerst in overweeging neemen, zeg ik, want daar is een ander gevaar voor de jeugd te dugten, dat weinige ouders kennen, en daar Geenen agt op slaan; zo veele jongens of Meisjes by malkander in een tyd, dat de eerste beginzelen der drift zig reeds beginnen te doen voelen, stooken die drift, door hunne onderlinge gesprekken, vertellingen, en de boekjes, die zy malkanderen leenen, onophoudelyk aan. Dit is reeds een groot kwaad, dat op kostschoolen onmoogelyk te voorkoomen is, maar 't is egter nog het minste gevaar, inzonderheid voor Jongens; Deze, onophoudelyk geprikkeld van een kant, daar de Natuur van zelve reeds niet dan al te sterk was voor hunne ongeoeffende rede; Deze, door eene verhitte verbeelding onophoudelyk aangezet, en door geen nadenken wederhouden, slaan, by gebrek van andere voorwerpen, ligtelyk tot twee middelen over, welke beide voor lighaam en geest even verderfelyk zyn; zy zyn bedorven, voor altoos bedorven, zo zy 'er eens den smaak van krygen; En 't ware misschien onmoogelyk, dat redelyke Menschen ooit tot zulk een trap van ontaardheid en verbastering stygen zouden, als die, welke onze eeuw nu voor de tweede maal zo ysselyk schandvlekt, byaldien de beginzels daar toe niet reeds gelegd wierden in een ouderdom, welke nog niet vatbaar is, om die schennis in alle haare ysselykheid te zien; Laat, om die zelfde rede, myn Nigt, uwe kinderen zo zeldzaam by andere kinderen slaapen, als moogelyk is; leg ze ook nooit by Dienstboden; zonder hen zelfs vroegtydig van elkanderen af, en laat ze afzonderlyk slaapen; Daar is geene evenredigheid tusschen deze meerdere moeite, en de gevaaren, daar gy ze voor beveiligt, en de nuttigheeden zelfs, die gy ze hier door verschaft; Dit zal hen vroegtydig een denkbeeld inboezemen, dat zy grooter worden, en op hunne eigen gedrag en

zaaker letten moeten; dit zal een soort van nuttige *Ambitie* gaande maaken; dit zal inzonderheid dienen, om eene kinderagtige vrees te verbannen, en dus kragtig medewerken tot den anderen raad, dien ik u geeven wilde.

Dat gy, namelyk, uwe kinderen vroegtydig moed en standvastigheid inboezemt, dat gy hen dikwils van deze of geene geneugten berooft, en leert andere vermaaken op te zoeken, dat gy alle nêerslagtigheid uit hunnen geest verbant, en hen gewent, om, in alle omstandigheeden, vrolyk, althans vernoegd te blyven; wy worden door zo veele rampen in dit leeven gedreigd, zo veele ongeneugters beloeren ons onophoudelyk, dat wy dezelve onmoogelyk altoos ontgaan kunnen; Ja hoe gelukkig, hoe wenschelyk onze staat in de wereld wezen moge, ons genoegen wordt zo dikwils gestoord, dat men ons geen grooter dienst kan doen, dan met ons, reeds in onze vroegste jeugd, te leeren, die kwellingen met een eenpaarig gemoed te draagen; 't Is deze gesteldheid van geest, welke, van alle andere moogelyk, den meesten invloed heeft op ons gelukkig leeven; 't Is deze gesteldheid, welke den Mensch in zig zelven, om zo te spreeker, besluitende, den vrede en de bedaardheid, tevens in zyn hart besluiten; 't Is deeze gesteldheid, eindelyk, welke eenen Socrates in zyne rampen gelukkig konde maaken, en welke het uwe kinderen eveneens kan doen.

Verbeeld u, myne waarde Nigt, dat de Hemel, meester van zyne geschenken, goedvondt om u dien slag toe te voegen, welken alle tederhartige ouders boven alles vreezen, en u van alle uwe kinderen beroofde; stel dit geval aan uwe Moeder voor, en dat deze zig verbeeldde u door een ontydigen dood uit haare armen, of liever uît haar hart te voelen scheuren. *De Heere heeft gegeeven, de Heere heeft genoomen*, zeide in zulk een geval een dier Wyzen, die ons ten voorbeelde zyn gesteld; *Ik wist, dat myne kinderen niet onsterfelyk waren*, was al de klagt, welke een ander, in eene gelyke gelegenheid uitstortede. Hoe verre zouden wy af zyn, om die voorbeelden van lydzaamheid op zulk eene wyze te kunnen navolgen; Voor dee-

ze, en misschien voor nog grievender smarten, zyt gy, zyn uwe kinderen egter blootgesteld, en oordeel gevolgelyk, hoe zeer het uwe zaak is, om ze in tyds eene beredeneerde dapperheid in te boezemen, of, zo gy wilt, eene eenpaarige Zielsgesteldheid eige te maaken.

Als gy uwe kinderen nu zodanig eene opvoeding geeft, behoeft gy u nimmer te bekommeren, of de Voorzienigheid hen eene genoegzaame ruimte, in dit leeven, zal bezorgen; Die bekwaamheid, opvoeding, en de gemelde Zielsgesteldheid heeft, leeft altoos gelukkig; zyne standvastigheid, zyne eenpaarigheid, zyn vergenoegd gemoed verstrekken hem een veilige toevlugt in alle omstandigheeden; En dit zyn de deugden, die gy uw kroost moet inboezemen, om deszelfs rust, om hun eigen voordeel te verzekeren, gelyk gy hen de zagtaardigheid en beschaafdheid moet leeren, om zig behaagelyk, tevens en nuttig voor andere ten maaken.

Ik heb my te langer met de kinderen opgehouden, om dat het een onderwerp is van het uiterste belang, en de Hoofdzaak van het huwelyk uitmaakt; Ik vrees egter, dat myne langwyligheid u te meer verveelen zoude, byaldien ik met deze denkbeelden afbrak; myn brief is reeds te lang, en ik moet dien egter, tegen mynen dank, nog langer maaken, om denzelven wat vermaakelyker te sluiten. Gy zyt jong, en van een gezelligen aart, ik heb u tot hier toe van niets dan huisselyke deugden gesprooken, 't wordt tyd, dat ik u in gezelschap brenge.

Toen ik u de luidrugtige vermaaken, die wydsche gezelschappen, die men de *cercle du beau monde* noemt, ontraaden heb, strekte myn oogmerk geenzints, myne waarde, om u een eenzaam, afgezonderd, mymerend leven aan te pryzen; wy moeten allen vrolyk tragten te leeven, en wy kunnen dit einde nauwelyks in eene geduurige afzondering bereiken; de Mensch is niet gemaakt voor de eenzaamheid;'t is niet de verkeering, 't is de kwaade verkeering alleen, die wy vermyden moeten; Gy moet dan gezelschap hebben, uw Man moet het zyne hebben, uwe kinde-

ren zullen, in meer gevorderden leeftyd, het hunne moeten hebben, en die drie gezelschappen, wenschte ik, dat doorgaans dezelfde waren; Eene welopgebragte Vrouw onttrekt zig niet de gesprekken van verstandige Mannen, deze hebben geene rede, om fatzoenlyke Vrouwen te schuuwen; en het vermaak zelfs moet grooter, de verkeering aangenaamer, de gesprekken levendiger worden, als de beide Sexen hier in deelen; schaf dan die byeenkomsten, daar men niet dan Vrouwen dult, allenskens af, om uwen Man niet in de noodzaakelykheid te brengen van zyn vermaak ook buiten u te zoeken; laat uw huis voor zyne vrienden altoos open staan, ontvang dezelve met de eige gulhartigheid, als uwe waardste vrindinnen; Deze, door hem op gelyke wyze behandeld, zullen hunne bezoeken vermeerderen, uwe wederzydsche kennissen zullen een nieuw genoegen in elkanderens verkeering vinden; en waare verdiensten, wezenlyke vrindschap, zuivere opregtheid zullen malkander in uw huis ontmoeten; Laat alle dwang, alle noodelooze onkosten uit deze gezelschappen geweerd blyven; Laat vriendschap, en geene dartelheid; Vermaak, en geene lekkerny, het doelwit dier byeenkomsten zyn, en laat, bovenal, dezelve niet dan uit een klein getal bestaan.

Wat is de Rede der gewoone misbruiken in de meeste verkeeringen? Wat is de oorzaak van het geduurig speelen, van het kwaadspreeken, van het geeuwen, van het kostbaar tracteeren, dat de meeste gezelschappen bederft? om dat de Lieden, die by malkander koomen, by gebrek van opvoeding en smaak, niets wezenlyks aan malkander te zeggen hebben; het schynt den Vrouwen in 't byzonder byna tot schande te verstrekken, iets meer dan van de keuken en opschik te weeten; Gy zyt die zotte vooroordeelen te boven; Gy hebt reeds een goeden voorraad van nutte of aangenaame kundigheeden, en uw Man, onderstel ik, zal dezelve nog beschaaven en vermeerderen: Gy zyt, met zodanig eene wyze van denken, met zulk eene smaak, tamelyk veilig voor de laffernyen van de zogenaamde fraaye wereld, gy zult dezelve

niet zoeken, en zy zal zig niet met u vermaaken; Gy zult welhaast vryheid hebben, om uwe gezelschappen, met uwe wezenlyke vrienden, naar uwen zin te regelen, en 'er door aangenaame en nuttige gesprekken, de kwyning buiten te houden; het nieuws van den tyd, de Historie, Godsdienst, Natuurkunde, Zedekunde, zie daar onderwerpen genoeg, om u Lieden met vermaak bezig te houden; de Zedekunde in 't byzonder, en de verscheidene pligten van 't burgerlyke leeven geeven een ruime stof tot behaagelyke en leerzaame gesprekken; eene vriendelyke en beschaafde twistrede zal den tyd genoegelyk korten, terwyl zy den geest verligt, en 't oordeel scherpt; En de lugthartige vrolykheeden zullen des te beter smaaken, naar maate dezelve op ernstiger gesprekken volgen, of daar van ondervangen worden; Wagt u ondertusschen van uwe meerdere kundigheeden en beteren smaak ontydig in allerhande gezelschappen te vertoonen, gy zult dikwils zaamenkomsten bywoonen, daar het gezond verstand *Contrebande* waar is, en daar gy niet beter doen kunt, dan het uwe te verbergen; Nyd en wangunst, haat en laster van alle, die in verdiensten voor u wyken moesten, zouden slegts de gevolgen eener ontydige vertooning uwer meerderheid zyn. Men zal het u niet gemaklyk vergeeven, als men verneemt, dat gy meer verstand hebt, maar men zal 't u nooit vergeeven, zo gy dit zelve doet blyken. 't Is eene standvastige wet, 't is een grondwet zelfs van de beschaafdheid, de Eigeliefde van anderen nooit te kruisigen. Een zoort van medelyden zelve zal u hier van wederhouden, om dat de regte beschaafdheid altoos door goedaartigheid wordt ondersteund en aangezet.

Houdt die laatste aanmerking, myne waarde Nigt, in uw geheele gedrag steeds in 't oog, en laat dezelve u niet slegts in gezelschappen, maar zelfs in de minste onderhandelingen van het leven bestieren; de meeste Lieden van fatsoen, (in kostschoolen opgevoed) verwarren de tekenen der beschaafdheid, met de beschaafdheid zelve, en meenen, dat dezelve bestaat in eerbiedig te kunnen groeten, zig bevallig voor te doen, een Compliment te maaken; de Dans-

meester myner kinderen en de Lakey uwer Moeder zyn op dien voet, de beschaafdste Lieden der wereld; schoon zy niets van de waare politesse kennen, een vriendelyk, meewaarig menschlievend hart, dat in de belangens van anderen deelt, en die op eene behaagelyke wys vertoont; Zie daar, waar in beschaafde Volken zig van de wilden, en waarin wel opgebragte Lieden zig van het gemeen onderscheiden; dit is minder eene hoedanigheid van 't lighaam, dan van de Ziel; deze maakt het karakter uit van een beminlyk, van een agtenswaardig Mensch; 't Is een tak, om zo te spreeken, van de Liefde, welke ons vriendelykheid voor onze minderen, oplettenheid voor ons gelyken, eerbied voor onze meerderen inboezemt, die ons by allen aangenaam maakt, en de grondslag is eener genoegelyke verkeering. Dit is dan de beschaafdheid, die ik van u verwagt, en in uwe gezelschappen hoop aan te treffen; maar wat behoef ik u eene hoedanigheid aan te pryzen, die gy reeds in zulk een hoogen trap bezit; Ik wilde van den aart der waare beschaafdheid egter iets zeggen, om dat ik voor heb in myn volgenden, u de noodzaakelykheid der beschaafdheid, jegens uwen Egtgenoot in 't byzonder, aan te pryzen. Ik ben enz.

(*Ik heb het afschrift van dien laatsten brief, waar mede de waardige Leeraar dit nuttig onderwerp besluit, reeds van myne Hooggeëerde Vriendin ontvangen, en zal het zelve, zo dra het my gevoegelyk schikt het te vertaalen, in een volgend Vertoog mededeelen*.)

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*; Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 110.
Den 4. February 1765.

[Brief over de orde der Vrye Metzelaaren, en de oogmerken hunner Instelling.]

Qui dit un Ennemi du crime,
Caracterise un Franc Maçon.
Receuil des Chansons &c. des Franc Maçons.

SChoon ik wel overtuigd ben, dat de Schryver van den volgenden brief, als een onverligte, niet agter 't regte geheim der vrye Metzelaaren is, zo ben ik evenwel, om meer dan eene rede, te raade geworden denzelven woordelyk uit te geeven, zo als ik dien ontvangen hebbe. Dus luidt dezelve.

Myn Heer de D E N K E R !

IS 'er een genootschap in de Wereld, daar veel, daar verward, en dwaas over gepraat is, 't is gewisselyk dat der VRYE METZELAAREN. Zy die niet in de geheimen zyn, weeten 'er doorgaands niets of weinig af, en Deeze zyn het egter, die 'er meest van rabbelen; Terwyl de zulken, die tot de Maatschappy behooren hunne byzondere zaaken niet ter kennis van een *blind en dom gemeen* willende doen koomen, 'er slegts op zulk eene wyze van spreeken, dat men niets dan by gevolgen, misschien zelfs niet dan by waarschynlyke gissingen, wegens dit genootschap ontdekken kan; Ik verklaar 'er zelve niet toe te behooren, maar gelyk ik veel verkeering met deze Heeren gehad heb, zo meene ik hier door in staat te zyn, om eenige waarschynlyke *gissingen* over hunne opkomst en oogmerk voor te stellen; De lust heeft my hier toe bekroopen, en uw Ed. zal my een wezenlyk vermaak doen, met myne *Gissingen*, door middel van uw papier, gemeen te maaken.

De geheele Wereld is in de verbeelding, dat 'er groote Geheimen onder de vrye Metzelaars schuilen,

om dat men zo weinig daar van laat uitlekken, en zo veel zorg draagt van alles te verbergen; Veele anderen verdenken dit Lighaam van, ik weet niet welke, schandelyke buitenspoorigheeden, snoode ketteryen, of verderfelyke stelregels. Wat my belangt, ik geloove niets van 't een of ander. De Menschelyke Natuur en Driften zyn onder de vrye Metzelaars niet van een anderen aart als overal elders in de wereld; Metzelaars zynde blyven 't menschen, en derhalven moest Partyzugt, onderlinge verdeeldheid, verbittering, wraak, onvoorzigtigheid, de wyn, de liefde, en wat niet al andere oorzaaken, hen vroeg of laat verraaden, en hunne geheimen, zo 'er wezenlyke geheimen waren, ter kennis der *Profanen* brengen; En wel inzonderheid, byaldien deze geheimen van zulk een aart waren, dat 'er het algemeen belang van kerk of staat, het geringst ter wereld, in betrokken ware, byaldien 'er snoode gevoelens, verderfelyke stelregels, of straf baare ongeregeldheeden bedekt moesten worden. Zo veele eerlyke en braave Lieden, als 'er, in ons Land, en door de geheele wereld, tot dit Lighaam behooren, kunnen met geene moogelykheid ondersteld worden, eene verbintenis aan te kleeven, welke hen tot schurken maaken zoude, of een eed te houden, die hen tegen rede ware afgevorderd, en hen niet zou kunnen verbinden, zo dra dezelve met hunnen pligt als Menschen en Borgers strydt, of de wetten van deugd en eer vernietigt. Zie daar derhalven een natuurlyk besluit, dat 'er geene geheimen, die der ontdekking waardig zyn, dat 'er althans geene snoode geheimen onder hen berusten; Men verbindt zig egter met rede, om zyne zaaken niet buiten de Maatschappy te brengen, dewyl dat regelregt met het oogmerk van derzelver instelling stryden, en zy ophouden zoude, eene byzondere Maatschappy uit te maaken, zo dra de geheele wereld haare geheimen wist. Maar hier uit volgt in 't allerminste niet, dat die geheimen ondeugend zyn; dat de vrye Metzelaars snoode oogmerken bedoelen, of strafbaare bedryven pleegen; Inderdaad de bestendigheid der Maatschappy, het gedrag en karakter van zo veele agtens-waardige Leeden, hoofd voor hoofd, en het loffelyk

bedryf, waar in zommige *Loges en corps* in *Zweeden, Engeland*, en elders, ter bevordering van het algemeene welzyn des Menschdoms, hebben uitgemunt, spreekt hen, ten dezen opzigte, volkoomen vry, en ik ben zo verre af, van iets euvels hunnent wegen te vermoeden, dat ik integendeel vastelyk geloove, dat eene vrolyke en gezellige deugd, en weldaadigheid in 't algemeen, dat eene belangelooze en grootmoedige vriendschap in 't byzonder, de hoofd-oogmerken hunner instelling zyn, en dat alle hunne Ceremonien en plegtigheeden, daar aan geheellyk ondergeschikt, geene andere bedoeling hebben, dan om de gemoederen der aankoomelingen daar toe te bereiden, en die verpligtingen in den Geest van alle aanwezenden te vernieuwen. Men leeze het opschrift, 't welk ik boven dit vertoog geplaatst, en uit het Lied-boek, dat zy in hunne zaamenkomsten gebruiken, getrokken heb, men voege daar verscheide andere dergelyke Passages, uit het zelfde Liedboek by; als

Les erreurs, les prestiges
Par nous sont abbattus;
C'est ici, qu'on erige
Un Temple a la vertu. En
Nous rompons la barriére
Des Prejugés trompeurs;
Le Compas & l'Equaire
Dirigent nos moeurs.

Men bedenke, dat

Mesurons nos plaisirs
Et réglons nos desirs!

de Hoofdwet in alle hunne vermaaken en uitspanningen is, men vergelyke dit met de aanspraaken, welke door verscheide meesters in hunne Loges gedaan, en, woordelyk gedrukt, voor handen zyn, men vergelyke het eindelyk met den geheelen inhoud van het reeds aangehaalde Liedboek, en men zal gewisselyk alle vermoedens van ongeregeldheeden laaten vaaren. Maar wat dan van deze Maatschappy te denken? Dit denk ik, *profaan*, onverligt Mensch, 'er, in eenvoudigheid myns harten, van.

Toen de wereld in die eeuwen, die men de middel- of duistere eeuwen noemt, ten alleruitersten dom en ondeugend was, toen de belangen der geestelyken met die van 't Menschdom streeden, toen hunne baatzugt den Godsdienst verdonkerde, en het gezond vernuft en de edele gevoelens voor hun willekeurig gezag moesten zwigten, zo moesten die weinige verstandige en braave Lieden, welke hun oordeel en hart, in dat algemeen bederf, ongeschonden wisten te bewaaren, elkanderen natuurlyker wyze opzoeken, zig aan elkanderen in vertrouwen open baaren, en hun hart in elkanderens boezem uitstorten. Dit was eene vriendschap, welke even zeer op eene byzondere hoogagting, even zeer op eene byzondere overeenkomst van denkbeelden en geneigdheeden, als op een wederkeerig vermaak en redelyk belang gevestigd was, en dus een vriendschap, daar men zig, over en weder, gerustelyk op verlaaten konde. Wat wonder derhalven, dat men, in zodanig eene gesteldheid van zaaken, naar andere plaatsen of landen moetende reizen, en weetende, dat 'er in dezelve ook één of meer zodanige redelyke menschen waren, gelegenheid zogt, om zig by dezelve bekend te maaken, en, ten dien einde, eenig adres of TEKEN van zulken, die hen en ons kenden, medename. Men begreep dan ras, over en weder, het voordeel dier *tekens*, om zig aan malkanderen bekend te maaken; men kon niet gevoegelyk altoos *addressen*, op alle plaatsen, die men doortrok, mede neemen, maar 't was zeer moogelyk, om een *algemeen teken* met elkander te beraamen, waar aan men hen, die dit maakten, onderscheiden konde, of zy tot het kleine hoopje Redelyke en braave Lieden behoorden, welke dus allenskens een *byzonder* verdrag of Maatschappy met den anderen aangingen, om elkanderen boven andere domme, bygeloovige, ongeregelde Leden der *algemeene* Maatschappy, te beminnen, te helpen, vriendschap te bewyzen. Zie daar dan aanstonds een natuurlyke rede van die allersterkste en heilige verbintenis, wegens een onschendbaar geheim, dat men zig dus onderling ver pligtte te bewaaren; Men sprak, naar alle gedagtenvrymoedig over den Godsdienst, en het Priesterlyk

gezag, men vooroordeelde het geen te berispen was, en men liep dus gevaar zyns levens, zo een ander zig, door nagebootste tekens, van de geheimen meester maakte.

Dus verbondt dan hunner aller belang, zo wel als de eerlykheid, hen tot eene onschendbaare trouw; dus hadden zy het voordeel van elkanderen te kennen, te onderrigten, te helpen, en eene byzondere vriendschap en agting, boven die van een dom en *blind geween*, te bewyzen, en gelyk deze oogmerken, in die bedorve tyden, onschuldig, zelfs loffelyk waren, zo moest zodanig eene Maatschappy, eens opgeregt, allenskens veldwinnen en uitgestrekter worden, inzonderheid toen de magt en invloed der Geestelyken met de Reformatie geknakt wierdt, en veele Lieden, thans de oogen openende, begonnen te begrypen, dat het einde van den Godsdienst, gezellige deugd, regeling zyner driften, en een gelukkig leeven zyn moest; Toen won verstand, rede, en Godsvrugt veld; Drift en een geest van *Enthusiasme* werkte moogelyk mede, en het genootschap onzer *Raisonabele* Lieden moest, natuurlyker wyze, door dit alles, een sterken toeloop krygen; Men lag dan vergaderingen aan, welke, schoon verre van strafschuldig te zyn, nu eens egter door eene dom en woest gepeupel gestoord, door verbitterde Geestelyken aangeklaagd, door verleide Regenten vervolgd, of door eene gemaatigder staatkunde beschermd, verscheide lotgevallen ondergaan hebben, die omstandig beschreeven zyn in eene History van de Maatschappy der vrye Metzelaaren, welke, in de Engelsche taal, in 40. voorhanden, dog zo duister en ingewikkeld is, dat ik niet geloof, dat andere, dan *geinitieerden*, en misschien dieniet allen, dezelve verstaan kunnen.

In dat Engelsche werk ondertusschen koomen verscheide byzonderheeden voor, welke, in den eersten opslag, schynen te stryden met het verslag, dat ik gegeeven heb, en die het egter inderdaad bevestigen. Zy schynen, by voorbeeld, hun eersten oorsprong van ADAM af te leiden, en de eerste Loge moet in 't *Paradys* geweest zyn; SALOMO, was Grootmeester hunner order enz. Dit, en alles wat ik ver-

der mondeling van hen gehoord, of in hunne gedrukte Schriften geleezen heb, laat zig zeer wel verklaaren, als men steeds in 't oog houdt, dat het hoofdeinde hunner instelling is, Rede en gezond verstand aan te kweeken, vooroordeelen af te leggen, dwaalingen te vermyden, eene vrolyke en gezellige deugd in 't algemeen, eene edelmoedige vriendschap in 't byzonder, te bevorderen; Dit was reeds de pligt en bezigheid onzer eerste voorouders in het Paradys; hier in heeft *Salomo* de voortreffelykste lessen gegeeven, die heeft in wysheid boven andere menschen uitgemunt, die heeft zyn werk van gezellige deugd gémaakt, en, met rede, gepoogd zyn leven zo genoegelyk, als hy konde, door te brengen.

Die is dan kortelyk, (zo veel het beneveld gezigt van een ongewyden die verborgenheeden kan doorzien) de opkomst en het oogmerk dier beruchte Maatschappy; Zie hier verder nog eenige voornaame Grondwetten, die het my voorkoomt, dat algemeen onder hen worden aangenoomen.

Zy laaten elk, van wat staat of rang, van wat Godsdienst of gezindheid, tot hun genootschap toe, zo zy slegts op goede gronden onderstellen kunnen, dat het een Man is van een goed Natuurlyk verstand, en boeven al van een eerlyk hart, van een welmeenend gemoed, en onergerlyke zeden. Men laat de beschouwing van den Godsdienst aan elks byzondere begrippen en zyn geweeten over, en alle Ceremonien ea Plegtigheeden dienen hier eeniglyk, om op de Practyk aan te dringen. Alle braave Menschen, alle Lieden van eer en deugd, 't zy Jood of Heiden, Turk of Christen, Roomsch of Protestantsch, allen met één woord, die begrypen, dat zedelyke deugd de hoofdzaak van allen Godsdienst is, moeten elkanderen ongeveind beminnen en weldoen, maar moeten die genegenheid nog op eene byzondere wyze aan elkander toonen, als Broeders en Leden van deze byzondere Maatschappy, welke een verdrag van onbaatzugtige vriendschap en edelmoedige ondersteuning met den anderen hebben aangegaan.

Die Deugd, daar zy zig de byzondere voorstanders van verklaaren, moet niet naar en akelig, moet niet

haatelyk zyn, gelyk die der Fynen; *Ik beb gevonden, dat 'er niets beters voor der menschen kinderen is, dan zig te verblyden en goed te doen in hun leeven, ja ook te eeten en te drinken, en het goede te genieten van al zynen arbeid, met de Huisvrouwe die men lief heeft*. Die ondervinding van den wyzen SALOMO, begryp ik, dat de korte inhoud is hunner zedekunde; ‘Wy moeten gelukkig leeven; zonder de Deugd en goedwilligheid, zonder vriendschap en liefde, zonder een verstandig bestier zyner Driften en geregeld gebruik van de geneugten dezer aarde, is 'er geen geluk, geen vermaak zelfs op deze wereld, Dit is iets, waar in alle gezindheeden overeenkoomen; iets dat niet op enkele bespiegeling steunt, maar door de ondervinding, elk oogenblik, ten duidelyksten wordt aangedrongen, laat dan elk God naar zyn geweeten dienen, elk den Hemel op zyne wyze zoeken, maar laaten wy dus voor eerst, met een verstandig gebruik van de aarde beginnen.

Gelyk een verschillend begrip van Staat-zaaken, en verschillende *Nationaale* belangens de gewoone oorzaaken van twist en ongenoegen zyn, zo laaten wy daar nooit van reppen, wy koomen als verstandige en braave menschen by elkander, en moeten den anderen alleenlyk op den voet van hartelyke vrinden, van Broeders, van voorwerpen eener edelmoedige goedwilligheid beschouwen, alle oorzaaken van tweedragt afsnyden, en in eene ongestoorde eensgezindheid en liefde leeven’.

Hier koomen eenige tekenen, om zig aan malkanderen bekend te maaken, hier koomen eenige *ceremonien* en plegtigheeden, in het aanneemen van nieuwe Broeders, en in de gewoone saamenkomsten, by, waar van menigvuldige berigten voor handen zyn, die my veel al te dwaas en buitenspoorig voorkoomen, om dezelve te gelooven; Dog hoe veel of weinig zy met de waarheid overeenstemmen, en water van die uiterlyke omstandigheeden wezen moge, gelyk dezelve slegts den buitenschors, om zo te spreeken, der zaake zyn, en ik 'er met geen genoegzaamen grond van spreeken kan, wil ik 'er niets van zeggen.

Dit is ondertusschen zeker, dat zy in hunne Loges

eene geregelde en vastgestelde regeeringsvorm, om het zo te noemen, hebben, en, in zommige Loges, eene vry strikte zedentugt onderhouden, met afsnyding zelfs van zulke Leden, welke zig in verregaande buitenspoorigheeden verloopen mogten.

De tekenen, merkten wy zo aanstonds aan, dat hen dienden. om zig aan malkanderen bekend te maaken, en de broeders, dus voor en boven anderen, dienst te doen; gelyk het evenwel onvermydelyk is, of daar raaken onder zo talryk een Genootschap altoos menschen van een bekrompen baatzugtigen aart, of van een buitenspoorigen wandel, zo spreekt het van zelve, dat de verpligting van zig op de tekens van anderen te moeten ontdekken, eenige bepaaling moet hebben, of dat dezelve niet altoos zal nagekoomen worden.

Eindelyk moeten wy aanmerken; dat zy verscheide trappen van kundigheeden en vorderingen hebben, en dat een laagere rang de geheimen van een hoogere niet weet. Zommige begrippen namelyk van den Godsdienst en Zedekunde zyn van dien aart, dat dezelve, schoon waaragtig en redelyk, door zulken egter, welke de zaaken niet volkoomen doorzien, kwalyk begreepen, verkeerdelyk toegepast en misbruikt zouden kunnen worden; Zodanige waarheeden dan moeten niet dan aan de schranderste Geesten medegedeeld worden. Elk die eenige vorderingen in het beschouwelyk gedeelte der wysbegeerte gemaakt heeft, zal deze aanmerking ligtelyk begrypen en toestemmen, en op de vrye Metzelaars toegepast, het raadzel wegens hunne verscheide Proeven, Classen, en vorderingen, aanstonds kunnen ophelderen.

Maar ik vrees de Loges door myne tegenwoordigheid te ontheiligen. Laat ons dezelve verlaaten, en ten besluite onbewimpeld zeggen, wat wy van de vrye Metzelaaren houden? ‘Eene verbintenis die voormaals redelyk, thans onschuldig is, en welke zo geen wezenlyke voordeelen, ten minsten een aangenaam gezelschap, en onzondige uitspanning verschaft’.

De Denker.
N°. 111.
Den 11. February 1765.

(*Vervolg van No.* 109.)

IK brak myn laatsten af, myne waarde Nigt, met u te zeggen, dat ik voorhad u de beschaafdheid jegens uwen Egtgenoot aan te pryzen, en dit zal het groote doelwit van mynen tegenwoordigen zyn; De zaak is inderdaad van het uiterste belang, en dikwils, zeer dikwils vernielt de verwaarloozing hier van de wederzydsche genegenheid van wél gehuwde Lieden. Errinner u slegts het geen ik u, in myn vorigen, wegens den aart der waare beschaafdheid geschreeven hebbe; Het is die vriendelyke gemoedsgesteltenis, het is die beredeneerde goedaartigheid, welke zig uitwendig op eene bevallige wyze vertoont; Gelooft gy nu wel, Myne waarde, dat het gebrek van zulk eene hoedanigheid door eenige andere verdiensten geboet kan worden? Gelooft gy wel, dat eene vrouw, hoe zeer zy haaren Egtgenoot bemint, hoe veele wezenlyk goede hoedanigheeden zy bezit, zig even behaagelyk in zyne oogen maaken zal, zo zy zig, door gepaste uitwendigheeden, niet wel weet voor te doen, en, door eene zekere gelukkige verkiezing en smaak, het regte ge-

bruik daar van te maaken. Dit nu is eene konst, welke, schoon dezelve door verkeering in de wereld, door onderregting en voorbeelden tevens geleerd moet worden, zonder een goed oordeel egter, en misschien zelfs zonder eene natuurlyke bekwaamheid tot geen hoogen trap van volmaaktheid is te brengen; 't Is eene konst ondertusschen, welke in alle omstandigheeden des levens te pas koomt, en wel inzonderheid onder menschen, die gemeenzaam met elkander leeven moeten; Zo lang wy malkanderen op een zekeren afstand zien, zo lang de Gemeenzaamheid niet volkoomen, de verkeering niet geduurig is, vertoonen we ons van zelve over en weder van de behaagelykste zyde, en dit verwekt eene wederzydsche agting en beschaafdheid; maar naar maate wy elkander nader leeren kennen, vertoonen we ons onbewimpelder, en dan is het inzonderheid, dat de konst, of liever de voorzigtigheid moet te hulpe koomen, om deze naaktheid der Natuur met een gaas van bevalligheid te dekken. De mensch is zulk een saamenstel van onvolmaaktheeden, dat hy altoos verliest, met alle zyne hartstogten en neigingen onbewimpeld te laaten werken, en zyne geheeld ziel, om zo te spreeken, bloot te leggen; De wederzydsche eerbied lydt 'er oneindig by, dit doct de agting daalen, de agting verminderende, verkoelt de liefde, en zie daar de natuurlyke rede, waarom getrouwde Lieden zig door eene al te groote gemeenzaamheid, doorgaans benadeelen. Bevlytig u dan, Myne waarde, om by eene volkoome opregtheid, by eene ongeveinsde genegenheid, by wezenlyke verdiensten, eene uitwendige behaagelykheid te voegen laat uwe gebaarden; laat duizend kieinigheeden; laat uwe kleeding zelve daar toe medewerken, en vertoon u nimmer aan uw Man op eene wyze, welke zynen trek verminderen, of walging verwekken zoude; De welvoegelykheid moet altoos, en onder getrouwde

Lieden niet minder, dan onder vreemden, in agt genoomen worden.

Ik heb nooit eene Vrouw ontmoet, welke het gebrek van beschaafdheid door wezenlyke verdiensten kon vergoeden, maar ik ken 'er veele, welke door haar bevalligen omgang, door een zekeren draey, die zy aan haare gewoone bedryven weeten te geeven, een zeker ligt, waar in zy haare goede hoedanigheeden weeten te plaatsen, en eene gelukkige keus eindelyk in geringe beuzelingen het gebrek van wezenlyker verdiensten vergoeden; 't Gaat altoos op deze wyze in de wereld; wy beminnen ons vermaak boven alles, en het aangenaame wordt hierom veelal boven het nuttige betragt; verlaat u derhalven niet enkel op uwe deugden, maar laat uwe deugden behaagelyk wezen, en nog eens, onthoud u van eene al te groote gemeenzaamheid, welke het betaamelyke uit het oog verliest.

Hoe beminlyk, hoe verstandig de Egtgenoot zy, die u ten deel zal vallen, verbeeld u egter niet, dat hy altoos eenpaarig van geest zal wezen! Neen; gy zult hem in ongunstige luimen aantreffen, en dan koomt uwe Beschaafdheid, dan koomt uwe goedaartigheid, dan koomt verstand te pas; Ik wil het verstand alleenlyk laaten dienen, om de twee andere middelen met oordeel te gebruiken; Geloof my, myne waarde, dat gy met de eerstgemelde deugden, dat gy met toegeevenheid en vriendelykheid oneindig meer zult vorderen, dan door uw regt, met de grootste welspreekenheid, te bepleiten; Daar zyn tyden, dat de mans, zelfs buiten hunne schuld, voor geene rede of overtuiging vatbaar zyn, maar daar zyn weinige mans zo ontaard, welke hier naderhand geen berouw van hebben, en die hunne liefkoozingen niet verdubbelen zullen, naar maate zy zig, zonder oorzaak, aan grootere gemelykheid schuldig gemaakt hebben, of liever,

tegen hunnen dank daar in vervallen zyn, en eene vrouw, die in deze voorby gaande ongeneugtens met oordeel weet te wyken, wint onbetwistbaar het meeste veld.

By gebrek van malkander te verstaan, en zig over en weder wél te verklaaren, schynt men niet zelden tegenstrydige gevoelens en verkiezingen te hebben, zonder wezenlyk te verschillen. Dit is dikwils de rede, dat gehuwde Lieden in kibbelaryen vervallen, daar zy zig zelve naderhand over verwonderen en schaamen; Gelyk een kleine vonk zomtyds een hevigen brand kan veroorzaaken, zo brengt eene kwalyk begreepene beuzeling niet zelden de ernstigste gevolgen voort; Elk, by gebrek van des anderens redenen te weeten, of ten minsten wél te wikken, meent de Rede aan zyn kant te hebben. Geloof vryelyk myn Nigt, dat, in zulke gevallen, die Party, welke het eerste wykt, de overwinning ontwyffelbaar bekoomt; de hitte van 't geschil gaat eindelyk voorby, eene bedaarde verklaaring vervult den geenen, die 't sterkst verdedigd heeft, met schaamte, en hy moet zyne nederlaag in zyn gewaanden zegepraal erkennen. Men zoude verwagten dat de zagtaardigste, de zwakste Sexe die party de eerste kiezen zoude; Dit volgt egter niet altoos; de redelykste, de verstandigste van de twee slaat dien weg het eerst in, en verzekert zig eene agting en erkentenis van de andere, welke deze door meerdere hoofdigheid verlooren heeft.

Dit zoort van kibbelaryen vallen gemeenlyk voor ter gelegenheid van het bestier van zaaken, en huisselyke schikkingen, of van plaifierpartyen; Daar zyn Mans, welke onbekwaam zyn, om of de zaaken van buiten te bestieren, of schikkingen binnen 's huis te maaken, terwyl hunne Vrouwen eene ongemeene bekwaamheid voor het één en ander hebben, (en, aan den anderen kant, vindt men vrouwen, welke even wei-

nig talent hebben voor de huisselyke bestiering, als zy onbedreven in de groote zaaken zyn). In zodanig een geval vervalt het gezag van Hem, wien de wetten of gewoonte anders de regeering gegeeven hadden, en 't zoude eene dwaaze vermetelheid zyn, een Schip te willen stuuren, dat hy noodwendig verzeilen moet, om dat hy klip nog gronden kent; Maar in dit geval zelfs vordert de pligt, gelyk het een blyk van bekwaamheid is van den geenen, wien dit bestier beter betrouwd is, het zelve derwyze te voeren, dat de andere Party, dat inzonderheid Huisgenooten en Vreemden het zo weinig, als moogelyk is, bemerken, en zyne behulpzaame hand te verbergen onder die, welke, naar de verschillende voorwerpen, natuurlyker wyze moet verschynen. By mangel van deze voorzorg hebben verscheide Persoonen zig haatelyk aan malkander, en belaggelyk by 't gemeen gemaakt, of eene regeering verlooren, waarin zy meer hunne heerszugt, dan 't gemeen belang scheenen te bedoelen.

Gelyk de ondervinding en gewoonte om zeker zoort van zaaken waar te neemen, een natuurlyk vermoeden van bekwaamheid tot dezelve geeven, zo schynt het besluit gegrond, 't welk aan den Man en de Vrouw elk hunne byzondere zorgen en verrigtingen geeft, maar behalven dat deze regel, gelyk ik straks aanmerkte, zomtyds uitzonderingen lydt, zo is eene al te nauwe bepaaling ten dezen opzigte altoos haatelyk tevens en nadeelig. Man en Vrouw behooren maar één belang te kennen, dat namelyk van elkanderens vermaak en voordeel te behartigen, daar zodanig eene wyze van denken en geneigdheid plaats heeft, koomt die strikte verdeeling van *departementen* niet te pas; Raakt het Huisbestier uwen Man niet zo wel als u? Zal hy geene vryheid hebben, om deszelfs uitgaaven met u te regelen, of die schikkingen te beraamen, die hy zeker ziet dat u beider belang vereischen? of Zoudt gy

uwen Man niet moogen raaden in eene onderneeming, welke hy misschien voornaamelyk aanvangt om u gelukkiger te maaken, of een koop sluiten, die hem verryken kan? *bemoei u met uw huishouden;* is een haatelyk zeggen in den mond van een Man, die zyne Egtgenoote bemint en agt; En even ongerymd is het antwoord eener Vrouw, *het huishouden koomt voor my* op; Daar is geene meerderheid, daar is geen gezag, daar is geene verdeeling onder gehuwde Lieden; beider belangens zyn vereend, en Liefde alleen is de wetgeever, dien zy beide gehoorzaamen moeten.

Byzonderlyk moet ik u raaden uwen Man zyne kleine verkiezingen vry te laaten, gelyk hy 't u de uwe behoort te doen; Hoe wél gy Lieden zaamen *Symphatthizeeren*, hoe veel gy elk van uw vermaak aan elkanders zinlykheeden opofferen moogt, daar zullen egter altoos byzondere, dikwils grillige verkiezingen overblyven; Gelyk dezelve doorgaans kleinigheeden betreffen, en een gedeelte van ons genoegen in dit leeven uitmaaken, zo behoort gy Lieden, van wederzyden, altoos te bedenken, dat gy niet by malkander zyt gekomen, om te dwarsboomen, om, met uwe vryheid, uw genoegen te verliezen, maar om uw leeven aangenaamer te maaken, en uw geluk van wederzyden te voltooijen.

Aan den anderen kant is het zeker, dat gy geene zo nauwe verbintenis kunt aangaan, zonder een gedeelte uwer verkiezingen aan malkanderen op te offeren; elk denzelfden weg blyvende loopen zoudt gy duizendmaalen tegen den anderen botzen, en hy, die 't beste weet te wyken, en den anderen minst tragt te doen wyken, maakt hem gelukkigst, en geniet zelve 't meest vermaak.

Om het alles in één woord te besluiten; beschouw uwen Egtgenoot altoos als een agtenswaardigen vriend, aan wien gy de onschendbaarste verplichting en hebt,

wien gy dus alle moogelyk plaisier moet doen; wiens leeven gy zo genoegelyk meet tragten te maaken, als in uw vermogen is, en wiens agting, wiens genegenheid, wiens gunst gy steeds moet tragten te bewaaren, en onophoudelyk te vermeerden; Dit denkbeeld, zeg ik, zy altoos voor uwen geest tegenwoordig, dit bestiere alle uwe bedryven.

Dus heb ik u eenige algemeene lessen voorgesteld, zo als myn welmeenend Vaderlyk hart my dezelve heeft opgegeeven; Ik heb my aan geen order bepaald, ik heb my op geene cieraaden toegelegd, ik, of liever myne genegenheid heeft voor u, en voor u alleen geschreeven.

Gelyk ik weet, dat gy de beste zedekundige Schryvers leest, zo heb ik my wat byzonderer bepaald tot zodanige aanmerkingen, welke men niet zo algemeen onder dezelve aantreft, ik heb 'er langer op stil gestaan, naar maate ik ze van meer belang oordeelde, of dat myn geest, op dien tyd, vrugtbaarder was, terwyl ik andere aanmerkingen, welke meer voorkomen, doorgaans heb overgeslaagen. Dit maakt eene ongelykheid, dit maakt een zoort van gaaping in myne brieven, welke gy, met uwe kundigheeden, ligtelyk zult invullen; God geeve, dat gy zulk eene gelukkige keus moogt doen, en dat uw huwelyk zo veel zegen mag hebben, als waar ik, en myne waarde Wederhelft zyne goedheid dagelyks voor danken. Inderdaad als ik, uit myn gezegend huis, daar steeds order, eendragt, en liefde woonen, als ik, van dit bekoorlyk, toneel myne oogen nedersla op zo veele rampzalige Egtgenooten, welke met eene koele onverschilligheid, en als vreemdelingen, zaamen leeven; op zo veelen, welke als bang zyn, om dezelfde lugt in te ademen, en malkanderen vlieden, of enkel by den anderen schynen te komen, om malkanderen het leeven, door hun wederkeerig gezelschap, bitter te maa-

ken, op zo veelen eindelyk, wier haatelyk huiskrak keel tot openbaare schande uitbarst, en gevolgen voortbrengt nog ysselyker zelfs dan het verdriet, daar z'uit gebooren worden; dan smelt myn hart van medelyden over 't ongelukkig menschdom, en beef ik op yder huwelyk, dat ik zie voltrekken. Ja ik zidder by voorraad voor dien akeligen wanhoop, voor dat alleruitertst verdriet, welke op zo veele on voorzigtige egtverbintenissen natuurlyk volgen. En als ik, door den Godsdienst zelven voortgeleid, tot voor de altaaren, daar zy dien eerwaarden knoop hebben toegetrokken, bedenk, dat de staat van verdeeldheid en haat, welke op hunne onbedagte liefde volgt, toe aan het einde van hun leeven duuren zal, als ik bedenk, dat de Dood hen in zulk eene gemoedsgesteltenis zal overvallen, en dat 'er, na dit ongelukkig leeven, eene nog ongelukkiger eeuwigheid voor die rampzaligen zal volgen, dan.... dog ik kan dit allerysselykst denkbeeld niet verdraagen; ik zoek u geenzints het Huwelyk te ontraaden, maar voorzigtig in uwe keuze te doen zyn, en de vereischte oplettenheid te doen gebruiken, om het zelve gelukkig te maaken. Ik ben enz.

Ik agt my verpligt, om myne Hooggeëerde Vrindin myne openlyke dankbetuiging te doen, voor het aangenaam en nuttig geschenk, dat haar Hoog Ed. my, en het Gemeen, met deze brieven, heeft gedaan, en ik schroom niet, om die betuiging ook uit naam van de meesten myner Lezeren te doen.

A.U.

De Denker.
N°. 112.
Den 18. February 1765.

[Lykrede over Monsr. Jean Frisard, beroemd Paruikemaaker en Friseur à la Mode, te Amsterdam.]

Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas
Regumque turres.

HORATIUS.

HEt volgende stukje is my toegezonden; De weinige veranderingen, die ik 'er in gemaakt heb, zullen, hoop ik, den Schryver beweegen, om my meer van zyne geestige Invallen mede te deelen.

Lykrede *Ter gedagtenis van* Monsieur Jean Frisard. Beroemd Paruikemaaker en *Friseur a la mode*, te Amsterdam. *Uitgesprooken in eene Vergadering van Heeren en Dames, die hy bediende*.

't **I**S is eene loffelyke gewoonte de gedagtenis van beroemde Mannen, na hunnen dood, te vieren; Op alle Academien worden de verdiensten der Afgestorvene Professoren, al hadden zy van de honderd en dertig Studenten, slegts twee tot hunne Discipelen gehad, in eene cierlyke redevoering uitgemeeten, en hun onherstelbaar verlies op gepaste toonen betreurde. Op 't overlyden van een Vorst, al heeft dezelve zyn Leven in eene vuige ledigheid gesleeten, de beste Staatdienaars omgebragt, of de vryheid verkragt, daveren alle Predikstoelen en Catheders van deszelfs onsterfelyken roem, en een *Alexander* of *Caesar* in het Veld, een *Titus* of *Trajaan* in het bestieren van den Staat, zyn de minste voorbeelden, waar mede de Gods-tolken zo wel als de Priesters van Minerva, en inzonderheid de Zoonen van Apollo den afgestorvenen vergelyken. Ja nauwelyks blaast een Dorp-Pastoor, die in de laatste vyfting jaaren van zyn leven niets anders heeft verrigt, dan eenige Boeren des Zondags namiddags een gerusten slaap van twee uuren te herzorgen, nauwelyks zeg ik, blaast deze zyn laatsten adem uit, of de Boekzaal wordt met zyne omstandige Levens-beschryving, dat is te zeggen, het jaar zyner Beroepingen, en de Texten zyner Intree en afscheids-predikatien belaaden. Ziet daar myne T. het vermogen van uitmuntende verdiensten; zy vorderen onze erkentenis en eerbied zelfs na den dood,

dit is eene schatting, welke wy aan groote Mannen verschuldigd zyn, en welke de Natuur zelve ons noopt aan hunne nagedagtenis te betaalen. Hoe billyk is het dan, myn Heeren en Dames, dat wy het smartelyk overlyden van een Man, die, door zyne zeldzaame bekwaamheeden, een eeuwigen lof verdiend heeft, en ons, helaas! te vroeg ontrukt is, naar waarde betreuren! De erkentenis eischt het, eene billyke hoogagting dringt ons, en het herdenken van ons onherstelbaar verlies moet elk, die zyne HOOFD belangens kent, de traanen uit de oogen persen. Ja M.G.T. zouden wy, die alle onze kundigheeden, al onzen aandagt tot een bevalligen opschik bepaalen; zouden wy inzonderheid, wier grootste roem bestaat in wel gekapt te zyn, niet eenen Man beweenen, die zelfs een pinkoogenden Losbol zonder neus, eene stomme Saletpop zonder geest in een *Adoon* of *Venus* kon herscheppen; een Man die onze verstopte hersenen onder den lugtigen zwier van nieuwerwetsche lokken wist te verbergen, en onze galante onweetenheid voor het schamper verwyt der wysneuzen, door zyn Toupet-yzer, te beveiligen. Zouden wy den dood van zulk een dierbaaren Man zonder traanen vieren? of geene aandoeniag gevoelen van zulk een onherstelbaaren slag!

Verwaande Wysgeeren, neuswyze zedekundigen zullen ons moogelyk bespotten, als ware een Paruikemaaker en Friseur te laag een voorwerp voor eene Lykrede. Maar wat raakt ons M.T. de laagheid of verheevenheid van een bedryf? Die zelfde Bedil-allen verwyten ons de laagheid van zo veel tyd en aandagt aan onzen opschik, en byzonder aan onze hairlokken te besteeden; om dat zy niet begrypen, dat de grootste roem in een behaagelyk voorkoomen bestaat, en dat een Parysch hulzel de Ziel is van een bevalligen opschik. Waar zal men zyne zorgen tog beter aan besteeden, dan aan zyne klederen? wat is 'er, dat eer in 't oog loopt, of waar in zig het onderscheid van een galant Heer en een platten Nederlander duidelyker vertoont? En wat wordt inzonderheid meest gezien? Ons Hoofd en Aangezigt? laat die wysneuzen

derhalven hunne harsenen met eene dorre geleerdheid belaaden, laaten zy hunnen roem in verheeve bespiegelingen, of grootsche bedryven zoeken, wy hebben al dien toestel niet van nooden; Terwyl zy de Zedekunde bestudeeren, kunnen wy lagchen; Terwyl zy den Landbouw verbeteren, kunnen wy de beste Tarwe tot poeder maalen, en 'er onze hairlokken meê verderen, terwyl zy de Zeevaart volmaaken, kunnen wy onze tongen kittelen met de lekkernyên, of onze leden optooyen met de vreemde stoffen, die zy ons, uit andere landen, aanbrengen; In een woord, terwyl zy werken, kunnen wy plaisieren.

Weg dan Verwaanden met uwe ontydige berispingen over de geringheid van ons onderwerp! Is het paruikmaaken geen stof van genoegzaam belang voor eene galante vergadering? Is de dood van den beroemdsten FRISEUR geen verlies, dat onze zugten en traanen vordert? Hoe ongelukkig zouden immers de meesten onzer wezen, zo wy genoodzaakt waren, die hairen te draagen, welke ons de Natuur gegeeven heeft. De schoone *Rufus* hadt nooit het hart van zyne *Chloe*. kunnen winnen, zo hy zyne rosse lokken niet onder een konstig stel van glinsterend bokkenhair hadt verborgen, de galante *Senex*, zou nimmer hebben durven denken, om op zyn zestigste jaar de jonge *Philis* te vryën, hadt hy zyne gryze hairen niet onder eene jeugdige paruik kunnen bedekken. En wat zouden wy allen aanvangen myn Heeren zo wy 't ongeluk hadden onze hairen te verliezen? Een ongeluk thans zo gemeen, als de Ziekte, daar het een gevolg van is, en voor ons allen des te meer te dugten, als eene galante levenswyze daar meerder aanleiding toe geeft: wat zouden wy, in zulk een geval, aanvangen, zeg ik, zo wy geen pruiken hadden? onze kaale schedels, op Caesars voorbeeld, met lauwrieren bedekken? Helaas! Venus deelt die nimmer uit, en welke andere Godheid zoude ze ons tog geeven?

En gy, beminlyke Sexe, gy behaagelyk Voorwerpen onzer aanbiddingen! hoe noodig is voor u ook de konst der FRISEURS? Deze verschaft u tydkorting en vermaak, terwyl zy de grondslag is van uwe be-

koorlykheeden; Deze kan derhalven als het leven van uw leven worden aangemerkt? Hoe zoudt gy den sukkelenden tyd verdryven, zo niet een jong en bevallig Friseur u hier toe behulpzaam ware? en wie zou u voor schoonheeden groeten, zo niet de krultang en het Toupet-yzer u nieuwe charmes wisten te scheppen? Niet gewoon uwe galante Zielen met borgerlyke zorgen te belaaden, niet gewoon inzonderheid uwe schoone handen tot eenig bedryf te verlaagen, moest gy noodwendig kwynen, en onder het geweld der *Vapeurs* bezwyken, byaldien.... Dog wy verliezen onzen overleedenen uit het oog met de nuttigheeden van zyn beroep en konst te breedvoerig uit te meeten. Zyne schim vergeeve het ons om dat hy zelve zo dikwils zyn tyd by u Mesdames verpraatede, terwyl hy met uwe lokken bezig was. Laat ons ondertusschen een aanvang maaken met zyn doorlugtig leven te verhaalen.

JEAN FRISARD wierdt geboren in het galant Parys, het middelpunt van alle goede smaak, en edele geld- verkwisting. Zie daar een voordeel, 't welk de overledene boven den bekwaamsten Nederlander voor uit hadt. Deze mag zyn geheele leven besteeden, om de Franschen in een bevalligen zwier, losse houding, aangenaam vleien, en vrypostige galanterie na te bootzen, nooit zal hy zulk een trap van volkoomenheid, in deze edele konsten, bereiken, als een gebore Parysenaar, en, *c'est assez bien pour un Etranger*, zal de grootste loftuiting wezen, welke hy zig van deze wetgeevende Natie kan belooven.... gelukkige *Frisard* dan, wien het on waardeerbaar voordeel, van binnen den zetel der beschaafdheid en opschik geboren te zyn, ten deel was gevallen; en nog gelukkiger van af te stammen uit zulk een overoud geslagt, onder het welke de nuttigste aller konsten reeds zo veele eeuwen met roem was geoeffend! Ja hoe veele pruiken hadden zyne Voorvaders voor de grootste Heeren reeds gemaakt? hoe veele gunst van de eerste Dames genooten; Toen zyne ouderen onvermogend om hunnen Zoon de kost te geeven, hem zelve voorstelden, om herwaards te gaan; ‘de goedaardige Hollanders, zeiden zy, zullen

u met opene armen ontvangen, en een Parysenaar van ouders tot voorouders kan niet missen fortuin onder hen te maaken.' 't Geen zy voorzagen, gebeurde; Ja! Hy heeft fortuin gemaakt; Hy is zelfs *un Homme a bonnes fortunes* geweest; dog minder door zyn afkomst, dan verdiensten, want inderdaad, (gy zelve weet het M.T.) 't was alles fransch, wat aan hem was; en in zyne konst van *coëffeeren* in 't byzonder kon geen Nederlander hem immer evenaaren. Behendig en gauw, boven alle verbeelding, kon hy alleen uwe lokken in zodanig eene order schikken, als zyne onverbeterlyke smaak, of de laatste wetten van Parys dit goedvonden; Daar gy, Mesdames! te voren de hulp uwer kamenieren, onder 't kappen noodig hadt; daar gy dus altoos uwe vryheid miste, terwyl uw *Friseur* by u was, wist hy die lastige getuige, zonder dat 'er uwe charmes by verlooren, wel haast te verzenden. Onvergelyk voordeel! nu konde hy u zyne *douceurs* in alle vryheid zeggen, nu konde hy,.... maar 't was moogelyk onbescheidenheid, dat ik my, terwyl gy met onzen Held verkiest alleen te zyn, aan uw toilet liet vinden. Behaagelyker gezelschap kan ik u tog niet Jong, schoon, verschaffen; levendig, vrypostig, laat ik alles in één woord bepaalen, een Fransman, een Parysenaar, hadt gy in Hem alleen alles, wat u verscheide logge Nederlanders, (verschoon my myn Heeren, die het hart nog over deze onwelleevende Natie hangt,) verschaffen konden.

Hoe bescheiden, hoe geheim was by ook in alle de gesprekken, die gy met hem hieldt, in alle de gemeenzaamheden, die gy hem toeliet, in alle de gunsten, die gy hem beweest; zo voorzigtig als vrypostig, zo oplettend om nooit eenige gunst van andere Dames te vertellen, als bekwaam om dezelve van u te verwerven, dorst gy altoos in vertrouwen, in het gemeenzaamste vertrouwen met hem spreeken en handelen; Gy neemt thans BAGATELLETJES in uwen dienst; Ik erken zy zyn handig en gemaklyk, gy kunt 'er alles van krygen, gy behoeft 'er u nooit voor te ontzien, nooit voor te bloozen; Maar zegt my Mevrouwen, zyn zy met onzen FRISARD te gelyken? Wel

verre van daar, gedienstig en geheim; handig en vrymoedig; galant en bevallig, was hy tot alle diensten gereed; Nooit hebt gy hem iets vergeefsch verzogt, nooit zelfs gedagt, 't welk hy niet gereed was tot uw vermaak te doen.

Dus konde het niet missen, of hy moest, met zulke uitmuntende begaafdheeden, fortuin maaken in de wereld. Hy wierdt dan.... Maar wat zal ik de aanmerkelyke gebeurtenissen van onzen Held verkondigen! Gy zelve weet die; Even bekwaam om te vertellen, als te krullen, even vaardig van tong als handen, heeft hy 'er uwe opstygingen menigmaalen meê verdreven, uwe kwynende uuren dikwils door gekort.

O onherstelbaare slag dan in dezen ontydigen dood; o rist van bevalligheeden en vermaaken met dezen eenen Man verlooren! *Narcissus* zo bekoord van uwe eige *Charmes*! *Narcissus* zo wel gekapt, uw hoofd is al zyn luister kwyt, uwe verdiensten houden op, uwe glorie is gedoofd, en gy zult geene harten meer overwinnen kunnen: Als eene andere SAMSON zat alle uwe kragt in uwe hairlokken, en die kragt, helaas! is, door het overlyden van *Frisard*, gebrooken. Vergruis nu uwen Spiegel, weleer den getrouwen tolk uwer waarde, thans den haatelyken vertooner van een ledig harsenvat.

Hoe die waart gy dan, hoe dier zyn wy allen, myn Heeren, aan onzen Held verpligt! Zonder dat wy eenige kundigheeden eenig oordeel, eenige verdiensten behoefden te hebben, heeft hy ons over eene styve, plompe, Nederlandsche jeugd, met al hunne verdiensten, doen zegepraalen; Vrees niet, doorlugtige schim! voor eene gebrekkige erkentenis, wy zullen uwe weldaaden nooit vergeeten; uw geheugenis is voor eeuwig in onze harten geprent, uw roem zal nimmer sterven. Ja M.T. Hebben Helden, door hunne zegeryke wapenen, Volkeren verwonnen; Hy heeft ons de harten der schoonen doen 't onderbrengen; Hebben zy den overwonnenen hunne volstrekte willekeuren voorgeschreeven; Hy heeft over alle onze gebruiken, en Nederlandsche Deftigheid gezegepraald, en zyne Parysche wetten met een onweêrspreekelyk gezag door-

gedrongen. Vindingryk vernuft, alle dagen wist hy nieuwe modes uit te denken, en de schranderste wysgeer heeft zyne lang overpeinsde denkbeelden nimmer in zulk eene verscheidenheid tevens en order geschikt, als hy duizend en duizend hairtjes wist te plooijen.

Dog ik houde u te lang op M.T. Gy zyt zo veel inspanning niet gewoon, en, hoe veel belang gy in myne redevoering neemt, uwe aandagt egter, te veel gevergd, zou naar de Assemblee, de Schouwburg, of Opera overvliegen; Ik zoude u dus verliezen, en myne onbescheide yver zou weinig eer doen aan de gedagtenis van onzen Held; wy zyn voor het Toilet begonnen, laat ons derwaards wederkeeren, en eindigen met den hartelyken wensch, dat het medelydend Parys ons eerlang een anderen Frisard mooge overzenden, om het verlies van Dezen, zo veel moogelyk, te vergoeden.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.

N°. 113.

Den 25 February. 1765.

[Dat 'er geen ander middel is, of kan zyn, om regt gelukkig te worden, dan door het genoegen onzer Medemenschen te bevorderen.]

> *Als een Oor my hoorde, zo hieldt zy my gelukzalig, als my een Oog zag, zo getuigde het van my. Want ik bevrydde den Elendigen, die riep, en den wees, en die geen helper hadt. De zegen des geenen, die verlooren ging, kwam op my, en het hart der Weduwen deed ik vrolyk zingen*.
> JOB.

MYn geagte Correspondent, heeft in het 71 Vertoog, zeer wel *den weg aangeweezen, die ontwyffelbaar tot het geluk moet leiden, en dien alle Menschen bewandelen kunnen*, dien namelyk van anderen te beminnen en wél te doen; Hy heeft zelfs getoond, dat *deze gesteldheid van geest ons altyd, en zonder ophouden, gelukkig maakt*, maar hy hadt, myns oordeels een

stap verder moeten gaan, en overtuigelyk bewyzen, ‘dat 'er geen ander middel is, of kan zyn, waardoor wy Menschen regt gelukkig kunnen worden, dan door het genoegen onzer Medemenschen, naar onze vermogens. te bevorderen;’ Myne tegenwoordige Aanmerkingen, zullen, vleie ik my, dit gedeeltelyk gebrek vervullen, en schoon voor zommigen myner Lezeren wat afgetrokken, van zulken egter onder dezelve, die eenigzins gewend zyn te denken, met vrugt geleezen kunnen worden.

Eene volstrekte onverschilligheid of liever gevoelloosheid spreekt van zelve, dat geen genoegen geeven kan; en daar zyn gevolgelyk maar twee middelen voorhanden, waar uit wy geluk of vermaak kunnen trekken, *eerstelyk*, aangenaame lighaamelyke aandoeningen, welke onze zintuigen ons verschaffen kunnen, en *vervolgens* het voldoen onzer driften en hartstogten.

Het *eerste middel* weet de geheele Werreld by eigene ondervinding, is ten uitersten gebrekkig; lighaamlyke aandoeningen, voornaamelyk die van vermaak, kunnen niet lang duuren, of wy worden 'er ongevoelig voor; de zinlyke geneugtens verliezen onder het gebruik straks haar vermogen, en walgen eerlang, als men dat gebruik te lange rekt; stelt eenen Salomo in het pragtigste paleis, laat zyn oog zig in de heerlykste vertooningen van Natuur en konst onophoudelyk verlustigen, zyne ooren luisteren naar de zoetste toonen eener juiste Melody, zyn neus zig in de liefelykste parfums vergasten, zyn tafel met de keurigste spyzen overvloedig pronken, en zyne leeden door de zagte handen eener vleiende wellust gestreeld worden; zal hy dus gelukkig leeven? Helaas! *ydelheid der ydelheeden, 't is al yâelheid* zal de geduurige klagt zyn, welke hy door zyne te loorstellingen en wanhoop gedrongen zal worden uit te storten; uwe fraaije buitenplaatsen, myne Vaderlanders, uwe pragtige rytuigen, uwe lekkere tafels, en de omhelzingen zelfs uwer beminde wederhelften moeten u reeds lang overtuigd hebben, dat 'er na het voorbygaand genot dier oogenblikkelyke aandoeningen, of een verveelend ydel overblyft, of dat gy geheel dood en onverschillig wordt voor alle die

gewaande vermaaken, of dat dezelve, wat meer is, dikwils verveelen en walgen, als gy 'er verkwikking en vreugde in dagt te vinden.

Lighaamelyke aandoeningen alleen zyn dan het middel niet om 't regt genot van ons bestaan te hebben; en terwyl gy een armen Wever lustig op zyn getouw hoorde zingen, terwyl gy den Landman den Ploeg al neuriënde zaagt volgen; terwyl gy ze beiden inzonderheid hun gezonden honger aan hunne eenvoudige tafel in gezelschap hunner lieve vrouwen, en lustige kinderen met de uiterste greetigheid hebt zien verzaadigen, of in het open veld een geruster slaap genieten, dan het zagte dons aan uwen onrustigen geest of overlaade lighaamen verschaffen kan, terwyl gy dit alles meermaalen met opmerkende oogen hebt beschouwd, zyt gy buiten twyffel overtuigd geworden, dat zy met mindere lighaamelyke aandoeningen ten minsten zo gelukkig leeven als gy zelve.

'T is dan in het *ander middel*, 't is in de voldoening onzer hartstogten, in het stillen onzer Zielsbegeertens, dat wy het geluk des levens zoeken moeten. Maar nu! men sla alle onze driften gade, men ontleede dezelve, men spoore ze in alle hunne werkingen na, en men zal altoos bevinden, ‘dat wy niet gelukkig kunnen worden, dan door onze Medemenschen - en vervolgens, dat onze Medemenschen ons niet gelukkig kunnen maaken, ten zy wy het hen tragten te doen.’

Laaten we ons om hier van overtuigd te worden, eens een Mensch in eene volstrekte eenzaamheid en van alle omgang des Werrelds afgezonderd, verbeelden, laaten w'ons denzelven verbeelden in de allergunstigste omstandigheeden van lighaam en geest, en uiterlyke voorwerpen, zal hy met dit alles gelukkig zyn? Ach! Elk yft op het enkel besef van dus op een onbewoond Eiland, hoe aangenaam, hoe vrugtbaar, in eene eeuwigduurende afzondering te leeven. Wat zoude ons dan ontbreeken? Het wyst zig zelven aan. MENSCHEN; Wy mogen, buiten dit, alles hebben, dat wy wenschen kunnen, 't zal ons laf en smaakeloos, 't zal ons zelfs verveelend worden, om dat niemand ons geluk of verdiensten aanschouwt; wy mogen

alle agtenswaardige en beminlyke eigenschappen bezitten; zy verliezen haare grootste waarde, naardien niemand dezelve beoordeelen, niemand zig over onzen lof verwonderen kan; wy mogen overvloed van alles hebben, wat baat het, daar wy niemand onze grootheid toonen, niemand gelukkig maaken kunnen. Onze Geest mag zig met verheeven bespiegelingen beezig houden, dit kan ons niet altoos voor kwyning beveiligen, welke niet dan door gezelschap kan voorgekomenof verdreeven worden. Ons hart eindelyk mag allerleie loffelyke deugden voeden, dit zelfde zal onze smart vermeerderen, dat wy geene voorwerpen hebben, om dezelve aan te oeffenen, met één woord onze deugd schynt onze klagten te wettigen, onze bekwaamheeden vergrooten ons leet, en naar maate wy in eenige lighaam of ziels vermogens uitmunten, zal 't ons meerder spyten, dat wy dezelve dus nutteloos begraaven moeten.

Uit dit alles trek ik dit wettig gevolg, dat wy van de Natuur niet verordend of geschikt zyn, om ons geluk in ons zelven alleen te zoeken en te vinden; Staatzugt, Gouddorst, Wellust, Roem, of welke andere hartstogt gy moogt noemen, allen onderstellen zy, Menschen, welke ons genoegen in en door dezelve helpen bevorderen; 't Is het getuigenis van anderen wegens ons geluk, 't is de agting, die zy ons deswegen toedraagen, welke ons onontbeerlyk zyn om ons geluk te smaaken, en 'er genot van te hebben.

Dit is zo waaragtig, dat zelfs de nyd en wangunst, die onze voordeelen by anderen verwekken, in veele gestellen noodzaakelyke *Ingrediënten*, tot genoegen, en als de saus dier voordeelen zyn; dit is zekerlyk eene verbasterde wyze van denken, die de waarheid myner aanmerking ondertusschen duidelyk bewyst; Die waarheid egter vertoont zig niet min zeker en op eene veel aangenaamer wyze, in die algemeene zugt, welke alle Menschen, zonder uitzondering, bezielt, om zig aangenaam by hunne medemenschen te maaken; Dit is inderdaad de band der saamenleeving, de grondslag der Maatschappy, en het leeven van ons leeven; Wy mogen zo *Misantropiesch*, zo gemelyk, zo trots zyn als de ongeregeldste verbeelding ons maaken kan; wy worden even-

wel nooit onverschillig voor de goedkeuring of afkeer van hen, daar wy mede leeven moeten: wy kittelen ons met hunne loftuitingen, en geen Mensch leeft 'er, die geen vermaak schept, om zelfs van den geringsten zyner bedienden gepreezen te worden. Maar in gezelschappen boven al, vertoont zig deze trek in al zyn luister, daar is het, dat wy ons van de behaagelykste zyde doen zien, om elkanders gunst te winnen, dat wy onze verdiensten voordraagen, om agting te verwerven; om in die agting en goedkeuring ons streelendste vermaak te vinden. Ja de genegenheid, onzer medemenschen schynt byna het rigtsnoer der genegenheid, die wy ons zelven durven toedraagen, en het geluk, dat wy in ons eige hart niet vinden, zoeken wy by hen, daar wy mede verkeeren.

Het ergste hier van is, dat wy het geluk langs dezen weg altoos zoeken, en als afbedelen moeten; Daar behoorde nog een ander en korter weg te zyn, om het zelve met minder moeite te kunnen vinden, en altoos onder ons bereik te hebben; Die is 'er inderdaad; wy moeten niet slegts door onze Medemenschen gelukkig worden, gelyk ik tot hier toe meen getoond te hebben, ‘maar onze medemenschen maaken ons gelukkig, naar maate wy het hen tragten te doen’. Dit moet ik thans bewyzen.

Tweederleie soort van hartstogten en neigingen heeft de wyze Schepper onzer Natuuren ingeplant. Het eene soort bedoelt ons eigen voordeel en belang; van dien aart zyn de begeerte naar rykdommen, aanzien, wellust enz. het ander soort bedoelt het belang onzer medemenschen, en bevordert ons genoegen naar maate wy dat van anderen vermeerderen; van dien aart zyn het medelyden, menschenliefde, goedgunstigheid enz. Die laatste, hoe zeer onder de eerste doorgaans gedrukt en als vertreeden, zyn ons egter niet minder natuurlyk als Deze; en zo onmoogelyk, als wy zonder hartstogten gelukkig kunnen zyn, zo onmogelyk is het, om het zonder die laatsten in 't byzonder te worden. Deze zelfs hebben een blykbaar voordeel boven de andere, dat wy ze namelyk altoos voldoen kunnen, en dat ze ons altoos streelende geneugtens, en eene aangenaame nagedagtenis verschaffen.

Wy kunnen onze Staatzugt niet altoos, en onze vrekheid nooit verzadigen, terwyl onze wellust schielyk walgt, en pynelyke aandoeningen, of ten minsten eene verveelende kwyning agterlaat; maar wy kunnen onze medemenschen altoos weldoen, of ten minsten altoos beminnen, en poogen wel te doen, en die gesteldheid van Geest verschaft ons zelven altoos het eerst, altoos een zuiver genoegen, zonder ooit een smartelyk na berouw, of lastig ydel na te laaten.

Het is altoos en ten allen tyde aangenaam in ons hart eene loffelyke zugt te ontdekken, om anderen wel te doen, en deze gezellige hartstogten derhalven te versterken, deze neiging te vermeerderen is de waare grondslag van ons genoegen in tyd en eeuwigheid; Ja wy worden zelve ontwyffelbaar gelukkiger, naar maate wy het anderen meer tragten te maaken.

Maar dit heb ik 'er in den beginne bygevoegd is de EENIGE WEG, langs welken wy het waar geluk bejaagen kunnen; myne gemaakte aanmerkingen bewyzen dit reeds ten grooten deele; maar laaten wy, tot nadere overtuiging, een Mensch onderstellen, die alle moogelyke voldoening van den kant zyner baatzugtige hartstogten, als ik ze eens zo noemen mag, ontvange, maar zyne gezellige neigingen verwaarloost, laat ons zodanig een Mensch onderstellen, en zien, of hy waarlyk gelukkig is? Hy is ryk en magtig, men zwaeit hem gevollyk allerwegen het wierook van een slaafschen eerbied toe, maar kan men hem, terwyl men hem met een hart zonder menschenliefde, gelukkig begeert te maaken, dom genoeg onderstellen, om niet te begrypen, dat het niet voor hem, maar voor zyn rang en schatten is, dat men zig nederbuigt, dat men niet den Persoon, maar den uitdeeler der gunsten aanbidt; kan zulk een eerbied derhalven zyn geluk voltooijen, zelfs vermeerderen? Daarenboven het toppunt zyner wenschen bereikt, en den hoogsten trap van zyn gewaand geluk beklommen hebbende, waar zal hy zig nu mede bezig houden? Voelt hy in alle zyne vermaaken niet duidelyk de noodzaakelykheid van nog andere, een na deze, van nog grootere vermaaken? De walging volgt hem

overal; de geneugtens, daar hy zyne lusten door hoopte te voldoen, prikkelen dezelve slegts; zy wekken nieuwe lusten op, en zyne hartstogten woeden heeviger, naar maate hy ze meer tragt te stillen; door het woelen zyner lusten vermeerdert zyn ongenoegen, en zyn verdriet wordt uit zyn vermaak onfeilbaar geboren. Zyn hart altoos ledig, altoos begeerig, altoos als vereeld voor de divertissementen, jankt na dezelve, zonder 'er ooit anders dan de ongemakken van te voelen zyne versteende Ziel berooft hem van de voordeelen der gezelligheid van het grootst genoegen des levens, eene gulle verkeering, ongeveinsde vriendschap, tedere liefde, de eerbaare omhelzingen eener kuische vrouw, en den streelenden naam van lieve Vader.

Maar men gruwt, om dat gezellig monster langer te beschouwen; wel aan men geeve dan dit wanschepzel slegts die eenige neiging van menschenliefde en goedgunstigheid, men laate het zyn geluk in het genoegen van anderen vinden, men verbeelde zig het zelve werkzaam om uit eene edelmoedige drift allerwegen gunsten te verspreiden, en het wordt, door deze verandering alleen, tevens een beminlyk en gelukkig wezen.

Laaten wy de zaak eindelyk nog eens van een anderen kant beschouwen. Elk die kinderen heeft, of immer heeft gehad, weet welk een streelend vermaak dezelve, ik zeg niet aan regtgeaarde, maar aan alle Ouderen verschaffen; Waarom? Om dat wy in dezelve voorwerpen aantreffen, om onze natuurlyke zugt tot goedgunstigheid den ruimen teugel te vieren, en die goedgunstigheid is, inderdaad de grondslag van 't vermaak, dat kinderen aan hunne Ouderen, en dikwils zelfs aan Vreemden verschaffen. Wy hebben beweezen, dat wy zonder onze Medemenschen niet gelukkig kunnen zyn; laat ons nu aan den eenen kant een mensch onderstellen, welke niets anders dan zyne verwaandheid, zyne schraapzugt, zyne wellust tragt te voldoen, en zig trotselyk boven zyne medemenschen verheffende, derzelver belangens uit het oog verliest, een mensch, welke dus noodwendig duizend wezenlyke of ingebeelde beledigingen moet ontvangen, en van nyd geknaagd, van wraakzugt geslingerd wor-

den, als hy zyne oogmerken niet bereiken kan; Laaten we ons aan de andere zyde een mensch verbeelden, die alle zyne medemenschen op den zelfden voet als zyne kinderen, ten minsten, als zyne waarde bloedvrinden beschouwt, die zig in aller geluk verheugt, aller vermaak poogt te bevorderen, en zig, zo hem de gelegenheid daar toe ontbreekt, ten minsten altoos met die liefelyke bewustheid kan verkwikken, dat hy zulks gepoogd heeft te doen, verkwikken met de levendige erkentenis van zo veele vernoegde Zielen, als hun vermaak aan hem te danken hebben; Laaten wy, zeg ik, die twee menschen naast elkander stellen, en 't zal niet noodig wezen verder aan te dringen, dat de eerste rampzalig de andere gelukkig is.

Gebrek van erkentenis is de eenige zwaarigheid, die tegen myne bewyzen gemaakt kan worden; een groote zwaarigheid inderdaad voor hen, die hunne gunsten baatzugtig besteeden, om dezelve door eene geduurige afhankelykheid betaald te zien, en weldaaden bewyzen, om Slaaven te koopen; maar eene zwaarigheid, welke hen weinig kan afschrikken, die door de Natuur zodanig gemaakt, of door oeffening zo verre gekoomen zyn, dat zy in het voortplanten van geluk, en het bewyzen van edelmoedige goedheid op zig zelve en zonder verdere belooning hun genoegen kunnen vinden.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlinren *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 114.
Den 4 Maart 1765.

[Over het vermaak, dat 'er aan het oeffenen van Weldaadigheid verknogt is. - Zonderling geval van een gelukkigen en dankbaaren Marskraamer.]

> *Is there any Musick so agreable to the ear, as the voice of one, that owns you for his Benefactor*?
> LITTLETON PERS. LETTERS.

IK verkies het volgende Stukje, my voor weinige dagen toegezonden, daarom des te eerder te plaatsen, om dat het byna als een vervolg van myn voorgaand vertoog kan aangemerkt worden.

Myn Heer D E N K E R!

HOe mag het bykoomen, dat het gros van 't Menschdom zo weinig werk maakt van de weldaadigheid, terwyl zy door de twee hoofd-passies, die hunne meeste daaden bestieren, Eerzugt, namelyk en Vermaak, hier toe ten kragtigsten gedreeven moesten worden? Ik heb my, met den eerlyken Joseph Andriessen, dikwils verwonderd, dat alle Menschen van middelen niet zo weldaadig zyn, als zy moesten wezen; En dat Eerzugt alleen onze ryke Lieden

niet beweege, om hunne noodlydende Medemenschen wél te doen, zo de goedheid van hun hart daar toe niet sterk genoeg mogt zyn. Wat dryft iemand om een pragtig huis te bouwen, eene kostbaare buitenplaats aan te leggen, Schilderyen, Porceleinen, en honderd andere fraaijigheeden, met groote kosten, te verzamelen, dan de zugt, om boven anderen uit te steeken, en meer eerbied af te persen? Maar zou niet eene enkele trek eener edelmoedige weldaadigheid, het verlossen, by voorbeeld, van een eerlyk huisgezin uit de banden eener knellende armoede, het herstellen der vervalle zaaken van een braaf koopman, die door een ongelukkigen slag bedorven is, of eenige andere dergelyke verheeve daad een Man meer eer aandoen, en meer agting by zyne Medeburgers verwekken, dan de blinkende vertooning van pragtige huizen, meubilen, koetzen en lievryen? Gewisselyk zuik eene grootsche manier van denken en handelen zou hem veel gunstiger onderscheiden, zou veel meer *eclat* maaken, veel meer roem verwerven, dan de tegenwoordige gemeene praalzugt; Ja! niet slegts de erkentelyke voorwerpen zyner weldaadigheid, maar ook elk die den naam van *Weldoener* hoort, (en wie zou dien in de gemelde, en andere gevallen van dien aart met hooren?) zou Hem oneindig meer eerbied toedraagen, dan men thans kan hebben voor den verwaanden bezitter dier uiterlyke pragt, welke ons meer doet verwonderd staan over het vernuft der konstenaars, die 'er aan gewerkt hebben, dan over den Man, die 'er, ter voldoening zyner hoogmoed, zo veel gelds aan heeft verspild. Elk pryst de weldaadigheid, en niemand wil dien lof verdienen; wonderlyke strydigheid der Menschelyke Natuur!

Maar 't is niet minder vreemd en strydig, dat daar de zugt tot vermaak zo diep in onze Natuur geworteld is, dat wy gene moeite of kosten ontzien, om het zelve te bekoomen, het vermaak van weldoen egter, het keurigst, aandoenlykst, verrukkelykst vermaak voor eene welgestelde Ziel, zo deerlyk verwaarloosd wordt. Daar zyn, God dank! daar waren altoos Menschen, welke de waarheid dier verzekering, door hunne heugelyke ondervinding, gaarne voor my bevestigen zullen, en ons Land byzonderlyk is daar niet geheel ven ontbloot; Maar die verheeve weldaadigheid, dat Goddelyke, als ik zo mag spreeken, waardoor men, (niet slegts eene vadzige aalmoes uitreikt, maar) elende en kwyning uit de Maatschappy zoekt te verbannen, en het geluk des Menschdoms, door onbekrompe ondersteuning der behoeftigen, voort-

te zetten, dat verheevene dat Goddelyke, zeg ik, is onder ons zo min als elders niet zeer gemeen; Men geloove my ondertusschen, men geloove allen, die het ooit bezogt hebben, dat dit eene zekere, en dikwils eene onkostbaare wyze is, om vermaak te koopen; Om *Vermaak* te koopen; zeg ik; Dit, myne Landsgenooten! is alles, wat ik van u begeer, en waar zult gy uw geld tog beter aan besteeden? Gy zyt thans moogelyk nog niet zeer gevoelig voor dit vermaak; Eene tegenstrydige gewoonte heeft uwe natuurlyke geäardheid gedeeltelyk verbasterd, en die tedere aandoeningen verdoofd, welke men, in een vroeger leeftyd, in alle Menschen zonder uitzondering bespeurt; maar, stelt u gerust, die gewoonte heeft deze drift, hoe zeer gezwakt, egter niet geheel vernietigd; dezelve blyft in uwe harten altoos smeulen, neemt de baatzugt, die haar overstelpt, neemt de vrekheid, die haar verdrukt, slegts weg, verbant eene belaggelyke trotsheid, regelt eene nuttelooze geldverspilling tot nuttige gebruiken, en eerlang zal deze hartstogt zig herstellen, eerlang u vatbaar maaken voor een genoegen, dat gy tot hier toe niet dan flauwelyk gesmaakt hebt, dog 't welk u, door die flauwe smaak zelve, begeerig na eene grootere maate hadt moeten maaken. Geen Mensch leeft 'er moogelyk op de Wereld, die niet t'eeniger tyd eens een dienst, eene gunst, of weldaad aan anderen beweezen, en deswegen eene aangenaame aandoening in zyne Ziel gevoeld heeft. Naarmaate men nu dit vermaak meer poogt te genieten, naarmaate men zyne smaak daar meer toe schikt, zyne ziel meer aan gewent, wordt het, even als de lighaamelyke smaak, even als alle liefhebberyën van wat natuur, sterker en aandoenlyker. Errinnert yder Mensch zig niet ligtelyk eenige geregten, daar hy in 't eerst geen smaak in vondt, die hy heeft moeten leeren eeten, en welke hem eindelyk tot lekkernyën geworden zyn? Weet niet elk, dat wy ons eerst beginnende over te geeven aan zekere liefhebberyën, 't zy van Paarden, Meubilen, Konsten enz. daar niet de helft, niet het tiende gedeelte van 't vermaak in hebben, dat wy 'er in vinden, als wy 'er, door eene geduurige opvolging dier lusten, door een gemeenzaamen omgang met die vermaaken, op verzot beginnen te worden? Jets van dien aart nu durf ik, Heer Denker! onze Landsgenooten by eige ondervinding, zo wel als op 't eenpaarig getuigenis van alle myne Vrienden, verzekeren, dat 'er in onze gestellen en wyze van denken zal gebeuren, als zy eenmaal leeren willen het genoegen van eene onbekrompe weldaadig-

heid te smaaken, eenmaal besluiten, om het meeste versmaak voor hun geld te koppen; een vermaak dat nimmer walgt, en waar van het herdenken dikwils nog oneindig liefelyker is, dan het genieten zelve. Tot wat geringen Prys kan men inderdaad de grootste wellust, die ons hart met een onuitspreekelyk genoegen overstroomt, met deze Zielsgesteldheid, koopen! O! witten dit de meeste Menschen! zy zouden hunne weldaadigheid niet tot eenige geringe of onbedagte Aalmoessen bepaalen, maar waardige voorwerpen opzoeken, en deugdzaame Behoeftigen gelukkig maaken, om zelve geluk te koopen. Zie hier een staaltje, 't welk ik uit eenen brief, onlangs in 't fransch geschreeven, vertaald heb, en de vryheid neem, u, met deze aanmerkingen, te zenden. Deze Hoofddeugd kan niet ligt te dikwils verhandeld, deze grondslag der Menschelykheid niet te vastgelegd worden, en 't is altoos nuttig onze pligten van den kant van 't vermaak, dat 'er aan gehegt is, te vertoonen.

‘Wy zyn sedert eenige dagen by Mevrouwe *** op haar Landgoed. Gisteren was 'er gezelschap. Een reizend Koopman kwam met eene zwaar beladen karre op het Voorplein. De Dames wilden hem heen zenden. Hy vroeg naar Mevrouwe F. en verzogt haar te spreeken. Die Dame verschoonde zig, denkende dat hy slegts zogt iets te verkopen. Hy hieldt echter aan, en men deedt hem binnen koomen. Deeze Man, ongevaar dertig jaaren oud, van een zeer inneemend voorkoomen, groette Mevrouw F. zeer eerbiediglyk en met veele ontroering, *Wat is 'er van uw dienst Vriend*, zeide zy?

Hy stamelde; kon de woorden niet uitbrengen en reikte haar eene goud-beurs toe.’ Zie daar, Mevrouwe, ‘zeide hy, wat ik gewenscht had u eerder te brengen.... Daar is vierdehalf duizend gulden in.

Waarom brengt gy my dat Geld?

‘Het behoort u toe, Mevrouwe.... Het behoort u deugdelyk toe.’
My?
‘Ja.... Gy weet het zeer wel.... Het is myn schuld niet, dat ik het u niet eerder heb kunnen brengen.’

Gy moet zeker mis hebben, goede Vriend. Ik heb niets verloren; men heeft my niets ontnomen, en zo het wedergeeven is.....

‘Ach! neen, neen, Mevrouw! Gy hebt my geleend..... Gy weet.... U heugt....’

Ik begryp niet wat gy zeggen wilt; gy neemt my zeker voor eene andere.

‘Ach! Mevrouw, zoude ik eene andere voor Mevrouw F. kunnen neemen? Zyne oogen begonden over te loopen, en hy drong steeds dat zy de goud-beurs zoude neemen’.

Ik kan dat geld niet neemen, goede Vriend, het komt my niet toe.

‘Hoe! Mevrouw, gy kent my niet meer. Ach! ik zie wel.... gy hebt den kleinen Koos vergeten.... dien armen Wees.... die een klein marsje hadt, en u spelden bragt’.

Is 't mogelyk! zyt gy dat kind?....

‘O ja! Mevrouw; die twee dukaaten, die gy my voor agttien jaaren leende....’

Wel?

‘Die hebben myn fortuin gemaakt. Ik heb zeer geyverd; ik heb veele moeite gehad; maar eindelyk heb ik geld gewonnen met die twee dukaaten, die al myn kapitaal uitmaakten’.

En hoe veel hebt gy gewonnen?

‘Zevenduizend gulden. O! Mevrouwe, ik ben zeer naauwkeurig geweest. Daar is vierdehalfduizend gulden in de beurs. Ik heb net boek gehouden, en uw profyt altyd afzonderlyk berekend. Zeker ja! Ik heb altoos aan ons accoord tragten te voldoen’.

Wat accoord?

‘Gy hebt zeker niet vergeeten, Mevrouw, dat, op dien dag, na myn Marsje bekeeken te hebben....’

Ja, dat Marsje heugt my, zeide zy glimlachende, *daar was voor geen daler kramery in, en nogtans kon niets netter en aartiger geschikt zyn*.

‘Gy vroeg my hoe ik 't wilde aanleggen, om op die wyze de kost te winnen....’

Die vraag deedt u schreijen, het heugt my wel.

‘Wel, Mevrouw, 't zal u nog heugen dat ik antwoordde, by gebrek van geld niets te kunnen onderneemen....’

Gy stelde my daar op uwe gedagten voor, om Koopmanschap in 't klein te doen, die waren verstandig en vol goed overleg.

‘Gy hadt de goedheid my te vraagen, hoe veel geld ik zou nodig hebben, om my in staat te stellen’.

I*k geloof*, antwoordde Mevrouw F., *dat gy zeidet zes gulden. Ja zes gulden; dat verbaasde my*.

‘O! wat een groote som was niet zes gulden voor my in dien tyd! Gy gaaft my twee dukaaten, op voorwaarde, dat gy de helft van myne winst zoudt hebben....’

Wonder van eerlykheid! Hoe, myn lieve Vriend, hebt gy in ernst gedagt?....

‘Ja toch! Mevrouwe, ik zou een deugniet geweest zyn, zo ik niet getrouwelyk gedeeld had. Ik breng u myne rekeningen; gy zult dezelve bevinden naauwkeurig te zyn.’

‘De verwondering, de aandoening, de blydschap van Mevrouw F. belette haar te spreeken. De Koopman maakt onderwyl de goudbeurs los, stort het geld op de tasel, en begint te tellen. Mevrouw F. stond op, en hieldt hem tegen’. *Houd dat geld, myn Vriend, houd dat geld; het is al te wel het uwe*.

‘Neen, Mevrouw, het is het uwe, het behoort my niet.’

Neem het weêr op, Vriend. ‘Ach! zeide zy, ons aanziende, is 'er aandoenlyker vermaak, dan 't geen ik thans geniet? Hoe weinig heeft het my gekost!

Wy waren allen zeer bewogen; maar deeze braave man was in een staat, dien men niet kan uitdrukken. Hy schreide, hy beefde, kon niet spreeken, en hieldt niet op door zyne gebaarden te toonen, dat Mevrouw F. het geld moest hebben....’ ‘Ik vreesde, zeide hy eindelyk, zig geweld aandoende, ik vreesde dat gy my van ontrouw zoudt verdagt hebben, om dat ik zo lang weg bleef..... Ik ben eerst gisteren in deezen oord gekomen. Ik ging tot uwent, Mevrouwe, maar men zeide my, dat gy hier waart.’

Hoe verblyd het my, dat ik u gelukkig en eerlyk weder zie, myn waarde Koos! (*ik ken u nog onder geenen anderen naam,*) *God heeft u gezegend; gy verdient het. Ik dank den Hemel, dat hy my het werktuig van uw geluk gemaakt heeft; Vaar voort met uw Koophandel, en verzuim niet my te berigten, hoe gy slaagt*.

‘Maar, Mevrouw, dit geld....’

Dat heb ik u reeds gezegd, het behoort my niet.

‘Hoe, Mevrouw! ons accoord’!

Dat accoord was alleen een spoor, om u vlytig te maken. Neem die goudbeurs weêr naar u, bid ik u.

‘Neen, Mevrouw! die vereering is te groot, ik moet die niet onvangen’.

Het is geene vereering.

‘Dat zoude het zekerlyk wezen, Mevrouw! als ik het aannam; maar 't is te veel.’

Ik begeer egter volstrektelyk, dat gy 't aanneemt; *het is uw eigen geld*.

‘Verschoon my, Mevrouw!.... Ik bid u.... uwe orders zyn my heilig.... maar op dien voet kan ik het, niet ontvangen.... ik mag het niet doen.’

Wel nu, myn Vriend, laat het dan zyn op wat voet gy wilt.

‘Ach! Mevrouwe, gy zyt al te goed. Ik kan niet... myne dankbaarheid.... ik bragt het u met zulk een vermaak.... Vergun my dan ten minsten, dat deeze jonge Juffers iets uit myne kramery kiezen, dat haar aanstaat; dat ik haar deze juweelen....’

Och! *neen, neen*, antwoordden die Dames, *wy zyn u zeerverpligt, waarde Vriend*; *maar 't zou ons zeer leed zyn*...

‘Ach! Mevrouw, zeide de arme man weemoediglyk, zoudt gy my de eer weigeren?....’

Neen, myn Vriend, myne dochters zullen geene juweelen neemen; maar breng ons linten. Kinderen, zeide zy, neem elk ten stel linten.

‘Straks laat Koos zyne Marssen binnen brengen. Hy zou wel gewild hebben, dat de jonge Juffrouwen alles namen wat 'er in was. Hy spreidt zyne waaren uit, met meerder vaardigheid en vlyt, dan of hy ze hadt willen verkoopen. De verlegenheid deezer Juffers was even bekoorlyk te zien. Zo beschroomd om iets van den eerlyken man te neemen, zo bekommerd van hem, door haar weigeren, moeilyk te zullen maaken, dat zy niet wisten wat te kiezen. Eindelyk doet hy haar eenige hairspelden en linten neemen’. ‘Dames, Heeren, zeide hy, zou niets van dit alles van uwe verkiezing zyn?.... Zo ik durfde.... ach! ik bid u....’ ‘Wy namen elk eene kleinigheid. Hy vertrok vol vreugd en dankbaarheid, met duizend zegenwenschen over Mevrouw F. en haare familie.’

Ik ben enz.
S.D.V.

Ik hoop dit onderwerp wel eens te hervatten, en byzonderlyk de regte voorwerpen der weldaadigheid nader te bepaalen.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 115
Den 11. Maart 1765.

[Nadeelen van het buitenlandsch Reizen voor de Zeden der Nederlanderen.]

> *Quamdiu nescieris, quid fugiendum, quid petendum; quid necessarium, quid supervacuum; quid justum, quid bonestum*; *non erit hoc peregrinari, sed errare*.
> SENECA.

DAar heerscht, by verscheide Volkeren, inzonderheid by onze Nabuuren de Engelschen, een vooroordeel, het welk, met het aanwinnen onzer schatten, ook onder ons is doorgebrooken, en allengskens algemeener begint te worden, ‘dat het namelyk, tot eene beschaafde opvoeding, noodzaakelyk zy, dat jonge Lieden vreemde Landen gaan bezien’, ingevolge van welk begrip onze vermogende Lands-Genooten hunne Zoons, zo dra zy tot zekeren ouderdom zyn gekoomen, de groote Tour, gelyk men 't noemt, laaten doen, of ten minsten Engeland, en Vrankryk bezoeken. Hoe zeer deze gewoonte door Mannen van verstand wordt goedgekeurd, hoe zeer by de Deftigsten onder myne Landsgenooten aangepreezen en gevolgd, meene ik egter, dat zy voor ons Land, in het byzonder, meer kwaad dan goed te weeg brenge; eene kettersche manier van denken; ik erken het, maar welke egter de zugt voor de waarheid en 't welzyn myner Landsgenooten my verpligten onbewimpeld voor te draagen.

De eerste oorspronk van het reizen, ter volmaaking eener beschaafde opvoeding, en waar mede men deze gewoonte altoos tragt te wettigen, wordt van de

Grieksche en andere Wysgeeren afgeleid; zie daar eene pragtige vertooning van Oudheid! zie daar voorbeelden, die men het zig tot eer rekent, na te volgen! van verre de meesten Derzelver vinden wy aangetekend, dat zy reisden, om nieuwe kundigheeden op te doen, of hunne oude denkbeelden te volmaaken; Dit schynt inderdaad een gunstig vermoeden voor het reizen te geeven; Het verbeteren zyner begrippen, het afleggen van vooroordeelen, en eene vrye onpartydige manier van denken, daar men deze gewoonte altoos mede aanpryst, schynen 'er kragtig door bevestigd te worden. Als wy de zaak egter van nader by beschouwen, zal men welhaast zien, dat het weidsche voorbeeld dier oude Stammen met de tegenwoordige manier van reizen onzer jonge Lieden niet veel te maaken heeft.

Doorgaans heerscht 'er eene zekere mode in eene eeuw of Land, welke, schoon gedeeltelyk op vooroordeel gebouwd, egter lang kan duuren, als dezelve eens ter deeg heeft stand gegreepen; Geen Volk, geen Land, geene eeuw is 'er moogelyk, waar in zodanige aangenoome en standvastige gewoontens niet zyn aan te wyzen, welke deels redelyk, deels onverschillig, zomtyds verkeerd, als een soort van wet en stilzwygende verpligting gevolgd worden: zodanig een aangenoome vooroordeel nu hadt onder de Wysgeeren der oudste tyden plaats; Zy zouden zig zelven niet voldaan, nog hunnen roem by hunne Tydgenooten opgehouden hebben, byaldien zy geene andere Landen en Wysgeeren hadden gaan bezoeken, even weinig als men thans onderstellen zoude, dat een Liefhebber van Studie een geleerd man ware, althans een Professor mogt of konde worden, zo hy niet eene Academische opvoeding gehad hadde; en 't was, zo veel ik my errinner, de eenige SOCRATES, (wiens voorbeeld en gezag ondertusschen met dat van alle de anderen moogelyk gelyk gesteld mag worden) welke zig nimmer buiden zyn Vaderland, zelfs niet buiten den omtrek van *Athene* begeeven wilde.

Men moet egter, ter verdediging der oude wyzen, ten opzigt van deze gewoonte, erkennen, dat dezelve

toen veel meer te pas kwam, dan in onze dagen; De wysheid was, om zo te spreeken, hier en daar in schoolen opgeslooten, alwaar dezelve afgezonderd bewaard wierdt; wilde men Haare lessen hooren, men moest zig naar die Schoolen begeeven, men moest haare Tolken, men moest de Wysgeeren raad pleegen, door welker mond alleen zy haare onderregtingen mede deelde; Gansch verschillende, gelyk men ziet, van onze tegenwoordige gesteldheid en zeden, nu de weetenschappen allerweegen in goede boeken zyn verspreid, allerwegen zelfs worden aangeboden; Nu is 'er die noodzaakelykheid van het reizen, ter verkryging van wysheid, niet meer als voorheen, gelyk die gewoonte dan ook van zelve verviel, toen, eenige eeuwen laater, de Geleerdheid te Rome aan elk een vryer toegang vergunde.

Maar wel verre eindelyk, dat het voorbeeld der oude Wyzen het tegenwoordige reizen onzer jonge Lieden begunstigen zoude, zo kan men daar in juist die voornaame byzonderheid opmerken, welke in het tegenwoordige reizen ontbreekt, en uit hoofde van welke wy het afkeuren; De Ouden reisden als wysgeeren, onze Jeugd, om wys te worden. Ik beweer geenzints, dat het reizen buitens lands als men reeds een goeden voorraad van kundigheeden heeft opgedaan, als het oordeel ryp geworden, en de eerste hitte der driften bekoeld is, onze kennis, ons verstand, onze zeden niet zou kunnen volmaaken, maar ik beweer, dat het zelve aan de jeugd, en byzonderlyk voor onze Nederlandsche jeugd meer kwaad, dan goed kan doen.

Het Reizen buitens lands kan van nut wezen voor een Volk, 't welk, nauwelyks uit den staat van woestheid verryzende, eerst figuur begint te maaken in de wereld; Een Volk derhalven 't welk geene weetenschappen, geene konsten, geen koophandel, geene beschaafdheid, ten minsten in geene genoegzaame maate, kent, en dit alles egter nodig heeft, om zig in de tegenwoordige gunstige gesteldheid, waar toe het, door een gelukkig toeval, verheven is, te kunnen handhaven. Dit was de staat der MOSCOVITEN, toen zy, door PIETER DEN GROOTEN, pas uit hunne oude barbaarsheid getrokken

waren; om die gelukkige omkeering te doen stand houden, en de veranderingen in hunne Zeden, Leevenswyze, Godsdienst, Regeerings-vorm, manier van denken enz. gemaakt, de bedoelde uitwerking te doen bekoomen, moesten dezelve door meerdere Beschaafdheid ondersteund, door Geleerdheid uitgebreid, door Fabrieken geholpen, door Koophandel bevorderd, en dit alles door het reizen te weeg gebragt worden. *Czaar* PIETER ging derhalven zyne onderdaanen, ten dien opzigte, niet slegts met een zeldzaam exempel voor, maar verpligtede zelfs zommigen hunner om te reizen, en liet het anderen op zyne, of 's Lands kosten doen. In een minder trap, maar om soortgelyke redenen was het reizen buiten 's Lands noodzaakelyk voor de ENGELSCHEN, ten tyde van *Koningin* ELIZABETH, en voor onze NEDERLANDERS, toen wy, der SPAANSCHE *Heerschappy* onderworpen, nauwelyks andere geleerdheid, andere beschaafdheid, andere fraeije konsten kenden, dan die wy aan het Spaansche Hof gingen haalen; toen was het, zo niet noodig, ten minsten nuttig, dat onze Edellieden, dat onze Jongelingen van deftigen huize hun vaderland, voor een tyd verlieten, om hunne opvoeding te volmaaken; maar dat een Volk, by wien de fraeije konsten tot zulk eene hoogte zyn geklommen, onder 't welke de weetenschappen voor elk toegangelyk zyn, tot het welk een geduurige toevloed van vreemdelingen uit alle deelen des aardbodems is, en dat, in gezond verstand uitmuntende, bedaarder driften, minder dwaasheeden en vooroordeelen heeft, dan moogelyk eenige andere Natie van de wereld; Dat een Volk, met zulk een uitgebreiden handel, zo veel smaak voor wezenlyk fraey, en zo veele schatten, dat de konstkabinetten zelfs uit die Landen, daar men de fraeije konsten gaat opzoeken, herwaards ter verkoopinge gezonden worden; Dat een Volk eindelyk, onder 't welke niets ontbreekt, om eene volmaakte opvoeding te verkrygen, dat zodanig een Volk zeg ik, het reizen naar vreemde gewesten noodig agt, om de opvoeding te voltooijen, is iets, dat myn begrip te boven gaat. Inderdaad laaten we eens bezien, wat ons Nederlanders, in de tegenwoordige gesteldheid van

zaaken, kan verlokken, om vreemde landen, tot het gemelde oogmerk, te gaan bezoeken.

‘Onze beschaafdheid wordt 'er door vermeerderd, en de fraeije konsten bevorderd’. Die beschaafdheid wordt inderdaad duur genoeg betaald; men aapt veel al de Volkeren, die men bezoekt, in alles, en doorgaans meest in hunne gebreken na, en allerleie gedrogtelyke gevoelens, ongeloof, vrygeestery, en eene ongeregelde losbandige levenswyze, zyn dikwils de vrugt, dier zogenaamde beschaafdheid der Franschen, Italiaanen, en Engelschen. Men brengt, 't is waar, zomtyds een fraei Schilderstuk, kostbaare Penningen, of zeldzaame *Naturalia* mede; Ik laat die kleine voordeelen hunne waarde behouden, maar dit is zeker, dat dezelve meer dan opgewoogen worden, door de vermeerderde weelde, welke onze vreemde Reizigers in ons Vaderland invoeren. Weinigen, zeer weinigen kunnen t'huis koomende, zig van alle vreemde pragt ontdoen, doorgaans zoekt men te *brilleeren* in meerder *smaak*, die men in zyne tafel, huiscieraaden, kleeding, equipagie enz. vertoont, doorgaans zyne meerdere beschaafdheid, en de vrugt van 't reizen, uitwendig te doen schitteren. Nu is 'er geen Land in de wereld, daar eene kostbaare leevenswyze doodelyker gevolgen kan hebben, dan by ons; Andere volkeren verwisselen hunne overtollige *producten*, tegen de overtollige *producten* hunner nabuuren, by ons vallen geene overtollige Producten, wy hebben den opbreng onzer Laderyen meer dan honderdmaal van nooden, dat is te zeggen, als onze naarstigheid ophoudt, en onze koophandel eenmaal stuit, kan de honderdste man in Nederland de kost niet krygen.

‘De jonge Lieden leggen egter hunne Nationaale vooroordeelen door het reizen af, en leeren vryer denken’! Ja zo vry zelfs, dat zy zig dikwils van de banden van Godsdienst en Deugd ontslaan. Dog om dit niet verder aan te dringen, - Ik erken, dat yder Landaard, ydere Maatschappy haare byzondere vooroordeelen heeft: maar die vooroordeelen zyn dikwils onschadelyk, zomtyds nuttig; En ik ben inzonderheid van gedagten, dat zodanige gewoontens en denkbeel-

den, welke een product, om zo te spreeken, van elk byzonder klimaat, welke in yder byzonderen grond gegroeid zyn, schoon minder redelyk, doorgaans egter beter zyn dan vreemde zeden en gebruiken, die veel al zonder oordeel worden ingevoerd en blindelings nagevolgd. Onze Reizigers brengen, zo als ik straks aanmerkte, niet altoos het beste van andere Volkeren mede, zy verplaatsen dikwils de eene dwaasheeden of vooroordeelen door de andere, 't Moet alles, als zy gereisd hebben, Engelsch, Fransch of Italiaansch wezen, of 't wordt afgekeurd; Zo doet men te *Parys*, dat is 't gebruik te *Londen*, is dikwils, het rigtsnoer van 't geen gedaan moet worden; maar wat voordeel geeven ons tog die verwisselde vooroordeelen? Is het, in dat geval, niet beter onze eige dwaasheeden te houden, dan die van vreemdelingen aan te neemen? 't Is zeker *altoos* beter; Het vooringenoome denkbeeld, dat ons Vaderland het gelukkigste is, dat onze wetten de billykste, onze gebruiken de beste zyn, kan nauwelyks eenig ander kwaad uitwerken, dan ons met eene sterke zugt voor ons eige Volk, en loffelyke Regeering vervullen, en onze Nederlandsche eenvoudigheid doen bewaaren; De zogenaamde verbeteringen van alle die vooroordeelen verbannen, althans verzwakken dat beginzel van liefde des Vaderlands; En door ons wysgeeren, en wereld-burgers te maaken, verdooven zy die edele ENTHUSIASME, welke zo veele heldendaaden heeft uitgewerkt.

‘Men leert egter de wereld door het reizen kennen’! Het ware moogelyk beter, dat de jonge Lieden de wereld zo vroeg niet leerden kennen! - Waar toe zal hen de kennis der wereld dienen, als zy daar door niet bekwaamer worden, om met dezelve te leeven? Het is onbetwistbaar, dat onze jonge Lieden door het reizen zullen leeren, hoe zy in groote gezelschappen brilleeren; Hoe een pragtig festyn regelen moeten? Maar worden zy 'er bekwaamer door om met onzen eenvoudigen, althans min verbasterden Landaard te verkeeren? zal het hen bekwaamer tot de Regeering, kundiger in onze Vaderlandsche geschiedenissen en wetten, naarstiger op het Comptoir

maaken? zullen zy met één woord, met alle die Fransche, Italiaansche, of Engelsche pragt beladen, beter Regenten, beter Ingezetenen voor het zuinig Nederland worden? zullen zy gewoon in zo veel zwier en *Smaak* te leeven, en by hunne te rugkomst verpligt, om zig, ten minsten voor een gedeelte, naar hunne eenvoudiger Landsgenooten te voegen, dus met al hunne waereldkennis vrolyker, gulhartiger, vermaakelyker leeven? zoude eene drukkende pragt en gedwonge verkeering dan zo veel aangenaamer zyn dan de oude, opregte eenvoudigheid, en eerlyke vriendschap? Neen laaten wy de jeugd, in plaats van de *Wereld*, de *Menschen* leeren kennen, laaten wy ze leeren met elk te kunnen leeven, zig by Kleinen zo wel als Grooten aangenaam te maaken, en naar geringe, zo wel als schitterende omstandigheeden te voegen, en ik houde my verzekerd, dat dit hen allerwegen, maar inzonderheid hier te lande, meer te pas zal koomen, dan die weidsche wereld-kennis, daar men zo veel van praat, als men 'er weinig van begrypt.

‘Men krygt egter door het reizen verscheide kundigheeden’! Gewisselyk ja, en wel meest zulke, die het beter geweest ware, dat men nimmer hadt gehad. ‘Men leert althans de vreemde taalen in eene grootere volmaaktheid, dan men anders zou hebben kunnen doen’! Ik onderstel, dat onze jonge Heeren zig de moeite tot het leeren; dier taalen noodig, getroosten willen; Ik onderstel dat zy niet langer, gelyk tot nog toe veel al de gewoonte is geweest, malkanderen opzoeken, om hun hart in goed Nederduitsch op te haalen? Ik onderstel, 't geen zeer zelden gebeurdt, dat zy met eene tamelyke kennis der vreemde taalen t'huis koomen, is dan die overwinst in een ouderdom, waar in yder oogenblik even dierbaar is, zo wel om de driften te regelen, en het zedelyk karakter voor altoos te vormen, als om duizend kundigheeden op te doen, die in geen anderen leeftyd verkreegen kunnen worden; Is in dit dierbaar tydperk, zeg ik, de overwinst van twee of drie vreemde taalen, welke in het tiende deel van den tyd, en met het honderdste der onkosten, die men 'er thans aan

besteedt, geleerd kunnen worden, van zo veel belang, om aan deze enkele middelen ter geleerdheid, het leezen van duizend goede boeken; En aan deze uiterlyke cieraaden, het dierbaar hart onzer Jongelingen op te offeren?

De beoeffening der weetenschappen, zoude, ik erken het, op reis gedeeltelyk bevorderd, het hart onzer Nederlandsche jeugd voor hun Vaderland bewaard, en veele der gemelde nadeelen voorgekoomen kunnen worden, byaldien zy altoos onder de bestiering waren van een eerlyk, verstandig en beschaafd Gouverneur? Maar waar Denzelven te vinden. Om de onkosten te ontgaan, laat men denzelven dikwils geheel agterwege, of men beknibbelt zyne wedde, en zoekt een vreemdeling op; Als men alles deedt, wat mogelyk ware, om een goed Gouverneur te krygen, als men daar toe geene moeite of kosten spaarde, zoude men dien evenwel zelden vinden kunnen, maar met de gezegde belet-oorzaaken, en op de gewoone wedden, agt ik dit volstrekt onmoogelyk.

Is dan het reizen altoos nutteloos? Neen? Kooplieden kunnen het dikwils niet ontgaan; Konstenaars kunnen 'er hunne liefhebbery door volmaaken, Geleerden en Wysgeeren nieuw ligt door krygen; Het is den jonge Lieden alleen, ter volmaaking hunner opvoeding, volstrekt te ontraaden, omdat volgens de aanmerkingen van Juffrouw *Byron*, en den Bisschop de *Poretta*(*) waar mede ik verkies myn kettersch gevoelen ten besluiten aan te dringen, ‘de voordeelen van het reizen niet kunnen opweegen tegen het verlies van geld, tyd, gezondheid, en zelfs gevaar des Levens: van tien jonge Loshoofden, die men laat reizen, zouden misschien zes Redelyke Mannen hebben kunnen groeijen, zo zy hunne Ouderen en Vrienden de zorg hadden willen overlaaten van het Hen te maaken; - Daar zy nu alleenlyk schynen te reizen om de gebreken der vreemde Volkeren te leeren na te aapen, in plaats van hunne Deugden te volgen’.

T.U.

(*) *History of Charles Grandison* Vol. IV. Lett. V. en Vol. V. Lett. XVI.

De Denker.
N°. 116.
Den 18. Maart 1765.

[Brief over het waar Geluk, en de hinderpaalen, welke het zelve beletten.]

MYN HEER!

UWe bondige Redeneering, over de volstrekte noodzaakelykheid van een Menschlievend hart, om vermaakelyk in de Wereld te leeven, heeft my eenige aanmerkingen over het Geluk, of genoegen des Levens in het algemeen voor den geest gebragt, welke wel niet nieuw zyn, maar die ik egter derwyze herkauwd heb, dat ik ze de myne noemen mag. Ik zal de vryheid neemen, van ze u mede te deelen, om 'er zodanig een gebruik van te maaken, als gy zult goedvinden.

Is het in onze magt, ons zelven een vermaakelyk leven te verschaffen? en hangt het geluk van onze keuze af? Wy moeten deze Vraag met onderscheiding beantwoorden. Het is zekerlyk niet mogelyk, om altoos gelukkig te zyn; eene menigte ongeneugtens, welke onvermydelyk zyn in den tegenwoordigen staat der wereld, dwarsboomen ons genoegen, en

onze eige wankele gesteltenis van lighaam en geest is ons dikwils eene onverzettelyke hinderpaal; wy moeten die laatste belet-oorzaak door eene gepaste levenswyze en verstandige redeneering, zo veel wy kunnen, tragten te verminderen, en de andere nadeelen lydzaam leeren draagen. 't Is door zyne kwellingen rustig te verduuren, en hier door alleen, dat wy derzelver scherpte verzagten, of zelfs haare kragt geheel verydelen, gelyk een Rots het geloei der stormwinden en den slag der zwaarste golven onbezweeken wederstaat, en haar kruin, zo dra de buijen over zyn, even moedig als te voren, boven de wateren verheft. Een last, die wel gedraagen wordt, is niet slegts ligter, maar dat zelfde geduld ook, wat meer is, doet ons aan den kant der Eer, en van het waar genoegen winnen, 't geen wy aan dien der uiterlyke voordeelen verliezen. De tegenspoeden gaan voorby, maar de roem van dezelve wel getorscht te hebben, blyft ons over; het streelend getuigenis van ons geweeten heelt eerlang de geleede smart, en het gevoel, dat wy niet meer ongelukkig zyn, vergoedt rykelyk de geringe aandoeningen, welke wy 'er straks van hadden.

Dit voorbygaand lyden werkt nog een ander voordeel uit; het maakt ons meêwaariger, het doet ons meer belang neemen in de kwellingen van anderen, en opent dus, agtervolgens 't geen gy zo duidelyk beweezen hebt, een ruimer bron van 't allerzuiverste genoegen, dat onze menschelyke Natuur kan smaaken.

Laaten wy dan de rampen dezes wisselvalligen levens, dewyl wy ze tog niet vermyden kunnen, wysselyk leeren draagen; laaten wy geen ongestoord vermaak op deze ongestadige wereld zoeken, maar ons genoegen uit onze ongeneugtens zelve doen geboren worden. Dat we ons inzonderheid wagten van oogenblikkelyke vermaaken, levendigd plaisieren nimmer met geluk of waar genoegen te verwarren. Het laatste is een staat, welken wy tragten moeten zo bestendig en eenpaarig, als mogelyk is, te maaken; de eerste zyn wuft en los, en ontsnappen ons op 't oogenblik, als wy ze meenen te genieten; zy laaten daarenboven des te grooter ydel agter, naar maate der-

zelver aandoening sterker is geweest. Dus zyn zy altoos gevaarlyk voor ons bestendig genoegen; het zyn geweldige geneesmiddelen, daar men niet dan zeldzaam gebruik van moet maaken, en zig alleen van bedienen, om eene doodelyke kwyning voor te komen.

Als wy ons in een gelukkigen staat in de wereld zoeken te plaatsen; als onze ontdekkingen den naam van waar genoegen verdienen zullen, dan moet zig dat genoegen niet voor eenige oogenblikken vertoonen, om ylings weder te vlieden, en ons aan het smartelyk gevoel eener lastige kwyning over te laaten. Dit is evenwel het onvermydelyk gevolg der gewoone vermaaken. Naar maate onze divertissementen levendiger zyn geweest, volgt 'er in onze eenzaamheid grooter kwyning op, en de errinnering van onze voorbyzynde geneugtens kan niet anders dan de spyt vermeerderen, dat wy ze niet meer genieten; of, zo wy het onaangenaam gevoel van ons gebrek telkens weder door andere vermaaken zoeken te verdooven, zo moet hier of eene zatheid en walging, of een soort van vereelding uit gebooren worden, gelyk die van hen, welke hun verhemelte door speceryën en liqueurs bedorven hebbende, allen smaak voor zagtere spyzen en dranken verliezen. Dan worden wy ziek naar den geest; dan zoeken wy ons ongeluk te ontvlieden, zonder ooit geluk te kunnen vinden; dan begint men den last der woeste vermaaken alleen te voelen, zonder 'er het genot van te hebben; wroeging en onrust neemen de plaats der vreugde in, en de ziel, ten laatsten onder het gewigt haarer eige beschuldigingen bezwykende, en veragtelyk in haare eige oogen, geeft zig aan een doodschen wanhoop over. Dus sleepen wy een elendigen ouderdom al hygende voort, tot dat wy op den kant des grafs met afgryzen zien, dat wy, voor een ingebeeld geluk op deze wereld, ons zelven eene wezenlyke smart, en eindeloozen ramp hier na berokkend hebben.

't Is dan niet in deze voorbygaande vermaaken, in deze oogenblikkelyke geneugtens, welke wy plaisierpartyën noemen; 't is vooral niet in de schadelyke voldoeningen van onmaatigheid, dartelheid en wel-

lust, dat wy het waar geluk moeten zoeken. Die voldoeningen beantwoorden nooit aan de verwagting, die men 'er van hadt opgevat; gaan, even als de andere, straks voorby, en laaten inzonderheid de pynlyke striemen haarer felle geesselslagen altoos agter.

Om gelukkig te zyn, moeten wy denken, moeten we ons vernuft gebruiken, moeten wy een oogmerk agtervolgen. Verre dan van hier die domme stervelingen, welke, even als de Dieren, enkel voelen; Zonder denkbeelden, zonder reden, zonder ziel byna, kennen zy geen ander geleide, dan dat hunner driften, geene andere wet, dan die hunner onmagt. Veragtelyke Automata, hebben zy geen ander regt tot de Menschelykheid, dan uit hoofde hunner gedaante. Is het derhalven te verwonderen, dat zy het waar genoegen missen, en, op zyn best, die kwellingen vermyden, daar zy door een gunstig temperament of wenschelyk onvermogen voor beveiligd worden?

Maar welke zyn dan de klippen, die wy vermyden, welk is 't gebruik, dat wy, om 't geluk te vinden, van ons Verstand en Rede maaken moeten?

Wy moeten ons zelven, voor eerst, op eene billyke wyze leeren beminnen, dat is te zeggen, onze eige liefde door genegenheid voor onze medemenschen temperen. Hier tog moet het altoos op uitloopen, als wy gelukkig tragten te leeven; de meeste verdrietelykheeden, welke ons in de wereld overkomen, spruiten uit onze verwaandheid, uit de al te hooge begrippen van onze waardy, en uit de nyd en wangunst, die wy anderen toedraagen, zo dra zy ons in eenig opzigt overtreffen. Het laatste is misschien een natuurlyk gevolg van het eerste; maar een gevolg egter, dat in grooter of kleiner maate bespeurd wordt naar de verschillende gestellen, waarin de eerstgemelde hartstogt valt. Zeker is het, dat wy met die beide dwaasheeden niet één dag, niet één uur gelukkig kunnen leeven. De meeste menschen agten zig zelven boven hunne verdiensten, en schatten gevolgelyk anderen beneden hunne waarde. Naar maate wy derhalven zelve meer of minder in de verkeerde wyze van denken vallen, moeten wy evenredig minder agting ontvangen, dan

wy meenen dat ons toekomt, en staan wy dus voor meer beledigingen en zwaarder affronten bloot, naar maate onze trotsheid grooter is. Twisten, verdeeldheeden, spyt, wraakzugt, en alle andere onrustige hartstogten, die het geluk verbannen, worden hier onvermydelyk uit gebooren. Maar wee byzonderlyk die geenen, wier gebeente door bitse nyd over de voordeelen of verdiensten van anderen geknaagd wordt. Die rampzaligen draagen een worm in hunnen boezem, die nimmer sterft; zy schreijen, als yder lacht, of barsten van opgekropte spyt, en lyden des te meer, naar maate zy de oorzaak hunner kwelling minder durven openbaaren. Ik weet voor die beide verkeerde geaardheeden geen beteren raad, dan zig zelven te verpligten, om, zo dra zy boos worden op anderen, aan dezelven een byzonder blyk van agting te toonen, of eenige aanmerkelyke gunst te bewyzen.

Behalven de Trotsheid en Nyd is de Staatzugt ook een groote hinderpaal in ons geluk; eene drift, even ongemaklyk om te voldoen, als onbestaanbaar met haar zelve. Wie moet zig niet verwonderen, dat menschen, die hunne zwakheeden alle oogenblikken voelen, zig zo veele moeite geeven, om, zig door eene gewaande grootheid, te verheffen? maar wie moet zig niet nog meer verwonderen, dat menschen, hunne waare roem en grootheid kennende, zo laag willen kruipen, om ten top dier ingebeelde hoogte op te stygen? Hoe kunnen schepzels, zo onbestaanbaar met zig zelven, zo wankelende in hunne eige begrippen, gelukkig zyn? Neen! om 't waar genoegen te bekomen, moeten we onze hoop op geene inbeeldingen, op geen waan en nevels vestigen, noch ons zelven onteeren, en onze menschelyke Natuur vertreeden; wy moeten, vergenoegd in den staat, die ons door de Godlyke Voorzienigheid is ten deel gevallen, de pligten daar van tragten te vervullen, zonder om te zien, en, in plaats van te worstelen tegen de fortuin, ons naar haare grillige verkiezingen leeren voegen. Gemor over onzen toestand was altoos de groote klip, daar meest alle menschen hunne rust en genoegen op verzeilden. HORATIUS heeft dit reeds

meermaalen, en, onder anderen, op eene geestige wyze, in het voorbeeld der Ossen, die het zadel draagen, en der Paarden, die in hunne stede ploegen wilden, doorgestreeken.

Optat Ephippia Bos piger, optat arare Caballus.

Is 't dan voor verstandige menschen niet genoeg de hoogste bedieningen waard te zyn, zonder dezelve te bekleeden? de grootste eerbewyzen te verdienen, zonder ze te ontvangen? en hunne talenten te volmaaken, zonder die voor een dom Gemeen te laaten schitteren? O dorst men eenmaal op deze wyze het genoegen in zig zelven zoeken! dorst men eenmaal zig met het streelend getuigenis zyner waare grootheid verlustigen, en het liefelyk zoet van een gerust geweeten proeven! men zoude voortaan geene andere wellust willen smaaken; men zoude eerlang gelukkig zyn.

Maar gelyk de begeerte om onzen staat te verbeteren, de zugt om fortuin te maaken, ons belet het genoegen in ons hart te zoeken, zo is 'er nog eene andere damp, die ons verstand benevelt. Men moet ophoopen, en geld verzamelen om 't geluk te koopen; men verplet zig onder den last zyner eige schatten; men verwaarloost het tegenwoordige, om voor het toekomende te zorgen, en men rent het genoegen, dat men bejaagt, spoorslags voorby; men verwydert zig verder van het zelve, naar maate men yveriger voortloopt; men verbystert zig eerlang geheel en al; men verwart geld en geluk met elkander; men neemt het een voor 't ander aan, en men zoekt dus zonder ooit te vinden, verzamelt, zonder ooit te genieten. Waarom tog u zelven, verdwaalde stervelingen, niet eens gevraagd, of liever, waarom by uwe vernoegde Buuren, by de gulle Landlieden, niet eens onderstaan, hoe veel men noodig heeft, om vermaakelyk te leeven? en byaldien gy reeds oneindig meer, dan die geringe som, bezit, waarom dan uwe geldkisten verder met noodeloos goud bezwaard? waar toe uwen geprangden boezem, onder meer schatten, nog pynlyker gedrukt?

Ik zoude onze dwaaze vrees mede onder de beletoorzaaken van ons geluk kunnen plaatzen, duizend onheilen verbeelden wy ons, welke ons nimmer treffen, en twee derde deelen van ons verdriet hebben wy moogelyk aan die zotte verbeelding te wyten; Dog ik moet my naar 't einde spoeden, om dat myn brief te lang zal worden; Deze aanmerking kan ik egter niet geheel stilzwygende voorbygaan, dat wy veelal eene verkeerde gesteldheid van geest hebben, om de dingen aan de ongunstigste zyde te beschouwen; wy zien ons geluk en voordeelen niet zelden over 't hoofd, om onzen aandagt alleen op onze nadeelen te vestigen. Wy beschouwen de beledigingen, die ons worden aangedaan, wy vergrooten die zelfs door onze zwaarmoedige verbeelding, en wy slaan geen agt op de Vriendschap, die men ons bewyst, of schryven dezelve aan baatzugtige oogmerken toe; Met zodanig eene wyze van denken ondertusschen is 't onmoogelyk gelukkig te kunnen leeven, en niets is tot dit einde noodiger, dan dat wy ons gewennen, om alles wat ons overkoomt, in zodanig een ligt te beschouwen, als den gunstigsten invloed op onze verbeelding en humeur kan hebben; Die wyze van beschouwen hangt, even als de andere gemelde byzonderheeden, zekerlyk veel van onze gestellen af, maar kan, door oeffening en gewoonte, oneindig verbeterd worden.

Dit is dan de hoofdzaak, daar wy, om gelukkig te vorden, onophoudelyk naar streeven moeten, een bedaard gemoed, eene eenpaarige Zielsgesteldheid, welke de vermaaken nog zoekt, nog vliedt, en de tegenspoeden even weinig vreest, als naar den voorspoed hunkert; welke zedig is in haare dapperheid, en een nederig wantrouwen met eene onverzaagde moed weet te paaren: welke niet verder om verliezen denkt, dan om dezelve, met de overgeblevene voordeelen, te vervullen, welke zig met het toekoomende niet verder bemoeit, dan om het tegenwoordige aangenaam te maaken; welke aller menschen gunst tragt te verdienen, zonder zig over de blyken daar van te bekommeren; welke in gezondheid den

dood niet vreest, en zig in Ziektens met eene spoedige herstelling vleit, welke de Vriendschap aankweekt, maar zonder vrienden leeven kan; in alle nooden een veilige toevlugt tot haar zelve heeft, om dat zy zig met haare eige goedkeuring, en die van het Opperwezen kan vertroosten; Welke eindelyk de geheele wereld met een zoort van onverschilligheid beschouwt, om dat 'er eerlang eene andere en betere wereld staat te volgen.

Zodanig eene gesteldheid van geest, begrypt men ligtelyk, dat ons ten minsten voor ongeluk beveiligen, en, als wy daar de noodige Menschenliefde byvoegen, zeer gelukkig maaken kan; Eéne zwaarigheid moet ik egter niet ontveinzen, die ik reeds in het voorbygaan heb aangeroerd, dat wy in dit alles namelyk van onze gestellen, ten grooten deele, afhangen, en dat myne voorschriften door een gunstigen inborst ondersteund moeten worden. Daar schynt inderdaad zomtyds een zoort van bittere gal door onze aderen te vloeijen, welke alle onze geneugzens vergiftigt, wy verveelen als dan ons zelven, zonder te weeten hoe of waarom, en wy zyn ongevoelig voor de voorwerpen, die ons anders meest vermaaken; eene verstopping in eenigen onzer buizen is dikwils de oorzaak dier ongesteldheid, en dan is ze ligtelyk weg te neemen; maar zy wordt, op andere tyden, uit ons geluk zelve geboren, zo wy het niet wel weeten te genieten: Als alle onze wenschen voldaan zyn, als wy niets meer bejaagen, vallen Lieden van een woelagtigen aart, in dat zoort van kwyning, die wel haast lighaamelyk, en als dan ongeneezelyk wordt; De verzen van LUCRETIUS kunnen 'er ons een flauw denkbeeld van geeven, en de ondervinding, hoop ik niet, dat het u of iemand uwer Lezeren immer klaarder leeren zal.

Usque adeo res humanas vis abdita quaedam
Obterit, & pulchros fasces, Laevasque secures
Proculcare, ac ludibrio sibi habere videter.

Ik ben enz.

T***

De Denker.
N°. 117.
Den 25. Maart 1765.

[Een Saamenspraak der Goden over de dwaaze klagten en gewoone Onvernoegdheid der Menschen, ten bewyze, dat alle verandering in de oorspronkelyke schikking der wereld slegts ten kwaade zoude zyn.]

In spite of Pride, and erring Reason's spite,
One thing is true, whatever is, is right.

POPE.

EEnige bedenkingen over de gewoone Onvernoegdheid der Menschen, die ik onder het leezen van eene *burlesque* Samenspraak der Goden maakte, hebben den volgenden droom in my voortgebragt.

Jupiter, dagt my, zat, met alle de mindere Goden en Godinnen rondom hem, om Mercurius af te wagten, welke, op dit oogenblik, van de aarde terug kwam, en naar wiens berigt men op den Olympus doorgaans heel nieuwsgierig is. Wel nu, Mercuur, sprak Jupyn, hebt gy myne commissies uitgevoerd? en wat goed nieuws brengt gy van de aarde mede?

Mercurius. Goed nieuws! groote Jupiter, ik breng niets dan klagten.

Jupiter. Klagten! Hoe kan 't Menschdom nu nog klaagen, ik heb immers alle hunne verzoeken voldaan. Zy eeten smaakelyk, drinken lekker, kleeden zig warm, slaapen zagt, hebben digte wooningen en vrolyke gezelschappen; en, als yder slegts zo veel wil werken, als hy doen moet, om gezond te blyven, kan hy alle deze voordeelen by aanhoudenheid genieten.

Mercurius. Om alle die voordeelen denken zy niet; zy voelen slegts hunne kwellingen en ongeneugtens.

Jupiter. Wel aan, Merkuur, meld die kwellingen en ongeneugtens, en, als 'er mogelykheid toe is, zal ik hen te vrede stellen.

Momus. (*stil*), ‘te vrede stellen! dat is te zeggen, doen ophouden van menschen te zyn’.

Mercurius. Zy hadden het tegen meest alle Goden, maar inzonderheid tegen *Mars, Venus, Apollo* en *Neptunus*.

Venus. Tegen Mars, dat heeft zyn reden; maar wat kunnen ze tog tegen ons hebben in te brengen?

Mars. En wat heeft men op my te zeggen?

Mercurius. Dat gy Volkeren en Nabuuren tegen malkanderen in 't harnas jaagt, allerwegen verwoesting aanregt, en den dood medevoert, daar gy verschynt.

Jupiter. Die klagten, Mars, zyn niet ongegrond, en ik heb u meermaalen gezegd, dat ge uwe heerschappy met te veel gestrengheid oeffent.

Mars. Ach! groote Jupiter, het Menschdom weet niet, wat dienst ik hen doe.

Jupiter. Wat! Dienst doen, dat gy hen verdelgt!

Mars. De stervelingen zyn zo geaard, dat zy openlyk tegen malkanderen te velde trekken, of dat Medeburgers en Landgenooten malkander den hals breeken moeten.

Jupiter. Gy buldert, en ik versta u niet.

Mars. Ik zeg, Jupiter, dat zy net gelyk zyn aan de Spinnekoppen. Al hebben deze overvloed van Vliegen, 't is genoeg, dat zy digt byeen zyn, om malkander te verdelgen. En ik verzeker u, dat, zo gy my belet om openbaare oorlogen aan te regten, zy hunne woede tot Burgerkrygen wenden zullen; zy moeten kibbelen, twisten, kyven, vegten en verderven, of ophouden te eeten.

Minerva. Mars heeft waarlyk niet geheel ongelyk; de verdeeldheeden van *Ali* en *Abubekar*, der *Guelphen* en *Gibelinen*, der *Hoekschen* en *Kabeljauwschen*, der *Koningschen* en *Parlementsgezinden*, der *Ligue*, en zo veel andere, waren ruim zo erg als openbaare oorlogen tegen vreemde Natiën; en daar de Wilden malkanderen vyfhonderd mylen ver gaan opzoeken, en de beschaafdste Natiën naar andere werelddeelen oversteeken, met geen ander inzigt, dan om malkander dood te slaan, blykt het genoeg, dat zy den Kryg niet missen kunnen.

Mars. Maar is ook wel waar, Merkuur, dat de menschen zo algemeen over my klaagen?

Mercurius. Algemeen! Dat heb ik niet gezegd. Het zyn de boeren alleen, en geringe burgers, welke kwalyk over u te vrede zyn, de rykste stedelingen pryzen u, om dat gy hen nog ryker maakt, de staatkundigen

zyn wel van u voldaan, om dat gy hen aan weerwerk helpt, en de ledigloopers verlangen naar u, op dat de kranten beter worden mogen.

Mars. Hoort gy wel, Jupiter; en wilt gy nog, dat ik myne wapens nederlegge, of tot ploegschaaren laat versmeeden.

Jupiter. Daar is eene andere bedenking, daar gylieden, mindere Goden, niet op verdagt zyt. Als het Menschdom altoos in vrede leeft, dan zal, binnen eene eeuw, het aardryk deszelfs inwooneren niet meer bevatten kunnen. Als de dieren niet geslagt wierden, zouden zy de menschen verdringen, en als 'er geen buiten- of binnen-landsche Kryg meer is....

Ceres. Dan is 'er Land te kort, en dan weet ik het Menschdom niet langer aan brood te helpen.

Jupiter. Gy hebt gelyk, Ceres. Ik zal dan besmettelyke ziektens moeten zenden, of men zal malkanderen vertreeden. - Laaten wy derhalven dit zo laaten, als het tegenwoordig is. Gy Mars kunt onderwyl uwe heerschappy wel wat zagtelyk voeren. - Maar myn Bode, wat kon het Menschdom tog tegen Venus hebben in te brengen?

Mercurius. Ja tegen Venus niet alleen, maar ook tegen haar zoon; zy zeggen, dat de liefde van zo korten duur is, en zo veel gekke Huwelyken maakt; in 't kort, zy zouden de liefde, als te driftig en onbestendig, liefst door eene eenpaarige en bedaarde vriendschap willen vervullen.

Jupiter. Wel nu! zy zyn redelyke schepzels, laat de Rede een stuk van zo veel belang, als 't Huwelyk, bestieren, en laat de verliefde drift de beveelen van het verstand bedaardelyk afwagten. Wat oordeelt gy myne Dogter?

Minerva. Dat dit weder blyven moet, zo als het is, of dat het menschelyk geslagt verlooren ga. Straks vreesde gy, Vader, dat de stervelingen malkanderen binnen een eeuw verdringen zouden, nu voorzie ik, dat zy binnen een halve eeuw zullen uitsterven.

Jupiter. Hoe zo? Minerva!

Minerva. Om dat zy nooit trouwen of byslaapen zullen. De Rede doet ons de voor- en na-deelen eener zaake bedaardelyk wikken, en bepaalt ons wysselyk

naar dien kant, die ons het meeste genoegen belooft. Maar als de menschen altoos staan te weegen, wat hun belang of vermaak vordere, of altoos zitten te rekenen, hoe veel moeite van dit of dat plaisier moet afgetrokken worden, eer zy het *facit* zuiver genieten kunnen, dan zal 'er zulk een ysselyk rabat op alle hunne geneugtens vallen, dat zy niets overhouden zullen. De vermaaken zelve moeten hunne rede enen weinig verbysteren; zy moeten zig zelve wys maaken plaisier te hebben, of liever hunne hartstogten moeten werken, en de voldoening dier hartstogten moet hen genoegen geeven, zonder dat zy daar van de moeite rabatteeren, of de nadeelen overpeinzen. 't Is gewisselyk anders met alle vermaak voor hen gedaan. Maar nu ....

Venus. Gy neemt een grooten omweg, Mevrouw, om een stuk te bewyzen, dat zeer eenvoudig is. Als de menschen door eene verliefde drift niet verblind worden, Vader Jupiter, om een Huwelyk aan te gaan, en kinderen te teelen, gelooft gy dan wel, dat ze ooit zo zot redeneeren zouden van.... Ja zy zouden trouwen, als zy de veertig over waren, en eene nauwe *Vriendschap*, maar geen *Egtverbintenis* maaken. En als een moeder ging berekenen, of zy voor alle haare tederheid, en zorg, en nagtbraaken, dat zy met haare zuigeling moet doen, op eenigerhande wyze, of nu, of in 't vervolg, vergoed zou worden, dan kon zy het onmogelyk uithouden; zy moet om de toekomende ondankbaarheid haarer kinderen niet denken, haare tederheid moet haare rede vermeesteren, en de moeite zelve haare vergelding zyn.

Jupiter. Maar waarom houdt gy dan de menschen niet altoos in die aangenaame verliefde begoogeling Mevrouw?

Venus. Wel aan, ik zal; maar beschuldig my dan in 't vervolg niet, dat ik hen van hun beroep en bezigheden afhoude, en de wereld door enkele verliefdheid doe vervallen.

Jupiter. Hoe! zal het beginzel des levens dan het verval veroorzaaken?

Venus. Ja Jupiter! de Menschen moeten verliefd zyn om te trouwen, en een plan van bestaan te maaken,

maar om dat plan uit te voeren, en aan 't werk te raaken, moet de verliefdheid ras bedaaren, en plaats maaken voor eene bedaardere beschouwing hunner waare belangens; als de liefde dan in een tedere vriendschap verandert, zo wordt dit paar gelukkig; en die vriendschap wordt, door de vereeniging der belangens, meest altoos uitgewerkt.

Jupiter. Zo dat wy hier ook al geene verandering in kunnen maaken. Dus zullen wy de Stervelingen weinig voldoening kunnen geeven; maar wat hadden zy nog verder te verzoeken? Merkuur!

Mercurius. Zy klaagden, dat Apol zyne grootste gaven dikwils aan loshoofden en *bon vivants* verspilde.

Apollo. ha! ha! ha!.... wel nu moet ik waarlyk lagchen. Ik heb altoos gedagt, dat het Menschdom vry gek was; maar *zo* gek had ik het zelve egter nooit geloofd. Hoe vindt gy 't zelve, Vader Jupiter? men wil dat ik styve koppen tot Poëeten maake, en in koude harsenen de edele gave der Digtkunst storte.

Minerva. Men heeft zekerlyk ongelyk: 't is vry natuurlyk, dat menschen van zulke levendige driften als de Digters, door het vuur hunner verbeelding eens te verre gevoerd worden, en, daar zy alles veel sterker zien en voelen dan anderen, ook meer gevaar loopen om tot dwaasheeden uit te spatten.

Momus. Ja maar, beschuldigt men de Poëeten ook niet, Merkuur, dat zy Likkebroers en Vleijers zyn?

Apollo. Zo die beschuldiging gegrond is, *Momus*, dan zyn de Poëeten ten uitersten noodig onder de Menschen; daar is gewisselyk geen handwerk, dat men op de aarde minder missen kan, dan vleijen en panlikken.

Momus. Ik twyffel, of uwe Poëeten u voor zulk eene verdediging wel bedanken zouden.

Apollo. Zy hebben ze ook niet van nooden.

Mercurius. Van nooden! ja, zy hebben wel verdediging van nooden, Vader Apol; men hadt vry wat tegen hen te zeggen; men klaagde, dat zy door hunne Drinken Minne-zangen der menschen driften aanzetteden, en hunne Zeden bedorven.

Jupiter. Dan zal 't beter zyn, dat gy uwe Digtgaven t'huis houdt Apol!

Apollo. Gewisselyk ja, als gy eene domme dronken-

schap en beestagtige lust beter voor de stervelingen oordeelt, dan een vrolyk gelag en galante minnehandel.

Jupiter. Gy zult my, met al de levendigheid van uwen Digt-ader, niet overtuigen, dat die haatelyke gevolgen uit het verbannen der Poëzy moeten voortvloeijen.

Apollo. Deze, en veel meer andere nadeelen, Vader Jupiter, volgen 'er egter zo natuurlyk uit, dat ik my verwonder... welke Volkeren zyn meest aan Dronkenschap overgegeeven? de wilde of beschaafde Natiën? en onder welke Natiën treft men de brutaalste geilheid aan? onder hen, die geestige liedjes op fraaije toonen zingen, of die geene andere geneugtens, dan de voldoening hunner dierlyke lusten kennen, en, by gebrek van beschaafdheid, voor geene schaamte vatbaar zyn?

Jupiter. Hy schynt gelyk te hebben. Alle Menschen hebben met hunne driften de springveeren van hun gedrag in hun eigen hart; die driften eisschen vroeg of laat voldoening, en, om die voldoening onschadelyker te maaken, is het misschien nuttig, de driften wat vroeger op te wekken, maar ook te gelyk, als van haare geboorte af, te beschaaven.

Minerva. Behalven dat, Vader; Der Menschen verbeelding vervult duizendmaalen het gemis der zaake; Veelen zingen tot lof van den Wyn en de Min, omdat zy dezelve niet genieten mogen; hunne verbeelding verschaft hen egter een soort van voldoening, en hunne vrolyke liedjes vergoeden het gebrek; de schranderste staatkundigen laaten hierom het gemeen altoos onverhinderd paskwilleeren tegen de Regeering; het Volk voldoet zig met die schotschriften te leezen, daar hunne muitzieke drift anders tot daadelykheeden uitbarsten zoude.

Momus. 't Is wonder dat gy Lieden 'er de inenting der kinderpokjes niet mede in te passe brengt; dit is een lighaamelyk venyn, 't welk vroeg of laat moet uitgisten, even als de Driften vroeg of laat voldaan moeten worden; men doet dit venyn vroeger te voorschyn koomen, om het te verzagten, gelyk men de driften eerder opwekt, om ze te beschaaven; En om de gelykenis volkoomen te maaken, zou je 'er kunnen byvoegen, dat allen die dit pok-venyn niet onder

de leden hebben, door de inenting niet besmet worden, gelyk zy, die geen lust tot drinken of minnen hebben, met hunne gezellen mede zingen, zonder dat 'er hun harte door bedorven wordt.

Jupiter. Staak uwe spotternyen, Momus, en geeft gy, myne Raden, een middel aan de hand, hoe wy het maaken zullen, om het Menschdom te voldoen? Beschaafdheid, Geeft, en Weetenschappen behooren immers niet van de aarde verbannen te worden.

Momus. Zeg wat gy wilt, groote Jupiter! een domme Deugd staat voor veel minder gevaaren bloot; en men heeft, op de aarde, niet half zo veel kromme sprongen van een logge koe, dan van een lustig Paard te vreezen.

Apollo. Maar wordt dat lustig Paard dan ook onhandelbaarder, als men 't in de Manege brengt?

Jupiter. Ik zal straks myn wil verklaaren; laat ons eerst nog de klagten tegen Neptunus hooren.

Mercurius. De klagten tegen Neptunus! die kunt gy ligtelyk opmaaken; *AEolus, Boreas*, en ik weet niet wie al, zyn hier mede in betrokken; daar blyven te veel scheepen, en de Zeedyken worden te veel beschadigd.

Jupiter. Zyn die klagten algemeen?

Mercurius. Neen, groote Jupiter! veelen zyn 'er onverschillig voor, veelen verheugen 'er zig in, en...

Jupiter. Maar hebben ze allen brood, en wat hen verder noodig is?

Mercurius. In overvloed.

Jupiter. Wel nu, dan belast ik Neptunus en alle de winden hunne gewoone handelwys te volgen. De uitkomst toont, dat 'er Boeren genoeg zyn om het land te bouwen; en als alle de werklieden, welke door die schynbaare rampen aan bezigheid en een bestaan geholpen worden, leedig liepen, zouden zy veel ongelukkiger leeven, en tot buitenspoorigheeden uitspatten; daar moeten stormen, of daar zou gebrek aan werk zyn; maar ledigheid!... daar is niets, dat het Menschdom minder verdraagen kan.

Momus. (*stil*), ‘daar redt Jupiter zig gemaklyk door’.

Jupiter. Nu zal ik u, o Goden en Godinnen! den grond der zaake verklaaren.

Het Noodlot eischte, dat wy Menschen en geene Hemellingen op de aarde plaatsten. Alle der menschen neigingen passen op elkanderen, en de eene drift houdt de andere in toom; de omstandigheeden der wereld zyn hier naar geschikt, en alles sluit volmaakt in één; als wy hier de minste verandering in maaken, raakt alles in de war, en zo lang de menschen menschen blyven, moeten die schynbaare onvolmaaktheeden plaats houden, om grootere nadeelen voor te koomen.

Momus. Zo dat zy dan hunne klagten vryelyk staaken mogen; zy hebben geen *redres* te hoopen.

Jupiter. Al ware het moogelyk de oorzaaken van der menschen klagten voor te koomen, zo zoude het tog onmoogelyk wezen hunne klagten zelve af te snyden. De geschiktheid tot een gelukkig leeven is in der menschen oorspronkelyke gestellen, niet in hunne uiterlyke omstandigheeden, te zoeken; die een droefgeestig of morrend karakter heeft, zal overal redenen van klaagen aantreffen, terwyl een vernoegde ziel altoos stof tot vreugde vindt. Hoe meer de stervelingen ontvangen, hoe meer zy begeeren, en het gebrek vermindert niet, omdat hunne verbeelding evenreedig grilliger wordt, naar maate hunne voordeelen groeijen.

E.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 118.
Den 1. April 1765.

[Over de waare Vriendschap, en haare nauwgezette pligten.]

'T is virtue forms the Unison of Minds:
Friendship her soft harmonious tunes affords,
And gently strikes the sympathetic chords;
Th'agreeing notes in social measures roll,
And the sweet Concert flows from soul to soul.

Mrs. CARTER.

'**H**Et volgend Vertoog is my door een Boezemvriend gezonden; zo myne Lezers 'er eveneens door geraakt worden, als ik, op het eerste en tweede leezen, daar van geraakt ben geweest, zal het niet min heilzaam als aandoenlyk zyn; maar misschien is dit onmogelyk. Ik alleen ken den Schryver; ik alleen weet, dat hy, zyn eigen hart enkelyk raadpleegende, niets anders schryft, dan het geen hy zelve voelt. Ja! 't is de Natuur, maar de verbe-

terde, de gezuiverde Natuur, die hier spreekt. Laat ons haare stemme hooren!’

Vriendschap is een stilzwygend verdrag tusschen twee deugdzaame en teêrgevoelige persoonen. Nimmer zou de Schryver, uit wien ik dit ontleen, gewraakt geworden zyn, waren alle zyne spreuken met dit echte zegel der waarheid bestempeld! Zedelooze menschen kunnen in der daad makkers, deugnieten medepligtigen, gemeene zielen goede kennissen hebben; de deugdzaame alleen heeft Vrienden.

Daar behoeft geene byzondere maat van teêrgevoeligheid om de pligten van algemeene menschlievendheid te betragten. De Deugd in lyden, of in 't algemeen, het Ongeluk zyner medemenschen met onverschilligheid te beschouwen, is zyne natuur te verlochenen. Wat anders is 't, het geluk of ongeluk een's anderen als zyn eigen te voelen. Dit is niet mogelyk dan in een hart voor de tederste aandoeningen vatbaar, en kan zig slegts tot weinigen, die wy in onze genegenheid de voorkeuze boven alle anderen gegeeven hebben, uitstrekken. Algemeene goedwilligheid tot dien byzonderen en hoogen trap verhoogd, dat zy in het geliefde voorwerp gelukkig te maaken haar eigen geluk stelt, is Tederheid.

Alleen onze Nabestaanden, eene Beminde en een Vriend hebben recht tot deeze voorregtelyke genegenheid. De eersten zyn thans buiten myn bestek. Zyn 'er die in dit opzigt de duidelyke stem

der Natuur verdoven, de achting, die wy der menschelykheid schuldig zyn, vordert, dat wy van deeze ontaartheid het gezigt afwenden. Tederheid voor eenen Vriend of eene Beminde, beide het werk eener vrye keuze, staan, ten aanzien van derzelver zedelykheid, gelyk. Vriendschap, zo wel als liefde, sluit meer in dan gaarne met elkanderen om te gaan. Malkanderen in 't algemeen wel geneegen te zyn is ook nog geene tederheid. Die naauwe vereeniging van harten, die alle beweegingen en aandoeningen der ziele gemeen maakt, die twee harten als in één smelt, is geen gewrogt van een bloot welgevallen, dat men aan iemand heeft. Ware tederheid onderstelt wezenlyke verdiensten en beminnenswaardige hoedanigheden in het voorwerp onzer liefde. Men kan geene tederheid gevoelen voor iemand, die niet lievenswaardig is, noch op den duur een mensch beminnen, dien men niet achten kan. Het is dit gebrek van hoogachting, 't geen zo veele gemaakte. Vriendschappen sloopt. Ten onregt besluit men, dat hy, die zyn en Vriend vergeet, noodwendig een slegt en valsch hart in zynen boezem draagt. Verbintenissen, gemeenzaame verkeering uit even veel wat oorzaak, behalven uit hoogachting, op waare verdienste gevestigd, ontstaan, worden met den geheiligden naam van vriendschap betekend, zonder dat men zig ooit bekommerd, veel min onderzogt heeft, of de zogenaamde Vriend achtenswaardige hoedanigheden bezate. Nimmer had het hart hier eenig deel. Wat wonder dan, dat het

den geenen vergeete, die nooit hetzelve bezeten heeft?

Blymoedige bereidwilligheid om ons geluk te bevorderen; geschiktheid om ons hare te beteren, zyn de twee voornaamste eigenschappen, die ons eenen Vriend behooren dierbaar te maaken. Het is niet genoeg, dat hy een goed hart hebbe; elkeen moet dat hebben, die onze achting trekken wil. De Vriend, dien ik tederlyk beminnen zal, moet zyn goed hart in zyne daaden doen doorstraalen; hy moet deugden bezitten, die my ten voorbeelde van navolging kunnen dienen; zyne handelwyze moet het duidelyk kenmerk draagen van ten mynen besten te zyn ingerigt; zyn vlyt en yver, tot myn welzyn aangewend, moeten hem niet ten last, maar ten vergenoegen strekken. De hoogachting voor zyne edele zielsgeaartheid, te voren in 't algemeen opgevat, ryst tot een veel verhevener trap, en werkt een levendiger indruk, zo haast ik zyn warm en gevoelig hart met ongeveinsde zugt tot myn geluk zie gloeijen. Door dankbaarheid op 't diepst getroffen, gevoel ik op myn beurt een vuurig verlangen om hem gelukkig te maaken. Met wat oogen zou ik het ongeluk des geenen aanschouwen, wiens wellust myn geluk is? Zyn ongeluk wordt het myne. Ik beminne hem niet meer als eenen vreemden, maar als een wezenlyk deel myner eigene gelukzaligheid. 't Is tederheid, die my bezielt.

Tederheid is de waare grond dier naauwe verknochting, die eensgeaarde gevoelige zielen tot

één maakt. Welk een onschatbaar geluk op aarde een' tederen Vriend te bezitten, die alle onze vreugd of bekommering gelyk zyn eigene voelt? Welk een aandoenlyk vermaak, zyn geheele hart in deszelfs boezem uit te storten? Wat innig zielsgenoegen, aan den anderen kant, zig deelgenoot te zien van alle de geheime beweegingen en inwendige gedagten van een deugdzaam gemoed? Hoe groot is het nut dier wederzydsche openhartigheid! Een vertrouwd Vriend kan dikwils ongeregelde driften, die in ons opwellen, in derzelver eerste geboorte smooren; driften, waar van zelfs de deugdzaame niet vry is, wyl schyn te vaak het oog des verstands verblindt, en die ligt onoverwinlyk worden, zo men zig niet aanstonds tegen den eersten aanval wapent.

Zo verre is deeze tederheid van eene zwakheid te zyn, dat zy veel eer de springveêr der verhevenste daaden en grootmoedige bedryven wordt. Een teder Vader, een teder Zoon, een teder Minnaar, een teder Vriend, door deeze regtmatige hartstocht bezield, worden helden, wanneer de omstandigheden de betragting eenes pligts vorderen, die voor gemeene standvastigheid en kloekmoedigheid te zwaar is. De waardy des leevens te kennen, en nogtans hetzelve niet te ontzien, wanneer tedere genegenheid eischt het zelve in de waagschaal te stellen, is een volslagener bewys van verheeven moed, dan 't zy of uit zugt tot glorie, 't zy uit vrees voor schande, het vyandlyk staal de borst te bieden. Het nut der tydelyke goede-

ren naar waarde te schatten, en echter dezelve eener tedere vriendschap op te offeren, zo haast pligt zulks gebiedt, tuigt van een veel grootmoediger geest, dan met koele onverschilligheid het geld te veragten, welks waar gebruik men nimmer gekend heeft.

Alle aandoening in onze ziele, door vriendschap, dankbaarheid, edelmoedigheid, wel willendheid verwekt, is met gevoel van vermaak verzeld. De liefde verliest zelfs in haare ongerustheden haare bekoorlykheid niet. Hoe veel zuiverer, hoe veel gevoeliger moet niet dit vermaak worden, wanneer het door geenerhand mengzel van kwellende hartstogten vergiftigd wordt, gelyk in de tederheid der vriendschap! en 't geen dit aangenaam gevoel verdubbelt, is, dat het tevens door ten minsten twee als in éénen toon gestelde zielen (om het dus uit te drukken) genoten wordt. De vreugd, die thans myn hart doorstroomt, giet zig straks in dat van mynen vriend over, en de geneugt, die ik in zyne aandoenlyke ziel verwek, keerd met verdubbelden vloed tot myn eigen boezem te rug.

Ook de droefheid zelve is met eene geheime zoetigheid vermengd, zo haast de tederheid het hart doorweekt heeft. Luiden van verstand hebben beweerd, dat 'er by de vriendschap niets te winnen was, vermids dezelve onze bestaanlykheid, als 't ware, uitbreidde, en ons daar door niet alleen in eigen persoon, maar tevens in die van een ander voor smart bloot stelde. Hoe weinig is dit het vermogen der tederheid kennen! *Zo groot is haare tover*

kragt, dat door het belang, welk waare vrienden neemen in alles wat hun wederzyds betreft, hun geluk vermenigvuldigt, hunne ramp byna vernietigd wordt. Zelfs in hunne onderlinge droefheid heerscht eene soort van zoetheid, die zy tegen de verrukkelykste vermaaken niet verruilen zouden.

De vriendschap is een voortreffelyk middel tot betering des harten. Dit is bekend; doch hoe gevaarlyk in gemeene vriendschappen zynen vriend zyne feilen aan te wyzen, met inzigt om hem te verbeteren! Tederheid alleen kan de bittere pil verzoeten, en de onaangenaame naarheid smaakelyk maken. Het hart ten vollen overtuigd, dat liefde en 't smertelyk gevoel wegens onze vernedering alleen der openhartigheid den mond ontsluit, wordt week, opent zig voor de heilzaame vermaaning, erkent de waarheid, en in dezelve een nieuwe blyk dier beminnelyke meê-gevoeligheid, die 't onheil des geliefden voorwerps als haar eigen aanmerkt.

Men kent tot onzent *Eugenes*, die, met de voortreffelykste natuurlyke geschiktheid tot deugd, in zyne jeugd tot ongeregeldheden verviel. De bestraffingen zyner leermeesters, en zelfs de onaangenaame gevolgen zyner ondeugden, hadden geen kragt genoeg om hem van zyne ongebondene leevenswys te rug te brengen. Zyn verstand erkende de beminlykheid der deugd; het hart was te zwak om de verleiding te wederstaan. Zyne natuurlyke begaafdheden wonnen hem eindelyk de vriendschap van een aanzienlyk en deftig man, die door zynen lieftaligen aart en ongemaakte heuschheid diep in

de genegenheid van den jongman wist te dringen. Eerlang bemerkte *Eugenes*, dat zyne uitspoorigheden zynen vriend bedroefden. Dit trof zyne edelmoedige ziel, en niet lang daar na ontdekt hebbende, dat zelfs de goede naam van zynen begunstiger by de waereld in verdenking begon te komen, als iemand, die zelf in 't geheim aan dergelyke ongeregeldheden moest schuldig zyn, wyl hy met *Eugenes* vriendschap hield, werd hy op 't gevoeligst geraakt; verfoeide zyne ondeugd, waar door hy een te voren onbevlekten naam eene smet aangewreven had; verkreeg door tedere genegenheid voor zynen vriend eene volkomene overwinning over zyne verdorvene neigingen, en werd een yverig voorstander der deugd, die hy sedert getrouwelyk aangekleefd heeft.

S.D.V.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 119.
Den 8. April 1765.

[Doris. Eene Harderlyke Vryery met eenige aanmerkingen van den Denker over dergelyke Stukjes, en in hoe verre dezelve onschuldig of nuttig zyn.]

't Ziel-wenschen wordt hier niet om ydle pragt verschooven;
Hy mint Haar; Zy Hem weêr; en 't huwlyk sluit zig dus:
Hun beider zuivre trouw is waarborg by 't verlooven,
Hun J A strekt hun een Eed; hun Zegel is een kus.
De schelle Nachtegaal bezingt ze op naaste twygen;
Een zagt-gezwolle mosch is 't bruid-bed, dat hen noodt;
Een groene Haag 't gordyn; hun tuige is 't eenzaam zwygen,
En liefde voert de Bruid haar' Herder in den schoot.

HALLER.

DE nevensgaande Herderlyke Vryery is van den grooten HALLER, even uitmuntend in een levendige Digt-ader, als in een' schranderen en wysgeerigen geest. Dezelve is uit het oorsprongkelyk Hoogduitsch ver-

taald, en ons door eene vriendelyke hand toegezonden.

Wy meenen dat dit stukje zo zagt en teder zy, dat het van oud en jong, die slegts een gevoelig hart en eerlyke driften heeft, met nut of vermaak geleezen zal kunnen worden. Want zo verderfelyk als het is, om door Romans, Minneliedjes, Puntdigtjes, en wat andere middelen onreine wellust in jonge harten aan te kweeken, en eene drift te versterken, die het menschelyk gemoed, inzonderheid in de vroege jeugd, niet dan al te veel beheerscht; Zo nuttig, daarentegen, agt ik het den aandagt der jonge lieden, op eerlyke gevoelens eener deugdzaame drift te vestigen, en hunne tedere zielen voor den zuiveren gloed van eene reine liefde te openen. De wyze Schepper zelve heeft ons die nuttige hartstogt tot wyze oogmerken ingeschaapen. Elk gevoelt dezelve zo dra hy tot jaaren van onderscheid is gekomen; 't is nog dienstig, nog moogelyk om ze te dooven of uit te roeijen; al wat de Rede kan of moet, is deze drift tot de regte voorwerpen te leiden, en op de regte wyze te doen werken; der Jongelingen ziel, ten dien einde, met een' billyken afkeer van onreinen wellust, met eene edele schaamte te vervullen, en het gerust bezit van het deugdzaam hart eener beminlyke schoonheid zo levendig aan hunne verbeelding voor te stellen, dat zy van zelve neigen om hunne gedienstige poogingen tot dat heilzaam oogmerk aan te wenden. Het is in de voorreden van een bekend Roman langwylig genoeg bewezen, dan de denkbeelden, die ons dikwils voor den geest zweeven, onze ziel, om zo te spreeken, eene zekere plooy geeven, en een natuurlyken invloed op onze handelwyze krygen, en dat 'er, om

van zekere bedryven afgeschrikt, of tot andere genoopt te worden, niets beter zy, dan de loflykheid der eene, de verkeerdheid der andere zig dikwils te vertegenwoordigen, en, het zy door overdenking en redeneering, het zy door gezelschap en omgang met andere, het zy door het leezen van levensgevallen, geschiedenissen, of verdigtselen, geduurig levendig te houden, om dus zyne verbeelding zelve te verbeteren, en deze, om zo te spreeken, deugdzaam te maaken. En op die wyze zal deze eenvoudige schets eener ongeveinsde liefde, die uit den grond des harten opborrelende, derzelver eerlyke gevoelens aan het deugdzaam voorwerp zyner zuivere genegenheeden door ongesmukte redenen voordraagt, met de genoemde middelen, tot het gezegde nuttig einde kunnen medewerken; ten allerminsten zal het een onschuldig vermaak verschaffen kunnen aan allen, die liever het waare schoon der Natuur, dan het valsch vernis van vleijery beschouwen.

1.

Het dagh-licht is alreê verdonkerd,
Het Purper, dat in 't westen flonkert,
  Verflaauwt, word vaal en trekt naar 't graau;
De maen vertoont haer' zilvren hoorens,
De koele nacht strooit sluimerkoorens
  En drenkt het drooge veldt met daeu.

2.

Kom, Doris! by deez' Beuken-boomen,
Een oogenblik wat plaats genomen;
  Niets roert zich hier dan ik en gy.
Een avondwindje streelt de bladren;
Het kuscht hen teêr, daar 't u ziet nadren,
  En noodt u zonder vleijery.

3.

Het lieflyk duister deezer boomen
Stort in ons hare die zoete droomen,
  Waar door het streelend' wordt verrukt:
Het boeit, wat drift ons moog' beroeren,
De zinnen aan fluweele snoeren,
  Terwyl de geest gewillig bukt.

4.

Vindt gy niet, Doris! in uw harte,
Een teêr gevoel van lieve smarte,
  Meer dan gyzelf gelooven dorst?
Schiet thans uw oog geen heeter straelen?
Kan 't Bloed zig in zyn' loop bepaelen?
  En zwelt niet uwe zuivre Borst?

5.

Uw tedre ziel is gantsch verslagen;
'k Zie d'eenen zin den andren vragen:
  Wat scheelt my toch? wat voel ik nu?
Myn Lief! schoon gy het niet wilt noemen,
Zal ik het egter niet verbloemen,
  Ik voel een zelfde drift voor u.

6.

Hoe nu! uw Deugd, hier door bewoogen,
Een deugd, beminnlyk in myne oogen,
  Maelt Roozen op uw zacht gelaet!
En zelfstryd helpt uw bloed aan 't zieden!
Hoe! raedt de schaemte u Minn' te vlieden,
  Daar 't hart tot teêrheid overslaet?

7.

Met Regt! wat zyn de schoonste lonken,
Hoe mild u van Natuur geschonken? ...
  De Liefde ontbrak als nog daer aen.
Hoe! zoudt ge uzelf uw heil misgunnen!
Gy zult u toch niet redden kunnen;
  Wie twyfelt, heeft al keur gedaen.

8.

Het eerste vuur der tedre jaaren
Speelt al te lieflyk door uwe aêren,
  Dan dat gy 't ooit verwerplyk vind.
Dat hartevuur verft wang en oogen.
Gy blyft niet eeuwig onbewoogen;
  Men mint zeer licht, als elk ons mint.

9.

Zoudt gy, gestadig bang voor 't huuwen,
Het minnen, als een schande, schuuwen?
  Neen! schuuw dus een wellustig vuur.
Beschouw uw blyde Speelvriendinnen,
Wat gy voelt, voelen ze ook van binnen;
  Uw vlam is 't vlammen der Natuur.

10.

ô! Mogt die vreugd uw hart eens raeken,
Die zoetheid, die twee harten smaeken,
  Door Liefde elkander toegedacht!
Gy zoudt gewis de Schik-godessen
Tot wedergaef der uuren pressen,
  Te vooren minnloos doorgebracht.

11.

Wanneer een maagd, door min gedreven,
Voor hem, die voor haar leeft, wil leven,
  En een geveinsde weigring toont;
Wanneer geen reden 't hart weêrspreeken,
Na 's Herders trouwheid is gebleeken,
  En deugd hem zelfs met myrthen kroont:

12.

Als teder afslaan, minzaam dwingen,
Verliefde diefstal, lokkend wringen,
  Hun beider harten dronken maakt;
Als een bedeesde blik der schoonheid
De traenen in haer oog ten toon leidt,
  En, weigrend', toont waar 't hart naar haakt:

13.

Als zig.... Maar zacht! myn tong, niet verder!
Dit denkbeeld maakt myn' geest verwerder,
Myn schets dier zoetheid is te flaauw!
ô Eedle kwyning! teêr verrukken!...
Hoe! tracht myn mond u uit te drukken?
Het hartezelf begrypt u naeuw'.

14.

Hoe! zucht gy, Doris? Ik zucht mede;
ô Hemel! bracht eens myne Beede
U onder 't streelend Min-gebied!
Hoe lieflyk binden deeze snoeren!
ô Denkbeeld kunt ge ons dus vervoeren!
Wat kan de zaek dan zelve niet!

15.

Myn Lief! geniet de vreugd van 't leven;
Uw schoonheid is u niet gegeven,
Op dat ze ons kwell', zich 't minnen schaam':
Verwyt de min geen zorg, geen vreezen;
Schuuw koelheid, want gevoelig wezen
Is duizendmaal zo aangenaam.

16.

Daar by, wat staat u toch te schroomen?
Mag ik uw hart slegts ééns bekoomen,
Vrees niet dat ik het ooit verlaet';
Neen: eer' word' straks het licht verduisterd,
De geest, dien uwe schoonheid kluistert;
Leeft om uw deugd in dienstbren staet.

17.

Toets vry alle onze Jongelingen,
Die naar 't bezit van Doris dingen;
Die Toets baart my in 't minst geen' schrik.
Ik zal 'er geenszins by verliezen,
Gy kunt 'er honderd eedler kiezen;
Dog geen, die u zoo mint, als ik.

18.

Deez' zal u zyne grootheid maelen;
En gene met zyn stamhuis praelen,
Die schetst zyn liefde u kunstig af:
Een yder zal wat anders pryzen;
Ik heb alleenlyk u te wyzen
Een hart, dat my de Hemel gaf.

19.

Vertrouw niet elk op losse gronden,
Wyl dubbel vuur in hunne monden,
Een hallef hart van binnen rust.
Deez' laat zig door uw' glans verwinnen,
Die mint u, wyl u andren minnen,
Een ander mint in u zyn' lust.

20.

Ik minn' gelyk men plag te minnen,
Voor dat men leerde een zucht verzinnen,
En trouw te zweeren wierdt een kunst.
Ai! zie myn oog zig tot u keeren;
Ik eer, 't geen elk in u moest eeren,
En eisch 'er niets voor als uw gunst.

21.

Gy hebt geen ydlen roem van nooden;
Ik wil u vleijend niet vergoden;
Schoon niemant beter past die eer:
Een ander mag geleerder klaegen;
Myn mond weet weinig voor te draegen,
Maar 't hart, dees boezem eindloos meer?

22.

Als onverdeelde gloed van 't harte,
Als lang beproefde trouw in smarte,
Als schuldige Eerbied u behaegt;
Indien gy hart om hart wilt geven,
Zo ben ik, want gy zyt myn leven,
't Gelukkigst mensch dat de aarde draegt.

23.

Myn Lief verhoor tog myne Beede,
Die ik u reeds zo dikwyls deede!
  Hoe lang hebt gy myn smart gezien!
Heeft ooit uw hart myn Min geprezen,
Laat ik, uit gunst, uw Dienaar wezen;
  't Is slegts één woord waarom ik dien.

24.

Wat ziet gy angstig gints en weder?
Hoe! slaat ge uw minzaame oogjes neder?
  Geen mensch slaat immers ons hier gaê!
Veracht gy Doris! dan myn smeeken?
Maar neen! uw mond geeft wel geen teeken,
  Maar alle uw zuchten zeggen J A .

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 120.
Den 15. April 1765.

[Redevoering over de schadelykheid van 't Vernuft.]

> *S'il se pouvoit faire, que nous eussions de la raison & que nous ne fussions pourtant pas hommes, & si d'ailleurs nous habitions la Lune, nous imaginerions nous bien, qu'il y eut ici bas cette espece bizarre de creatures, qu'on appelle le genre humain? pourions nous bien nous figurer quelque chose, qui eut des passions si folles, & des reflexions si sages; - tant de science sur des choses presqu'inutiles, & tant d'ignorance sur les plus importantes, tant d'ardeur pour la liberté, &, tant tant d'inclination a la servitude; une si forte envie d'être heureux, & une si grande incapacité de l'être?*
> FONTENELLE.

ZIe hier wederom een Stukje van het Genootschap, 't welk zig reeds door verscheide andere van dien aart, op eene gunstige wyze, by myne Lezeren heeft doen kennen.

Redevoering over de schadelykheid van 't vernuft.

ONbegrypelyk is de dwaasheid der stervelingen, verbaazende de tegenstrydigheeden, daar zy zig aan schuldig maaken. Ik zou hier duizenden voorbeelden van te berde kunnen brengen, maar ik verkies my alleen tot lieden van geest, vernuft en overvliegende schranderheid te bepaalen, omdat ik voorheb u lieden de nadeelen daar van voor te draagen, en te toonen, dat het geen men voor eene volmaaktheid houdt, ons dikwils haatelyk en veragtelyk maakt, - dikwils de oorzaak is onzer tegenspoeden, - dikwils de saamenleeving in verwarring brengt. Dit zyn de drie oogpunten M.G.T. waar uit ik eene uitsteekende schranderheid, een levendigen geest, een fyn vernuft beschouwen zal; zo groot is inderdaad de onzekerheid der menschelyke zaaken, zo noodlottig de draay, welke in de wereld plaats heeft, en derwyze, eindelyk, is het goed met het kwaad getemperd, of zyn de nadeelen door tegenoverstaande voordeelen geleenigd, dat wy, om deugdzaam en beminlyk, - om voorspoedig in de wereld te zyn, - en met malkanderen in rust en veiligheid te leeven, even veel of meer schynen te moeten wenschen geen vernuft te hebben, als daar in uit te munten.

Nadeelig, zeg ik, is vernuft en schranderheid voor ons zedelyk karakter; wy zien hier door alleenlyk de gevaaren, die ons omringen, zonder dat wy dezelve beter vermyden, dan of ze ons, even als aan het dom gemeen, onbekend gebleeven waren: 't zyn de driften, welke hen leiden, 't zyn dezelfde driften, welke ons voortsleepen, en al het onderscheid bestaat hier in alleen, dat wy ons onzer dwaasheeden scherper verwyten, zy zig over de hunne meer beklaagen; wy de onze meer als schuld, zy de huune meer als ongeluk beschouwen: haatelyk voordeel, M.T. 't welk wy dus door ons vernuft bekomen; wy pleegen even vee-

le, even groote buitenspoorigheeden, en worden 'er strafschuldig door, daar we anders slegts belaggelyk geweest zouden zyn. Ons vernuft regt een vuurbaken op, om ons de klippen aan te wyzen, die wy vermyden moeten, en ons veilig te geleiden in de haven van geluk; maar helaas! die flikkering verleidt; die glans zelve verbystert ons, en wy schynen de rotsen alleenlyk ontdekt te hebben, om 'er de hulk van onze deugd te deerlyk op te verzeilen; zie daar ons dan aan de ongenade van wind en golven blootgesteld, zie daar onze hoop vervallen, en ons, ten overmaate van ons ongeluk, vervolgd, beschuldigd, veroordeeld, en gefolterd door eene Rede, welke zig dan alleen met al haar gezag schynt te vertoonen, dan alleen eene verstaanbaare taal te spreeken, als de driften bezaadigd zyn, en de dwaasheid begaan is.

Deerlyke speelpoppen onzer eige begeerlykheeden vleîen we ons vergeefs dezelve door vernuft en schranderheid te beteugelen. 't Is in het hart, dat wy allereerst de noodige hulpmiddelen zoeken; 't is tot den wil, dat we onzen toevlugt neemen moesten; maar wat heeft het hart en de wil met schranderheid en vernuft te doen? Is 't niet genoeg onze pligten te kennen, en mogen wy alsdan derzelver betragting niet met rede aan anderen overlaaten? even als die Leeraar, welke door zyne welspreekende redevoering zyne meêwaarige Huisvrouw bewoogen hebbende, om al het geld, dat zy by haar hadt, in de armbeurs te geeven, haar deswegen met regt beschuldigde: ‘is 't niet genoeg, zeide hy, dat ik de mededeelzaamheid zo kragtig aanprys, en zal dit My en de Mynen niet van de verpligting ontslaan, om zelve ons geld dus nutteloos weg te werpen?’

Vry van Natuur verkiezen we egter de zagte boeijens van gemak en wellust, boven eene werkzaame vryheid. Naar het beeld van God geschaapen, willen we onze gelykenis met de Dieren egter niet geheel verliezen; en voor de eeuwigheid geschikt, beminnen wy meestal den tyd boven de eeuwigheid; wy denken om onzen hemelschen afkomst, maar blyven aan de aarde gehegt: wy zien een toekomend geluk na dit leven in

't verschiet: het eenvoudige gemeen vergenoegt, verheugt zig met dat gezigt, en tragt zig ten minsten voor een gedeelte te ontdoen van dien grooven klomp, welke hen hier beneden houdt, doet eenige pooging om naar boven te streeven, maar een schrandere geest, met die flikkering niet voldaan, eischt meerder ligt; hy begluurt het van alle kanten, en staroogt 'er zo lang, zo vermetel op, dat hy, steekeblind geworden, niet weet werwaards zyne vlugt te neemen, en zig dus met voorbedagten raad en wil tot de aarde bepaalt. Dus begrypt gy derhalven, M.T. dat wy, met al ons vernuft, ter zelfder tyd, zien en niet zien; dat de schranderste geesten zig veelal het eerste blind staaren, en dat ons vernuft dus, in plaats van ons te leiden, ons niet zelden op den dwaalweg brengt. Ja! altoos beminlyk en agtenswaardig, is 't ons egter veelal minder nuttig dan gevaarlyk.

En hoe veel duidelyker, maar hoe veel akeliger tevens vertoont zig deze waarheid nog, als het vernuft, in plaats van onze hartstogten te beteugelen, dezelve opwekt, en 'er nieuwe kragten aan geeft; als het ons in slaap wiegt in den boezem der wellust, daar het zig door liet verleiden; als het zyne schranderheid misbruikt, om onze dwaasheeden glimpig te regtvaardigen. Dit is inderdaad menigwerven het gevolg M.T. hoe meer geest wy hebben, en hoe kundiger wy zyn, hoe meer wy ons zelven moeten vreezen, hoe gevaarlyker vyand wy in onzen boezem omdraagen. De grootste volmaaktheeden grenzen aan de grootste gebreken; waar is de schitterende geest, welke door zyne levendigheid niet vervoerd, door zyne eige flikkeringen niet verbystert wordt? waar is de schrandere ziel, welke door zyne verwaandheid niet verblind, te veel vertrouwen in zyne eige bekwaam heeden stelt? waar is de dappere Held, die zig niet roekeloos in gevaaren stort, welke hy met een weinig bedaardheid hadt kunnen vermyden? zo is 't met onze schrandere geesten in het onderzoek der waarheid even eens gelegen; de weg, dien zy allen zig willen baanen, moet van zelve, denken zy, effen worden onder hunne treeden, de zwaarigheeden moeten op hunnen wenk verdwynen en het

ligt hen overal volgen; maar helaas! dat ligt begeeft hen, zy verdwaalen, en vorderen des te minder, naar maate zy sterker voortgang maaken; die voortgang, egter, verbystert hen, en belet, dat zy hunne afwyking niet bemerken. Door een verward gevoel hunner zwakheid geprikkeld, en onwillig om hunne verwaandheid te bekennen, tragten zy dit alles voor zig zelven te bedekken; alles, wat hunnen aandagt aftrekt, is hun welkoom; alles, wat eene fraaije kleur aan hunne buitenspoorige begrippen of daaden geeven kan, wordt greetig aangenoomen; men schildert, of liever, men kladt, als men redeneeren moest, en men vernist, in plaats van te bekennen. Niets kan hen dus aan zig zelven ontdekken; zy voeden, zy verhovaardigen zig in de vernedering, welke een gemeenen geest tot inkeer brengen zoude.

Beschouwt de Wysgeeren onzer verligte eeuw! Ziet hen, wier hoofdbezigheid is hunne rede te volmaaken; worden zy 'er wyzer door? Zy die in schranderheid uitmunten, worden zy beter, worden zy zelfs verstandiger menschen? en zy, die anderen hunne pligten leeren, betragten zy dezelve? Helaas, terwyl zy de gewoone vooroordeelen verdryven, vervullen zy die vaak met geleerde mymeringen, en terwyl zy de dwaalingen wegneemen, ontwortelen zy niet zelden de deugden, die 'er door gevoed worden, of stellen nog groover dwaalingen in de plaats.

't Zyn in der waarheid een soort van schrandere bedriegers, welke hunne verpligtingen aan God, aan 't menschdom en zig zelven, met enkele woorden zoeken goed te maaken. Zy spreeken dagelyks met de Rede, maar paaijen haar, die zig al te gemakkelyk laat paaijen, doorgaans met valsche munt, in plaats van haar, als Godesse, raad te vraagen, in plaats van hun verstand, geleerdheid, vindingen voor haare voeten neêr te leggen, gebruiken zy dat zelfde verstand, die zelfde geleerdheid en vindingen, om haar naar hunne verkiezing of naar den smaak der eeuwe op te tooijen, en dikwils belagchelyk, zomtyds haatelyk te vertoonen. De Rede mag hier eenige Vertoogen tegen doen; zy hooren haare stemme niet door 't verward gedruisch

hunner woeste driften; zy verwarren die driften zelve met de Rede, en men herkent het aanwezen van Deze niet in hun gemoed, dan door de poogingen, welke zy doen om haar te bestryden.

Zou men zeggen, dat het mogelyk ware, V.G.T., dat lieden van geest en schranderheid hun vernuft alleen gebruikten, om te betoogen, dat zy enkele werktuigen zyn? Dat zy, die hun verstand verbeteren, om hun geluk te bevorderen, zig, ter zelfder tyd, zoeken te overreeden, dat zy voor geen Godsdienst, noch voor ander dan dierlyk genoegen geschikt of vatbaar zyn: Ja, T.! Menschen, vernuftige Schepzels, begaafd met een natuurlyken trek tot alles, wat hun bestaan verlengen, hunne duurzaamheid rekken, hen verheffen, hunne grootheid bevorderen, hen roem verschaffen, hen de onsterfelykheid verzekeren kan, zulke Schepzels verlaagen zig zelve, door te veel vernuft verleid, tot den staat van bloote dieren; hunne schrandere geest overtuigt hen, dat 'er geen onderscheid is tusschen geest en lighaam, tusschen wysheid en stof, dat zy eigenlyk geen ziel hebben, dat zy enkele dieren of werktuigen zyn. Zie daar, M.T., hoe men door enkele geleerdheid tot razerny kan vervallen; Razerny gewisselyk, zo 'er ooit eenige op de wereld is gezien. Die verwaanden, zo opgeblaazen van hunne zeldzaame verdiensten, zo vervuld van hunne grootheid, en welke uit het bovenst van dien kring, waar in zy zig met zo veele moeite en inspanning en nagtbraakens verheven hebben, de onkunde der stervelingen, hunne ligtgeloovigheid, hunne vooroordeelen als in der laagte en met medelyden beschouwen; die verwaanden zoeken ons een gevoelen op te dringen, 't welk hunne eige verwaandheid bespottelyker maakt, dan wy dezelve met de duidelykste redeneeringen van onzen kant zouden kunnen maaken; een gevoelen, 't welk ons leert, dat zy! sterke Geesten! Machines, Planten, enkele lighaamen, dat zy Niets zyn, dewyl alle hunne hoop met het stof vergaat. Hoe! mag men met eene billyke verwondering vraagen, kunnen zy, met zo veel trotsheid en moed, zig zo verre verlaagen, om zig zelven van eene naby zynde volstrekte vernie-

tiging huns geheelen wezens te overreeden! Dat deel van hun zelven, 't welk zy met zo veel zorg gekweekt, met zo veele kundigheeden verrykt, 't welk zy zo veele moeite genomen hebben om het boven anderen te verheffen, kunnen zy dat zonder afgryzen voorzien dat ten grave zal daalen, en zig met het stof der aarde vereenigende, aan volgende geslagten van Menschen of Dieren tot een lighaamelyk voedzel verstrekken? Wie uwer staat niet verzet, T., over de vreemde strydigheid, daar zulke schrandere Geesten in vervallen! waar toe zo veele trotsheid in Menschen, die hoopen vernietigd te worden? of hoe kunnen zy die vernietiging waarschynlyk, hoe kunnen zy die mogelyk agten, daar zy zo veele trotsheid in zig zelve ontdekken? Al die pragtige toestel eener schitterende Wysbegeerte is dan slegts voor tien of twintig jaaren! bekrompe tydperk, helaas! voor zo gewigtige ontdekkingen! Die vleijende Eigeliefde, welke ons in zulk een aangenaam ligt aan ons eigen gezigt vertoont, welke het zuiverste genoegen uit de goedkeuring van ons eigen geweeten trekt, die zig in het streelend denkbeeld onzer eige waare grootheid boven al vermaakt; die begeerte inzonderheid, die algemeene zugt om ons zelven te vereeuwigen, die zugt, welke men onder alle menschen, by alle volkeren, op alle tyden aantreft, dat vervaarlyk afgryzen, om in den boezem der nietigheid weêr te keeren, daar elk redelyke ziel voor gruwt, is hen dan vrugtloos ingeschaapen! wat zeg ik? is aan eene logge stof, onvatbaar voor eenige denkbeelden of gevoelens, gegeeven, en daarom alleen gegeeven, op dat wy ons zelven slegts bedriegen, neen; op dat wy ons zelven vrugtloos pynigen, vergeefsch beschuldigen, onze levendigste vermaaken vergiftigen, en een zorgelyk leeven leiden zouden, om, na verloop van dertig jaaren, voor altoos in den boezem der Nietigheid weêr te keeren.

Dit, V.G.T., zyn de fraaije vindingen van de Wysgeeren onzer eeuwe; dit de gelukkige uitwerkzelen eener overvliegende schranderheid. Laat een dom Gemeen zig met de zoete hoop eener gelukkige onsterfelykheid kinderagtig streelen; laat het volk zig met de

volgende beuzelagtige redeneering te vrede houden, ‘dat enkele stof niet denken kan, dat dezelve log en werkeloos uit der aart, voor geene bevattingen of gevoelens vatbaar zy; dat beweeging niets gemeens heeft met denken, nog lyden met werken’; een regt vernuftig mensch weet zig door alle deze zwaarigheeden heen te redden; hy verdeelt de stof in het oneindige; hy maakt kleine raadjes en veeren, en laat dezelve door ondeelbaare deeltjes zo konstig botsen en beweegen, dat zy gedagten, dat zy geest, dat zy die schrandere uitvindingen onzer Wysgeeren zelve kunnen voortbrengen.

Voor geene dwaalingen stuit dan hun begoocheld brein, maar ook voor geene buitenspoorigheeden is hun verleidend hart beveiligd; en gy bemerkt thans ten duidelyksten, M.T., hoe ik met rede zeggen mogt, dat ons zedelyk karakter by een fyn vernuft, by eene overvliegende schranderheid zelden overwint. Domheid is buiten twyffel haatelyk, eene volstrekte onkunde onwaardig aan een redelyk schepzel, maar niemand uwer zoude zig, aan den anderen kant, egter een oogenblik, geloove ik, beraaden, om met minder geest meer deugd, beter hart, zuiverder genoegen, en boven al eene gelukkige eeuwigheid te verkiezen. Wat dan in dezen gedaan? Zullen wy alle geleerdheid verbannen? zullen we onzen geest uitdooven? Dit schynt de begeerte te zyn van een anderen Wysgeer onzer dagen, die even eerlyk van hart, als glad van tong en zeldzaam van begrippen ... Dog ik bedenk niet, T., dat ik myne taak slegts ten halven heb afgedaan, en dat wy deze onderzoekingen bespaaren moeten, tot dat wy u de schadelykheid van geest en vernuft voor onze tydelyke belangen, en voor de Maatschappy, zo wel als nu voor ons zedelyk karakter, hebben aangetoond. Uwe aandagt is thans vermoeid, en ik zal hier myne Redevoering tot eene volgende gelegenheid afbreeken.

De Denker.
N°. 121.
Den 22. April 1765.

[Schets van een Misanthrope, en aanmerkingen ter zyner verbetering.]

Si quid sit vitium non fastidire.

HORATIUS.

Myn Heer de DENKER!

IK heb een Misanthropischen Broeder, wiens norse eerlykheid en woeste deugd hem zelven en zyn huisgezin zeer veel benadeelt, en de geheele familie een oneindig verdriet veroorzaakt. Hy is uit der aart een man van eerlyke gevoelens en een menschlievend hart; maar, zoude men het vermoeden, Myn Heer? die loffelyke hoedanigheeden zelve berokkenen zyn en ons ongeluk. Droefgeestig, of liever zwartgallig van gestel, beschouwt hy alles aan de ongunstigste zyde; 't Geen den minsten zweem van ondeugd heeft, 't geen 'er zelfs, door eene verkeerde uitlegging, maar eenigzints toe kan getrokken worden, is by hem niet slegts eene wezenlyke misdaad, maar zelfs een allerysselykst wangedrag. Als men iemand, wien men juist geene byzondere agting toedraagt, of wiens gedrag men ooit in het één of ander opzigt gelaakt heeft, eene burgerlyke beleefdheid bewyst, of iets gedienstigs en aangenaams zegt, is men straks een baatzugtig vleïer; als men anderen inschiklykheid betoont, is men laf, en koestert men laaghartige gevoelens; als men voor zyne meerderen wykt, heeft men eeneslaafsche ziel, en als twee vrinden malkanderen een hair minder als David en Jonathan, of Damon en Pithias beminnen, zyn 't geveinsde huichelaaren.

Men moest, om zyne goedkeuring te verwerven, alle menschen hunne gebreken in 't aangezigt verwyten, men moest niemand vieren, geen eerbied betoonen, dan den zulken, die men een waare hoogagting toedraagt; en vooral moesten lieden, die zig vrienden noemen, elkanderen nooit eenige bede weigeren. Dit laatste stuk, de vriendschap, gaat hem nog wel meest van al ter harte. Verscheide menschen bewyzen hem, even als anderen, eene burgerlyke beleefdheid; zy verzekeren hem zyne vrinden te zyn, zy toonen 't hem ook, by voorkoomende gelegenheeden, met der daad; maar dit alles gaat slegts tot eene zekere hoogte, en verschilt nog zeer veel van die harsenschimmige hoop, welke hy daar op straks van hunne vriendschap opvat; hy verbeelt zig namelyk aanstonds, dat deze vrienden of begunstigers hem in alle gelegenheeden aankleeven zullen, gelyk ik waarlyk geloof, dat hy in vroeger tyden zig zeer gereedelyk bedorven zoude hebben, om hen te helpen, die hy als zyne vrienden aanmerkte, en dikwils geene andere verdiensten hadden, dan zig naar zyne byzondere verkiezingen te schikken, en zyne vreemde wyze van denken toe te juichen, om zyn lekkere tafel te genieten. Men heeft hem meer dan eens met moeite wederhouden, om ten dienst van zulke panlikkers zyn huisgezin niet in den grond te booren; thans is die hitte een weinig schoon niet geheel, verkoeld, door de droevige, beklaagelyke, jammerlyke ondervinding, dit is zyn taal, die hy van de schynvriendschap der menschen zo dikwils heeft gehad; zo dra hy namelyk iemand als zyn vriend beschouwt, meent hy, dat deszelfs belangelooze genegenheid tot in het oneindige gaat, en stelt hy zyne vriendschap op de sterkste proef; hy spreekt hem aan om geld en hulp, en eischt dat zy hunne beurzen voor hem openen, of het harna met hem aanschieten zullen, om zo veele

anderen, daar hy zig mede *gebrouilleerd* heeft, gelykerhand te keer te gaan; maar hoe byster staat hy verzet over hunne onverschilligheid; hoe verwonderd is hy over de snoode geveinsdheid der menschen! en hoe deerlyk beklaagt hy zig, dat hy zulke huichelaaren en schurken voor zyne vrienden heeft kunnen aanzien; eene geduurige vermeerdering van wezenlyke vyanden, een algemeene haat en veragting, begrypt gy ligtelyk, Heer *Denker*, dat de onvermydelyke gevolgen van dat onbedagtzaam beklag, van die bittere verwytingen, van dat heevig uitvaaren wezen moeten. Inderdaad, zyne beste vrinden worden bang voor hem, en blyven agter; die 't voormaals niet kwalyk met hem meenden, worden nu zyne geslaage vyanden; hy geeft zig dus over aan een party knaapen, die, om dat zy hem weeten te vleïen, des te slegter vrienden zyn, als zy het beter schynen; deze loopen niet ligt gevaar van ontdekking, dewyl hy hunne gewaande vriendschap nimmer op de proef kan zetten; zy kunnen geen geld verschieten, of andere diensten bewyzen, dan geweldig af te geeven tegen allen, die hy haat, daar zy doorgaans gereed toe zyn. Wat wy ook tegen zulk eene onvoorzigtige en verdrietige handelwyze zeggen, daar is geene moogelykheid om hem zyne Misanthropische denkbeelden uit het hoofd te praaten, en wy hebben derhalven gezamentlyk beslooten, Heer *Denker*, om ons by UWE. te vervoegen. Zoudt gy hem uit die schadelyke mymeringen niet redden, zoudt gy hem niet overtuigen kunnen, dat Eerlykheid en Opregtheid met eene beleefde Gedienstigheid bestaan kan? dat Toegeevenheid geene slaafsche ziel te kennen geeft; dat Nederigheid geene Laagheid is; dat een voorzigtig stilzwygen niet met de Waarheid strydt; dat anderen eene billyke Hoogagting te betoonen, onderscheiden is van Vleïery; en dat inzonderheid

de Dagelyksche Vriendschap, als ik ze eens zo noemen mag, ons niet verpligt, om onze belangens geheellyk aan malkanderen op te offeren. Kondt gy hem in dit laatste stuk inzonderheid verligten, gy zoudt hier door eene oorzaak van zeer veele moeijelykheeden en vyandschappen afsnyden; gy zoudt zyne onvermydelyke teloorstellingen, en de daar uit spruitende haat voorkoomen; gy zoudt dus hem zelven, zyne beminlyke vrouw, en zyne geheele familie, een allerwezenlyksten dienst bewyzen. Ik ben met alle agting enz.

V.B.

Myn Correspondent heeft een gedeelte van den taak, dien hy my voorlegt, zelve reeds afgedaan, en eene zeer goede onderscheiding gemaakt tusschen die ondeugden, die wy als pesten van de Saamenleeving moeten schuwen, en die beschaafde hoedanigheeden, welke, schoon daar vry wat naar gelykende, in zig zelve egter niet slegts verschoonlyk, maar zelfs noodzaakelyk zyn in de tegenwoordige gesteldheid van menschen en zaaken. Het onderscheid van rang verpligt ons dikwils tot een uitwendig bewys van eerbied boven 't geen de inwendige agting medebrengt, eene goede opvoeding vordert inschiklykheid en beleefdheid, zels tegen menschen die wy niet kennen en wier verdiensten wy gevolgelyk niet in aanmerking neemen; wy zyn in veéle gezelschappen verpligt onze buigingen ruim zo veel aan de Tytels of gewaaden, als aan de Persoonen te bewyzen, en eene al te woeste openhartigheid zoude eene eeuwigduurende bron van bitterheid, tweedragt, en vyandschappen wezen; eene haatelyke Deugd voorwaar, welke de Maatschappy gestadig verwarren, en het Menschdom altoos als in een staat van Oorlog tegen elkander stellen zoude. Dit zoude evenwel het onvermydelyk gevolg worden, moet ik zeggen, dier dweepery, of dier norse vroomheid van onzen Misanthrope. Wy beminnen onszelven boven al, en, door deeze eigeliefde altoos meer of min verbysterd, beschouwen wy onze goede hoedanigheeden in het allergunstigst ligt, en onze zwakheeden en gebreken van den verschoonlyk-

sten kant; wy schatten de eene dus hooger, de andere laager dan zy waarlyk zyn, en al wie ons de laatste naar waarheid onder 't oog brengt, schynt ons een onbillyk verwyt te doen, en boven rede te beschuldigen; terwyl het zekerst middel, om niet slegts onze gunst te winnen, maar ook om ons tot het verkrygen of vermeerderen van loffelyke hoedanigheeden aan te spooren, is, ons die geene op eene streelende wyze onder 't oog te brengen, welke wy reeds bezitten, en door een edelen naaryver op te wekken, om ons dien roem hoe langs hoe waardiger te maaken; daar zyn byna geene menschen, welke hunne poogingen door gepaste loftuitingen niet verdubbelen, en zig zelven overtreffen, om agting en roem te winnen. Dat dan onze Misanthrope zyne woeste deugd een weinig maatige, of dat hy ten minsten leere, de beduidenis, welke zommige woorden en Tekenen in de Saamenleeving hebben, beter te verstaan: Hy verbeelde zig niet, dat iemand, die den hoed voor hem ligt, hem juist daarom agting toedraagt, dat elk, die hem buigende groet, zyne zonderlinge verdiensten eerbiedigt, of die hem een nederigen *Dienaar* maakt, genegen is hem eenigen dienst te doen.

Maar is zulk een gedrag, roept hy uit, met de wetten van Opregtigheid, met de regelen van betaamelykheid over een te brengen? kan ik inzonderheid zulk eene haatelyke onverschilligheid van die geenen verdraagen, welke zig myne vrienden noemen? Neen ik wil dien eerwaarden naam van vriendschap dus niet laaten ontheiligen, ik wil waare of geene vrienden hebben, en zal nimmer ophouden, om huichelaaren het gryns hunner schynvriendschap af te scheuren.

Gy wordt driftig, Monsieur Misanthrope, en uwe dweepige denkbeelden van de vriendschap vervoeren u, met een welmeenend hart, buiten 't spoor der rede; laat ik u eens kortelyk onderregten, hoe gy uwe eige rust en vrede in dezen kunt behartigen, en u voor duizend onaangenaame ontmoetingen beveiligen.

De Mensch is inderdaad gemaakt om te beminnen, en, onder zo veele rampen, welke ons geduurig treffen, onder zo veele verdeeldheeden, welke het ongelukkig menschdom zo jammerlyk verscheuren, zoude een waar

vriend, in wiens boezem w' ons hart ontlasten, en in wiens deugd en liefde wy eene veilige wyk plaats vinden konden, ons van eene onwaardeerbaare nuttigheid wezen; dus zouden wy het wreede noodlot altoos niet vereende kragten kunnen tegenstaan, en, even als een bosch van verscheide Boomen, die malkanderen beschutten, het geweld der winden tart, zo ook met onze vrienden vereenigd, staande blyven onder ongeneugtens, daar wy thans onder bezwyken, maar waar zullen wy dien allerwenschelyksten schat zo ligt vinden! De grootste mannen hebben 'er hun geheele leven naar gezogt, en eindelyk hunne vrugtelooze hoop laaten vaaren. Om een volmaakt Vrind te hebben, moet men een volmaakt Mensch onderstellen: De opregtheid dient met heuschheid, waarheid met bescheidenheid, gemeenzaamheid met beleefdheid, voorzigtigheid met belangeloosheid verbonden te zyn: De aangenaamheid moet steeds het wezenlyk nut bedoelen, een vrolyke geest aan de regels van een juist oordeel onderworpen, en eene levendige verbeelding met veel verstand gepaard gaan. Het hart moet zuiver, de geest verheeven, de ziel Edelmoedig wezen; hier moet eene gelukkige voorkeur van ons Karakter boven dat van anderen bykoomen, de vriendschap moet op waare hoogagting gegrond zyn, en onze vrienden moeten zig steeds aangenaam by ons tragten te maaken, steeds beminlyk tragten te zyn, om dat zy ons aangenaam en beminlyk vinden, moeten ons dienst tragten te doen, om dat zy denken dat wy dit boven anderen verdienen.

Dit heet waare vriendschap, maar zulk eene vriendschap is zo gemaklyk niet aan te gaan; onze Heer Misanthrope zou hier toe voor eerst en vooral zyn eige Karakter vry wat veranderen moeten, en, met dit alles, werk hebben, om zulk éénen vriend te vinden. Wat nu in dezen toestand van zaaken aangevangen? zullen wy 't menschdom haaten, om dat wy 't niet verbeteren kunnen? zullen wy de wereld verlaaten, om dat zy niet volmaakt is, of ons zelven vyanden maken, om dat wy geene vrienden kunnen vinden. Neen! laaten w' ons naar deze Schaarsheid schikken, en by gebrek van heele, ons met gedeeltelyke vrinden, om

zo te spreeken, behelpen, by gebrek van waare, zelfs met schyn-vrindschap, of by gebrek van vrindschap eindelyk met eene beschaafde verkeering vergenoegen. Laaten we ons te vreede houden, of ten minsten den schyn maaken, dat wy te vreede zyn met die vrienden, welke het geval, het belang, het vermaak ons aanbieden; Daar heerscht een soort van algemeen bedrog, (of willen wy het beschaafde begoocheling noemen?) in de wereld, 't welk wy over en weder met algemeene goedkeuring pleegen, en daar wy ons, om vermaakelyk te leeven, naar plooijen moeten. Wanneer de schulden van een Staat, (is de fraaije aanmerking van een Vorstelyken Wysgeer onzer dagen,) denzelven noodzaaken, om eene valsche munt in de wandeling te brengen, is het de pligt van yder Ingezeten zig daar naar te schikken, en die valsche munt voor goede te ontvangen en uit te geeven.

Zo moeten wy dan ook in deze schaarsheid van waare vrinden ons met de zulken vergenoegen, welke 'er ten minsten de vertooning en het uiterlyk voorkomen van hebben; terwyl ik ondertusschen onzen Man raade, om zig in zyne verkeering met dezelve voornaamelyk tot het uitwendige eener vriendschap te bepaalen, voor welker wezenlyke en inwendige kragt zy niet vatbaar zyn. 't Is de groote konst in dezen den schyn te maaken van eene beleefde verzinning, daar men zig inderdaad voor weet te hoeden, en hy, welke ons dus door zyne betuigingen en pligtpleegingen meent gepaaid te hebben, bedriegt zig zelven op eene aangenaame wyze, zonder ons te benadeelen. De wereld moet inderdaad door zulke twyffelagtige uitwendigheeden in stand en rust gehouden worden, en hy, die halsterrig weigert zig daar naar te schikken, veroordeelt alleenlyk de Natuur, dat zy 't Menschdom niet volmaakter heeft geschaapen, zonder eene eenige verbetering daar in te weeg te brengen. Hoe laakbaar die twyffelagtige uitwendigheeden mogen zyn, zy maaken egter een keten van beleefdheid, heuschheid, gedienstigheid, welke de woestheid en verwarring buiten sluit; en zo zy de gezelligheid der menschen niet voortbrengen, zy vermeerderen dezelve een minsten op eene

zigtbaare wyze; zy zyn de grondslagen van de algemeene rust en order, en brengen duizend vriendelykheeden voort, welke zonder dit gebrekkig hulpmiddel agter wege zouden gebleeven zyn. Nog eens! Men begeere het Menschdom niet volmaakter dan het is; Als aller harten zig openlyk en naakt vertoonden, zou den wy onmogelyk met malkanderen verkeeren kunnen; wat zeg ik, wy zouden van malkander, wy zouden van ons zelven walgen. Eene aangenaame Mom is derhalven te verkiezen boven een vervaarlyk aangezigt, dat ons door deszelfs leelykheid doet yzen.

Dit, Heer Misanthrope, is de waare toestand van zaaken, dien gy met al uw geknor, met alle uwe verwytingen niet veranderen zult, en daar ge u derhalven slegts op de beste wyze naar hebt te schikken. Zoek voorzigtig een getrouwen Vrind, en leg daar uw hart alleen voor open; maar voor het overige gebruik de dagelyksche Vrinden, die 't geluk u heeft geschonken, zo gebrekkig als zy zyn; ontzie, vier, bemin, vertrouw dezelve, maar alles tot eene zekere hoogte; geef hen, die uwe vrindschap zoeken, het genoegen, van zig te vleijen, dat zy die waarlyk gewonnen hebben; beantwoordt hunne gedienstigheeden met wederkeerige oplettenheid, en laat hen zig zelven aangenaam bedriegen, terwyl zy 't u ten hunnen voordeele zoeken te doen; maar houdt altoos de maatstok in de hand, regel uwen gang, om niet verder vooruit te loopen, dan zy u willen volgen. En wilt gy my belooven, dat gy my niet mede onder het getal der Schurken plaatsen zult, zal ik 'er u de bekende Les van den Monnik nog by errinneren, en u raaden dezelve met oordeel, en behoudens het karakter van uw eerlyk en deugdlievend hart te volgen; *De Superioribus bene loquere, officium taliter qualiter facere, & mundum sinere vadere ut vadit*.

De Denker.
N°. 122.
Den 29. April 1765.

[Brief over de In-enting der Kinderpokjes, aan den kant van de besmetting zyner Nabuuren en eener geheele Stad beschouwd.]

> *Neque vero hoc solum natura, id est jure gentium, sed & legibus populorum, quibus in singulis civitatibus Respublica continetur, eodem modo constitutum est, ut non liceat sui commodi causa nocere alteri.*
> CICERO *de Officiis*.

Heer DENKER!

MEt twee kinderen gezegend zynde, voor welken ik eene zeer groote genegenheid gevoele, en welker leven ik zeer hoog schatte, hebbe ik, zedert langen tyd, my bemoeid met het lezen van al wat voor en tegen de inënting der kinderziekte geschreven is: geduurig bevreesd zynde, dat die hevige ziekte my vroeg of laat berooven zoude van dezelven, wilde ik gaarne myne kinderen door inënting beveiligen; dog ik konde geen besluit neemen. Ik wilde liefst overgehaald worden. Ik schreef dan aan eenen Geneesheer, wiens uitmuntende verdiensten en beproefde vriendschap by my in de grootste waarde zyn, en ik sloot myne letteren met dit verzoek. *Bepaal Gy, myn waarde Vriend! myne wyffelende keuze over de inënting: de gunstige tyd is daar, de ouderdom geschikt; wat zal, wat moet ik doen?*

Hier op kreeg ik het volgend antwoord, het welk my trof, en zo byzonder en opmerkelyk voorkwam, dat ik niet heb konnen afzyn U het zelve, afgeschreven, toe te zenden, met vryheid om het eene plaats te geeven in uwe papieren.

Hoog Geachte Vriend!

ZOo lang ik my met de Geneeskunde opgehouden hebbe, ben ik zoo niet verlegen geweest, als met uwe vraag. De inënting van de kinderpokjes is my altoos voorgekomen als eene zeer voordeelige wyze, om menschen in het leven te behouden: het zoude de allerklaarblykelykste waarheden tegengesproken zyn, indien men loochenen wilde, dat van de duizend ingeënten niet een zeer gering getal stierf, en alsdan nog waarschynelyk door andere toevallige oorzaaken: daar 'er dikwyls uit een enkele honderd viermaal meerder weggesleept worden, wanneer het vergift, in de lucht omzwervende, kinderen en bejaarden overvalt.

De allernauwkeurigste lysten, van den Beroemden MATY gemaakt, en in de Haarlemsche Verhandelingen gedrukt, moeten u en een ygelyk overtuigen van het voordeel dezer bewerking. Indien ik een Vorst was, die over het leven myner onderdaanen willekeurig konde gebieden, zoud' ik, uit een beginzel van staatkunde, beveelen, dat allen zonder onderscheid hunne kinderen zouden doen inënten op zekere jaaren, en daar toe den beste en gevoegelyksten tyd laaten bepaalen door myne Artzen.

Ik zoude mynen slaaven en derzelver kinderen, die verraaderlyke ziekte doen inënten, wanneer ik in America planteryen hadde van Coffé, Cacao, of Suiker. In dit geval alleenlyk uit een interest, welke myn beurs betreft; redeneerende, zoud' ik, overtuigd van de waarheid dier lysten, de inenting volgen. Het berigt van

DE LA CONDAMINE alleen zoude my verzekeren van het voordeel, al had ik niets anders geleezen.

Geheel anders beschouwe ik de zaak, myn Vriend, wanneer een wys man, een teder Vader my vraagt, *wat zal, wat moet ik doen*? Hy vraagt my immers, wat ik doen zoude indien ik de Vader was over de kinderen? Ik zoude my gelukkig noemen, indien ik in myne raadgeeving trof, daar gy meest toe overhelde! dog ik moet eerst overweegen, waarom gy aan uwe kinderen de inënting wilt laaten doen. De vrees voor hunnen dood, de wanhoop van ze te behouden, zyn waarschynelyk de eenige beweegredenen, welke u doen denken aan deeze vreemde behandeling. Ik stelle eens het slimste; zy wierden onverhoeds overvallen; zy stierven!..... Gy ontzet u, en beeft.... niet zonder rede. Het moet U ontroeren als Vader; maar bedaar, en acht het niet als eene laffe vleijerye, wanneer ik u onder die mannen van verstand telle, die wysheid beminnen. Hebt gy vergeeten hoe kloekmoedig de Ouden, die zoo wel Vaders waren als gy, den dood verdroegen van hunne kinderen, zoo zelf, dat zy het onbetaamelyk rekenden daar over te klaagen, of te weenen? hebt gy vergeeten uwe mannelyke gelaatenheid, toen uw eerste kind, 't welk niet minder beloofde dan uwe tegenwoordige, op het alleronverwagtst uit uwe armen, en die van uwe deugdzaame Echtgenoote gerukt wierdt? meent gy dat uwe lieve kinderen, de pokjes doorgestaan hebbende, niet sterven konnen? hebt gy vergeeten, dat vyf agtste van het menschdom, buiten die ziekte, in ons Land sterft, eer het 30 jaaren bereikt? herinner u het zeggen van CICERO, welken wy dikmaals te zaamen met vermaak geleezen hebben, ‘dat niemand, schoon in het prilst zyner jaaren, zoo dwaas zyn kan, van zig verzekerd te houden tot den avond te zullen leeven’. (*de Senect. c.* 19. §. 67.) Hoe zoude uw ge-

moed gefoltert worden, indien uw zoon, ingeënt zynde, stierf? dit konde immers gelyktydig gebeuren, zonder juin van de inënting te sterven, zoudt gy dan niet uzelven beschuldigen? *ferre ea molestissime homines debent*, zegt de zelfde CICERO (*Epist. ad Quint. fratr. p.* 288.) *quae ipsorum culpa contracta sunt*. Hoe zoudt gy vertroosting vinden voor uwe Huisvrouwe? hoe de traanen stuiten van zoo eene waarde en tederhartige moeder? Ik onderstelle, gy hadt zekerheid, dat uw zoon niet sterven zoude; is het betaamelyk, dat een wys man zyne kinderen over de drie weeken lang pynigt met eene onaangenaame en gevaarlyke ziekte, zonder dat hy overtuigd is, of zonder dat de noodzaakelykheid beweezen is, dat de kinderen ooit de pokjes zullen krygen, en wel uit vrees voor een verlies, 't welk hy, als wys man, en als Christen, met onderwerping en gelaatenheid moet verdraagen?

Gy antwoordt niet bevreesd te zyn voor den dood, maar voor de beklaagelyke toevallen, op het gezigt, op de tong, op de hersenen, om dat eenige weinige blind, stom, en verstandeloos gebleeven zyn uit die ziekte: Dog dat zelfde kan gebeuren aan ingeënten, en ofschoon de oogen, zoo veel ik weete, altoos behouden blyven, kan ik nogthans my zeker te binnen brengen een Jongeling te hebben gezien, die na de inënting het verstand verlooren hadde.

Die dingen zyn wel zeer smertelyk, als ze ons naar het gewoon beloop overkomen, dog te eenemaal ondraagelyk, wanneer wy 'er zelven gelegenheid toe geeven.

Maar! is het wel de eigen verkiezing van uwe kinderen? te jong om 'er zelve over te oordeelen, en te afhangelyk van uwen wil, om die tegen te gaan, is het wel behoorlyk dat zy ongevraagd lyden? hebt gy die magt als Vader? ik twyffel daar zeer aan, te meer om dat een vry groot getal bejaarde en oude menschen

sterft, zonder die ziekte immer gehad te hebben.

Is uw zoon een Jongman geworden, oordeelt hy, om de zekerheid van eene vrouwe, welke hy neemen wil, en van kinderen, die hy uit zyn huwelyk verwagt, eerst het gevaar van die ziekte te moeten uitstaan; zoo geef hem 'er vryheid toe, hy mag het immers niet doen zonder uwe toestemming, zoo lang hy onder uwe macht is. Het zelfde is toepasselyk op uwe dogter.

Tot nog toe heb ik met u geredeneerd als Vader, wat zal ik niet konnen zeggen aan u, als iemand die niet alleen in de wereld is, maar die gebuuren heeft, welke zoo wel Poorters en Burgers zyn van uwe Stad, als gy. Hebt gy recht eene besmetting in de Stad, in uw buurt, in uw huis te brengen, zonder eerst geraadpleegd, en verlof gevraagd te hebben van de Regeerders, van de buuren, ja van uwe dienstboden, wanneer 'er zig ééne onder bevindt, die tot nog toe onbesmet gebleeven is?

Het is billyk dat gy recht hebt het voorgewende welzyn van uwe kinderen te behartigen, dog geenzints tot nadeel uwer medeburgeren. *Non licet sui commodi causa nocere alteri*. De Wetgeever behoort hier voor te waaken, om dat het de plicht van denzelven is te bezorgen, *dat niet slegts een enkel burger, maar allen gelukkig zyn*. (PLATO de Republ. lib. 7. p. 519. E.)

Ik stelle, Myn Heer! dat naast uw deur woonden vrouwen, welke, zwanger zynde, de pokjes nog niet gehad hadden, moet nu uw buurman dulden, dat zyne vrouw door uw toedoen van die ziekte overvallen wordt, en ten minsten miskraamt, indien zy niet sterft? want volgens uwe eigene stelling is de ziekte gevaarlyk, welke door inademing medegedeeld wordt, en in het geheel niet gevaarlyk, wanneer zy ingeënt is. Moeten uwe buuren en medeburgeren u niet als

een der gevaarlykste inwoonders aanzien, die om een ingebeeld gevaar te ontgaan, de pest in de Stad brengt op eene bedekte wyze? voorzeker. Ik oordeele zelf, dat de Wetgeevers, zonder inneeming van den raad der algemeene burgery, dit niet behoorden toe te staan, op dat niet de geheele Stad besmet wierde.

Ik zoude de gevaarlykheid daar van met duizende voorbeelden konnen in een overtuigend daglicht stellen, indien de kleine omtrek van eenen Brief dit niet belette.

Is het wel overeen te brengen, dat de Wetgeever, op strenge straffe, verbieden zal eene besmette koe in te voeren, om dat de ondervinding leert, dat daar door anderen aangestooken, en de inwoonders beroofd worden van hunne eigendommen: en dat hy aan eenen enkelen burger ongestraft zal toestaan, geene runderen, geene eigendommen van een bepaalde prys, maar menschen, vrouwen, kinderen, vaders: in één woord burgers, welkers leven onwaardeerbaar en heilig is, bloot te stellen aan de woede van eene ziekte, welker besmetting, eens ingevoerd, door menschelyke magt niet kan beteugeld worden?

Uit eene prysselyke voorzorge vertrouwt de Regeering in Amsterdam, en in de meeste Steden van Holland, geenen openbaaren Stads Steensnyder de Operatie van een enkel mensch, zonder 'er Professoren, Doctoren, en de bekwaamste Heelmeesters by te plaatsen, om toe te zien, dat alles wel geschiede, en het leven van den ongelukkigen Lyder niet roekeloos in de waagschaal gesteld worde: En een enkel grillig burger zal zyn huisgezin, zyne gebuuren, en de geheele Stad aan doodsgevaar mogen bloot stellen zonder iemand te kennen.

Ik geloof dat het my als Vader moet vrystaan myne kinderen te laaten inënten, dog teffens geloof ik, dat de Regeerders, op het loffelyk voorbeeld van den

Haag en het Hof van Justitie, my en alle Geneesheeren, Heelmeesters, Apothekers en Landloopers (want allen deezen bemoeijen zig hier mede) mogen verbieden in hunne Stad geene besmetting te brengen.

Indien het al in de Republyk geoorloofd is, behoorde men op de heide, of aan het strand, op een afgelegen duin, pokhuizen op te rigten, en de Lyders quarantaine te laaten houden voor drie maanden, eer zy vermogten in eenig dorp of stad te verschynen, en alleenlyk op die geprivilegieerde plaatsen de inënting toe te staan.

Gy moet wel ter deeg letten, waarde Vriend! op myn voorstel en op myne gevoelens, welke hier op uit loopen, dat ik als Geneesheer de inënting zeer voordeelig oordeele; dog als Burger en Inwoonder houde ik ze strydig met het welzyn van een gemeenebest: 't en ware zulke voorzorge gedraagen wierde.

Ten laatsten, dog ik vreeze, dat reets u deeze Brief mishaage, moet ik opmerken, dat het inënten, tot nog toe in ons land gedaan, alleen by ryken geschied zy, om welke redenen de voorregten daar van en de Inënters onder hooge verdenking leggen van eigen voordeel, en niet het gemeene welzyn bedoeld te hebben. Is het zeker, dat de inënting het leven van een yder beveilige, en dat 'er nimmer blindheden door veroorzaakt worden, waarom gaan zy niet by de armen, om hunne konst in het werk te stellen? waarom behouden zy door hunne menschlievende grondbeginzels het gezigt en het leven niet van de geringe gemeente, welker bestaan van hunne gezondheid en zegen van de veelheid hunner kinderen afhangt?

De mildaadigheid, welke de ryken toonen in het beloonen van onze konst, behoorden die Geneesheeren aan te zetten, om gratis alle arme lieden en hunne kinderen inteënten en op te passen: dog buiten een enkele proef, om het eens in *anima vili* te pro-

beeren, geloof ik niet dat 'er voorbeelden van de liefderykheid by de Inënters zullen gevonden worden.

Zie daar, geëerde Vriend! myne gedagten over een onderwerp, het welk thans in Europa zoo veel geruchts maakt. Kies hier uit wat gy doen wilt; wanneer gy besluit tot het inënten, wil ik gaarne dezelve aan uwe kinderen doen, dog niet in uwe woonstad, om dat ik my niet schuldig wil maaken aan de aangetoonde misdaad. Kies dan een afgelegen buitenhuis, neem 'er een of meerder oppassers by, welke zeker zyn die ziekte gehad te hebben, en laat 'er uwe kinderen, zonder eenige gemeenschap met anderen, zelfs niet door brieven, te hebben, drie maanden blyven na dat zy hersteld zyn. Verbrand dan de kleederen en bedden, die zy aangehad en gebruikt hebben, laat nieuwe aanbrengen om ze aan te trekken, zoo kunt gy ten weinigsten uw gemoed bevryden van niet roekeloos iets toegebragt te hebben tot het geschrei en de rouwklagten uwer medeburgeren!

Ik blyve met yver enz.

P.

Den 10 *April* 1765.

***

Ik heb voor, om van de gebreken tot het Kerkgaan betrekkelyk, zo wel in de Toehoorderen, als ten opzigt van de wyze van prediken, by gelegenheid eens te handelen, en zal dan gebruik maaken van de aanmerkingen van den Heer AUDITOR, en allengskens ook van andere Brieven myner Correspondenten.

De Denker.
N°. 123.
Den 6. May 1765.

[Brief over de Zedelyke Opvoeding der Kinderen.]

'**I**K heb van een der grootste Mannen van ons Gemeenebest, (en waarom zeg ik niet van Europa?) eenige aanmerkingen over de zedelyke opvoeding der kinderen ontvangen, met gunstige belofte van dezelve te agtervolgen. Ik haast my, om mynen Lezeren dit soort van Inleiding mede te deelen, op dat myn Hooggeëerde Correspondent zyne vriendelyke toezegging ook des te eerder gestand doe. Zyn Wel Ed. zal hier uit tevens zien, hoe verre het 'er af is, dat *my dit eerste Vertoog mishaagen zoude*.'

Myn Heer D E N K E R!

ONder alle de plichten van Ouders is 'er zeekerlyk geen, welke zoo moeijelyk is, en zoo veel bekommernis met zig brengt, als de opvoeding der kinderen: misschien is 'er geen, welke meerder verwaarloosd en minder in acht genomen wordt. Ik hebbe my zeer verheugd dat de Hollandsche Maatschappy onzen Landslieden dit nuttig en gewigtig vraagstuk wel heeft willen opgeeven: hoe moet men het verstand en het hart van

een kind wel bestieren, om het te eeniger tyd een gelukkig mensch te doen worden? De wyze en voorzienige bezorgers van die Maatschappye hebben zekerlyk in het oog gehad, om het kind een gelukkig mensch te doen worden in ONS gemeenebest, zonder 'er algemeen geluk mede te bedoelen, 't welk toepasselyk moest zyn op Europa in het byzonder, of de geheele aarde in het algemeen; het welk ik niet oordeele te hebben konnen begreepen worden, om dat de Regeeringsvorm en Godsdienst te veel invloed hebben in ons betrekkelyk geluk, dan dat wy het agter laaten konnen, zonder eene wezenlyke gaaping over te veroorzaaken, die op nieuw eene vraag konde vereischen: hoe leert men best een mensch zig te schikken, en volmaakt te vrede te zyn onder eene despotique, monarchale of volkregeering? welke ik niet geloove gemakkelyk opgeloscht te konnen worden, om dat de ondervinding ons dagelyks toont, dat de Vryheid, zagtheid en rechtvaardigheid van ons Gemeenebest allerlei volkeren tot zig lokt, en vergenoegd doet leven, terwyl landen, daar zulke voordeelen niet in die maate gevonden worden, dikwyls geheel en al ontbloot worden van Inwoonders.

De eisch, van het kind te eeniger tyd een gelukkig mensch te doen zyn, koomt my behalven dat, voor, niet bepaald genoeg te zyn, of iets stelligs te bevatten. Het gelukkig zyn moet betrekking hebben tot den stand van den genen, welke opgevoed wordt. Een klein voorbeeld zal misschien de zaak ophelderen: om de gezondheid en maatigheid myner kinderen van jongs af te leeren, houde ik eene tafel welke eenvoudig, dog goed is: ik laat myne kinderen, om goede manieren te leeren, verkeeren met jongelingen, welke in geboorte en rang

de mynen overtreffen; het gevolg daar van ondervinde ik te laat; myn zoon, eerst te vrede en gelukkig in zyn vaders huis, verlekkert en bedroogen door de weelde, die hy by anderen ziet, begint het schielyk te verachten, wordt een ondankbaare zoon, en zeer ongelukkig; eene opmerking, welke reets door PLATO gemaakt is in het 8 Boek *de Republ.* (pag. 572. C.D.)

Niet alleen behoort de tafel geschikt te zyn naar den waarschynelyken voet, op welken de kinderen in het vervolg zullen konnen leeven, maar ook naar hun onderwys, weetenschappen, en wat dies meer is. Kinderen moeten zulke weetenschappen leeren, zegt daarom PLATO *de Legibus lib.* 7. *p.* 808. D.E. *Quae liberum hominem decent;* en vervolgens p. 817. D.E. Fatzoenelyke lieden, *liberi homines*, moeten drie dingen leeren, de Rekenkonst, Meetkonst en Sterrekonst; dog dit moet van allen niet geleerd worden met groote netheid, alleen moeten zy het noodzaakelyke weeten; het diep indringen in zulke weetenschappen moeten zy aan byzondere lieden overlaaten, p. 818. A.

Het blykt derhalven, dat de opvoeding, zal het geluk bestendig zyn, betrekking moet hebben op den staat van yder kind in het byzonder.

Om dit oogmerk met zekerheid te bereiken, dient men de menschen in eenige klassen te onderscheiden. Ik handele van ons gemeenebest, en gaa voorby alles wat betrekking heeft tot Vorsten en hooge Adel, als boven myn bereik, en niet toepasselyk op ons land. Ik stelle dan vier verdeelingen, Regeerders, Krygslieden, Geleerden en Kooplieden. PLATO stelt slegts drie, *de Repub. Lib.* IV. *pag.* 434, 435. Hy laat 'er af de Geleerden. Hy verbied in zyne Republyk alk Poëeten, en die genen, welke, gelyk toen meest geschied-

de, al wat het Godendom betrof leerden; hy bant ze en niet zonder reden, om dat zy verkeerde denkbeelden geeven, onwaardig aan het Opperwezen, van welke hy zulk een verheven denkbeeld hadde. Hy verbant alle de Medici, om dat hy de menschen zoo opgevoed vereischt, dat de gemaatigdheid van hun gemoed het lighaam in gezondheid houde. Ook oordeelt hy wetten onnoodig daar de leden van het gemeenebest deugdzaam opgevoed zyn, en derhalven worden van zelven alle Rechtsgeleerden onnut. Evenwel wil ik niet hebben, Heer *Denker*, dat gy en uwe Lezers oordeelen zoudt, als of ik dien grooten Wysgeer verkeerdelyk geleezen hadde; ik hebbe nimmer meerder vermaak geschept dan in het doorleezen van zyne Boeken *de Republica*. Zy zyn niet geschreeven met een oogmerk om zulk een gemeenebest op te richten, maar om een bestek van opvoeding te geeven aan kinderen, tot een welgesteld gemeenebest geschikt, welke altoos in staat zoude zyn zig zelven te beheeren, en tegens den aanval der vyanden te verdeedigen. Hy heeft te wel doorgezien wat het zwak der menschen was, om te gelooven, dat het mogelyk ware dit bestek ter uitvoer te brengen. Hy onderstelt de allervolmaaktste menschen; hy beweert in het 5de Boek, datalle dingen, niet alleen goederen, maar ook de Vrouwen en kinderen gemeen zyn zullen, zoo zelf, dat geen Vader zynen Zoon, of Zoon zynen Vader kenne; dog met geen ander inzigt, dan om te doen zien, dat alle kinderen van alle Burgers zonder onderscheid even veel betrekking behooren te hebben op het gemeenebest, dat de deugd en verdiensten alleen gekroond moeten worden, en niet dat kinderen van meerder geboorte boven anderen van meerder verdiensten gesteld worden, waar van de

kragt, zonder zulk iets te stellen, niet zoo sterk konde betoogd worden.

Om weder te keeren tot de vier verdeelingen, de Geleerden maakten daar van de derde uit, het welk in ons gemeenebest zeer klaarblykelyk is, de Godgeleerden, de Rechtsgeleerden, Genees- en Heelmeesters; De thans genaamde Wysgeeren maaken afzonderlyk op zig zelven zekere wyze van bestaan uit, waar toe eene byzondere opvoeding vereischt wordt, welke niet algemeen toepasselyk is. Ik spreeke niet van Werklieden, nog Boeren; deeze maaken geen gebruik van onze leerstukken, maar voeden hunne kinderen op volgens de ingeeving der natuur, die altoos zeer wys en voorzigtig is: inzonderheid hebben de vrouwen hier over de zorge, en niet vreemd schynt het my toe te stellen, dat de vrouwen daarom eerder haar ryp oordeel hebben dan de mannen; ook hebben zy, over het algemeen genomen, meerder verstand. Dit zegge ik niet om de vrouwen verwaand te maaken, dan wel om haar te doen zien, dat de Schepper niet te vergeefsch haar die vermogens toebedeeld heeft, en dat het derhalven haare plicht is zig te bemoeijen met de opvoeding haarer kinderen, en dat zy gevolgelyk een onvergeefelyken misdaad begaan, wanneer zy dezelve aan vreemden toevertrouwen.

De opvoeding dient derhalven zoo geschikt te zyn, dat ydereen te eeniger tyd een gelukkig mensch worde met betrekking tot de klasse, daar hy toe behoort. De betrekking tot de Regeeringsvorm dient teffens in acht genomen te worden; Overheerlyk is de opmerking van den grooten PLATO op de gevolgen van eene al te groote vryheid der volkregeering, *Lib.* V. *de Rep.* p. 560. Niet alleen, zegt hy, worden de menschen, maar

ook de dieren verwaand in zulk eene regeering: *de Schoothondjes zyn, volgens het spreekwoord, als de Juffertjes. Paarden en Ezelen loopen op straat een yder, die niet wykt, op het lyf.* In de tedere kindsheid moet men derhalven reeds tegengaan de gebreeken, die uit de groote vryheid van ons land volgen.

Zeer moeijelyk is het van gelyken te bezorgen, dat de kinderen hun geluk schatten naar de betrekking hunner maagen en ouderlyk huis. Hemel! met welk eene vreugde en achting zie ik niet den braaven Hopman, die, in den laatsten oorlog, door zyne dapperheid, van gemeen Soldaat opgeklommen tot deeze waardigheid, zyne oude arme moeder van bed, dek en eeten voorziet, en zynen broeder, tot een gering bestaan opgebragt, in zyne kelder bezoekt, en met hem, als ouder gewoonte, een pypje rookt. Deugd hoe goddelyk is uw vermogen! Zyne ryke kleeding, zyn verhevener staat van Capitein, zyn ruim inkomen doen hem de betrekking van zyn ouders huis niet vergeeten, maar alles spaaren om zyne oude moeder, zynen broeder en deszelfs kinderen te doen deelen van zyn ruimer inkomen. De Soldaaten van zyne bende beminnen zyne zagtheid; zyn Overste, de Generaal zelf achten zyne verdiensten!

Dat te eeniger tyd gelukkig te worden, Heer *Denker*, zal moeijelyk zyn wel te betoogen. Het zal my aangenaam zyn te mogen gebruik maaken van den arbeid myner Landslieden; ik rekene allen verplicht iets toe te brengen tot dit schoon bestek; ik heb 'er zelf dikwerf en veel over gedagt, dog altoos moeijelyk gevonden zoo te slaagen als ik meende te behooren.

Vader zynde van verscheidene kinderen, wat is 'er natuurlyker, dan dat ik zorge voor hunne

opvoeding? wat is redelyker, dan dat myne Huisvrouwe, die ik eene der beste Moeders houde, mede weete, hoe anderen denken over dit gewigtig stuk? Het is my eene der nuttigste en vermaakelykste uitspanningen haar voor te leezen de gedagten der oudste Wysgeeren, en te doorzoeken wat de laatere Schryvers ons medegedeeld hebben.

Ik oordeele PLATO de verhevenste en beste, mits dat men hem met dat denkbeeld leeze, als ik gezegd hebbe. Een oplettend Huisvader kan 'er niet alleen uit leeren zynen kinderen wel op te voeden, maar, dat nog meerder is, zig zelven wel te gedraagen. PLUTARCHUS heeft zyne lessen meest uit PLATO gehaald; daar wordt weinig verhevens in gevonden, en meest gezien op gelukkig te zyn by zig zelven en in zyn huisgezin. QUINTILIANUS houdt zig meest met het onderwys van kinderen op, om ze goede Redenaars te maaken. FENELON geeft opvoeding aan een Vorst; LOCKE aan Edellieden, en ROUSSEAU maakt *Emile* wel gelukkig voor zig zelven, maar onnut voor de Maatschappy.

Indien allen deezen volkomen voldaan hadden, zoude het ongerymd zyn eene vraag op dit onderwerp op nieuws voor te slaan; indien myn Vertoog u niet geheel mishaagt, zal ik nu en dan u mededeelen, 't gene ik, tot eigene oeffening, byeen verzameld hebbe. Misschien had de Maatschappye eerst eene andere vraag behooren voor te stellen, hoe men het verstand en het hart van Ouders moet bestieren om hunne kinderen wel op te voeden. Waarlyk, Myn Heer, ik ondervinde dit het moeijelykst. Wy zyn allen menschen, dikwyls in weerwil van ons zelven, afhangende van de dierlyke driften, welke veeltyds rechtdraads stryden met

onze plichten. Misschien overwonnen wy dezelve, indien wy naar de natuur konden leeven; dog dit is onmogelyk in ons land, in Europa, misschien over den geheelen aardbodem, dan daar de menschen in het geheel in den staat der natuur leeven: dat is, zoo als wy het thans noemen, Wilden zyn. Wie onzer is niet altemets te toegeevende aan zyne kinderen, en dan weder te streng? Wie onzer geeft zig niet zomwylen te schielyk over aan zyne driften? verfoeilyk voorbeeld voor kinderen! JUVENALIS heeft het reeds begreepen, dat Ouders den grootsten eerbied schuldig zyn aan hunne kinderen, dat is de grootste oplettenheid, om met een goed voorbeeld voor te gaan; dog wie kyst niet als de huisbedienden slof zyn? wie slaapt niet eens te lang, als hy 's avonds te voren ter gast geweest is? Meer dan menschelyke wysheid is noodig om, bejaard zynde, niet te dwaalen. Gelukkig is hy, die de minste zwakheden onderhevig is. Ik heb dit Vertoog vooraf laaten gaan, om in het volgende te onderzoeken, of men goed moet doen alleen uit liefde tot het goede, dan op verwagting van vergelding. Hier van zal afhangen, of men kinderen beloonen moet om ze tot het goede dat is, tot deugd te brengen, dan niet?

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *F. Houttuyn* en de Wed. *K. van Tongerlo* en *Zoon*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 124.
Den 13. May 1765.

[Brief van Monsr. de la Papillotte over zyne Paruiken voor allerlei soort van Lieden. - De besliste Weddenschap.]

IK zie met een hartelyk genoegen, dat myn werk, door de geduurige aanpryzing, die ik mynen Landgenooten doe, om de vreemde zeden van andere Volkeren over te neemen, en de oude Nederlandsche plompheid af te leggen, reeds onder de beschaafde Fransjes begint bekend en *gegouteerd* te worden. Ik heb een Brief regelregt uit Parys gekreegen van Monsieur DE LA PAPILLOTTE, Meester Patuikmaaker en Friseur, om, door middel van myn blad, zyn dienst aan onze fatzoenlyke lieden aan te bieden, en ik ben met de Correspondentie van zulken egten Alamodischen Paryzenaar, en niet minder met zyne overkomst, te wel in myn schik, om dezen Brief niet aanstonds mynen Lezeren vertaald mede te deelen.

MYN HEER!

IK neem de vryheid van u bekend te maaken, dat ik de eer gehad hebbende een onvergelykelyk schoone Lofrede op wylen myn Neef JEAN FRISARD in een uwer Bladen te leezen, te raade ben geworden, om,

uit eene byzondere hoogagting voor uwe Landsgenooten, my in Amsterdam te koomen nederzetten, byaldien gy my de gunst van uwe protectie wilt verleenen, daar ik niet aan twyffel, als ik de eer mag hebben u myne raare talenten bekend te maaken; Ik zou, naar myne aangebore zedigheid, daar gaarne van verschoond willen zyn, maar dewyl ik durf zeggen, dat de goede smaak en het belang uwer Natie hier, ten grooten deele, in betrokken is, zult gy my deze schynbaare verwaandheid, vertrouwe ik, ligtelyk vergeeven.

Ik heb myn konst geleerd onder den beroemden *Sieur* TOUPET. Ik zoude niets meer behoeven te zeggen, byaldien die groote man in Nederland zo wel bekend was geweest als onder ons, die zo veele jaaren lang 't geluk gehad hebben van hem te bezitten; maar gelyk uwe goede smaak na zynen dood eerst voornaamelyk is doorgebroken, zo moet gy my vergunnen u te zeggen, dat hy niet slegts in zyne jeugd een patroon was van de allerlevendigste Galanterie, en by alle Dames, van Hartoginnen af tot Koopmans vrouwen toe, steeds ten hoogsten aangenaam, maar ook tot byna in zyn zeventigste jaar een welgemaakt en bevallig lighaam en aardigen geest behouden heeft. Wat zyn konst betreft, daar in hadt hy oneindige bekwaamheeden; hy was een *Esprit Createur*, en, hoe wonderlyk en vreemd hy zomtyds goedvondt de haaren der Dames te vlegten, zy waren egter wel gevlogten, omdat het door zyne handen was geschied. Onder dezen grooten man dan heb ik my verscheide jaaren geöeffend, een geluk, 't welk myn Neef *Jean Frisard* niet heeft mogen gebeuren; ook durf ik zeggen, dat ik de konst om de Heeren te *coëffeeren*, en inzonderheid om dezelve van bekwaame Paruiken te voorzien, in nog grootere volmaaktheid versta, dan hy die ooit heeft gekend, en in zo groote zelfs, als niemand die ooit voor my bezeten heeft, of na my bezitten zal; ik zou daar meer van kunnen zeggen, maar myne zedigheid belet het my.

Oordeel dan, Myn Heer, hoe groot myne genegenheid voor uwe Landsgenooten, en hoe sterk myne zugt is om de goede smaak te bevorderen uit de

aanbieding, die ik doe van my in uw Land te koomen nederzetten, maar oordeel inzonderheid uit het geen ik durf belooven, hoe groot het nut zal zyn, dat uwe fatzoenlyke Lieden van my trekken kunnen. Ik maak allerleie soort van Paruiken voor Geestelyken, Regtsgeleerden, Doctoren, Apothekers, Militairen, Kooplieden, en Jonkers, en allen in een byzonderen en zeldzaamen smaak; Ik weet by voorbeeld de GEESTELYKE *Paruiken* zodanig te maaken, dat zy niet alleen veel geld kosten en egter stemmig zyn, maar ook een voorkoomen van heiligheid, en zelfs-verzaaking geeven aan hen die ze draagen! Dit is van een opbedenkelyk nut, want dus kunnen de grootste weetnieten onder die Heeren niet slegts met luister voor den dag koomen, en de wereld regt genieten, terwyl zy die schynen te verloogenen, maar daar is, in uw land in 't byzonder, nog een ander voordeel mede verknogt; men berigt my, dat uwe Geestelyken trouwen, en doorgaands ryke huwelyken doen; De zodanigen nu moeten inzonderheid groote pruiken hebben, om tevens hunnen rykdom en heiligheid te vertoonen, en ik zal hen daar regt mede dienen kunnen. De domste Raadsheeren, en de Advocaaten, die al hun tyd op de Academiën verligtmist hebben, weet ik, door middel myner paruiken, eene gedaante van fatsoenlyke Lieden te geeven; En voor die laatsten byzonderlyk heb ik een nieuw soort, dat ik MENAGE-*pruiken* noem, uitgevonden; het vleidt die Heeren, die hun geld kwyt zyn, en nog geen praktyk hebben, geheel niet, om veel onkosten te doen; zy kunnen dan met myne *menage-pruiken* op de pleitzaal verschynen, zy kunnen 'er de knoopen afneemen, en de rest in een bevallige haarbeurs verbergen, om op 't zalet te gaan, of zy kunnen 'er een *brigadier* van maaken, om verandering van pruik op de koffyhuizen te vertoonen, en hun fatsoen op te houden. De Doctoren, moeten altoos deftig voor den dag koomen, en ik maak hen paruiken, die by hunne zwarte klederen passen, en hen van de Advokaaten, en Geestelyken tevens zo wel doen onderkennen, dat zy, zo lang zy nog geene zieken te expedieren hebben, tot

dit laatste oogmerk de onkosten der Manchetten zouden kunnen bespaaren, en evenwel voor Doctooren, en wel voor schrandere Doctoren worden aangezien, Nog heb ik een afzonderlyk soort van pruiken voor de Apothekers, welke hen, als zy slegts weeten te beletten, dat hunne Klisteerspuiten niet boven de kleppen hunner rokzakken uitworstelen, voor Doctoren zullen doen aanzien. Gelyk ik, onder myne andere deugden, Myn Heer, een regt medelydend hart bezitte, en verstaan hebbe, dat de Katechizeermeesters en Aanspreekers in uwe Stad uit eene loffelyke ambitie, gaarne voor Predikanten worden aangezien, en egter, doorgaans ontdekt worden aan hunne kaneelkleurde pruiken, zo heb ik my beyverd, om, ten hunne dienste, een soort van hair uit te vinden, 't welk, zonder poeder, altoos zyn kleur behoudt, en naardien zy, vlak strydig met de gewoonte der Geestelyken, in allerhande weder by den weg moeten zwerven, weet ik de krullen ook door een byzonder smeersel te steevigen, zo dat zy nu niets meer behoeven te doen, dan eene ordentelyke houding aan te neemen, om mede voor menschen aangezien te worden. Voor *Militairen* heb ik Pruikjes, die eene vertooning maaken, als of zy galant en dapper tevens waren, en om niets anders dan *Kampanjes* en *Dames* dagten; een byzonder soort van snêe, Myn Heer, en negen haartjes aan elke zyde; Dit zelfde soort kan ook dienen voor burger-hopluiden, als zy aan 't hoofd van hunne Compagnies van Rotgezellen *paradeeren*; Ik noem dit soort van pruikjes COLONELLETJES.

Maar byonderlyk is myne zaak Paruiken voor de jonge Heeren *du beau monde* te maaken, gelyk de zulken geene andere oeffening of tydkorting hebben, dan den opschik, zo heb ik zorg gedragen, om hen geduurige verandering te verschaffen; ik heb dan voor hen uitgevonden Pruiken EN AILES DE PIGEON, A LA COMETE, A LA CHOUX FLEUR, A L'OISEAU ROYAL, EN ESCALIER, EN ECHELLE, EN BROSSE, A LA TEMPLE, A LA LOUP GAROTTE', EN ROSE, EN BEQUILLE, A LA FACE COUPEE, EN CHAINE, A LA BORDAGE, EN

BOUCLE DETACHÉ, A LA JANSENISTE, EN GRAIN D'EPINARDS enz. enz. enz. Deze allen kunnen dienen voor jonge Advokaaten, Komtoir-bedienden, Klerken, Muzyk- Dans en Schermmeesters, met één woord, voor al dat soort van Amphibies, 't welk tusschen 't Janhagel en het Menschdom in is.

Ook maak ik pruiken, die sluiten als een slaapmuts, zeer geschikt voor jonge Heeren, welke by malkander zynde, des nagts vergeeten naar huis te gaan, of gevaar loopen om door eene onbeleefde Wagt, van hunne pruiken beroofd te worden; buiten die kunnen zy 'er zig ook van bedienen, als zy zelve, gelyk Lieden boven het fatsoen, verkiezen hunne Paarden te laaten harddraaven, om hunne weddenschap door 't afwaeijen hunner pruiken niet te verliezen.

Voor heel zuinige Lieden maak ik pruiken van kalverstaarten, welke, schoon wat pittig nêerhangende, egter zeer sterk zyn en byna niets kosten, maar om myn konst niet te *declineeren* heb ik beslooten, dezelve voor niemand anders te maaken dan voor de Vaders van de straksgemelde jonge Heeren, als welken ik, en de geheele wereld billykerwyze moeten oordeelen, dat rede hebben, om de zuinigheid te behartigen.

Nu durf ik u verzekeren, Myn Heer, en ik verzoek, dat gy het mynent wegen het *Publyk* wilt doen, dat ik dit alles op het bevalligst, en naar de nieuwste mode maake, en nooit anders dan onder Parysche naamen zal verkoopen; Gy begrypt dan nogmaals den dienst dien ik uw Land zal doen; wy mogen de Paruiken, in meer dan één opzigt, het hoofdcieraad der mannen noemen, en elk moet erkennen, dat het een stuk van de uiterste noodzaakelykheid is, zyn hoofd in behoorlyke order te hebben, als men gelukkig wil voortkomen in de wereld, of een zaak van belang tot een gunstigen uitslag brengen.

Schoon ik voornaamelyk van het Paruikmaaken gesproken heb, Myn Heer, betuig ik u evenwel, dat ik myn Neef in alle andere deelen van onze edele konst geenzints wyke, en dat ik de hoofden der Dames en Heeren wel zodanig zal weeten te vercieren,

dat 'er nog om hunne onkunde gedagt, nog naar haare kleine oogen, wyden mond, of pokdaalen zal gekeeken worden, maar dat myne Coëffures al den aandagt der aanwezenden zal bepaalen, en zy beide dus van de zorg ontheeven zyn, om hunne aangezigten allerwegen te vertoonen.

Ik ben met eene oneindige hoogagting, en de allervolmaaktste verknogtheid,

Myn Heer,

Uwe zeer nederige en zeer gehoorzaame
Dienaar

DE LA PAPILLOTTE.
Parys dezen
2*den May* 1765.

Ik zal het overige van myn Blad vullen met een Versje, waar van de Maaker door het spoedig mededeelen ziet, hoe aangenaam het my zyn zal, dat hy myn werkje dikwils met zyne fraaije gedagten verciere.

De besliste weddenschap.

JAN zat vernoegd een pyp te rooken,
Ter plaatse daar, by bier en wyn
En kaartspel, menigmaal op 't ernstigst word gesproken
Van groen- en vischmarkt, en van wél den pot te koken;
Daar somtyds word beraamd wat best voor 't land zou zyn;
Daar ieder vryheid heeft om voor zyn geld te praten;
Daar voor één pintje wyn, of voor één enkle kan
Gevuld met Luiksche sop, elk een den wyzen man
Vertoonen kan naar wensch; daar alle Potentaten
Beöordeeld worden, en voor wys of gek verklaard;
JAN, (zeg ik,) zat hier by den haart,
En zag 't gezelschap rond, daar 't zat verdeeld in troepen:
Hier hoorde hy *menel*, dáár *troef* en *basta* roepen;
Elk was, behalve hy, aan 't spelen met de kaart.

Hy zwygt, hy ziet en hoort; maar ziet de deur gaat open,
En JORIS treed in huis. Hoe komt gy hier geloopen?
(Riep JAN toen luidkeels uit,) gy komt hier juist van pas;
Wie drommel zou dat langer lusten!
Gy weet myn tong, die niet kan rusten,
Vind hier in huis, daar ieder speelt,
Geen praatstof; 't heeft my lang verveelt
Hier als een uil te zitten kyken;
Het rouwde my dat ik hier in gekomen was.
Daar zyn 'er meer die u gelyken,
Wier grootste smart het zwygen is,
(Sprak JORIS,) 'k weet 'er die gewis
Geen regen, sneeuw, noch wind, noch modderige straten
Ontzien, om 's avonds in de kroeg
Hun wysheid te doen zien door veel te praten;
ô Ja! ik ken zulk volk genoeg.
Hebt gy dien JOCHEM, die voordezen
Uwe en myn buurman plag te wezen,
Dien JOCHEM Praatgraeg wel gekend?
ô Ja! dat was een wyze vent,
(Sprak JAN,) want waar hy was moest ieder zwygen;
Geen mensch kon daar een beurt om ééns te spreken krygen.
Zo op 't Oost-Indisch schip, waaröp hy heenen voer....
Gy kent hem niet, myn lieve broêr!
(Sprak JORIS,) want de man woont heden noch te Leiden;
Hy voer niet naar het warme land....
Ei lieven, vrind! daar is myn hand,
(Riep JAN toen schatrende uit,) heer JASPER kan ons scheiden;
Ik wed met u dat ik dien JOCHEM heb gekend:
Ik zweer het u; ik zal 't u toonen;
Kom! wedden we om een tractement....
Hoe! zou hy niet te Leiden woonen?
(Hernam toen JORIS,) 'k zag hem dezen morgen noch
Toen ik 'er was, dit 's geen bedrog....

Zagt, (sprak heet JASPER toen, die hen vanëen zou scheiden.)
Uw beider yver gaat te hoog:
Dewyl die u gewis bedroog,
Zo hoort my: JOCHEM is, noch woont te Leiden,
Noch voer naar de Indiën; hy woont te Rotterdam;
Ik, die hem gistren daar vernam,
Weet meer; ik weet waar hy deez' avond zelfs zal eten:
Hy heeft het my gezegt... ô Snappers! alle drie,
(Riep JOCHEM, die juist was in eenen hoek gezeten,)
ô Logenaars! die ik zo schaamtloos zie
Elkander in 't gezicht braveeren,
Hier kunt gy JOCHEM kennen leeren;
Hy leeft, hy woont noch te Amsteldam.
Indien in menig kroeg en huis een Jochem kwam,
Die door zyn komst, als ik, veel wedders kon verbazen,
Hoe menig styfkop, die veel liever schaamtloos liegt,
Dan opentlyk bekent dat hy zichzelv' bedriegt,
Wierd dagelyks begekt, en bloosde om al zyn razen!

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *F. Houttuyn* en de Wed. *K. van Tongerlo* en *Zoon*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussê*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 125.
Den 20. May 1765.

[Tweede Brief over de In enting der Kinderziekte, aan den kant der Voordeelen en gevaaren beschouwd.]

Si ex aeternitate verum hoc fuit, ex isto morbo convalesces;
sive adhibueris Medicum, sive non adhihueris, convalesces.

CICERO.

Heer DENKER!

UW voorgaand Vertoog heeft my, gelyk in dergelyke omstandigheden veel gaat, doen denken op de inënting der Kinderziekte: gy maakt dezelve tot zulk een algemeen onderwerp van beschouwing voor een yder, dat ik, ofschoon een gering Koopman, even zoo wel als de voornaamste Geleerde of Regent, eenig recht schyne te hebben, om 'er myne gedagten aan myne Medeburgeren over mede te deelen, en uw papier te gebruiken als het gereedste middel, om eene kleine Verhandeling spoedig aan het onderzoek van onze Landgenooten over te geeven. Ik hebbe die gunstige verbeelding, welke lieden van myne jaaren eigen is, van te gelooven, dat wy de waarheid met ons redelyk verstand op deeze wereld moeten kunnen onderscheiden van valschheid, en oordeelen wat ons nut of voordeelig zy.

Ik laate dan alle konsttermen vaaren, ook uwe Staatkundige beschouwingen, in hoe verre de Regeering de inënting moet toestaan; de spil schynt hier op te draaijen: dat een Vader zyne kinderen behoort te laaten inënten, om dezelven voor den dood te beveiligen. En onderwylen verloor de Heer *Manson* te Rotterdam, volgens het openhartig getuigen van den Heer *Mouchy, Haarlem. Verband.* Tom. VIII. 2de Stuk, pag. 272. zyn jongste kind, den agtsten dag na de inënting, met zwaare stuipen!

Men schynt tot verschooning te willen inbrengen, *ib.* p. 280. 1°. dat men de Kina had moeten geeven, ook dat het kind koude gevat hadde, als het verbonden wierdt, om dat het toen sterk zweet-

te; maar het is, myns bedunkens, zeker, dat nog die Kina, nog het verband, nog de zweeting plaats zouden gehad hebben, indien men de inënting agtergelaaten hadde. Het blykt dan, om hier over geene verdere aanmerkingen te maaken, dat de dood niet voorgekoomen wordt, en om die redenen durf ik recht uit verklaaren, geheel en al ongeoorloofd te zyn aan Ouderen, om hunne kinderen aan zoo groot een gevaar bloot te stellen.

Dog men beweert ten tweeden, dat 'er in het geheel geene pokjes zullen volgen, wanneer men 'er geene dispositie toe heeft; zoo dat, deeze proef genomen zynde, de Lyder nu vry overal zal mogen gaan, zonder gevaar te loopen van de ziekte te krygen, als verzekerd in het geheel geene pokstoffe in zyn lighaam te hebben. Op die fraaije wyze heeft men de goede gemeente in slaap gewiegd en te vrede gesteld, wanneer eene kwalyk gedaane inënting zonder uitwerking gebleeven, en de Lyder, na eerst eenige weeken lang konstig geprepareerd, in eene, op den Thermometer warm gestookte, kamer twee of drie weeken lang, in naare vrees was blyven zitten zuchten, zig duizendmaal beklaagende van zoo dwaas geweest te zyn!

De beroemde *Dryfhout* geeft bericht aan de Maatschappye van Haarlem, *ib.* pag. 263, dat zyne Dogter, na Anno 1755. vergeefsch ingeënt geweest te zyn, nu getrouwd, en haaren man in die natuurlyke ziekte oppassende, Anno 1764. de waare pokjes gekreegen heeft: wat helpt het dan alle die moeijelykheden te ondergaan? Nu immers besluit men, dat waarschynelyk de etter niet gevat of medegedeeld is geweest: of, 't gene overeen uitkomt, dat de inënting niet behoorlyk gedaan is! Het is voor my genoeg te mogen besluiten, dat 'er geene volstrekte zekerheid in die geheele behandeling te vinden zy.

Maar ten derden, daar het voornaamelyk op aan koomt, is de vraage, krygt men maar één enkele reize de pokjes? De Engelschen zeggen voorzeker; en, om dit te bewysen, beweeren zy, dat onze grootste Geneesheeren niet geweeten hebben wat pokjes waren, wanneer zy staande hielden, dat iemand die ziekte tweemaal krygen konde! Die redeneering is zeer fraai,

Heer *Denker!* Zie daar de zaak! wy hebben allen, van de geboorte af, pokstoffe in ons bloed, en die woelt in ons lighaam zoo lang om, tot dat 'er gelegenheid gegeeven wordt, dat zy aan het gisten raakt, en zig op de oppervlakte van ons lighaam verspreidt. Gy moet dit vergelyken met eenig opgeslooten buskruid, 't welk met een klein vonkje aangestooken verbrandt; en wel zoo, dat 'er niets overblyft, 't welk in het vervolg op nieuws, vuur vatten kan. Juist zoo is het gelegen met de kinderziekte; een klein draadje in etter geweekt van een pok, gelegd op het opengeschrapt vel, ja zelfs een schoon afgeveegd lancet, 't welk gebruikt is tot het openen van een pok, en daar mede adergelaaten, steekt de pokstoffe aan, en doet die gesten. Gegest zynde, vraage ik, is nu de Lyder zeker in het vervolg? wat al konst wordt 'er niet vereischt om eene kwaade zaak goed te maaken! Lees het berigt van den Heer *Copello*, in die zelfde *Haarl. Verhand.*, die zal u zeggen, dat hy Anno 1752. by twee kinderen geroepen wierdt, welke beide aan zaamgevloeide pokken ziek lagen, pag. 209, en herstelden; dog d'één wierdt, na vier weeken geneezen te zyn, op nieuws overvallen van de pokjes, schoon van beter soort, pag. 210, en herstelde pag. 211. Hy voegt 'er meer gevallen by: onder anderen van eene jonge Juffer, welke Anno 1736. de kinderziekte maatig gehad hebbende, in het jaar 1752. andermaal zoo hevig aangetast wierdt, dat haar aangezigt daar door met sterke naaden geschonden wierdt. De Engelschen weeten hier een schielyk expedient op, en zullen zeggen, die Heer heeft geen kennis gehad van pokjes! maar, Myn Heer, is dit niet buitenspoorig? Kan men onderstellen, en mag men het doen, dat een Doctor van ondervinding eene allerbekendste ziekte, die zig zoo duidelyk onderscheidt, niet zoude konnen kennen? Ik voor my besluitte uit deeze ontegenzeggelyke proeven, en uit het gene ik zelf gezien hebbe, (want als men de 60 jaaren over is, Heer *Denker*, kan en mag men zelf eigene opmerkingen maaken, al is men juist geen Doctor:) dat 'er zeer veele voorbeelden zyn van menschen, die tweemaal de kinderziekte gehad hebben. Nu zyn de Heeren Inënters verlegen! de klucht van aangeboren pokstoffe, de gesting, de aansteeking en alle die beuze-

lingen zyn afgedaan! Ik kan en zal hen evenwel een weinig helpen met de vergelyking van het buskruid.

Een canon of snaphaan afgestoken wordende, verbrandt niet precies al het buskruid, maar altoos blyft een gedeelte onaangedaan, en zet zig vast aan het yzer. Is dit hu mogelyk, daar al die brandstof byeen gevoegd en in het zelfde hol gepakt is, hoe veel gemakkelyker kan 'er een weinig pokstoffe blyven zitten in een Toon, Hiel of Vinger? Men ent immers slegts aan de armen in, of wel aan de beenen teffens, dog vooral niet meer dan op vier plaatsen.

Men heeft nog eene andere tegenwerping gebruikt, welke ik ook in uw Vertoog aangehaald vinde, dat veele menschen nimmer de kinderziekte krygen. Nu zoudt gy denken, dat deezen de pokstoffe in hun bloed hielden? Gy dwaalt, Myn Heer! Allen die zig verbeelden die ziekte niet gehad te hebben, hebben ze wel zeker gehad, dog niet na dat zy geboren zyn, maar lang voor de geboorte, toen zy nog in 's moeders lighaam woonden! zie het *eerste Stuk* van het VIIIste Deel, p. 488. Zie daar dan deeze tegenwerping opgelost, en beweezen, dat alle menschen de kinderpokjes gehad hebben! Gy zyt nog niet te vrede, en werpt tegen, zeker te weeten, dat van tweelingen d'een niet gepokt, d'ander al gepokt heeft. Recht zoo! maar dit zegt alleen, dat d'een zonder den anderen in zyn moeders lighaam die ziekte gehad heeft, zie *ib.* pag 488. Uwe hardnekkigheid zal u doen zeggen, hoe weet gy dat? hebt gy of een ander het gezien? zyn 'er petten over? Nog een nog ander, Myn Heer! dog dit alles is niet noodig; de zaak is buiten kyf, om dat zy opgelost is in een boek van zoo veel gezag, als de aangehaalde Verhandelingen, waar aan niemand mag twyffelen!

Uit de daadelykheden, hier boven aangebaald, blykt, myns oordeels, zonneklaar, dat 'er geene de minste zekerheid in die behandeling is, en dat men de redenen, waarom zommige lieden met zoo veel greetigheid hunne kinderen laaten inënten, en de Doctoren de inënting zoo kragtdaadig beschermen, ergens anders in moet zoeken. Ik zal dezelve eerst van den kant der Ouderen, dan van dien der Geneesheeren beschouwen.

Wanneer wy nagaan, wie, en welke de inënting heb-

ben laaten doen, zal men vinden, dat het waren lieden van den eersten rang: dit is genoeg om navolgers te hebben, *regis ad exemplum* &c. Het is derhalven zeer fatzoenlyk. De Hertog van Orleans, de Graaf en de Prins.... hebben hunne kinderen laaten inënten, en daarom laat ik het ook doen; zeer galant voeg ik my onder de Vorsten en Graaven, zonder dat juist myne verwaandheid in het oog loopt. In eene Volksregeering, daar de eerste Regenten van burgerlyke af komst zyn, maaken de rykdom en eerampten verschil tusschen Burger en Burger. De Koopman, die van klein op groot geworden is, en, zoo wel als de Burgemeester, koets, paarden en buitenplaats houdt, nadert digter aan zynen rang, wanneer hy, zoo wel als zyn Burgemeester, dat vooroordeel van het Gemeen overwint, en zyne kinderen doet inënten! De Koopman zonder koets, de ordentelyke Burger, d'een aapt den ander na, en hier en daar vindt men 'er een, die de inënting laat doen, alleen om dat Burgemeester N., Scheepen N. enz. het ook heeft laaten doen. Het grondbeginzel is derhalven enkele begeerte, om zig van het Gemeen te onderscheiden, en zig zelven zo wel als anderen te overreden, dat men uitneemende zorg voor zyne kinderen draagt.

Ik kome nu tot het tweede stuk, en wil onderzoeken waarom 'er even zoo veele Doctoren voor, als tegen gevonden worden? Een iegelyk moet zig met my verwonderen, dat over eene daadelyke waarheid zoo veel verschil zyn kan. Niettegenstaande dat, zyn 'er de meeste Doctoren in onze groote Koopstad tegen; ik vermoede om geene andere redenen, dan om dat zy 'er eens, schoon uit *caprice*, tegen geweest zynde, noodzaakelyk fatzoenshalven in volharden moeten. Het is immers niet betaamelyk, dat een man van gezag in de konst op zyn 50 jaaren goedkeurt, 't gene hy, 30 jaaren oud zynde, het zy uit onkunde, gebrek aan onderzoek, of uit een ander beginzel heeft afgekeurt. Zeker Doctor noemt dit het politique van de practyk, en wist 'er my by te zeggen, dat men onder de Doctoren, gelyk als onder de Poëeten, geen middelmaat dulden konde: by voorbeeld, dat een Doctor of coquet, of slordig, nors en stilzwygend, of een Rabbe-

laar zyn moest; welgemaakt en vlug van leden, of zeer geboggeld en scheef, of geheel voor de inënting, of volstrekt 'er tegen, enz.

Het is derhalven betaamelyk, volgens de staatkundige stelling van dien man, dat, wanneer in eene stad twee Doctoren de hoofd practyk hebben, en één voor de inënting is, de andere *par politique* daar sterk tegen zyn moet: en *vice versa*. De jonge Artzen nu, welke jaar op jaar zig te Amsterdam koomen nederzetten, geeven zig moeite om diep in de bescherming dier vlaggelui in te dringen; en moeten derhalven *bon gré malgré* in alle gezelschappen, voor of tegens de inënting zyn, naar de stelling van hun patroon. Wanneer het gebeurt, dat die voor de inënting was sterft, dan moeten de anderen byvallen tot den genen, welke het tegendeel staande hieldt, of zy hebben in het geheel geen patroon; en zie daar de redenen, waarom te Amsterdam, een klein getal Doctoren uitgezonderd, die op hunne eigen beenen staan konnen, gelyk zy dat uitdrukken, tegens de inënting zyn.

Het interest van eenen Doctor, die doorbreeken en zig zelven practyk verschaffen wil, is, om daar toe alle fatzoenelyke wegen in te slaan: het moeijelyke en het groote stuk is bekend te worden; het tweede de kunst om vrouwen te vleijen; overal immers plooijen zig de mannen naar de beminnelyke Sexe, en men wint den man ligt, als men de gunst der vrouwen verworven heeft.

Om schielyk bekend te worden, moet een Doctor een Boek schryven, een koets aanleggen, Vroedmeester zyn, Naturalist of Inënter van Pokjes. Het eerste haalt niet uit, om dat de kooplieden niet leezen, en derhalven worden zy, indien zy al slaagen, slegts bekend by de geleerden, welkers practyk niet *lucratif* is. Een moderne koets gaat zekerer; maar is wat gevaarlyk, als men niet schielyk een ryk meisje opsnappen, of veel practyk hebben kan. Het Vroedmeesteren gaat ook niet, om dat zy te jong van de Academie komen; de *Historia Naturalis* vat ook niet by veelen; de inënting gaat allerzekerst; men kan 'er vry wat over praaten, en gelegenheid hebben van de schoonheid der vrouwen ten hemel te verheffen, en te betoogen, dat, al stierven door de inënting zoo veelen als van de na-

tuurlyke pokjes, evenwel met zekerheid de bevallige tronietjes ongeschonden en behouden bleeven; dat dit niet alleen van veel gewigt is, om de jonge juffers gelukkig te doen huwelyken, maar gelegenheid geeft om groote partyen te doen; dat het zelfs niet onverschillig zyn moet voor den staat, om dat niet zeldzaam de triomfeerende schoonheid van eene vrouw eene geheele natie grooten dienst gedaan, zelfs den ondergang belet heeft; gelyk in de *Haarlem. Verhand.* 8. Deel 1. Stuk, pag. 486. zeer billyk aangemerkt wordt.

Met zulk eene redeneering haalt men ligt Mevrouw over, de kamenier stemt het ras toe, wat zal de man doen? Juffer Betje wordt dan wel haast ingeënt, om haar zoet tronietje te bewaaren! wanneer de Doctor maar eens aan den gang is, slaagt hy vry zeker; en hy heeft het vaar geheim gevonden, om zig te *pousseeren*, en geld te winnen; want hoe juffer Betje minder pokken in het aangezigt krygt, hoe het geschenk boven zyne visites hooger loopt.

Als koopman heb ik myne gedagten laaten gaan over het interest van de Doctoren; ik zal 'er de balance op laaten volgen, dog eerst onderzoeken, of een Doctor meer geld winnen kan by de *Epidemie* of grasseerende kinderziekte, dan by de inënting?

Wanneer een Doctor jong is, schynt het my toe, dat het 'er niet veel op ankoomt, of hy zynen kalanten inënt, dan niet; want volgens de observatien van den Heer *Schwenke*, ib. pag. 488, koomt 'er een *Epidemie* om de vyf jaaren. Al zyne kalanten derhalven, die de kinderziekte die jaar 1765, by voorbeeld, niet krygen, krygen ze waarschynelyk 1770, of 1775, en zoo voorts, zoo dat de winst, over het geheele leven van eenen Doctor gerekend, niet meerder nog minder wordt, en om dezelfde reden is het hem zeer onverschillig.

Dog geheel anders is het gelegen met eenen Doctor, die, by voorbeeld, tegen dat Ao. 1770, de *Epidemie* koomen moet, Ao. 1769, oud wordt 63. jaaren, en, volgens de gemeene observatie, gevaar loopt van te sterven, dan komt het voordeel van zyne klanten 1770. voor eenen anderen Doctor, en de winst over zyn leven wordt hier door merkelyk verminderd. Het is derhalven zyn interest, zoo veel inteënten als hy kan, zoo dat ik, om

het slot van deze rekening, alle oude Doctoren zoude raaden inteënten. Genomen de oude Doctor stierf niet in het gevreesde moordjaar, en wierdt 70. jaaren oud, dan is yder dag bynaa een sterfdag, en zyn interest vereischt, al grasseert de kinderziekte in zyne woonstad, om by provisie al wat voorkoomt, inteënten. Wy kooplieden rekenen alle dagen zoo, en een ygelyk, die dus geene speculatie maakt, verstaat gewis het voordeel niet van zyn beroep.

De meeste Doctoren, eenige weinige uitgezonderd, zyn hier zoo obstinaat van niet te willen inënten; ik bid u wat helpt dit? beletten zy nu de inënting? in geenen deelen, zy zyn slegts oorzaak, dat 'er veel geld uit de stad gesleept wordt; het welk hun algemeen interest niet is: indien zy een weinig toegeeven wilden, konden zy die voordeelen ligtelyk onder elkanderen verdeelen.

Maar zie daar een nette balance! Ik onderstelle een fatzoenlyk man betaalt voor yder visite ƒ1-:-:- Zyn kind krygt voortekenen van pokjes, en 14 dagen daar naa de *eruptie*, zoo heeft hy, 21. dagen voor de ziekte gerekend, den Doctor noodig 35. dagen, maakt ƒ35-:-:

Wanneer hy nu dien man had konnen bepraaten en overhaalen tot de inënting, zo wierdt hy betaald naar de exterieure waarde of markt, als Professor, Lector, Doctor, Doctor op het Land, Apotheker, of Barbier met ƒ1000. ƒ500. ƒ250. en dit is wel het minst, meest immers past men een zak zesthalven; dus ƒ275. waar uit blykt, dat het waare interest van een Doctor is, om altoos inteënten; en de redenen om hem daar toe over te haalen, zyn tot de redenen om de ziekte natuurlyk af te wagten, als 1000. 500. of op zyn minst, als 275. tot 35.

Voeg hier by, dat hy nog een zonderlingen dienst doet aan den Chirurgyn van het huis; want die maakt de sneede, en verbindt den Ingeënten; hier door wint hy een voorstander van die methode, en verplicht hem eens eerder een Consult aan te leggen.

Ik ben &c.

C.P.

Amsterdam,
den 7 May 1765.

De Denker.
N°. 126.
Den 27. Mey 1765.

[Vervolg van No. 129, over de schadelykheid van 't Vernuft.]
Vervolg van N°. 120.

IK heb u voorheen getoond, V.G.T., dat het Vernuft, dat dit schitterend, maar bedriegelyk bewys van onzen Hemelschen oorsprong, door eene wonderbaare verkeerdheid onzer Natuur, onvergelykelyk meer kwaad dan goed doet aan ons zedelyk karakter; Ik heb u getoond, dat dit ligt, door al te verwarde flikkeringen, dikwils duisternis in ons wordt, en ons niet zelden in afgronden doet nederstorten, welke wy, met het eenvoudig geleide der gezonde Rede, ligtelyk vermyd, of nooit gekend zouden hebben; Ik zoude u, tot nader bewys daar van, het gedrag der Geleerden zelve kunnen bybrengen; Ik zoude u kunnen vertoonen, dat hunne gedrogtelyke begrippen, of haatelyke twyffelingen aan de allernoodzaakelykste waarheeden niet slegts een ongunstig vermoeden wegens hun zedelyk karakter geeven moeten, maar dat hunne gewoone handelwyze ook dat vermoeden niet dan al te veel regtvaardigt; Ik zou my op de ondervinding en op zo veele Geleerden beroepen kunnen, wier zeden inderdaad ten schande strekten voor de Weetenschappen, zo dra zy niet slegts hunne aanstootelyke wonderspreuken voor zekere en vaste beginzels hebben opgegeeven, maar ook hunne schranderheid misbruikt, om de ondeugd glimpig voor te stellen, de gebreken verschoonlyk te maaken, en 't geen de geheele wereld als zondig beschouwt, op zyn ergst genomen, als belagchelyk te vertoonen; Ik zou dit al-

les, zeg ik, tot nader bewys myner voorgaande aanmerkingen kunnen aandringen; Ik zou u zelfs tot den Vorstelyken throon en de lustplaats van één der grootste Vernuften onzer eeuwe kunnen leiden, maar wy zouden dus te verre uitweiden en in aanstootelyke byzonderheeden vallen. Wy spoeden ons, V.G.T., tot het tweede deel van onze Redevoering, 't welk u de nadeelen van 't vernuft voor onze tydelyke belangens vertoonen moet.

Daar is eene zekere verstandige onkunde, welke niet minder loffelyk als heilzaam is in onzen tegenwoordigen staat. Gelukkig alleen, zo wy dezelve kennen, en nog gelukkiger, zo wy ze erkennen. Onze zwakheid wordt alsdan de grondslag onzer sterkte, en onze onkunde zelve onze grootste roem; maar zo wy die scheidspaalen van het menschelyk verstand overtreeden willen, zo wy meenen alles te weeten, kan het niet missen, of wy moeten ons in een eindeloos doolhof verwarren, en, met al het gewaande ligt, dat wy ons zelven toeschryven, in een akelige woestyn van duisternis omzwerven, daar het een louter toevallig geluk is, dat wy den regten, maar daar het eene onmogelykheid is, dat wy den kortsten weg zullen vinden. Een Mensch van een eenvoudig gezond verstand, door eene goede opvoeding en geregelde oeffening volmaakt, bevat een voorstel, dat hem gedaan wordt, eene party, die hem te kiezen staat, straks in deszelfs wezenlyk onderscheid; Die natuurlyke smaak, welke meest alle menschen van goede opvoeding hebben; dat vermogen, 't welk wy OORDEEL noemen, en 't welk hen allen in grooter of kleiner maate gegeeven is, geleidt hen veilig in die keuze, en vertoont hen hunne waare belangens op eene onbedriegelyke wyze; zy bepaalen zig naar het zelve, zy weeten, zy voelen wat zy moeten doen, om hun gemak, vermaak en voordeel in de wereld te bevorderen; zy houden zig by de eens gemaakte keus, en bereiken hun oogmerk op een veilige wyze; Maar ziet, aan den anderen kant, een vernuftigen en schranderen geest in alle zyne gangen na. Door al te grooten toevloed van denkbeelden weet hy niet, tot welke zig te bepaalen; duizend nuttelooze omstandigheeden in

aanmerking neemende, verliest hy het wezen der zaaken uit het oog; door alles te fyn uit te pluizen, verliest hy alles, en te veel voorzorg stort hem in die gevaaren, die hy vermyd zou hebben, als hy ze minder gekend en niet gevreesd hadt. Daar zyn duizend gelegenheeden, waar in wy niet alles moeten zien, en zo dra wy te veel zien, wordt de indruk van 't geen wy alleen hadden moeten beschouwen, noodwendig verzwakt; een voorbygaand opslag des oogs geeft ons dikwils klaarder besef van een duidelyk voorwerp, dan eene lange begluuring, daar we ons blind door staaren; onze driften worden alsdan onze leidslieden, en de verbeelding neemt de plaats van het oordeel in; de smaak, of liever het zedelyk gevoel, dat veilig geleide voor eene onbevooroordeelde ziel, moet voor bedriegelyke redeneeringen wyken, en enkele mogelykheeden worden wezenlyk, als wy ze te lange wikken; de nuttigste onderneemingen worden nagelaaten, om dat wy alle de hinderpaalen zien, welke wy *misschien* in dezelve ontmoeten zullen.

‘Neen! zal men zeggen, het vooruitzigt van duizend hulpmiddelen, welke een man van geest, een schrandere kop in 't verschiet voor hem heeft, zal hem alle gewaande zwaarigheeden, daar eene gemeene ziel voor stuit, rustig doen overstappen’. 't Is waar, V.G.T., verwaandheid en vermetele onderneemingen zyn niet zelden het gevolg eener overvliegende schranderheid; en zodanige geesten aarselen te lang, of vliegen te onbedagt, naar maate zy schroomagtig of stout van gestellen zyn. In beide gevallen ondertusschen worden zy door hunne driften alleen bestuurd; in beide gevallen loopen zy meer gevaar om hun voorgesteld doelwit te verliezen, dan middelbaare geesten, die enkel door een gezond oordeel geleid, doorgaans meer fortuin en vorderingen in de wereld maaken, dan zy, welke de rest der stervelingen met een onnavolgbaare vlugt voorby streeven. De eersten schikken hunne keuze, bepaalen hunne werkingen naar de mogelykheid of onmogelykheid, die zy voorzien van al of niet te zullen slaagen; zy laaten 't geen zy niet doen kunnen, en schroomen niet met langzaame schreeden voort te gaan, als zy slegts

gerust zyn, dat zy zeker wandelen. De anderen zig of eene gewaande onmogelykheid vercierende, of vermetel op ingebeelde kragten steunende, staan stok stil, of tuimelen door hun onbedagten loop in afgronden, daar zy zig niet weder uit redden kunnen. Hun doelwit zelve is dikwils eene enkele harsenschim, en naar maate zy het zelve met grooter drift bejaagen, verwyderen zy zig meer van hunne wezenlyke belangens.

Sterke Hartstogten zyn onafscheidbaar van groote Geesten; de Natuur schynt een soort van gelykheid tusschen alle haare kinderen te hebben willen onderhouden; Zy heeft logge zielen hierom een heilzaame bedaardheid geschonken. De anderen staan voor meerder gevaaren bloot, naar maate zy meer vermogens hebben, om dezelve te kennen en te vermyden. Gelukkig dan, als zy die vermogens wysselyk gebruiken! Gelukkig, als zy hunne sterkere driften onder hunne meerdere Rede doen bukken; dan worden 't waarlyk Cieraaden van het Menschdom; dan vertoont zig Gods beeld, in die verheeve zielen, in al zyn luister; maar dit is een ander soort dan de Lieden van Geest, daar wy van spreeken. Deze onttrekken zig de heerschappy der Natuur, zo dra zy de Rede verwaarloozen; der zulker bekwaamheid flikkert meest in het gewoel hunner driften, en hun vernuft wordt sterker toegejuigd, naar maate hunne verbeelding wilder is. Zie daar dan die ongelukkigen aan duizend gevaaren bloot gesteld, zonder de noodige behoedmiddelen om hen te beveiligen; zie daar hen overgegeeven aan het trouweloos geleide van woeste driften, en eene ongetemde verbeelding, zonder genoegzaam toeverzigt van een bezadigd oordeel en eenvoudig gezond verstand! Wat wonder derhalven, dat zy 't spoor geduurig byster hollen, en zig zelven, om zo te spreeken, te dwaasselyk voorby rennen? Hier komt nog een ander niet min aanmerkelyk nadeel by; zy veragten hen, die zy raad vraagen, en verheffen zig boven de zulken, daar zy van leeren moesten. Die zelfde middelbaare geesten, welke zo gelukkig in hun doelwit slaagen, worden, wegens hunne bedaardheid, wegens hunne voorzigtigheid en goeden uitslag zelve,

steeds met de diepste veragting by hen beschouwd, en hun raad wordt walgelyk, om dat het gezond Verstand denzelven uit hunnen mond doet vloeijen.

Gy ziet dan, M.T., hoe gevaarlyk Geest en Vernuft in de beide reeds gemelde opzigten is; ‘maar deze begaafdheeden, denkt gy, zyn egter een cieraad van de Maatschappy, en men moet dezelve in agting houden uit aanmerking van het nut of vermaak, dat het gemeen daar uit trekt’. Helaas! wel verre van daar; ook in dit opzigt zyn zy ten uitersten nadeelig.

Ziet de uitwerking daar van in de Staatkunde. Mannen van gezonde harsenen en een eerlyk hart gaan regt door zee, en de ondervinding bewyst in hun voorbeeld en gedrag, dat de beste Staatkunde is, geene Staatkunde te hebben. Gy errinnert u, T., het gedrag van den beroemden DE TURENNE, één dier Koppen, welke men met regt onder de groote mannen plaatsen mag. Deze, door een Verrader listig ondervraagd naar het ontwerp van een aanstaanden Veldslag, leide voordagtelyk aan denzelven het geheele Plan naakt en onbewimpeld open, voorziende 't geen gebeuren zoude; want deez' verdraaide geest uit de kennis van zyn eigen hart vermoedende, dat de Marschalk juist het tegendeel zou zeggen van het geen hy dagt, deelde, ingevolge dier schrandere Staatkunde, een tegenstrydig berigt aan de vyanden mede, welke hunne maatregelen daar naar neemende, allerwegen geslagen wierden. Zo handelt een man van verstand een groote ziel, terwyl geesten van minder rang zig door hun eige vernuft en gewaande schranderheid verwarren. Bedriegelyke verbintenissen, dubbelzinnige beloften, listige omwegen, doolhoven, daar zy zelve geen weg in kunnen vinden; zie daar de middelen, die zy gebruiken, om dat geene te verkrygen, waar toe hen de regte weg van eerlykheid en deugd veel spoediger tevens en zekerder gebragt zou hebben. Dit is de aart van het Vernuft; het bemint konst en begoocheling, het verkiest flikkering boven ligt, en schept vermaak om in kronkelpaden te wandelen, waar van de doornen zelden nalaaten het zelve deerlyk te kwetsen.

Beschouwt de Geregts-hoven, M.T., welke met dit kwaad besmet zyn. Hoe veele twistgedingen ziet men daar niet verdedigen door eene schitterende welspreekenheid, welke niet anders bedoelt, dan het bedrog te vermommen, en de Logen met het kleed der Waarheid op te tooijen. Een schrandere geest helt natuurlyk over, om dat geene liefst te verdedigen, 't welk het moeijelykst te verdedigen is; hier vertoont zig eene party zyner kragten waardig! hier is roem te behaalen door zyn vernuft. Hy bevegt de waarheid, om dat zy naakt en eenvoudig is; hy verciert haare vyandin met alle de tekenen van waarschynlykheid; hy begoochelt de oogen der Regters, en doet het verdigtzel zyner harsenen voor de eerwaardigste Godes eerbieden. Die Regters, namelyk, zyn zelve dikwils Lieden van Vernuft; de bloote waarheid is ook voor hen te eenvoudig; zy beminnen konst, en hellen dus naar dien kant over, welke hen het konstigst wordt voorgesteld! Ja in alle Geregtshoven, daar Geest en Vernuft geëerbiedigd worden, is het honderd tegen één, dat de Vonnissen ten voordeele der onnozelheid worden nagesproken.

Gy denkt misschien, M.T., dat ik de schranderheid dus van volstrekte valsheid en bedriegery beschuldige. Gy bedriegt u; 't is het zelfsbedrog alleen, daar ik dezelve van verdenke; want zo verre gaat dit vermogen van 't Vernuft, dat het zyne bezitters zelve begoochele; hunne zegepraal is des te aangenaamer, maar tevens des te gevaarlyker, om dat die zig over hen zelven uitstrekt; zy brengen het gemeenlyk zo verre, dat zy hunne eige verdigtzelen gelooven, en de ontydige vrugten hunner vlottende harsenen voor egte spruiten der waarheid aanzien. Verwondert u, M.T., over de vreemde strydigheeden der menschelyke ziel; Wy worden door ons eige bedrog bedroogen, en in goeden gemoede overtuigd door bewyzen, welke wy ons in den beginne schaamden voor te stellen.

Ach! hoe veele ongelukkige Patiënten worden jaarlyks door 't Vernuft om hals geholpen; Ik raade u allen, M.T., om, eer gy een geestigen, schranderen, geleerden Geneesheer in uwe ziektens haalt, vooraf

uw laatsten wil te maaken. Gy zult hen, onkundig van den aart en oorzaaken uwer ziekte, eene menigte byzonderheeden vertellen, welke niets tot het wezen der zaake doen. Een Geneesheer, die slegts door eene maatige geleerdheid geholpen, en door het gezond verstand geleid wordt, kiest, uit alle die verwarde byzonderheeden, aanstonds dat geen uit, waar toe hy zig bepaalen, waar tegen hy zyn konst gebruiken moet; hy tast de oorzaak van het kwaad alleen door zeer eenvoudige middelen aan, en neemt met dezelve alle die toevallige ongemakken van zelve weg; maar yder woord, dat gy spreekt, yder ongemak, dat gy noemt, brengt uwen vernuftigen Doctor eene geleerde *Dissertatie* voor den geest; elk dier verhandelingen brengt hem een onfeilbaar middel in gedagten; hy voegt alle die onfeilbaare middelen geestig by malkander, en zal 'er u onfeilbaar mede dooden.

Maar 't is in den Godsdienst voornaamelyk, dat het Vernuft een oneindig nadeel te weeg brengt. Deze zelfs wykt geheel en al, zo dra zig het dartel Vernuft vertoont. 't Is met de Rede, met het gezond verstand, met een bedaard oordeel en welmeenend hart alleen, dat zy te doen wil hebben; zy haat verciering en schranderheid, en de uitkomst heeft duizendmaal getoond, dat de Godsdienst minder bemind of gevolgd wordt, naar maate men haar meer poogt op te tooijen, en door geleende cieraaden aan te pryzen. Ik moet verder gaan, M.T.; alle die haatelyke geschillen, die het Menschdom zo jammerlyk verdeelen, die de wereld zo vaak met bloed en rampen overstroomd, die den Godsdienst zo verre verbannen hebben, zyn enkele gevolgen en uitwerkzelen geweest dier noodlottige schranderheid, welke men ontydig in de Godgeleerdheid toonen wilde. In plaats van aan ons verstand de noodzaakelykheid aan te wyzen, om ons de Genade waardig te maaken, en aan onze harten het voordeel te laaten, van dezelve in eene eenvoudige deugdsbetragting te toonen, moest men den aart en wyze haarer werking uitpluizen; men moest onze vryheid aan eene onweêrstaanlyke genade onderwerpen, om allen lust tot loffelyke poogin-

gen uit te dooven, of, van eene andere zyde, onze vryheid met geen minder drift verdedigen, terwyl men zig dikwils in de slaverny zyner zondige driften ketende. Zo ging het altoos, zo zal het altoos gaan; zo dra de Godsdienst een voorwerp van geschillen wordt, moet deugd en liefde, en gevolgelyk de Godsdienst zelve wyken. Wy beschuldigen de Vrygeesten onzer eeuwe over de nadeelen en verwoesting, welke zy onder 't Menschdom aantegten, zy zyn gewisselyk ook niet buiten schuld, maar 't zyn onze Geestelyken zelve, welke door hunne driftige regtzinnigheid als de eerste oorzaaken dier vermetele onderneemingen beschouwd moeten worden. Zy maaken den Godsdienst door hunne hairkloveryën, door hunne gewaande schranderheid belagchelyk; zy boezemen den vyanden van denzelven eenen wrevel in; welke zy door eene eenvoudige deugdsbetragting gestuit, door een voorbeeldelyk leven geweerd zouden hebben. Ja dat eeuwigduurend twisten over de waarheid, die hevige verdeeldheid over 't geen voor alle menschen van even veel belang is, moet oppervlakkige vernuften gewisselyk tot het denkbeeld brengen, dat alles onzeker en beuzelagtig zy, of ten minsten geene andere wezenlykheid hebbe, dan in het belang en de heerschzugt der Geestelyken.

Dus ziet gy dan, M.V.G.T., de nadeelen, welke allerwegen van 't Vernuft te dugten zyn. Wat nu in dezen toestand gedaan? ‘Ons oordeel aan te kweeken, het gezond verstand door oeffening te volmaaken, voorzigtigheid te leeren, onze driften te beteugelen, ons hart te zuiveren, naar goeden raad te luisteren, en ons zelven te wantrouwen’. Zie daar de heilzaame leeringen, welke uit onze bewyzen eigenaartig voortvloeijen.

A.

De Denker.
N°. 127.
Den 3. Juny 1765.

[Vervolg van No. 123, over de Zedelyke Opvoeding enz.]
Vervolg van N°. 123.

Heer D E N K E R !

IN myn vorig Vertoog, het welk ik u toegezonden hebbe, beloofde ik het onderzoek, of men de Deugd moet beminnen om haare schoonheid, dan op hoope van vergelding? Een Vraagstuk, het welk door de grootste Wysgeeren is voorgedraagen, en altoos zoo behandeld, dat men klaar zien kan, dat vergelding het eenigste middel geweest zy, om met vrugt te gebruiken.

Het is vry zigtbaar, dat men dit niet oplossen kan, zonder te onderzoeken, of menschen kragts genoeg uit zig zelven hebben, om de Deugd alleen om haare schoonheid te beminnen en te oeffenen. Het is buiten allen tegenspraak zeer edelmoedig, verheven en betaamelyk aan eene redelyke ziel, Deugd om haare bevalligheid te beminnen, zonder eenige verwagting van voordeel. De verrukkende aandoening, welke wy inwendig gevoelen over het betragten van onzen pligt, is een bewys, dat wy allen eene neiging hebben tot goed doen. Wy mogen deeze neiging ingeschaapen noemen, om dat ydereen, wie het ook zyn mag, eene wroeging, ongerustheid en smert gevoelt, zoo dra hy bewust is de Deugd verzaakt te hebben.

Die kalmte van ons gemoed, wanneer wy wel gedaan hebben, en die naare beschouwing van ons zelven, als wy iets kwaads gebrouwen hebben, is de weegschaal, daar wy goed en kwaad in weegen; en de mensch, opgebragt zonder onderwys, zonder lessen, zonder wetten, heeft die weegschaal by zig, en behoeft daar mede alleen te beproeven, wat goed of kwaad zy. Hy zal derhalven uit zig zelven hellen tot die kalmte van zyn gemoed en de Deugd beminnen, in tegendeel het kwaade haaten. Onderwylen leert ons de ondervinding, dat wy allen door de aanlokkelykheden van voordeel, eigen belang en zinnelyke vermaaken zoodanig ingenomen en betoverd worden, dat wy, in weerwil van onze natuurlyke geneigdheid tot goed, echter kwaad doen. Wy allen verlangen den Ring van *Gyges* te bezitten, om, als wy kwaad in het zin hebben, ons onzigtbaar te konnen maaken: hoe veelen zouden niet geduurig ondeugden pleegen, indien zy zeker waren dat ze altoos geheim zouden blyven?

Ik kan myne toestemming niet geeven aan PLATO[(a)], dat wy allen tegen wil en dank rechtvaardig zyn. Ik houde my verzekerd, dat wy allen nimmer onrechtvaardig zyn zouden, indien wy slegts kragts genoeg hadden, om over onze driften, neigingen en begeerlykheden te zegenpraalen. De droevige ondervinding leert ons, helaas! dat wy te zwak zyn en geen vermogens hebben om ze te overwinnen. Wat helpt het dan, indien wy, om de menschen te verbeteren, willen beweeren, dat de Deugd alleen om haare schoonheid moet bemind worden? Eer menschen tot die verrukkende beschouwing komen, zyn ze reeds weggesleept en bedorven; d'ee-

(a) *De Rep. Lib. II. p.* 361.

ne drift teelt d'andere voort; duizend jaaren, ik laat staan onze kleine leeftyd, zyn niet genoeg om onze tallooze begeertens te verzadigen. Prys de schoonheden der Deugd eenen Jongeling aan, die nog dronken is van wellust, en onderzoek of gy hem uit den vuilen schoot zyner boelin zult troonen enkel met eene afgetrokkene beschouwing van de verhevenheid der Deugd! Onderzoek of gy de zucht tot vuil gewin uitroeijen zult uit het hart van eenen ouden Vrek, zonder zyne driften op iets anders te doen vallen, daar hy meerder voordeel in ziet?

Gy hebt gelyk op zig zelven, groote PLATO; men moet noch belooningen beöogen in het oeffenen van de Deugd, noch het kwaade laaten uit vreeze voor straffe. Maar zult gy dus de menschen opwekken tot de Deugd? voorzeker niet!

Wy beminnen allen de Deugd; het valsch schoon der ydele voorwerpen lokken onze driften uit en vervoeren ons tot kwaad. Verwissel slegts het onderwerp van drift, en gy hebt een zeker middel gevonden om alle menschen te recht te brengen! Zoo haast zien zy geen grooter voordeel in het omhelzen van het nieuwe voorwerp, of zy verlaaten, met greetigheid, het eerste; Gy behoeft hun slegts eene straffe op te leggen, veel moeijelyker dan het gemis van hun bemind voorwerp, en zy zullen door de vrees daar voor de ondeugd nalaaten, schoon het gevoel daar van nog verre af is. Zie daar waarom de Ouders en Meesters van de oudste tyden af de rechtvaardigheid hunnen kinderen en leerlingen aangepreezen hebben, niet om haare schoonheid, maar om de voordeelen, die 'er uit vloeijen. Roem, achting en de zegen der Goden waren de belooningen, welke zy in het gezigt zetteden van hunne lievelingen! Zien wy niet dagelyks, dat een

Ridder-orde, een Eertytel den Krygsman met onverschrokkener moed den dood en duizende gevaaren doet veragten en overwinnen, dan geld? Zet de eer van de Medaille de Geleerden niet grooter prikkelen by, om door naarstigheid nieuwe ontdekkingen te doen, dan het goud zelve? De eigenliefde, dat edelmoedige gebrek van onze ziel, doet meerder nut, en heeft grooter bewind over onze andere driften, dan het genot van de verlokkendste zintuigelyke vermaaken. Blyft 'er nog twyffel over? Leeren ons de wetten niet, die Moses onmiddelyk uit den Hemel ontfing, dat God barmhartigheid belooft aan die zyne geboden onderhouden, en straffe tot in het vierde gelid over de misdaaden der Voorvaderen? Belooft God niet zegen en verlenging van bezitting in het gegeeven Land aan de kinderen, wanneer zy hunne Ouders eeren, dat is, gehoorzaamen, beminnen, achten? Welk eene inneemende belofte wordt ons niet gedaan in het heilige Euangelie, een eeuwig gelukzalig leven, wanneer wy deugdzaam en naar Gods instellingen leeven? Kan 'er grooter verwisseling zyn, dan een eeuwig geluk tegen eene tydelyke begeerte? Is dit niet het onderwerp van onze begeerte veranderen, om ons op den regten weg van Deugd te brengen?

De gehegtheid van het menschdom aan tydelyke begeertens kan met deeze belofte alleen niet overwonnen worden: de vrees voor straffe is een ander hulpmiddel geworden om kwaad haatelyk te maaken.

PLATO, zoo ingenomen met de enkele liefde tot Deugd als Deugd, belooft den rechtvaardigen[(b)] een geachten ouderdom, eer en roem;

(b) *Lib. X. de Rep. p.* 613.

en het tegendeel dreigt hy den ondeugenden. Hoe schoon is de beschryving van de hemelsche gelukzaligheden door hem voorgesteld! Hoe akelig is het schildery van den Tyran *Ardiaeus*, die door eene bende wreede geesten in den Tartarus gesmeeten wordt! Het slot van dit boek is heerlyk; men moet vast besluiten, dat hy de boeken van Moses en de Propheeten geleezen hebbe, of dat God zelfs de Heidenen met zynen geest gezegend heeft: hoe anders konde hy besluiten, dat onze ziel onsterfelyk zy, en dat wy rechtvaardigheid pleegen moeten, op dat wy, God (en ons zelven) aangenaam zynde, eeuwig gelukzalig zyn zouden.

Is dit Deugd of rechtvaardigheid bevallig maaken met bloote bespiegeling? of is het vergelding aanbieden of straffe dreigen, op onderstelling van onze zwakheid, welke ons niets doet najaagen dan met begeerte, en niets agterlaaten dan uit vreeze van smertelyker aandoening te zullen gevoelen, dan het tegenwoordige vermaak ons genoegen geeft?

Het is derhalven beweezen, dat bejaarde menschen van alle tyden niet alleen door Wysgeeren, maar door God zelven dus aangemoedigd zyn geworden tot de Deugd: waarom zullen wy dan de kinderen niet op de zelfde wyze opvoeden en opleiden om wel te doen? Hunne ziel is nog onervaren: zy raadpleegen alleenlyk de zintuigen; geen denkbeeld hebbende dat hunne wil zig moet onderwerpen aan die van hunne Ouders, worden zy wrevelig zoo dra dezelve niet voldaan wordt. De ondervinding leert hun eindelyk, dat zy afhangen; zy gehoorzaamen derhalven niet uit redeneering, maar uit inzigt; zy worden gevleid als zy wel doen; dikwerf te veel gestraft als zy kwalyk doen. De

onverschilligheid der Ouders en Meesters over hun gedrag kan hun wel eigen genoegen leeren smaaken, maar onzeker of zy wel dan kwalyk doen, vallen zy zelfs in onverschilligheid, welke ik nadeeliger oordeele, dan de begeerte om gevleid of gepreezen te worden.

Kinderen daarenboven niet weetende in wat betrekking zy staan beneffens alle andere voorwerpen, begeeren alles zonder onderscheid, en bestaan alles; zy zyn als alleenheerschers, die niet verdraagen konnen dat zy tegengesproken worden. PLATO noemt ze onhandelbaarer dan de wilde dieren; dog de wilde dieren zouden even onhandelbaar zyn, indien de Schepper derzelver begeertens niet slegts tot weinige dingen bepaald hadde. Met dat alles ben ik van zyn gevoelen, dat men den kinderen zeer vroeg moet in teugel houden[(c)]. Hoe men dezelven eerder leert hunne afhangelykheid en hunne betrekking gewaar worden, hoe zy eerder te vreden zyn. Nog gelukkiger zouden wy onze kinderen doen zyn in hunnen eersten leeftyd, indien wy hunne zintuigen niet geduurig gaande maakten met schitterende pracht en wellust.

Gy ziet. Heer *Denker!* hoe het niet der kinderen, maar onze schuld is, dat zy in dien eersten tyd ongemakkelyk zyn. Hoe waar is de uitroeping van QUINCTILIANUS,[(d)] *Utinam liberorum nostrorum mores non ipsi perderemus!* Och, dat wy zelfs de zeden onzer kinderen niet bedurven! Lekkernyen en vermaak maaken de kinderen ongemakkelyk, stout en haastig, zegt PLATO,[(e)] om dat

(c) *l. cit. p.* 808. *C.D.*
(d) *Lib. I. c.* 1. *pag.* 26.
(e) *Lib. VII. de Leg. p.* 791.

wy ze hier door leeren om kleinigheden verstoord te zyn.

Ik vreeze dat myne Verhandeling te verre uitloopt, dog ik vinde my verplicht dit inzonderheid, om dat het van zommigen tegengesproken wordt, te staaven, dat het eenigste middel, om menschen, en derhalven om kinderen tot Deugd op te brengen, hier in gelegen zy, dat men hun beloone als zy wel, en straffe wanneer zy kwalyk gedaan hebben. Dog die straffe moet niet geweldig zyn; het is genoeg hunnen wil niet te voldoen, en hun te doen zien, dat zy van ons afhangen. Slaan, dat is pyn veroorzaaken, is wreedheid; zy doen niet iets tegens onzen wil met oogmerk om ons te beledigen, maar volgen hunne eigene begeerte, en vergeeten, dat wy niet willen dat zy alleen aan zig zelven voldoen. Onze plicht is derhalven hun te lokken tot onze neiging, door het onderwerp van begeerte te veranderen. Hebben zy verstands genoeg, om te verstaan wat beloften zyn, oordeele ik, om de voorgestelde redenen, dat men ze behoort iets te belooven, waar toe hunne begeerte strekt, en of dat gene, 't welk zy begeeren, goed of kwaad zy, hangt van ons zelven af, dat is van ons Ouders; wy behooren hen niets te laaten zien of te smaaken, dan het gene zy, zonder kwaade gevolgen, begeeren mogen.

Zoo lang zy klein zyn begeeren zy alleen eeten en drinken, fraay gekleurde dingen, en om die te bezitten; vyf, zes jaaren oud wordende, zyn ze meerder vatbaar voor lof: de begeerte tot zinnelyke voorwerpen echter blyft. Ik zal nu onderzoeken, of het voordeeliger is, dat men ze aanmoedige door lof, dan door geschenken.

Kinderen moet men zekerlyk niet altoos pryzen; vooral niet in het byzyn van vreemde men-

schen. Niets immers is eerder in staat hun te bederven; om dat dikwyls pryzen verwaandheid en opgeblaazenheid te wege brengt, die naderhand op geenerley wyzen te overwinnen zyn. Niets houde ik daarom berispelyker, dan zyne kinderen iets van buiten te laaten leeren van Historien, Aardrykskunde, of iets diergelyks, en hun dit geduurig voor andere lieden op te laaten zeggen. Gy zult zien dat hunne verwaandheid niet voldaan wordt, dan wanneer zy gevergd worden de les van voren af aan te herhaalen.

Men behoort ze liever iets lekkers te geeven, wanneer zy hunne les kennen; zy zullen eerder moede worden van honinggebak dan van vleijery. Dit wil ik echter zoo niet verstaan hebben, als of zy nimmer mogten gepreezen worden. Men moet ze opbeuren, pryzen, aanmoedigen; dog alleen en niet in het byzyn van anderen, ten zy by een enkel geval.

Ik heb alleen willen aantoonen, dat onverschilligheid van de Ouders en Meesters omtrent het weldoen der kinderen geen voordeel doen kan, en dat het eenigste zekere middel, om wel te slaagen in de opvoeding, hier in bestaat, dat men ze met oordeel beloont.

C.

***

Ik bedank myne Correspondenten, welke my de beschryving van dat wonderlyke Volk in Europa, en de aanwyzing der gebreken in de opvoeding der Jufferen gezonden hebben, voor hunne fraaije aanmerkingen. Ik zal van die beide, zo wel als van den vorigen Brief des laatstgemelden eerlang gebruik maaken, en verzoeke deze Heeren onderwyl, dat zy my een onvermydelyk uitstel van eenige weeken niet kwalyk neemen, nog deswegen andere gelukkige voortbrengzels onthouden willen.

De Denker.
N°. 128.
Den 10. Juny 1765.

[Schertzende Brief, ter aanpryzing om de Fransche Etiquette in de afgezonderde Levenswyze van Mans en Vrouwen in de Nederlanden in te voeren.]

> *Un autre mal, que font ces manieres vives & libres, - c'est, qu'elles rendent ridicules ceux, qui ne les ont pas naturellement, & qui veulent les prendre. Chaque Nation en a, qui lui sont propres, parce que les manieres, viennent du caractère d'Esprit, & que chaque Nation a le sien. - Les François, que tant de Nations imitent, n'en imitent aucune*; *ils s'abandonnent a leur caractère, & c'est par ou ils plaisent; - C'est par cela, qu'il faudroit imiter les François*.
> MURALT *Lett. sur les François*. p. 143.

MYN HEER!

NEem my niet kwalyk, dat ik u zegge, dat gy of uwe Correspondenten ons slegts ten halven onderregten, en gun my de vryheid om dit gebrek te vervullen. Eén uwer Correspondenten berispt, met rede, dat walgelyk zoenen en streelen, 't welk getrouwde lieden

zomtyds in gezelschappen doen, en die geile gebaarden, waar mede zy de driften der jonge lieden, daar by tegenwoordig, niet zelden aanzetten. Hy stelt, om die uitwerkzelen, zo wel als om het onaangenaam smullen en morsen op elkanders borden te verhoeden, voor, om getrouwde lieden aan tafel van den anderen te scheiden, en by vreemde Heeren of Dames te plaatsen. Tot dus verre zullen alle fatsoenlyke lieden, die eene ongedwonge, schoon betaamelyke, vrolykheid, zo wel als bevallige beschaafdheid, welke 'er de grondslag van is, in onze gezelschappen begeeren, hier niet veel tegen hebben; maar onze lieden *du bel air* zyn daar niet mede voldaan: gy hadt een stap verder moeten gaan, om hun genoegen te geeven. Gy weet, dat onze galante Nabuuren, en, op hun voorbeeld, verscheide andere Natiën deze gewoonte van getrouwde lieden aan tafel te scheiden, niet slegts al van overlang in gebruik gehad hebben, maar dat het onder hen zelfs ten uitersten laag, en *du dernier bourgeois* zy, dat een getrouwd man zig in het allerminste met zyne vrouw bemoeit. *Madame* ontvangt een bevallig jong Heer voor haar *Toilet*, en gaat met hem vervolgens uit wandelen ryden, vaaren, op dansen speel-partyën, terwyl *Monsieur* eene anderegetrouwde of ongetrouwde *Dame* over haare bekoorlykheeden onderhoudt. De Italiaansche Vrouwen hebben zelfs openlyk haaren *Cecisbeo*; Dit wordt reeds onder veele Engelsche Grooten, ja te Weenen nagevolgd, en het ware ten hoogsten wenschelyk, dat wy alle die galante gebruiken ook in ons Land overnamen, en dat dus de roem onzer beschaafdheid zig allerwegen onder andere Natiën verspreidde. Het is waar, gelyk de Heer MURALT aanmerkt in de woorden, die ik boven myn Brief geplaatst heb, ‘Dat één der nadeelen, welke deze losse zeden veroorzaaken, is, dat zy de zulken belagchelyk maaken, aan wie dezelve niet natuurlyk eigen zyn, en die ze egter nabootsen willen; Dat yder Volk zyne eigene zeden en gebruiken heeft, welke daar alleen te pas koomen, om dat die zeden en gebruiken gevolgen zyn eener byzondere geaardheid en van een onderscheiden karakter van

dat Volk. - Dat de Franschen, die van zo veele andere Natiën nagevolgd worden, geene andere Natie volgen, maar zig aan hun natuurlyk karakter overgeeven; dat dit de rede is, dat zy zo algemeen behaagen, en dat zy hier in alleen van alle andere Volkeren behoorden gevolgd te worden'. 't Is ook waar, gelyk gy, niet lang geleeden, hebt aangemerkt, 'dat zulk eene manier van leeven in geen land des werelds minder dan het onze te passe koomt'; dat alle Volkeren zig daar ten langen lesten mede bederven moeten, maar dat wy het geene halve eeuw kunnen uithouden, om dat die geest van *dissipatie*, die geduurige ledigheid en verspilling, welke deze *Etiquette* onderstelt, of na zig sleept, volstrekt onbestaanbaar is met die oplettenheid, met dat overleg, met die gestadige werkzaamheid, waar door een Land, dat misschien niet het dertigste deel van deszelfs bewoonders kan voeden, en dat ten minsten dertig maal meer, dan eenig ander in Europa, kost, om het bewoonbaar te houden, eeniglyk bestaan moet. Dit alles, zeg ik, moet ik en elk, tegen wil en dank, erkennen waar te zyn; dog dit is de zaak niet, daar wy ons het hoofd mede behoeven te breeken: wat raakt u of my het gemeen belang? Hoe zouden galante lieden inzonderheid zo zot zyn, om voor de belangens hunner kinderen of nakomelingschap te zorgen? De *bon ton* is onbestaanbaar met den welvaart van 't huisgezin, en nog schadelyker voor 't gemeene Land; dit weeten wy, maar 't houdt immers onzen tyd haast uit; en wat raakt ons de rest? Schryf gy, Myn Heer, naar den smaak der groote wereld; Deze zyn het, die uwe Vertoogen niet leezen, maar, ten minsten aan hunne huizen laaten brengen; De *Denker* heeft byzonderlyk het geluk van dit tot een soort van mode gemaakt te hebben; Ga zo voort, behaag de *Dames du bel air*; doe uwe blaadjes op alle Toilet-tafels verschynen, maak 'er een goede goudbeurs uit te haalen, en bekreun u het overige niet.

Het oogmerk van u, Myn Heer, of van uwen Correspondent, in het 87ste Vertoog, is zekerlyk niet geweest, om, met het scheiden der getrouwde lie-

den aan tafel, de geheele Fransche Galanterie aan te pryzen; maar dit hadt uw oogmerk behooren te zyn, en die is het, wat ik in 't begin bedoelde, met te zeggen, dat gy of uwe Correspondenten ons slegts ten halven onderregten. Laat ik dit gebrek vervullen; de groote wereld wil dien weg tog in: laat ons hen denzelven baanen; hun geweeten beschuldigt, de schande en opspraak wederhoudt, het gevaar van een volstrekt bederf vervaart hen. Weg met alle die beuzelingen, laat ons hunne gunst zoeken te winnen met het kwaad te bewimpelen, en te toonen, dat het geen het domme Gemeen voor schadelyk houdt, ten uitersten heilzaam is.

Het is *voor eerst* zeker, dat 'er geen haatelyker eigenschappen in vrolyke gezelschappen zyn, geene, welke meer stryden met eene gezellige saamenleeving, dan die, waar door onze lompe Nederlanders zig boven andere Natiën onderscheiden, Zedigheid, namelyk, en Deftigheid. Een Man, die zig over het welvoegelyke bekommert, die om betaamelyk of onbetaamelyk in gezelschappen denkt, en eene Vrouw, die bloost als zy moest lagchen, zyn een soort van Monsters, daar de beschaafde wereld, met rede, bang voor is. Die leelyke ondeugden nu zullen door de Fransche levenswyze welhaast geheel uit ons Land verbannen worden. Men zal eerlang geen schaduw van gezond verstand, van geweeten, deugd, schaamte, of iets van dien aart meer op onze galante byeenkomsten bespeuren; het zal alles Fransch, Engelsch, Italiaansch, Modisch wezen, en de roem onzer beschaafdheid zal over geheel Europa uitgaan.

Ten anderen is het niet minder blykbaar, dat men, door die edele manier van leeven, eene drift zal beteugelen, welke thans, by fatzoenlyke lieden, zo bespottelyk als zeldzaam, en daarenboven zo lastig als gevaarlyk is; ik meen de Jalouzy. Een yder weet, dat een jaloersch man in onze eerste gezelschappen den zotsten rol speelt, en ten spot strekt by alle lieden van een goeden smaak; yder weet, dat hy voor zig zelven de grootste kwelgeest, en by anderen ten

uitersten verveelend is; Al de wereld eindelyk is ook bewust, dat deze hartstogt dikwils de zorgelykste verwarringen en bloedigste oneenigheeden veroorzaakt heeft. Hoe heilzaam dan zal een geneesmiddel zyn, dat zulk eene verderfelyke kwaal herstellen, en zo veele gedugte gevolgen verhoeden- kan! Maar nu het middel, dat wy aanpryzen, twyffel ik niet, of zal dit gewenscht einde eerlang te weeg brengen. Men heeft de minyver hier te lande tot nog toe getragt te geneezen, door den grond daar voor weg te neemen, en alle redenen van argwaan voor te koomen. Zedigheid, Ingetoogenheid, Voorzigtigheid waren tot nog toe de laffe toevlugt der eenvoudige Nederlanderen, om alle ongerustheid van dien aart in het huwelyk te weeren. Onnozele zielen; de minyver moet gansch anders behandeld worden, en even gelyk men zommige dieren tammer en handelbaarder, of, zo gy wilt, logger maakt, door hen met voedzel te overlaaden, zo zal deze drift ook eerlang verminderen, als men haar dikwils tergt; men zal haar dus afmennen, en een Man, die zyn Vrouw dagelyks van anderen ziet karesseeren, zal, gelyk een andere Mithridates, aan het vergif gewennen, en 'er eindelyk geheel gevoelloos voor worden.

Ten derden is het onbetwistbaar, dat die nieuwe manier van leeven onze gezelschappen veel galanter en het onderhoud veel levendiger maaken zal. Leert niet de ondervinding, dat getrouwde lieden schielyk saamen hebben uitgepraat, en deswegens malkanderen verveelen, of de stomme speelen? Gy Heeren Moralisten vertelt ons, dat gebrek van kundigheeden en wederzydsche agting hier van de rede zy, maar gy bedriegt u; men moet eene Vrouw over haare bekoorlykheeden onderhouden, als men haare gunst wil winnen; Dit nu begrypt yder ligtelyk, dat Egtgenooten elkanderen met geene welvoegelykheid kunnen doen, om dat bekoorlykheeden niet de groote zaak zyn, die in het huwelyk te passe koomen, of daar zy elkanderen om agten kunnen, en dat gevolgelyk een Man of Vrouw den anderen zeer armhar-

tige *douceurs* zouden zeggen, als hunne wederzydsche *charmes* het eeuwigduurend onderwerp hunner gesprekken waren; Dit zoude zelfs over en weder ysselyk verveelen; De dagelyksche gemeenzaamheid is volstrekt onbestaanbaar met het verheeve vermaak dier verliefde vervoeringen, dier galante uitboezemingen, die eene schoone Vrouw betoveren, en welke de ziel van eene beschaafde verkeering uitmaaken. Eene Dame *du bel air* vindt overal haare Aanbidders, daar zy verschynt, terwyl de Heeren insgelyks, door deeze manier van leeven, gelegenheid hebben, om met de zelfde sprookjes alle Dames, die zy aantreffen, te onderhouden, en, al worden de zelfde klanken dus honderdmaalen zonder zin of aandagt herhaald, zy doen egter ten naasten by de zelfde uitwerking, als of zy nooit gebezigd waren, om dat zy telkens aan nieuwe voorwerpen worden aangeboden; Dus blyft de verkeering levendig; dus hoort een Vrouw geduurig, dat zy schoon, bevallig, betoverend is; dus kunden de Mannen zig over hunne bekwaamheeden, om een Vrouw te begoochelen, duizendmaalen verwonderen, zonder dat zy eenige nieuwe vinding of geest daar toe noodig hebben. In dit vleijend onderhoud vindt dan elk zyne rekening; elk is vernoegd, om dat zyne eigeliefde gekitteld, zyne begeerlykheeden opgewekt worden; elk vertoont zig op zyn schoonst, om harten te vermeesteren.

Ten vierden zal men, op deze wyze, ook een ontydig verval in de Huwelyksliefde voorkoomen, waar toe men tot nog toe geene genoegzaame middelen uitgevonden heeft. Onkundigen zouden vermoeden, dat zulk eene manier van leeven met de huwelyksliefde onbestaanbaar ware; dwaaze inbeelding! De ondervinding leert, dat, door de enkele voldoening der wederzydsche driften, het huwelyksvuur van zelve eerlang uitdooft, en dat de meeste getrouwde lieden in eene lastige onverschilligheid kwynen. Gylieden *Spectators* en *Denkers* hebt hier weder eene menigte voorschriften, om dit kwaad te weeren; maar daar is een korter weg voor handen, dien ik aan wy-

ze; Eene al te geruste bezitting laat geen plaats over voor hoop of vrees, en die eenpaarigheid is doodelyk voor de liefde. Maar nu, dan ziet gy immers ligtelyk, dat die geduurige verandering van Mans en Vrouwen de regte middelen zyn, om vrees, hoop, enz. te verwekken, en dus de liefde..... Inderdaad *Coquetterie* aan den kant der Vrouwen, *Galanterie* aan dien der Mannen is het zout, om de huwelyksliefde voor bederf te bewaaren; men zal malkanderen vieren, vleijen, toegeeven, alle lusten involgen, om het uiterste voor te koomen, en die gestadige ongerustheid voor elkanderens gedrag zal getrouwde lieden ten minsten dikwiis aan malkanderen doen denken; spreeken, denken, droomen zelfs de Vrouwen van kostbaarder equipagie, pragtiger livrei, nieuwe juweelen, het wettig ontzag voor *gekroonde hoofden* zal de Mans aanstonds beweegen, om haar alles in te volgen; terwyl eene Vrouw geene optooyzels zal verwaarloozen, geene konststreeken verzuimen, om zig in 't oog haars mans ten minsten zo behaagelyk als haare *Rivale* te vertoonen.

Voeg hier *eindelyk* by, Heer *Denker*, dat dit alles een naaryver in de Mans zal verwekken, om, aan den eenen kant, elkanderen in een galante minnehandel voorby te streeven, en, aan de andere zyde, in eene schynbaare onverschilligheid te overtreffen, en erken dat de aangepreeze manier van leeven, in allen opzigte, welleevend, vriendelyk en gezellig is. Een Man zyne Vrouw van anderen ziende liefkoozen, zal allengskens, zelfs in dit plompe Nederland, zyne wereld genoeg leeren verstaan, om daar geen de minste agt op te geeven. Welk eene sterkte van geest wordt hier ondertusschen niet toe vereischt! en hoe is derhalven myne aangepreeze *Etiquette* niet eigenaartig geschikt, om ons dapper, zo wel als gezellig, te maaken.

Zie daar, Myn Heer! verscheide aanmerkelyke nuttigheeden, welke hen te wenschen is, dat onze logge Natie beweegen zullen, om het beminlyk voorbeeld der galante Franschen en Italiaanen meer en

meer te volgen. Gy zult wel zo goed zyn van dezelve in het gunstigste ligt voor te stellen. Ik heb u, in het begin van myn Brief, denk ik, reeds genoeg overtuigd, dat alle die zotternyën van pligt, Godsdienst, betaamelykheid, belang en veiligheid van bestaan enkele beuzelingen zyn, daar gy u niet aan hebt te stooren. Zommige wysneuzen willen ons ook het waar genoegen tegenwerpen, 't welk zy zeggen dat in een welgeregeld Huwelyk en Huishouden is te raapen, en daar deze levenswyze volstrekt onbestaanbaar meê wezen zoude; Al vitteryen, daar wy niet naar luisteren moeten. *Bon ton! bel air! beau monde! du goût!* zie daar het rigtsnoer van gedrag voor een welleevend Nederlander.

Ik ben enz.

B.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *F. Houttuyn* en de Wed. *K. van Tongerlo* en *Zoon*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen: en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 129.
Den 17. Juny 1765.

[Brief van den Heer C. waarom Elk een Buitenplaats begeert; hoe men die trapsgewyze bekoomt, en uit enkele zuinigheid een koets met vier Paarden aanlegt.]

- - Quis iniquae
Tam patiens urbis, tam ferreus, ut teneat se
Caussidici nova cum veniat lectica Mathonis
Plena ipso? -

JUVENALIS.

Heer DENKER!

ZEer dikmaal, om eene kleine handel, welke ik dryve, van Haarlem naar Amsterdam moetende vaaren, en te rug, verwondere ik my telkens over de veelheid van rytuigen, die heen en weder draaven. D'eene snort den anderen voorby om het eerst van de Stad af te wyken, terwyl de te rugkeerende met eene traagheid voortgaan, welke de opletterheid van iemand, die in de schuit zit, nauwlyks ontslippen kan. Paarden, Koetzier, en Heer allen schynen even zeer een afkeer te hebben om werkzaam te zyn in die verwonderlyke Handelplaats.

Daar moet iets zonderlings zyn in het gestel van het menschdom, 't welk hunne neigingen zeer verschillende maakt in byzonderen ouderdom; nauwlyks immers koomt de jeugd tot volkomenheid, of zy haakt naar eene groote Stad; groot en klein, van den Werkman tot den Edelman, verlangt om in Parys, Londen, of Amsterdam te zyn, of liever verveelt zig zoo lang hy 'er niet is. Geen wonder, de vermaaken zyn 'er

zeer groot en menigvuldig, de dartelheid en weelde in overmaat; uiterlyke beleefdheid en gastvryheid heeft 'er meer plaats dan op het land, men geeft eenen Vreemdeling te eeten, brengt hem in Gezelschap, Concert, Comedie, Opera en andere plaatzen van vrolykheid. Hy ziet niets als pracht, en rykdom, al wat nauwlyks op een paar ordentelyke schoenen te voet loopt op het platte Land, of in een kleine Stad, rydt ten minsten in een chaise, fourgon, koets met één, of twee paarden te Amsterdam. Een Muzyk en Dansmeester geeft 'er zyne lessen in eene oude kapchaise, de Tandmeester, Barbier, Beunhaas, en Lieden ik weet niet van wat beroep zwieren door de Stad met chaisen. Een Timmerman, een Metselaar rydt zomtyds met zyn kales en vier paarden naar zyn buiten, en laat een luijen knegt agter op in een riem hangen. Dit alles maakt, dat een yder zig verbeeldt niet minder te zullen doen, als hy zig slegts ter neder zet in die ryke Stad. Men loopt 'er derhalven naar toe, en, of schoon uit byzondere en verschillende beginzelen, men koomt 'er, en de Stad wordt opgevuld zoo wel van zulken, welke alleenlyk koomen om 'er hun geld met zwier te verteeren, als om het 'er te winnen.

De handel onderwylen is de groote zenuw van alle die vermaakelykheden, en pracht: duizenden derhalven trekken uit het Land en uit de kleine Steden naar Amsterdam om hun beroep met yver voort te zetten, terwyl anderen het buiten-leeven vlieden, als te somber en te eenvoudig, verheffende de vermaaken van de Stad een hemel!

Het klimt alles op by trappen; nauwlyks is een vreemdeling zoo verre gekomen, dat hy op de Princen graft kan woonen, of hy tracht naar de Heere, of Keizers; Een tuin in de Plantage, of even buiten de Muiderpoort in de Meer, of aan den Amstel maakt zyn grootste verlangen uit. Hy krygt dien, en heeft dus eene Chaise noodig, om op zyn tyd naar de beurs te gaan; De Chais verandert schielyk in een digt rytuig. De Bok koomt 'er gaauw by, het verschilt slegts 25 gulden in het Jaar en de wagen wordt tegen een

koets verruild. Men houdt 'er met een paar dozyn yzere pennen de jongens agter af, en wint dus een knegt uit, en 's winters sleedjes geld. Met zoo veel overleg wordt de zuinigheid betracht!

Dog schielyk is de plantage te naby de Stad, de vrugten worden weggestoolen eer ze ryp zyn, en de Koopman daarenboven nu inderdaad een Heer geworden, is niet anders als een ryke Herbergier op Zondag, alle zyne kennissen worden voorby gaande ingeroepen, eerst uit een nieuwtje, eindelyk koomen ze van zelven, en de Vrienden van den gemeenen haard uit het collegie zoeken gaauw het pad. In het kort, wil hy eens alleen zyn met zyne huisvrouw, zoo moet hy dievelings agter het hordetje van een half opstaand venster zyn pyp rooken, tot dat hy, vermoeid van alle die gasten, in het geheel niet meer in de plantage verschynt. Het is daarenboven te digt by voor een rytuig, en te ver af om te voet te gaan: zoo dat de tuin haast als onnut verkogt en tegen een klein plaatsje tot een uitvlugt verwisseld wordt.

Twee paarden zyn nu te weinig als 'er eens één by toeval vernageld wordt, of ander ongeluk krygt; men gaat met drie paarden naar buiten, omdat anders een enkel paard eenen oppasser vereischt, men doet de pennen van de koets, en houdt een lyfknegt, om niet alleen het portier open te doen, maar ook andere diensten te verrigten; enkel uit menage.

In dit geval wordt het huis op de Princen graft te klein, ook staat het zo klugtig op een brief, den Weledelen Heere N. op de Princegraft enz. zoo dat men naar een beter, op de Heeren of Keizers hier of daar by de Brouwersgraft omziet; want drie paarden konnen 'er beter keeren en men is 'er zo niet benard met de groenwyven en kruiwagens.

Men ontdekt nu eene nieuwe zwaarigheid het is zulk een groot einde van de Uitrechtsche, Weesper en Muider poort af, dat men de geheele Stad moet doorryden eer men buiten koomt, en zie daar de rede, waarom men in de nieuwe Stad gaat woonen. Het huis, de wooning, de buurt, alles is 'er vol-

maakt wél, dog des zoomers is het 'er zoo naar en zoo doodsch, dat men geen mensch ziet, als een oude huiswaarster die melk neemt of wat verlepte groentens koopt van een morsigen smous.

Daar is tog Saturdags niet veel te doen op de beurs zoo dat Myn Heer de Koopman in de Stad niet noodig zynde reeds vrydag kort naa beurstyd naar buiten gaat, en de rest aan den boekhouder overlaat.

Het was nu wel fatzoenelykst om niet langer een plaats te hebben in de Meer, behalven dat het 'er zeer ongezond is, en 'er geene goede meiden woonen willen om de geduurige koortzen, die 'er regeren, en waar aan niet te twyffelen is, omdat zeker Doctor, Mevrouw wysgemaakt heeft met het gracelyke Jargon van een vreemdeling, *dat zy is al de moje frou om begraaf ti word in die meer: en dat die man zie mot koop de plas in die vels quartier, of die hout*. Kort om men moet een plaats huuren of koopen by de Wyk, of in den Haarlemmer Hout, en dan rydt men wel weder de geheele Stad door om op het Haarlemmerplein te koomen, dog dat verveelt veel minder als men van reguliers of spiegelstraat afkoomt, dan van de brouwers graft naar de Utrechtsche poort, omdat het fatzoenelyker is, en alle de patrice familien dien weg langs ryden.

Men houdt nu een paard meer, omdat het weinig verschil maakt, of men drie, dan vier paarden de kost geeft.

Dit is, naar men my wel verhaalt heeft in de schuit, de algemeene loop, en weg om, enkel uit zuinigheid, in plaats van te voet te gaan, een koets met vier paarden te houden, 't welk zig ook vry wel laat hooren, maar waarom nu altoos uit de Stadt gejaagd naar dat zelve stille buiten daar men niet duuren konde, toen men op het land woonde? de rede hier van moet eene gegrondheid hebben, en noodzaakelyk of by de menschen zelven, of op het land te vinden zyn.

Het Land verschaft zekerlyk duizend bekoorlykheeden aan onze zintuigen, zo wel als aan eene verstandige overdenking: Maar gelooft Gy Denker! dat het gros van uwe medeburgeren daarom naar buiten snelt?

ik stelle zy vinden eens het land zoo fraai als een schildereitje van *van de Velde*, of van *Berchem*? de meesten denken niet dan om het draaven van een paard, en verrukt over het hard loopen van een dier 't welk tot die bekwaamheid gemaakt is, vliegen zy alle voorwerpen voorby zonder ergens naar om te zien.

Indien de weg slegts goed zy, en het paard niet doorslaat, is het genoeg, om de aangenaamheid van het buiten te gaan zoeken in den naauwen omtrek van een rondom beheinden kolfbaan, en de liefelyke geuren, welke de keurlyke bloemen door de lucht verspreiden, te verjaagen door een kort pypje gevuld met in den brand gestrooke stinkende kruiden, en het aangenaam gekweel der kleine vogelen te overschreeuwen met een ysselyk getier, 't welk nog aardig, nog geesstig is, dan wanneer het met onzinnige vloeken is opgeschikt!

Die eenvoudigheid welke in de eerste jeugd zoo behaagelyk was, wordt niet meer gekend, als men bedorven is door de weelde van eene Stad. Het zyn de onervaarene, de onkundige van het bederf der groote Steden alleen, die geneugte hebben in de eenvoudigheid der natuur, welke voor ons nogthans het best geschikt schynt. Zyn de vermaaken op het Land niet zoo luisterryk, als die der Steden, daar is geen naaberouw, niets stoort het geheugen van de zelven. Alles stemt over een om ons een bestendig geluk te geeven.

Ik bekenne wy vinden onder uwe Stadsgenooten eenige weinigen, welke een Lis, een Warmond, een Oestgeest beminnen om de natuur op hun gemak, in stilte, en geduurig te onderzoeken, en de Zon niet onverschillig zien omloopen zonder acht te geeven op haare vlekken, die de Maan naarstig begluuren, en de Planeeten, om de geestige gissingen van *Fontenelle*, en de Godvrugtige bespiegelingen van den grooten *Huighens* te onderzoeken. Dog dat getal zoude een konstig Schryver ligt met de pen op een kwart besemstuivertje plaatzen. Het gros immers, indien het al den kolfbaan en de hard-dravery haat, verspilt zyn tyd in de billard kamer, of loopt met een eiken

knods, en boeren schoenen agter een hoop lompe ossen, om hunne vette liezen te bevoelen; het kittelt zig alleen met het geestig vooruitzigt om eenen Os tot de zwaarte van twee of drie en twintig honderd ponden te weiden, gelukkig is hy die 'er een bekransd schildery door verwerft, en een eeuwig duurend gedenkteken opregten kan in den een of anderen beruchten vleeshal!

Gy ziet derhalven Heer Denker! dat de natuur geen vermoogen heeft om het hart der menschen te buigen tot de verhevene beschouwingen van het verrukkend buiten leven. De redenen, welke de ryke inwoonders van uwe Wereldstad tot het land trekken, zyn binnen in de zelven, het is ydele roem, pracht en verwaandheid.

Al dat vliegen langs den Haarlemmer weg, den Amstel, door de Diemer meer, en andere wegen geschiedt alleen om gelukkig te schynen in het oog der voetgangers of in de schuitvaarende menschen: men is ook gemeenlyk zot genoeg zyn hoed af te neemen voor een koets met vier paarden, alleen om dat de persoonen die 'er in ryden, een voet of vyf hooger zitten en schielyker voort reizen.

Men heeft het genoegen, dat yder een voorby gaande, vaarende, of rydende, de buitenplaats van den Heer N, of M. roemt, men tracht, om hier van zeker te zyn, het oog te trekken door een Neptunus in een Laan, of een Mercuur op een tuin huis te plaatzen, of door iets nog belaggelyker.

In de Stad maakt men zig teffens van groter gewicht, om dat men voor een Vreemdeling of Correspondent in den Zomer, den eenigen tyd voor reizigers geschikt, dikwyls niet te huis is, hy moet in de Stad blyven tot maandag, of dingsdag, om dat Myn Heer op zyn buitenplaats is.

's Winters heeft men daarenboven een altoosduurend onderwerp, als het spel gedaan is, om van zyn buitenplaats te spreeken, van zyn tuinman, van zyn pluimgraaf, en faisantier. Hoe men bejaarder wordt hoe men meer gebrek krygt aan gesprek: kinderen zynde knort men over zyne Meesters, en de straf-

heid van zyne Ouders, huuwbaar wordende spreekt, denkt, en droomt men van liefde; getrouwd zynde van zyne kinderen, en deeze groot geworden zynde, is een buitenplaats het eenigste middel om het aan de praat te houden, zal men niet geduurig van de dienstboden ophaalen: En in zoo verre doet eene buitenplaats iets meer dan de verwaandheid vleien.

Zy geeft ook eene gunstige gelegenheid om een Gouverneur te hebben voor de kinderen: want in de schoolen leeren zy voor eerst zeer veel kwaads, en de Latynsche schoolen zyn ten anderen zo dwaas geschikt, dat geen ordentelyk man 'er zyne kinderen stuuren kan. Waarom geeven zy niet in Juny, July en Augustus vacantie, in plaats van in den winter, wanneer men met de jongens verlegen is. September diende 'er nog wel by om te vinken. Daarenboven, waarom begint het school niet voormiddags ten 10 uuren tot één uur, en vervolgens van vier uuren toe zeven 's avonds: Dan maakte het geene verwarring in de huishouding, daar men nu de jongens voor af moet laaten eeten, en den knegt missen op het drukst van den dag, en dergelyke onaangenaamheden meer, welke men niet voorkomen kan, dan door een Gouverneur. Deeze schikking evenwel heeft mede haare zwarigheid, een Zwitzer, is wel best, maar koomt wat duur uit, zo dat een burgerman een Westphalinger moet neemen, zal hy eene beschaafde opvoeding geeven aan zyn Zoon: of, hy moet zyn buitenplaats weg doen, en derhalven zyne paarden, wagens, koets en knegts, en dus doende wierdt hy wel haast een kruijer gelyk, 't gene zeer ongerymd zyn zoude.

Uit dit alles blykt derhalven klaar, Myn Heer! dat de oorzaak binnen in de menschen te zoeken is, en dat verwaandheid de eenige bronader is, daar al dat janken naar buiten, al dat gery en geros uit voort spruit.

Indien men eens mynen buurman, die met een klein tuintje aan den hout, en twee bakjes Bloem-bollen zeer gelukkig leeft; en zyne kinderen zedig en wel opvoedt, zeidt; Meester Abram, gy zult naar

eene groote Stad gaan woonen om 'er zeer ryk te worden, gy zult eene vermaakelyke buiten plaats hebben verre van die Stad, gy zult 'er viermaal in een week naar toe, en van af ryden, telkens twee uuren werk hebben van uwe veertig jaar tot de zeventig toe. De Zoomer slegts op 18 weeken gerekend zult gy derhalven vier duizend, drie honderd en twintig uuren lang midden in eene dikke stof, met gevaar van door hollen, of door dronkenschap van uwen koetzier de beenen te breeken, of in het water te verdrinken, zeer bekrompen in een vierkant kastje, nu Carosse, of Cabreolet genaamd, leeven moeten; ik geloove, myn Vriend Abram zoud 'er banger voor zyn, dan voor eene reize naar de Oost-indiën, welke zeldzaam veel langer duurt. Indien men 'er byvoegde, Gy zult het vermaak van te kolven in de openlucht, of agter uwe vette ossen te loopen in dien tyd koopen voor een renteloos Capitaal van honderd en twintig duizend gulden. Wat meent gy Denker! Dit is het beloop der onkosten van eene buitenplaats slegts tegen 4000. 's jaars, en derhalven maatig gereekend, zoud' een yder niet zoo wel als myn buurman hier van beeven? zoo groot is evenwel de verwaandheid, zoo groot de ydele roem van veelen uwer Stadgenooten, dat zy met onuitspreekelyk genoegen in hun leven ruim vier duizend uuren in een wagen hossen, honderd en twintig duizend Gulden toe geeven, en nog daarenboven hunnen kinderen, den Zoomer voornaamelyk, ydelheid en verderfelyke grootsheid inboesemen!

C.

Haarlem den 1 *Juny* 1765.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *F. Houttuyn* en de Wed. *K. van Tongerlo* en *Zoon*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 130.
Den 24. Juny 1765.

[Vervolg van No. 127, over de Zedelyke Opvoeding enz.]
Vervolg van No. 127.

Myn Heer D E N K E R !

TErwyl een yder overtuigd is, dat het verstand, de rede, het gemoed, en dergelyke onderdeelen, allen tot de Ziel behoren, moet het onze Landslieden, en inzonderheid onze vrouwen, voor welke wy ook schryven, om dat zy, indien niet het meeste, althans even veel deel hebben, of behooren te hebben in de opvoeding onzer kinderen, vreemd voorkomen, dat de Maatschappye van Haarlem vraagt, hoe men het Verstand en het Hart zal bestieren van kinderen? daar wy, en zy allen, weeten, dat het Hart niets anders is dan een klomp vleesch, geschikt om het bloed door onze aders te spuiten. Alle verwondering zal ophouden, zoodraa wy zullen gemeld hebben, dat de aloude Wysgeeren[(a)] de

(a) Onder anderen P L A T O *de Rep. l.* IV. p. 440.

ziel onderscheidden in drieërley deelen: de redelyke, begeerlyke en vertoornende. De werking van het redelyke stelden zy in het Hoofd, het begeerlyke in de Lever, en het vertoornende deel in het Hart.

Wy gevoelen ook, dat schrik, vreugde, haat, medelyden, en dergelyke gemoedsbeweegingen, ons hart aandoen, en tot klopping dwingen: in onze taal noemen wy die driften hartstogten; men vraagt derhalven, hoe zal men het verstand, dat is het redelyke van onze ziel; hoe het hart, dat is de hartstogten, bestieren? het begeerlyke deel wordt thans meest tot het hart gebragt, en behoeft geene onderscheiding. De vraag is dan, hoe zal men het redelyke der ziele op het nuttigst oeffenen, hoe het kind leeren zyne driften te beteugelen? Het grootste, het voornaamste onderwerp van ons verstand is kennis te hebben van veelerley zaaken; en vermits bynaa alle zaaken, door middel der zintuigen, denkbeelden in ons verwekken, is het van de grootste aangelegenheid, dat het kind nimmer iets dan waarheid aanleere, en derhalven nooit misleid worde, nog van ouders, nog meesters, nog die genen, welke de zorg hebben over zyne opvoeding. Het kind niemand hoorende spreeken dan zyne ouders en voedsters, kan niet anders dan blindeling gelooven het gene hem gezegd wordt, over wat onderwerp het ook zyn mag. De Boeren kinderen niemand dan hunne ouders raadplegende, zyn hier in de gelukkigste; maar die der Ryken? men kan 'er van zeggen het gene QUINCTILIANUS *de Oratorihus* den Romeinen te last legt: *At nunc natus infans delegatur graeculae alicui ancillae, cui adjungitur unus aut alter ex omnibus servis plerumque vilissimus, nec cuiquam serio ministerio accommodatus. Horum fabulis & erroribus, teneri statim & rudes*

animi imbuuntur, nec quisquam in toto domo pensi habet, quid coram infante domino aut dicat, aut faciat. Het welk wy dus zouden moeten overzetten: ‘Het kind wordt, zoo als het gebooren is, aan eene Fransche Minne overgegeeven, en die wordt een of ander van de slegtste knegts toegevoegd, welke tot geen eene nuttige of bedaarde zaak bekwaam is. Met de fabelen en dwaalingen van deezen, worden de tedere en onervarene gemoederen opgevuld: niemand in het geheele huis stoort 'er zig aan, wat hy in 't byzyn van het kind, zynen meester, of zegt of doet.’

Dog nog gevaarlyker zyn de denkbeelden, welke de tedere jeugd krygt van God en Godsdienst, wanneer men zig geene moeite geeft voor te komen, dat 'er niet dan het geen waardig is aan het groot Opperweezen geleerd worde. Hoe veele redenen hadt PLATO niet, om alle Poëten uit zyn gemeenebest te bannen? Hy ondervondt, dat HOMERUS en HESIODUS de Goden en derzelver Zoonen, dan huilende, dan zig verwenschende, dan weder lagchende invoerden, en verwyst hen derhalven, oordeelende dat zulke driften, niet alleen geenen Goden, maar zelfs geenen wyzen mannen pasten. Hy veroordeelt dan te recht alle fabelen als schadelyk voor kinderen, en besluit in het 2de Boek, dat men den kinderen een eenvoudig denkbeeld moet geeven van God, als de oorzaak van alle dingen; dat God nimmer oorzaak zyn kan van het kwaad, en dat hy waaragtig is, zoo wel in woorden als werken. Men zoude 'er moogen byvoegen, dat men den kinderen altoos een aangenaam denkbeeld behoorde te geeven van het Opperwezen, van ons altoos goed te willen doen, en zeer barmhartig te zyn. Voor de verborgenheden van het Euangelie zyn zy niet vatbaar; mogelyk

voegde het best den kinderen daar van te spreeken, wanneer zy, ouder geworden, klaare denkbeelden vormen konnen. Vooral behoort men hen niet te vervaaren met hel, schimmen en dergelyken.

Wy moeten verder gaan; Zedelessen, moogen die met fabelen den kinderen geleerd worden? Moet men ze AESOPUS, PHAEDRUS, LA FONTAINE in de hand stoppen en leezen laaten? volstrekt niet, myns oordeels. Het is voor eerst eene onwaarheid, dat dieren spreeken; en nog grooter leugen, dat zy zulke verstandige opmerkingen maaken konnen; gesteld het was mogelyk hun te beduiden, dat men, in plaats van menschen, dieren genomen hadde, zoo is het nog berispelyk, dat wy hun de zedelessen zoo bewimpeld voorstellen, dat zy ze niet begrypen konnen. Waarom niet gevolgd den goddelyken styl van de tien geboden? *Gy zult geen gesneeden beeld maaken; gy zult u voor die niet buigen, nog haar dienen. Eert uwen vader en moeder. Gy zult niet doodslaan. Gy zult geen valsch getuigenis spreeken*, enz. Hoe klaar, hoe eenvoudig en goddelyk is het zeggen van JESUS, *gy zult God liefhebben en uwen Naasten*! Welke heidenen hebben immer zulk eene taal gebruikt?

Gewen dan uwe kinderen, van de wieg af aan, tot waarheid, en tot eenvoudige en klaare beschryvingen van hunne plichten.

Men zal tegenwerpen, dat de nieuwsgierigheid der kinderen zoo verre gaat, als zy vier, vyf en zes jaaren oud zyn, van te vraagen naar dingen, die de eerbaarheid niet toelaat hen te zeggen: al vroeg immers vraagen zy wat het is geboren te worden, en men meent zig wel uit te slooven met hen te vertellen, dat de kinderen uit de kool, een hollen boom, uit de wouden en volewyk verkree-

gen worden. Waar toe die fabelen, of liever waar toe die leugenen? Denk dat het u, ouders! beter passe die op eene zedige wyze aan hen te zeggen, dan het over te laaten aan de onderrigting der dienstboden; lach vooral niet wanneer zy iets natuurlyks opmerken; Dit, en het zwaarigheid maaken van hun dat geheim te ontdekken doet hun te nieuwsgieriger worden. Meent gy dat het niet geoorloofd is, stel dan het antwoord uit tot dat zy ouder zyn geworden, en draag zorg, dat niemand hun onderwyl tot hun nadeel onderrigte.

Een leugen is niemand geoorloofd, het *Mendacium officiosum* wordt by de Rechtsgeleerden en Wysgeeren zeer betwist; dog ik geeve aan PLATO myne toestemming, dat een leugen zomwylen een nuttig middel is voor Geneesheeren, dat het den Regeerders vry moet staan ten beste van 's Lands welzyn te liegen; dog dat het alle andere lieden moet verboden worden.

Het is zeer klaarblykelyk, Heer *Denker!* dat de opvoeding van kinderen moeijelyk is, om dat niets zoo bezwaarlyk verkreegen wordt, als de bekwaamheid van goede ouders te zyn.

Onze ryke vrouwen worden van jongs af opgebragt niet om moeders te zyn, maar om gehuwde matressen te zyn van hunne mans; de burgervrouwen bemoeijen zig met koopmanschap, de arme moeten met geringen arbeid de kost zoeken; geene van allen is eene moeder. Omtrent de vaders is het niet beter gelegen. Kunt gy nog niet verlokt worden, braave vrouwen! door den roem, welke nog heden uitgebazuind wordt door den onsterfelyken *Quintilianus* omtrent de Romeinsche vrouwen van het begin dier Republyk? Ik zal uw gebrek aan taal te gemoet komen, en u de caracters van die edelmoedige vrouwen in onze taal af-

maalen. ‘Weleer, zegt hy, wierden de kinderen van deftige ouders gebooren, niet in een agterhoek der Stad, by eene gehuurde Min opgevoed, maar in de armen en in den schoot hunner moeders opgekweekt, welker grootste yver en roem hier in bestond, dat zy op de huisselyke zaaken letteden, en op haare kinderen pasten. Men nam dikwerf tot hulp eene bejaarde vrouwe uit de naastbestaanden, van beproefde deugd en zeden, in welkers byzyn niets schandelyks mogt gesprooken nog gedaan worden. Beide letteden niet alleen op het onderwys der kinderen, maar ook op hun spel en uitspanning, welke zy met zedigheid en eerbaarheid lieten gepaard gaan. Zulk eene moeder hebben de GRACCHI aan CORNELIA, CAESAR aan AMELIA, en AUGUSTUS aan ATTIA gehad[(b)]!’ Het is geen kleine roem, door de beste der Schryvers zoo luisterryk vereeuwigd te worden! Gy begrypt ligtelyk, tedere en edelmoedige ouders, dat niet alleen de jongens, maar ook de meisjes op de zelfde wyze de waarheid moet voorgehouden worden.

Daar is eene andere onwaarheid, welke de ouders over het hoofd zien, en waar mede zy het begrip der kinderen bederven; dat is, dezelve te kleeden boven hunnen staat. Ik wil geene aanmerking maaken hoe dit hun hart bederft, om dat ik in het vervolg gelegenheid zal maaken te handelen over de kleeding der kinderen: maar ik vraage of gy, die een gouden boord om den hoed van uwen jongen zet, of een passement op zyn kamisool, hem niet voorliegt, wanneer hy niet altoos dus kan gekleed gaan? Kleed hem burgerlyk, effen; hy zal daar zelf uit oordeelen, dat zyn plicht

(b) *Quinct. de Orat. Dial.* § 28. *in fin.*

is werkzaam te moeten zyn; hy ziet immers alle menschen, die op den weg, op de straat en in de schoolen bezig zyn, effen gekleed, en alleen de gegallonneerden ydel.

Kinderen aldus tot waarheid geleid, zullen van zelven waarheid beminnen, dog vooral moeten zy van leugens afgehouden worden: waar toe de ouders meest gelegenheid geeven, door hun te kastyden wegens kleinigheden en kinderlyke dingen, die over het hoofd moeten gezien worden, of men noodzaakt ze te liegen uit eigen voordeel, dat is om de smert der straffe te ontgaan.

Tot nog toe heb ik my met het algemeene opgehouden, 't welk aan alle vier staaten past, ook aan beide de sexen; wanneer wy ze tot de zes jaaren eveneens blyven beschouwen, behoort het, dat allen deezen moeten leeren leezen en schryven. Niemand twyffelt over het eerste; dog PLATO meent dat het niet verschillen kan, of zy net en schielyk konnen schryven[(c)]. QUINTILIANUS in tegendeel berispt met recht alle fatzoenelyke lieden, om dat zy de konst van net en schielyk te schryven versloffen[(d)]. Het is my toegescheenen, dat zy al vroeg konnen beginnen, en ook net konnen schryven, zoo wel als schielyk, indien 'er slegts oeffening plaats hebbe, en zy behoorlyk aangespoord worden. Het is een cieraad voor een man eene vlugge hand te hebben; het is geen minder cieraad voor eene vrouw. In onze Latynsche schoolen wordt de schryfkonst verwaarloosd, om dat de meesters zig geen tyds genoeg geeven om de thema duidelyk voor te leezen, en zy het beneden hunne waardigheid achten op de letters

(c) Lib. VI. p. 810.
(d) *Inst. Orat.* pag. 21.

te letten: de kinderen zouden beide teffens doen konnen, wanneer 'er behoorlyke zorge gedraagen wierdt.

In alles behooren de ouders voor te gaan, en het best voorbeeld te geeven aan hunne kinderen. Wy konnen allen nog leeren op die jaaren, op welken wy kinderen teelen, en het voorbeeld volgen van EURIDICE, die, ofschoon geheel onweetend, als zy moeder wierdt, zig op allerley weetenschappen toelag om haare kinderen zelve te onderwyzen.

C.

***

De Zamenspraak tusschen een Notaris en een Boer &c., hoe geestig en verstandig tevens, is met het oogmerk van myn Papier oubestaanbaar, en ik verzoek alle myne Correspondenten wel ernstig, om steeds in 't oog te houden, dat ik my nooit zal inlaaten in iets, dat Personeel, en niet geschikt is, om van eenig zedelyk nut voor alle myne Lezers te zyn.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *F. Houttuyn* en de Wed. *K. van Tongerlo* en *Zoon*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 131.
Den 1. July 1765.

[Onbillyke Vooroordeelen, welke yder Landaart voor zyne Natie koestert; de ongunstige gedagten, die wy wegens de Wilden voeden, door het verhaalen van een merkwaardig voorval te keer gegaan.]

Hos Natura modos primum dedit. -

VIRGILIUS.

'IK hoorde eensklaps, schryft de schrandere RICA aan zyn Vriend IBBEN, een verward gebrom rondom my'. 'Hé myn Heer is een Persiaan! dat is wonderlyk! hoe kan men een Persiaan zyn?' Zie daar, in dat belaggelyk gebrom der Paryzenaaren, de gewoone dwaasheid van alle Volkeren des werelds aangewezen! Een vreemdeling! eenige honderd mylen ver buiten ons Land geboren! op eene gansch verschillende wyze gekleed! en een taal spreekende, die geen Christen mensch verstaan kan! welk een wonderlyk schepzel! welk een verschynzel, daar men, ik weet niet wat aan verkyken zou. Dit is de gewoone manier van denken van genoegzaam alle die volkeren, die voor beschaafde volkeren gehouden worden; zo beschouwt niet slegts het gepeupel, maar zo beschouwen zelfs zy, die zig fatzoenlyke lieden noemen onder de Engelschen, Franschen, Nederlanders, en door geheel Europa, eenen Turk, Mogoller, Chinees, of anderen vreemdeling, welke, deze verwaande nieuwsgierigheid, en blykbaare veragting verneemende, op

zyn beurt niet weet, of hy zig eerst over de ingebeelde meerderheid, of wezenlyke laagheid der Europeaanen moet verwonderen.

Al van de oudste tyden af schynt die zotte manier van denken der menschen geest beneveld te hebben. De verwaande Grieken gaven aan alle volkeren buiten hen, reeds den beschaafden bynaam van *Barbaaren*. ‘Ik schryf dit niet, zegt GALENUS, een hunner voornaame Schryvers, voor Germaanen en Barbaaren, zo min als voor Leeuwen of Beeren, maar voor GRIEKEN’. Men dagt den wyzen *Anacharsis* een geweldigen schimp aan te doen, als men hem een *Scyth* noemde, ‘daar de Scythen egter een zeer regtvaardig volk waren, de oude lieden als Vaders eerden, die van gelyke jaaren als hunne Broeders beschouwden, en de jongelingen in 't algemeen als hunne Zoonen aanmerkten en behandelden, terwyl de Grieken, met alle hunne gewaande beschaafdheid, geestig wisten te snappen van zedelyke deugd, maar derzelver beoeffening den Scythen en Barbaaren overlieten’; gelyk de Scyth *Toxaris* hen by LUCIANUS verwyt.

Het fraaist in dezen is, dat men malkander dit gunstig oordeel zo geregeld toekaatst, en de ontvange vriendschap zo trouw betaalt. De Asiaanen beschouwen de Europeërs met even dezelfde hooggagting, als Deze Henlieden, en de domste volkeren blyven ons hierin zo weinig schuldig, als wy malkanderen.

De Chineezen, een veragtelyk volk inderdaad, in weêrwil van alles, wat hunne verwonderaars daar van voorgeeven mogen; een volk, onder 't welk een bygeloovige eerbied voor hunne voorouders alle vorderingen belet, en daar de konsten en weetenschappen nog juist in den zelfden staat zyn, als voor vier duizend jaaren; een volk, zoo laag, dat het denkbeeld van Eer hen geheel onbekend schynt te zyn, en dat zy alleen met den stok geregeerd moeten worden; Deze zo verwonderde, zo geroemde en zo veragtelyke Natie vergunt den Europeäanen gunstiglyk één oog, terwyl de Natuur Hen alleen twee geschonken, alle de overige Volkeren des werelds blind geschaapen

heeft. Eene elendige Natie onder de Arabieren durft ons als honden beschouwen; en ik heb, ik weet niet regt in welk eene Reisbeschryving, geleezen, dat een der doorlugtige Opperhoofden van eene Horde Tartaaren, zyn heerlyk middagmaal op zyn matje gehouden hebbende, aan den ingang zyner hut dagelyks laat uitroepen, dat zyne Hoogheid geëindigd heeft, en dat thans alle Vorsten des werelds mogen gaan eeten. De arme *Kamschatzkdalen*, in een alleronvrugtbaarsten oort des werelds opgeslooten, en, volgens de nieuwste berigten der Russen, rampzalig in hunne levenswyze, ruuw en barbaarsch in hunne zeden, merken zig egter als die gelukkige Natie aan, welke de Natuur boven andere begunstigd heeft. De Negers zelve schilderen den duivel wit, uit veragting die zy den blanken toedraagen; en wat hebben wy zo ver te gaan, om eene gesteldheid en wyze van denken aan te toonen, welke zo algemeen als haatelyk is; men behoeft slegts in Londen de vriendelyke groeten van *damn'd Dutch man*, en *French Dog* te gaan hooren, men behoeft aldaar de heusche behandeling van alle vreemdelingen, zonder eenige andere uitzondering, dan die, welke een onmiddelyk eigenbelang onder dat *good Natur'd People* voortbrengt, te beschouwen; men behoeft de Paryzenaaren slegts den beschaafdsten vreemdeling te hooren beklaagen, dat hy 't ongeluk gehad heeft van buiten de muuren hunner Stad geboren te worden; ja men behoeft de veragtelyke vertooning, welke één hunner Schryvers in een nieuw werkje, dat hy *Interets de la Patrie* noemt, van alle Europeïsche Volkeren één voor één maakt, slegts te leezen, om overtuigd te worden, hoe gemeen dit haatelyk gebrek is, om andere Natiën met eene verwaande trotsheid, en als beneden zig te beschouwen.

Schoon ons Land door den toevloed van Vreemdelingen ten grooten deele moet bestaan, en deze toevloed in onze eerste Koopstad misschien zo groot is, als ergens in Europa, zo heeft dezelve egter daar, en nog minder in Buiten Steden en Provintiën, dit aanstootelyk gebrek niet kunnen weeren. Men beschouwt by ons, gelyk overal, een mensch, die in een ander

werelddeel t'huis hoort, altoos min of meer met veragting, of, op zyn allergunstigst, met een verwaand medelyden.

Ik zal hier van de rede niet onderzoeken; Het wyst zig, op de minste overdenking, van zelve, dat gebrek van kundigheeden wegens vreemde zeden en gebruiken hier met onzen natuurlyken hoogmoed medewerkt, en ons meer gehegt maakt aan onze eige zeden, gewoontens, taal, enz., naar maate wy die van andere Natiën minder met eene wysgeerige oplettenheid beschouwd, en onpartydig met de onze vergeleeken hebben. Dit is de gewoone party, welke onze Verwaandheid kiest, te veragten, als zy niet onderzoeken wil; Men weet het zeggen by MENAGE: *Puisque nous n'y sçaurions pas atteindre, vengeons nous d'en medire*. En gelyk derhalven alle Geestelyken in alle Godsdiensten regtzinniger, of, zo men wil, bitterder zyn, naar maate zy onkundiger en met de gevoelens hunner Partyën minder bekend zyn, zo is het natuurlyk, dat, naar maate een Volk de zeden van andere Natiën minder, met een onpartydig oordeel, beschouwd, onderzogt en vergeleeken heeft, het zelve een dieper en geweldiger veragting toonen zal voor elk, die eene andere taal spreekt, andere zeden heeft, en op eene verschillende wyze gekleed gaat. Als men een Volk onderstellen konde, waar in de Beschaafdheid naar de voorschriften van gezond verstand geleerd wierdt, en dus oordeel en kundigheden medebragt, zo zou dit Volk gewisselyk minst onderhevig zyn aan het gemelde gebrek, want onkunde en verwaandheid, gelyk ik zeide, is 'er de moeder van, en 't is onder het gepeupel, dat het voornaamelyk t'huis hoort. Maar waar is die beredeneerde beschaafdheid onder het gros eener Natie te vinden, en hoe weinige Menschen zyn 'er, onder alle Volkeren, welke, in een Philosophischen zin, niet onder het gepeupel moeten betrokken worden! Gelyk deze onze onbillyke veragting ondertusschen zig nergens sterker dan tegen de Wilden vertoont, en wy geene Volkeren met zulk eene haatelyke partydigheid beoordeelen, zo wil ik al wat ik tot hier toe gezegd heb, met verder dan

als een soort van Inleiding hebben aangemerkt voor den volgenden Brief, die eigenlyk de hoofdzaak van myn tegenwoordig Vertoog is.

MYN HEER!

IK heb den fraaijen Brief van KARERA AKOTIE, die gy in uw werk hebt uitgegeven, zo aanstonds geleezen; Met deze denkbeelden vervuld vat ik de pen op, om u te smeeken de regten van het Menschdom te willen verdedigen tegen de onbillyke veragting, die wy voor de Wilden hebben..... *Wilden*! hoe haatelyk is deze benaaming ten opzigt van Menschen, die in geen ander opzigt beneden ons zyn, dan in eene gelukkige onkunde eener valsche beschaafdheid, geveinsde vermomming en bedriegelyke pligtpleegingen. *Wilden*! zal dan een blind vooroordeel den mond een woord doen uiten, over welks verkeerd gebruik een menschlievend hart moet kloppen. De menschelykheid in haare oorspronkelyke eenvoudigheid te bewaaren, geene of weinige konstbehoeftens te kennen, zyne hartstogten geen anderen vorm te geeven, dan waar in zy door de Natuur gegooten zyn, zyne lusten niet ten verderve van zig zelven uit te breiden, en ten koste van anderen te voldoen; een gerust gemoed, dat niets euvels brouwt, met zig om te draagen, in alle omstandigheeden vergenoegd te zyn, en in de genietingen, welke ons de gunstryke Schepper zo mildelyk aanbiedt, gelukkig te leeven. Is dat een WILDE zyn? En, aan den anderen kant, den heiligsten Godsdienst zonder bloozen door zyn gedrag te wraaken, menschenliefde in den mond, vrekheid in het hart te koesteren, zyne driften onder een valschen glimp te verbergen, en de hand van vriendschap toe te reiken aan hem, dien men wenschte het moorddaadig staal in 't hart te drukken; zig duizend gewaande behoeftens te smeeden, onverzaadbaare begeertens aan te kweeken, in een lastige wellust te leeven, en de zuivere vermaaken der Natuur nauwelyks by den naam te kennen; een kwynend lighaam om te draagen, en in zyne luidrugtigste vermaaken zelve van kommer te kniezen, of van smert te knarsetanden; is dat die voortreffelyke beschaafdheid, daar we ons zo dwaasselyk op verheffen? Wy beschouwen de Wilden byna als een soort van schepzelen van eene verschillende natuur, dan de onze; wy beschouwen ze naar de eigenlyke betekenis van 't woord, en onze trotsheid vindt 'er haare rekening niet by, om die be-

tekenis nader te onderzoeken. 't Is egter meer dan tyd, Myn Heer, dat gy dit onwaardig vooroordeel uit het hart onzer Landsgenooten verbant, en ons leert menschlievender, of laat ik zeggen, billyker over deze onze Medemenschen te denken, ja hen hunne deugden af te zien, en, met verzaaking van alle haatelyke vooroordeelen, hen ons zelven, in verscheide opzigten, ten voorbeelde voor te stellen. LA FITEAU(*) geeft den Amerikaansche Wilden het getuigenis, ‘dat zy niet slegts een goed verstand, levendige verbeeldingskragt, gemaklyke bevatting en wonderlyk geheugen hebben, - maar ook met koelen moede te werk gaande, en met eene bedaardheid, die ons geduld zou afmatten, handelende, hunne oogmerken langs zekere wegen bereiken; Uit een punt van eer, vervolgt hy, vertoornen zy zig nooit, en zyn hunne driften altyd meester. - Zy hebben eene gemoedsgesteltenis, welke de rampen nog tegenheeden niet magtig zyn te verwrikken; zy hebben eene wellevenheid op hunne manier, waar van zy alle de welvoegelykheeden in agt neemen: eerbied voor menschen, die ouder zyn dan zy, en eene agting voor huns gelyken, daar men zig over verwonderen moet; zy liefkoozen weinig, en laaten zig niet veel in dienstbetuigingen uit, maar oeffenen des niet tegenstaande, omtrent vreemden en ongelukkigen, een liefdaadige herbergzaamheid, die alle Natiën van Europa zou verstommen’.

Hoe verre zelfs hunne kieschheid gaat in het geen de Eerbaarheid betreft, hoe verre zy af zyn van die beestagtige wellust, die men hen te last legt, blykt uit eene andere plaats van den zelfden Schryver(†). ‘Het is een oud gebruik, zegt hy, onder de meeste wilde Natiën, dat zy het eerste jaar, na dat zy hun huwelyk geslooten hebben, zonder het te voltrekken, doorbrengen; voor dien tyd daar van te spreeken, zoude een affront zyn voor de Bruid, als hadt men haare trouw gezogt minder uit agting voor haar, dan om zyn lust te boeten; en eene Vrouw, welke onder de *Abenakies* in 't eerste jaar zwanger bevonden wordt, verlieft volstrektelyk haar goeden naam’.

En deze *Abenakies* errinneren my een geval, 't welk ik mede onlangs geleezen heb, en dat ik, uit een buitenlandsch papier vertaald, hier by zal voegen, om dat het u of uwe Lezeren aanleiding tot verdere aanmerkingen over dit onderwerp geeven zal.

(*) Zeden van de Wilden in Amer. pag. 54.
(†) Lib. cit. p. 283.

Gedurende den laatsten Oorlog in Amerika, werdt eene bende Engelschen door eenen hoop wilden ABENAKIES geslagen: de overwonnenen konden hunne vyanden, die veel vlugger ter been waaren, en hen met de felste hardnekkigheid vervolgden, niet ontvluchten; en werden met eene wreedheid, waar van zelfs in die streeken naawlyks een voorbeeld was, mishandeld.

Een jong Engelsch Officier door twee Wilden, die hem met opgehevene bylen aanklampten, in het naauw gebragt, hadt geene hoop meer den dood te ontwyken, en was alleen maar bedagt, zyn leven ten duursten te verkoopen: wanneer een oude Wilde, met een boog gewapend, hem nadert en zig gereed maakt hem met een Pyl te doorboren. Doch na wél gemikt te hebben laat Hy den boog eensklaps zakken, en werpt zich tusschen den jongen Engelschman en de twee wreedaarts, die op het punt stonden hem af te maaken. Deze welken met eerbiedigheid agterwaards; de gryzaard vattede den Officier by de hand, beurde hem op door zyne minzaamheid, en bragt hem in zyne hut: hy behandelde hem met de uiterste zagtzinnigheid, minder als een slaaf dan als zynen metgezel: hy leerde hem de taal der ABENAKIES en de ruuwe konsten onder deze volken gebruiklyk. Zy leefden zeer vergenoegd met elkander, één ding alleen baarde den jongen Engelschman ongerustheid: hy zag dat de oude Man zomtyds zyne ogen sterk op hem vestigde, en, na hem lang en aandachtig beschouwd te hebben, eenige traanen vallen liet.

Ondertusschen begeven zich de *Abenakies*, met het aannaderen der Lente, in het veld om de Engelschen op te zoeken.

De gryzaard, die nog sterk genoeg was om de ongemakken des Oorlogs door te staan, vertrok met hen, van zynen gevangenen vergezeld. Zy leiden, door het midden van Bosschen en Woestynen, eenen weg af van meer dan twee honderd mylen, en kwamen eindelyk op eene vlakte, van waar zy eene legerplaats der Engelschen ontdekten.

De oude Wilde, toonde dezelve aan zynen jongen metgezel, te gelyk op zyne houding naaukeurig lettende. ‘Zie daar uwe makkers zeide hy, zie daar hen die ons afwachten om ons te bestryden! Ik heb u, het leven behouden; Ik heb u geleerd een Kanoe te maaken, een Boog en Pylen te vervaardigen, den Eland in de Bosschen te verrasschen, de Byl te behandelen en den vyand zyn hoofd-hair af te scheeren. Wat waart gy toen ik u in myne hut bragt? Uwe handen waren de handen van een kind: gy kond u zelven nog voeden nog verdedigen. Uwe ziel was in de

nagt; gy wist niets; alles zyt gy my verschuldigd; Ik heb u tot een Man gemaakt. Zoudt gy ondankbaar genoeg zyn, om u wederom by uwe makkers te voegen en de Byl tegen ons op te heffen?' 'De jonge Engelschman antwoordde dat het hem tegen de borst was; de wapens tegen zyne Lands-lieden op te vatten, maar dat hy zulks ook nooit tegen de *Abenakies* zoude doen, en zo lang hy leefde, altoos hun Broeder wilde blyven.'

De Wilde, het hoofd neêr-buigende, leide beide zyne handen op het aangezigt; en na eenigen tyd in die houding gestaan te hebben, vestigde hy zyne ogen op den Engelschman, en vroeg op eenen tederen en met droefheid vermengden toon. 'Hebt gy eenen Vader?', Hy leefde ten minsten nog, antwoordt de jongman, toen ik myn Vaderland verliet. 'Ach! borst de wildeman uit, hoe groot is zyn ongeluk! Hy mist zyn Zoon!' en na een ogenblik gezwegen te hebben, 'weet gy dat ik ook vader geweest ben? Ik ben het niet meêr: Neen, ik ben het niet meêr, ik heb mynen Zoon in 't gevecht aan myne zyde zien nedervallen; Bedekt met wonden heb ik hem zien nedervallen: Als een Man heb ik hem zien sterven. Maar myne hand heeft hem gewroken.'.

Op het hevig uitspreeken dier laatste woorden beefde hy; hy hadt moeite zyn Adem te haalen en scheen, door zugten, met geweld in den Boezem gesmoord, te verstikken: zyne oogen waren wild en lieten geene traanen: allengskens egter bedaarde hy, en zig naar den kant van het Oosten keerende, en de opgaande Zon aan den jongen Engelschman vertoonende zeide hy: 'Ziet gy dat schoone licht des Hemels?..... Schept gy vermaak in hetzelve te beschouwen?' 'Ja, antwoordt de Engelschman, het licht der Zon verheugt my....' 'Ach! dat vermaak is voor my niet meer, Ik heb myn Zoon verlooren.' Na deze weinige woorden vielen de Oogen des wilden op eenen bloejenden Amandelboom. 'Zie dien schonen Boom, sprak hy tot den jongman; schept gy vermaak in denzelven te beschouwen?' 'Ja ik schep vermaak in hem te beschouwen'.... 'Dat vermaak hernam haastig de oude Man, is voor my niet meer, ik heb myn Zoon verlooren, maar, vervolgde hy in 't zelfde Oogenblik: Ga, vertrek naar de Uwen, op dat uw Vader zig nog in de opgaande Zon verheugen moge en vermaak scheppen in de Bloemen der Lente te beschouwen.'

Ik ben enz.

De Denker.
N°. 132.
Den 8. July 1765.

[Vervolg van No. 130, over de Zedelyke Opvoeding enz.]

O with what art, my friend, what early care
Should wisdom cultivate a plant so fair!
How should her eije the ripening mind revise
And blast the bluds of folly as they rise.

LANGHORNE.

Vervolg van N°. 130.

VErmits Ouders en kinderen eene wederzydsche betrekking hebben, welke de Natuur opgeeft, en welke niet langer duurt of bestaat, dan zoo lang de kinderen de Ouders noodig hebben, zoo is het belang der Ouderen de kinderen zoo op te voeden, dat zy in staat zyn zig zelven schielyk te konnen redden. Zoo dra een kind bestaan, en zig de kost bezorgen kan, is hy uit de natuur van zelf onafhangelyk: en de Ouders behouden geene betrekking meerder, dan die, welke de liefde, genegenheid en goede zeden medebrengen. Men ziet dit zeer klaar in de dieren: zy verlaaten hunne jongen zoo dra zy de kost zelven zoeken konnen, dog

hebben tot dien tyd toe eene liefde en zorge voor dezelven, zoo groot als immer menschen gehad hebben; ook moet die liefde grooter zyn, om dat beide, by instinct levende, door een afzonderlyken wil of met voordagt elkander niet vertoornen, noch haat veroorzaaken.

Ouders van het redelyke geslagt denken op gelyke wyze, ouder wordende, hoe langer hoe minder aan hunne kinderen, en hoog bejaard zynde alleenlyk aan zig zelven.

Daar is nogthans eene zedelyke betrekking tusschen beiden, welke nimmer ophoudt. Te recht immers zege PLATO [(a)], zynen Ouderen te veragten heeft nimmer God noch verstandig man aan een eenig mensch geraaden. Hy wil hebben dat kinderen geene zuiverer afbeeldzels van God konnen hebben, dan hunne Ouders, wanneer die tot hoogen ouderdom opklimmen[(b)]. De Goden, zegt hy vervolgens, hooren niet naar gebeden van kinderen in nadeel hunner Ouderen[(c)].

Ofschoon dit tot het hart schynt te behooren, oordeele ik het nogthans onmiddelyk te volgen uit de Physique betrekking: in een zedelyken zin moeten, gelyk de zelfde Wysgeer aanhaalt, de kinderen hunne Ouderen weder vergelden, 't gene zy in hunne kindsheid genooten hebben[(d)].

De Ouders zien ook van hunnen kant de betrekking der kinderen vooruit: gelyk PLUTARCHUS [(e)] opmerkt. De Moeders, zegt hy, achten de zoonen meerder, en de Vaders de dogters; d'eerste om dat zy meenen door dezelven onder-

(a) *De Legib. L. XI. p.* 330. E.
(b) *Ibid. pag.* 931. A-B.
(c) *Ibid.* C.
(d) *Lib. II. de Legib. p.* 717.
(e) *Conjug. Praec. T. II. p.* 143. B-C.

steund te konnen worden: de Vaders, om dat zy oordeelen, dat de dogters hunne voorzorg meerder noodig hebben. Ik ben niet vreemd van te gelooven, dat de Vaders hier toe genoopt worden, om dat zy bevinden meerder opgepast te worden van hunne dogters.

De opvoeding nu, welke de Ouders geeven aan hunne kinderen, kan die betrekking uitblusschen, vermeerderen of verminderen. Kinderen van de geboorte af vermengen de geaartheid der Ouderen: immers geeft de opvoeding een plooy aan hun bestaan. Ik zal een gewoonte ten voorbeeld neemen. Al vroeg vallen de Ouders in de feil van hunne kinderen te staan, om ze te dwingen tot gehoorzaamheid. Dit keurt QUINTILIANUS geheellyk af[f]; het is wel gebruikelyk, zegt hy, ook keurt het CHRISIPPUS niet af: dog ik ben 'er geweldig tegen, omdat het zeer onbetaamelyk en slaafsch is, en een smaat (*injuria*) wordt, wanneer de kinderen ouder worden. PLUTARCHUS, van het zelfde begrip, zegt uitdrukkelyk: zy moeten aangemoedigd worden met goede woorden en aanmaaningen, althans niet met slagen, of op eene veragtelyke wyze[g]. Het schynt my toe, dat PLATO de slagen niet afkeurt; hy wil evenwel niet hebben, dat ze onverdiend gekastyd worden; De *Custos legium*, de Opziener der Wetten moest in zyn gemeenebest daar zelf op letten[h]. Opzettelyk leert hy, dat die vier, vyf en zes jaaren oud zyn, gekastyd moeten worden zonder schande[i]. Het blykt ook uit het gene hy vooraf[k] opgemerkt

(f) *Inst. Orat. L.I.C.* 3. *p.* 36.
(g) *De Lib. educ. T. II. p.* 8.
(h) *De Leg. VII. p.* 808, 809. A.
(i) *Ib. p.* 793. D.E.
(k) *pag.* 536. E.

heeft, dat hy op geene slaafsche wyze kinderen behandeld wil hebben.

Kinderen, welke zoo klein zyn, dat zy niets doen of laaten, dan om iets aangenaams te gevoelen, of iets onaangenaams te ontgaan, moeten zomwylen de roede ondervinden; doch zeer zeldzaam: men moet ze altoos iets toegeeven en liever voor belooning vatbaar maaken, dan door straf doen bevreesd zyn. Ouders gewennen zig dikmaal om de minste kleinigheid toornig te worden, en, 't gene nog berispelyker is, straffen in dien toorn: om die redenen is het kastyden gevaarlyk, en maakt de kinderen halsterrig, misschien vermindert het heimelyk hunne liefde.

Kinderen, welke immer gekastyd worden, verliezen voorzeker hunne teerhartigheid; zy gewennen aan slagen, gelyk aan ongemakken. Men moet van de roede tot den stok, van den stok tot de bullenpees koomen, en eindelyk, alle tederheid aan beide kanten verliezende, tot geweldige straffen overgaan. Onder het strenge straffen wordt de toorn van den Vader meerder aangestoken, gelyk by allen, welke in die drift iets zeggen of doen. De Les van PLUTARCHUS behoorde een yder te volgen, van zig te bezitten, en te verschuilen tot dat de toorn bedaard was[(l)].

Niet zonder aandoening heb ik gehoord, dat een zoon, die waarlyk goede hoedanigheden hadde, maar te vroeg, en met geweld, van zynen Vader gekastyd, geschopt en geslagen wierdt, van zyne geboorte af, by opklimming, tot zyne agttien jaaren toe geheel bedorven wierdt. De strafheid van zynen Vader deedt hem uitspatten, en duizend listen wierden in het werk gesteld, om eenen ge-

(l) *De ira Cobibenda, pag.* 452.

haaten Vader te misleiden. Wierden ze ontdekt, zoo beukte de Vader zynen groot geworden jongen den rug blaauw met eene dikke rotting. De jongeling eindelyk het besluit genomen hebbende zynen verwoeden Vader hier over te onderhouden, nam de gelegenheid waar, als zyn Vader hem, om eene nieuwe opgevatte reden, kwam straffen op zyne kamer.

Den eersten slag weerde hy af met de hand, en vry meerder kragten hebbende dan de Vader, wederhieldt hy den stok. ‘Ontstel u niet, Vader, zeide hy, nu ik u belette my op nieuws te pynigen. Wars geworden van uwe barbaarsche behandelingen, en een verdriet hebbende in myn leven, geef ik u deezen blooten degen over. De Natuur heeft gewild, dat ik uwe zoon zyn zoude; dog uw gedrag nevens my heeft my haat tegen u ingeboezemd. Nimmer heb ik my tegen u verzet, schoon ik sterker was dan gy; u als mynen Vader erkennende, heb ik de strengste kastydingen verdraagen, zonder my door myn toorn te laaten vermeesteren. Mogt ik my herinneren, van myne tederste kindsheid af, immer eenen dag doorgebragt te hebben, zonder uwe woede te moeten uitstaan, ik was gelukkig; maar, helaas! de traanen van myne ongelukkige Moeder konden u niet vermurwen, nog myne poogingen om u genoegen te geeven: nimmer heb ik een blyk van vaderlyke tederheid van u gezien; 't welk my zwaarder viel dan de kastydingen, daar ik in verhardde. Eene genade smeek ik van u; eindig een leven, het welk my moeijelyk valt, en doorsteek den boezem van een zoon, die u verdrietig is, en welke’ - onderwylen zynen borst ontblootende, viel hy op zyne kniën.

De Vader was getroffen - borst uit in traanen, en zig omkeerende, liet hy zynen wanhoopigen zoon in zyne kamer.

Daags daar aan zeide deez' aan zynen Vader, voorgenoomen te hebben, terwyl hy door zyn hand niet hadt moogen sterven, zig uit zyn gezigt te begeeven. ‘Het uwe, voegde hy 'er by, is my even haatelyk geworden, als myn gezigt aan u van de geboorte af geweest is. Gy zult geene rust hebben, zoo lang ik onder uwe oogen moet verschynen; niet altoos zoud' ik met die onderwerping uwe wreedheid kunnen dulden -’ Hy vertrok, en dienst neemende onder den Koning van Pruissen, als die tegen de Oostenrykers oorloogde, sneuvelde hy in eene schermutseling, met den degen in de vuist, na door verscheidene dappere daaden zig de gunst van dien Oorlogs held waardig gemaakt te hebben. Zyn Vader overleefde hem, en begon eenen Zoon te beminnen, toen zyne liefde hem onnut was geworden.

Gedraag u dan als Ouders, wilt gy de genegenheid uwer kinderen winnen; ontveins, als uwe kinderen groot geworden zyn, zommige misdaaden en feilen: waarom zult gy minder geduld met uwe kinderen, als met uwe bekenden en vrienden hebben?

Ontsteekt uwe toorn, kunt gy die niet bedwingen, volg de les van den meermaalen aangepreezenen Ouden(m); laat hy liever hevig en spoedig, dan zwaar en lang zyn. Niets kan een kind haatelyker voorkomen in zyne Ouders, dan een onverzoenelyk gemoed. Vergeef hun dikwerf, en breng u uwe Jongelingschap te binnen!

Uwe kinderen zullen uit zig zelven vreedzaam

(m) PLUT. *ib. p.* 13. C.D.E.

zyn, enbezaadigd, indien gy gelyk PLATO [n] leert, van de wieg af uw kind met vlyt hebt afgehouden van alle smert en vrees.

Een goed vriend van my hieldt eene zeer goede order onder zyne kinderen, zonder die ooit te slaan: Vader en Moeder beide spraaken zig nimmer tegen; 't geen d'een geweigerd of berispt hadde, wierdt nooit toegestaan of goed geheeten van den ander; nimmer wierden de kinderen bespot: zonder redenen schreijende, wierden zy geleerd hunne traanen te bedwingen, of van de tafel en uit de kamer te vertrekken, tot dat zy bedaard waren. Iedereen verwonderde zig over de magt, welken zy verkreegen hadden om hunne traanen te vermeesteren, en schielyk weder van goed *humeur* te zyn. Nooit heeft men een huis gezien, daar kinderen minder hoofdig waren. Was de misdaad te groot, om ongestraft overgestapt te worden, zoo kreegen zy aan de tafel geen wyn, geen appel, geene lekkerney.

Was de misdaad te uittermaaten groot, of te schielyk opkoomende; of wierdt 'er gedwongen en gehuild, om dat men zynen zin niet kreeg, men lag ze, zeer klein zynde, over een kussen op den rug, tot de zes jaaren toe, of op den grond. Het ontzag en de aandoening over die zagte straffe waren groot genoeg om hun te verbieden van zelven op te staan; zy verzogten vergeeving, de Ouders regteden hun op van den grond; een kus was het teken van verzoening, en men vergaf geheelyk de misdaad; al het overige wierdt door beloften verkreegen, of door pryzen, geschikt en overeenkomstig met de jaaren.

Veele Ouders niet willende met slagen straffen,

(n) *De Legib.* VII. *p.* 792.

meenen, dat zy zagter weg inslaan, wanneer zy de kinderen hongeren laaten: het is zeer klaar, dat de woeste dieren door honger getemd worden; maar het koomt my voor niet betaamelyk te wezen door honger een kind te dwingen; de straf voor eerst duurt te lang, zy maakt de kinderen toornig en verwoed, wanneer de natuur te lang gevergt wordt; 't geene vooral voorgekoomen moet worden, volgens de wyze lessen van PLATO (o). In eene groote huishouding kan zy, ten tweeden, niet met vrugt uitgevoerd worden, om dat de huisbedienden, en dikwils de moeder, niet dulden konnen, dat een kind dus getergd wordt: die manier van straffen is derhalven slaafsch, en onbetaamelyk.

Uit dit Vertoog zult gy opmaaken, Heer *Denker*, dat ik lessen van opvoeding niet voor kinderen, maar Ouderen, aan de hand geeve; het behoort zoo; hoe wilt gy anders dat kinderen, welke alles, wat zy van hunne Ouderen zien, nabootzen, goedaardig, gemakkelyk, redelyk zyn, en uit achting gehoorzaamen zullen?

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *F. Houttuyn* en de Wed. *K. van Tongerlo* en *Zoon*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

(o) *De Leg. L.* VII. *p.* 793.

De Denker.
N°. 133.
Den 15. July 1765.

[Over de Dwaasheid der meeste Liefhebberen van de Natuurlyke Historien, om zig enkel te vergenoegen met het verdeelen van hunne zeldzaamheeden in Classes en Genera; en de Ongerymdheeden, welke zig in het Systhema van Linnaeus opdoen.]

Heer D E N K E R!

HEt kan U zoo min als anderen onzer Landsgenooten onverschillig zyn, hoe jammerlyk de goede smaak in byna alle wetenschappen, de Godgeleerdheid uitgezonderd, verbasterd, en dagelyks verdelgd wordt. De oorzaak hangt waarschynlyk af van onze lust tot naavolging: zeldzaam immers zyn wy voorgangeren geweest in nieuwen smaak: dog een goed voorbeeld zig opdoende hebben wy gelukkiger, dan eenige natie, gedaagd in het opleveren van gezonde verstanden, om de verbeterde wetenschap voort te planten, en tot toppunt van volmaaktheid te brengen.

Naulyks was de schrandere DESCARTES tot ons geweeken, of een HUYGHENS, een WITSEN, een HUDDE, mannen van geboorte en aanzien in de regeering, waren de uitmuntendste lichten van Europa! Naulyks was de natuurlyke historie een weinig geacht in het zuiderdeel van Europa, of een HARTZOEKER, een LEEUWENHOEK, een SWAMMERDAM, een DE GRAAF deeden zig op, en maakten hun land, zoo wel als hunnen naam, onsterfelyk door menigvuldige ontdekkingen, welke gansch Europa verbaasden! Een NEWTON deedt ons eenen 's GRAVESANDE zien, eenen MUSSCHENBROEK, en deeze beide hebben ons mannen uitgeleverd, welke nog heden uitblinken in Staats regeering, en aan onze hooge Schoolen.

Hoe veele Kooplieden vindt men niet nog van dien tyd, welke zig bezig houden met Optische proeven te doen, en die te verbeteren? wy moogen nog op enkele Regenten roemen, welker voorkameren opgevuld zyn, met de schoonste konst stukken om de *Mechanica*, de *Hydrostatica*, en derzelver eigenschappen te toonen, en *Astronomische* waarneemingen te doen. Dus was de staat van ons land in de verledene eeuw, en in het begin van deeze. Duizend ontdekkingen, welke eer doen aan het Opperwezen, en eene kroon zyn voor het menschelyk vernuft, wierden dagelyks gemaakt in de Sterrekunde zoo wel als natuurlyke historie. De Groote BOERHAAVE, de voorstander, de beschermer, het voorbeeld van goeden smaak, was naulyks dood, of alles verviel.

WINKLER deedt ons de verhevene Astronomische onderzoekingen verruilen tegen de onnoozele Electrische proefneemingen: REAUMUR de opgezette vogelen tegens de Ontleedkundige kennis van haar zaamenstel: ARTEDIUS leerde ons de graaten en vinnen der visschen tellen: en LINNAEUS de geheele natuur om zoo te spreeken, oppervlakkig beschouwen; zyne jeugd, zyne natuurlyke neiging tot de Sexe, of schoon niet tot buitenspoorigheid hellende, deedt hem de minnaryen der planten naaspooren, haare huwelyken, en wulpsche huishouding, haare *concubynen*, hoeren, en echtverwisselingen; het geheele systema is een roman, vervuld met fabelen van liefde, welke niet dan in eenen jongmans brein konnen vallen. Hoe elendig WOLF den goeden smaak van NEWTON en LOCKE bedorven heeft, zult gy beter, dan ik, beoordeelen konnen, nu dagelyks alle boeken met zyne wartaal vervuld zyn: welke nog ik, nog veelen met my begrypen. De bekrompene *Logica* wordt thans zoo noodzaakelyk geoordeeld, dat men de jongelingen die tot de Zeedienst geschikt worden, in dezelve in plaats van de *Geometrie* wil onderwezen hebben, om een geheel Oorlogschip met een *Syllogysmus*, of *Sorites* in den grond te booren!

Met een Microscoop te konnen omgaan, eenige dieren in *Liquor*, of insecten agter glaazen te hebben,

en de kinderagtige kennis van eene Juffer MERIAN te konnen evenaaren, is de eenigste meetpaal daar allen naajaagen.

Welk een verval! LEEUWENHOEK, daar Delft op roemen mag, heeft TREMBLEY gemaakt, *Trembley* LYONET, de grootste Natuur-onderzoeker, en diep indringenste, welke misschien ooit geleefd heeft. Zyn onsterfelyk werk over de willigen hout Rups, hoe weinig van waarde in de zedelyke wysbegeerte, zal altoos een pronkstuk zyn van het vernuft der Stervelingen, en de verwondering zoo wel als het voorbeeld van naauwkeurigheid by de naakoomelingen! *Swammerdam*, schoon algemeener, zoude verbaasd zyn, mogt hy dit uitneemend stuk beschouwen. Blykt nu uit het zaamenstel van die veragtelyk dier, hoe verheven het Opperwezen is in het maakzel der kleine schepzelen; 'er blykt niet minder uit, hoe verre het menschelyk vernuft gaan kan, indien slegts naarstigheid, konst, en kennis byeen gevoegd worden. Dog ik ben niet voorneemens onze Landslieden, welke nog hedendaags uitmunten, by naamen op te noemen en te pryzen; alleen wilde ik gelegenheid hebben te toonen, hoe verre de thans regeerende smaak hier van afwykt; wanneer men niets anders doet, dan van buiten te leeren, het gene *Linnaeus* in zyne lyst van de natuurlyke historie, of zaamenstel heest opgegeeven. Men moet slegts tellen konnen, hoe veele tanden, pooten, vlerken, schilden, veeren, nagels, mammen, of andere dingen een Dier heeft, om een groot man te zyn in die wetenschap? men heeft niets te doen met het inwendig gestel, niets met de Zintuigen, niets met den groei der Jongen; wanneer men slegts eenige Grieksche woorden weet, en eenige weinige bepaalingen, zoo is men een uitmuntend natuurkenner.

Men redeneert dus: wat raakt ons de duizenderlei wyze van voortteeling der dieren, hoe zy hunne huid verwisselen; hoe hunne spyzen verteeren; hoe zy, zonder zichtbaare ooren te hebben, evenwel hooren; hoe zy met eenige duizende oogen een voorwerp enkel zien; hoe een water worm zonder pooten zwemt, hoe een rups in een vlieg of capel veran-

dere; of hoe slangen, vogelen, en schildpadden uit een Ey voortkoomen? alle deeze dingen konnen niet gemakkelyk geleerd worden, en vereischen te veel oplettenheid en kennis: ook baaren zy geene verwondering by het gemeen. Zy zyn alleenlyk verrukkend voor mannen van oordeel, en smaak, zy vermaaken in eenzaamheid, in eene Studeerkamer; zy verwekken geen gelag in gezelschap, maar leiden den geest op tot de beschouwing van de schoonheid der schepzelen, en de voortreffelykheid van God, die dezelve gemaakt heeft. Nimmer zult gy Hr. Denker! gelukken om deezen smaak, hoe goed en prysselyk ook, aan den man te brengen: misschien schrikt één voorbeeld de hedendaagsche liefhebbers af van de kinder-agtige kennis, daar zommige mede praalen, en doet meerder voordeel aan onze landslieden, dan de kragt der beste redeneering; Ik zal het u daarom mededeelen.

Zie daar dan hoe ik onlangs aan de Vegt vergast wierdt op een der bekoorlykste en pragtigste Buitenplaatsen van ons land, zoo gelegen, dat niet alleen de rivier het gezigt aangenaam streelde, maar het omgelegen veld, met vee van allerleien aart voorzien, leverde teffens een der allerschoonste en rykste landsdouwe uit. De huiswaard hadt, behalven eenige Kooplieden, nog een jong Doctor genoodigd, welke, pas zyne studien voltrokken hebbende, zig te Amsterdam hadt nedergezet, om de vrugten te plukken van zyn arbeid: Ik kwam wat laater, en vond de Heeren wandelende in eene laan, welke op een ruim veld met veel vee beslaagen uitzag, naa wederzydsche groetenissen verzogt ik geen stoorder te moogen zyn, van het onderwerp der redeneering: Dees Heer, zeid' een van het gezelschap tegen my, is een groot kenner der natuur, en weet ons zoo greetig te maaken tot de natuurlyke historie, en om *Linnaeus* Boek te koopen, dat ik schier verlange om by Meyer of by Houttuin, dit dierbaar werk te bestellen! Ik bad te moogen deel hebben in dit leerzaam onderhoud..... Die Varkens, vervolgde hy, Myne Heeren! terwyl ik schyne te moeten gehoorzaamen in het uitleggen van het Heerlyk zaamenstel van den Grootte VON LINNE', konnen

altoos zeeker onderscheiden worden van Schaapen, Koeien, Paarden, en den Rhinoceros, niet alleenlyk uit de tanden, en veelheid hunner mammen, maar uit het zonderlinge, en aan dit dier eigen characteristik teken, den staart naamelyk, welke dit verbaazende heeft van altoos over den slinker bil te krullen. Deeze geestige opmerking vermeerderde de verwondering van het gezelschap ten uitersten; Die LINNE' is een schrandere bol, zeid' een, en de natuurlyke historie moet eene charmante studie zyn: wat zyn wy onkundig in vergelyk van zulk een jong Heer? ik hebbe dertig jaaren myn plaatsje by Wesop gehad zonder dit ooit opgemerkt te hebben! wees hier over niet verlegen Myn Heer! hernam de Doctor, is het te verwonderen dat U in den korten tyd van dertig jaaren ontkoomen is, 't gene van Adam, ten minsten van den Zondvloed af, tot den Grooten LINNAEUS toe, de grootste natuurkundigen onbekend gebleeven is? Deeze ontdekkingen varen voor LINNAEUS bewaard! De honden, om voort te gaan, hebben ook een draai ter slinkerzyde in hun staart, dog slegts een halven boekel, zoo dat men uit den staart alleen, zonder hunne tanden, mammen of klaauwen te zien, dit gedierte onderscheiden kan. LINNAEUS heeft het hier niet by gelaaten, maar is verder gegaan, vergeef de onzinnelykheid van het denkbeeld! uit het agteruit wateren van den Leeuw alleen heeft by geoordeeld, dat deeze Koning der dieren een kat, en geen hond was, gelyk zommige gemeend hadden, deeze immers wateren zydelings, en ligten hun poot op.

Ik zweeg, my verwonderende, dat zulk eene onnoozele liefhebbery Redelyke menschen vermaaken konde? Een van het gezelschap, een groot reeder in de Walvisch - vangst, vroeg met eene houding van nieuwsgierigheid aan den LINNEIST, wat voor een dier dog wel een Walvisch mogt wezen? niets is ligter te bepaalen volgens het systema, zeide de Doctor, het behoort zonder tegenspraak tot het classis van menschen, aapen, en vleermuisen! hier op lagte het geheele gezelschap, en de jonge *Linneïst*, hadt genoeg te doen om zelf niet rood te worden. Hy bedaarde

echter; Denk myne Heeren! zeide hy, dat myne groote meester de mammen der dieren zeer hoog schat, zy zyn de melkbronnen, en het schoonste zoo wel als het nuttigste deel in de vrouwen van ons geslacht. Dit is zeer wel, hernam een derde, maar de boezem van een walvisch, en vleder muis? uw Baron moet een zeldzaam liefhebber zyn.... zagt, zagt, antwoordde de Doctor, de walvisch is zoo wel een *animal* MAMMALE als een mensch, of om systematisch te spreeken, is een *vierpootig dier zonder pooten*, zoo evenwel, dat de vinnen voor de pooten als in één gesmolten konnen doorgaan, dog dit scheelt niet, het heeft mammen, melk, en zoogt, ergo. Dit is zeer, klaar, het is derhalven geen visch, want in het water te leeven, vinnen te hebben daar mede te zwemmen, maaken de eigenschappen niet uit van een visch. *Artedi*, die het eerste in den wind sloeg, had daarom de dwaasheid, dit dier onder den visschen te rekenen, VON LINNE', zag verder, en dus leert d'eene dag den anderen.

Laat ons, zeide hy, deezen slak beschouwen? mede een *amimal apoduim*, en *apterum*, dat is zonder pooten en vleugels dog zonder mammen en derhalven geen Walvisch, nog Cagelot, nog Vledermuis, nog Meerkat! nog..... Ik geloof U, zeide ik, myn Heer, maar laat ons ginsch naar de visscheryzien, de Tractant wil ons hier mede amuzeren tot dat wy aan tafel gaan; men haalt reets de eerste schakel op! Zie daar! riep een van het gezelschap, een liefhebber van dit onzondig tyd verdryf, uit, een schoone post! een baars! nog....! zagt: viel 'er de Doctor op in, het zyn alle beide baarsen! Hoe zeide een derde? gy ziet hernam de Doctor, zy zyn beide *acanthopterygii*, of liever *Thoracici* volgens *Linnaeus*, zy behooren tot één genus, of één geslagt, want die vin welke de post doorloopend op den rug heeft, is by de baars slegts in tweën verdeeld, het hoofd is beide *plagioplateum*, de borstvinnen, en *membrana branchestega* hebben evenveel ribbetjes, zoo dat de post een baars is! Hy ging dus voort, en bewees dat een Zeelt een brasem was, dat lampreyen en prikken geene visschen waren, maar

amphibia gelyk de haage dis, de kikvorsch, en schildpad. De tyd liep dus om, en de klok luidde wel haast om aan tafel te koomen.

De tractant schikte ons, en de Doctor wierdt geplaatst naast eene jonge Juffer, welke zeer bevallig, en tamelyk schoon was; ik geeve U, zeide de Goedhartige tractant aan haar, tot oppasser den kundigsten Naturalist van Europa, welke of schoon gy onder ééne verdeeling geplaatst wordt met de vleermuizen en walvisschen, U gaarne onder de menschen zal willen rekenen. ‘Myn Heer de Tractant spot met my, antwoordde de Doctor, het zoude onbetaamelyk zyn, Mejuffer! zoo aangenaam een voorwerp onder deeze dieren te plaatsen. Ik beminne, 't is waar, de natuurlyke historie wel in het algemeen, dog ik houde het meest van de bevallige flora, en deeze is, na de beminnelyke Sexe, de godin, welke ik allermeest aanbidde: Ik kan met waarheid betuigen Mejuffer! voegde hy 'er by, zeer lang verlangt te hebben om U te zien, ik liege niet, wanneer ik zegge even als een mannetjes palmboom, wegens het gemis van zyn bemind voorwerp gekwynd te hebben: ik durf 'er by doen, dat ik my in allerlei bogten zoude wenden om U even als de *vallisneria* te omhelsen, mogt het my ooit gegunt worden met U in een *medium* te leeven! Ik ben, geloof myne oprechtheid Mejuffer*!* gevoeliger dan de *Mimosa* Ik verheuge my echter dat wy gelukkiger zyn dan de planten, om dat wy spreeken konnen, en onze aandoeningen te kennen geeven met den mond. Ach Mejuffer! uwe tanden zyn witter dan de zuiverste kelk van eene Luiksche Aurikel, en het rood uwer wangen steekt meerder af op uw zagte vel, dan het Pikante rood in de sneeuw witte *Cistus*-bloem! uwe adem is geuriger dan de welriekende *Reseda!* Hoe verrukkelyk moet gy in de nagt zyn, gy afdrukzel van flora 's schoonheden, terwyl alsdan alle bloemen geurigst ruiken’! De Juffer deedt onderwylen niet als bloozen.

Het geregt wierdt intussen veranderd, en een speen varken voor hem op tafel geplaatst, welke hem straks gelegenheid gaf om de orange appel uit den bek te

haalen, en de Juffer uit de tanden te doen zien dat het geen Rot was: hy vermaakte de Juffer met meer dergelyke geestigheid, en bewees zonne klaar, dat men geen paauw van een duif zoude konnen onderscheiden zonder de uitgewrogte werken van VON LINNE'. ‘Gelieft de juffer! vroeg hy, het afhangend deel van deeze jonge kalkhoen? het dom gemeen noemt dit de staart, liet hy 'er op volgen, dog een der voornaamste Natuurkenners heeft onlangs het geluk gehad deeze frappante ontdekking te doen, dat in de vogelen het hoofd altoos opwaarts stondt, en dit gedeelte afhangende was’.

De tyd liep om, ik vermaakte my niet weinig met deeze galante uitspanningen. Het dissert met bloemen opgecierd verschafte nieuwe stoffe. ‘Ik zoude U een Roos geeven, zeide hy, indien deeze bloemen niet de veelwyverye en veelmannerye begunstigden; daar zyn 'er geene op tafel welke verdienen, dat ik ze U schenke. Deeze *Lathyrus* hoe geurig ook houdt zig op met tien mannen, en ofschoon zig een als de getrouwste afzondert, bemint zy hen allen even sterk. Ach Engel! riep by vervolgens uit in eene verliefde verrukking, mogten wy eens te zaamen wandelen langs die groene sloot, ik schonk U eene plant, by het gemeen ongeacht, en *Paarde staart* genoemd, welke nogthans dit deugdelyke in zig bevat, dat in de bloem slegts één man met ééne vrouw gelukkig leeft: zy is het symbolum van de huwelyks liefde’ en hier op drukte hy *haaren vyf getakten voorpoot*, met den *zynen*, zoo hevig, dat zy verschrikt van hem afliep!

Ik ben &c.
C.R.
Amsterdam den 24 *Juny* 1765.

De Denker.
N°. 134.
Den 22. July 1765.

[Vervolg van No. 132, over de Zedelyke Op. voeding enz.]

Nil dictu foedum visuque haec limina tangat
Intra quae Puër est! - -
Maxima debetur Puero Reverentia. -

JUVENALIS.

Vervolg van N°. 132.

WAnneer wy op de gevolgen letten van opvoeding en het daar uit vloeijend gedrag van de meeste jeugd, zullen wy bevinden, dat Luiheid en Wulpsheid de oorzaaken zyn van het bederf der meeste Jongelingen en het ongeluk van veele jonge Dogters: ondeugden, welke niet oorsprongelyk opkoomen in de kinderen, maar voortgeteeld worden door het onvoorzigtig gedrag en het kwaade voorbeeld der ouderen. ‘Want dit is de Wet der Natuur, dat wy eerder door huisselyke Voorbeelden bedorven worden, naar maate zy, welke ons dezelve geeven, meerder aanzien hebben’.

Sic Natura jubet; *Velocius, & citius nos*
Corrumpunt vitiorum exempla domestica, magnis
Cum subeant animos autoribus(*).

De meesten immers leeven te weitsch, te prachtig en te ydel, om met een goed voorbeeld den kinderen voor te gaan en aan te moedigen tot naarstigheid en een eenvoudig leven. Welk eene waarschynlykheid is 'er voor, bid ik u, dat uwe kinderen zullen willen te voet gaan, daar zy van de ge-

(*) JUVENALIS *Sat. XIV.*

boorte af in de koets gereeden hebbende, zo vroeg geleerd, en zo lang gewoon zyn zig gemakkelyk in een hoek te plaatsen? Een Boeren jongen vindt eene karre gemakkelyk, een ryk mans kind kan het stooten van eene koets op het Weesper-plein niet verdraagen; en wie is hedendaags niet vermoeid en afgemat, als hy in geen *Coupé a doubles Ressorts* naar de Beurs of het Koffyhuis rydt? Daar de Vader, in eene stoffe japon en hoog getooide muts, 's morgens niets doet, als deftig zyne pyp re rooken, of de courant te leezen, of om bezigheids wille een steek aan het net, ('t welk altoos naast de schoorsteen hangt,) breidt, of in gezelschap is, hoe wilt gy, dat de zoon zynen tyd zal doorbrengen? Wat zal de dogter doen, daar de Moeder aan het toilet, in haar koets of gezelschap den geheelen dag doorbrengt? ‘Onthoudt u derhalven van wanbedryven; Eene Rede behoort u hier van inzonderheid kragtig af te schrikken, op dat, namelyk, uw kroost u niet ongelukkig volge, naardien wy allen niet dan al te gereed zyn om ons naar kwaade en schandelyke voorbeelden te schikken’. Dus mag ik u, myne Landsgenooten, wel met de woorden van den reeds aangehaalden Romeinschen Hekeldigter raaden,

Abstineas igitur damnis. Hujusce etenim vel
Una potens ratio est, ne crimina nostra sequantur
Ex nobis geniti; Quoniam dociles imitandis
Turpibus ac pravis omnes sumus. -

De jonge Heer wordt door den Lyfknegt, de Juffer door de Kamenier bedorven, en in het oor geblaazen dat de ouders schatryk zyn, en door dit laf gevlei afgetroont van alle werkzaamheid. Men kleedt de kinderen prachtig; niets wordt gespaard om hunne verbeelding te bedriegen; is het de schuld van den Jongeling, wanneer hy luy en wulpsch wordt,

de Schouwspelen, Harddraavers en Wedloopen bemint? Men kan niet onaardig op onze Stad toepassen 't gene QUINTILIANUS van *Romen* zegt[(a)]. *Jam vero propria & peculiaria hujus urbis vitia poene in utero matris concipi mihi videntur, histrionalis favor, & gladiatorum, equorumque studia*; ‘dat de feilen, welke hier eigen en byzonder zyn, reets in 's moeders schoot voortgeteeld worden, te weeten de drift tot toneelspeelders en de liefhebbery voor paarden; (mogt ik 'er byvoegen van gevegten!)’ dog daar toe is de verwyfdheid te groot geworden!

Ondervindende dat de kinderen, ouder geworden, bedorven zyn, leggen de ouders zig toe op artzenyen, om niet alleen mooije, maar ook goedaardige kinderen te teelen; gemeenlyk neemt eene oude *Coquette* een geestig Apotheker in haare bescherming tegen dat haar dogter, nieuwlings gehuuwd zynde, kraamen moet, om agter het geheim te komen van het *Hermesias* der Ouden, waar van PLINIUS[(b)] verhaalt, dat het eene zamenstelling was van pyn-appelzaad, met honing, myrrhe en palmwyn gemaakt, het welk de moeders, onder het opzeggen van *abra cadabra*, moesten met melk drinken, of de minne, op dat de kinderen niet alleen fraay en bevallig van lighaam en geest, maar teffens deugdzaamer zyn zouden! O uitzinnige dwaaling! Uwe kinderen, dwaaze ouders! zyn lui en dartel, om dat zy zig uit uwe pracht verbeelden, en van anderen hooren, dat gy groote schatten zult nalaaten. Waarom zegt gy hun niet by tyds, hoe groot hun aandeel zyn zal? waarom moeten de kinderen onkundig blyven van een geheim, 't welk hun ongelukkig maakt? Alle ouders hebben dat zwak, en bedekken zoo wel

(a) *De Orat. Dial.* §. 29
(b) *Hist. Nat. Lib.* 24. *Tom. II. p.* 352.

hunne inkomsten als verteering. Gelooft gy niet met my, verstandige ouders, dat wanneer men zynen zoon, tot jaaren van onderscheid gekomen zynde, by het nieuwe jaar, liet zien, hoe hoog de verteering van het huishouden beliep, en hoe groot de inkomsten waren en dus het capitaal, dat hy dieper indruk krygen zoude van de noodzaakelykheid, om zig op neering, koopmanschap of studiën toe te leggen, dan nu hy niet als weelde ziet, en nimmer leert hoe veel 'er vereischt wordt om een maatig huisgezin te onderhouden? Zal het den zoonen geene prikkeling byzetten, als zy zien dat de Vader, door zynen arbeid, een groot gedeelte van die kosten wint? Waarom niet gezegd, zie daar, kinderen! zoo veel bedraagt ons goed, 't geen wy bezitten, zoo veel brengt my myn beroep in; onze verteering beloopt op deeze som, en de kosten, welke ik tot uwe opvoeding besteede, zoo hoog. Dit alles behoort my of ons toe, en van deeze goederen konnen wy zoodanige verdeelingen maaken als het ons behaagt: alleenlyk bepaalt de Wetgeever een zeker gedeelte. Wanneer gylieden u wel gedraagt, zullen wy eene evenredige erfschat maaken; den onwilligen zullen wy onterven, en indien allen zig ongehoorzaam gedraagen, zal niemand meerder hebben dan zyn wettig erfdeel. Uit de balancen van huishouding en inkoomen hebt gy gezien, hoe veel 'er vereischt wordt. Volgt ons voorbeeld, weest arbeidzaam en bemint de deugd, zoo zult gy, even als uwe ouders, een gezegend leven leiden, enz.

Thans integendeel, verlangt een dartele zoon naar den dood zyner ouderen, alleen uit Nieuwsgierigheid om te weeten hoe veel hy bezitten zal! En og of hy dan zig nimmer bedroogen vondt; hoe veelen moeten hunnen staat niet verminderd zien, op het punt als zy meenden groote heeren te worden.

Zoodraa de kinderen vatbaarzyn om de waarde van munt te kennen, wilde ik hen tot arbeidzaamheid aanmoedigen door geld, en hen verlofgeeven, dat te doen oploopen; of op winste uit te zetten, of wel gebruiken te laaten om de kleinigheden te koopen, welke zy noodig hadden; het is een pryswaardig beginzel om uit zyn arbeid voordeel te trekken: misschien boezemt deeze wyze te groote eene genegenheid tot geld in, dog die feil is minder gevaarlyk, dan verwaandheid, welke altoos armoede na zig sleept.

Ouders behoren ook al vroeg, myns bedunkens, tegen dat de kinderen huuwbaar worden, op hunne hartstogten te denken. Op zig zelven genoomen, is de drift tot de wederzydsche kunne niet berispelyk nog strydig met de zeden, en natuurwetten. Twee van verschillende sexe, afzonderlyk opgevoed, zonder eenig onderwys, zouden dezelve gevoelen, en zig voldoen, zo dra zy gelegenheid hadden, zonder zig schuldig te maaken aan een eenige misdaad. Het is een drift welke de Natuur ons ingeschaapen heeft, welker einde is de vermenigvuldiging van het Menschelyk geslagt, en kan derhalven nimmer kwaad zyn in zig zelven. Gelukkig waren wy, indien wy in den staat der natuur leefden, dan behoefde 'er zoo veel wysheid niet om deugdzaam te leven, nog onderrigting en opvoeding om het burgerlyk kwaad van het zedelyke te onderscheiden! Een jongman huuwbaar zynde, zal liefde gevoelen tot eene enkele jonge dogter, de aard der liefde veelt geene twee, hy zal haar trouw zweeren en houden, zie daar een volmaakt huwelyk; om dat zyne keure valt op zodanig eene, welkers hoedanigheden hem behaagen: meerder behoort 'er niet tot een Natuurlyk Huwelyk.

Het is anders gelegen met ons ongelukkige stedelingen en ingezetenen van een Land, welk wy in weerwil van de natuur bewoonen. Daar behoort by een fatzoenelyk bestaan kennis van handel, of geleerdheid; tyd is 'er noodig die te verkiezen en hier uit volgt dan een jongman niet huwelyken kan, dan wanneer hy in staat is, de kost te kunnen verschaffen aan de huishouding welke hy opricht. De jongman kan derhalven niet huwelyken op dien tyd als de Natuur hem 'er toe aanzet. De onzondige drift der Natuur wordt nu verveelend, overmeestert hem, hy tracht haar op allerleie wyzen te voldoen, daar wordt derhalven veel konst vereischt hem hier in te beletten. Het is nu de plicht der ouders den zoon te overtuigen, dat het hem niet geoorloofd is, die drift, hoe betaamelyk aan ieder, te voldoen; om dat de burgerlyke wetten het niet toestaan, dan aan zulken, welke wettig verbonden zyn: ook dat het strydig is, met de goddelyke wetten, om dat het hoererye is, welke verboden wordt. Zeer wel heeft PLUTARCHUS[(c)] opgemerkt, dat men den kinderen eerst moet onderwyzen van dit kwaad, dat men ze moet dreigen, indien zy zig willen overgeeven aan die geweldige drift, en met beloften vleiën, afschrikken met voorbeelden van de zodanigen welke zig door wellust ongelukkig gemaakt, en aanmoedigen met de zulken, welke met ingetoogenheid roem behaald hebben. De twee hoofdbeginzels van deugd immers zyn, hoop van Eer, en vreeze voor schande. DIOGENES ging verder, hy wilde dat men de jongelingen zoude leiden in hoerhuyzen, op dat zy een walg zouden hebben van de gruwelen, welke daar om gaan, en te hooger gevoelen zouden van de deugd[(d)], was het hier mogelyk, ge-

(c) *De Liber. Educ. p.* 12.
(d) PLUTARCH. *ibid. p.* B.C.

lyk in vreemde Landen, hun te laaten zien de elendige en verderfelyke ziektens, welke 'er uitvolgen, misschien schrikte men hen te geweldiger af.

Onderwylen leert hun de natuur, of het kwaade gezelschap van anderen, en nog meerder de verfoeijelyke Boeken middelen om zig eenigermaaten te voldoen, dikwils onweetend dat dit niet alleen ongeoorloofd en zondig, maar ook nadeelig is voor hunne gezondheid, dwaalen zy in het geheim, en bedriegen met den schyn van deugd hunner ouders. Ik oordeele dat het de plicht is van ouders, hunne kinderen daar over tydig te onderhouden en het kwaade aan te toonen.

Ouders behooren verder te gaan en hen te onderrigten, welke driften geoorloofd of ongeoorloofd zyn te volgen, ook denkbeeld te geeven van bloedschande, te meer, om dat zy in de natuur niet legt; maar alleen strydig is, tegens de gerustheid en order der zaamenleeving, en het nut der Maatschappye.

Ondervinden zy dat hunne zoon, of dogter onbekwaam zy om de hevigheid der natuurlyke drift te wederstaan, zy moeten hem of haar uithuwelyken. Het huwelyk immers is de veiligste band voor de jeugd. *Tutissimum est juventutis vinculum*[(e)].

Maar vooral is het de plicht van ouders, den kinderen onder het oog te brengen de verfoejelykheid der groote zonde, om dat niet alleen de natuur een afschrik heeft van dezelve, maar om dat de goddelyke wetten haar verbieden, en de wereldlyke rechter dezelve in ons gemeene best met de dood straft. De ondervinding heeft, helaas! te veel doen zien, dat jongelingen door de verfoejelyke drift van anderen verleid, of door beloften omgekogt zyn geworden.

(e) PLUTARCH. *l. cit. pag.* 13. F.

Kan 'er ongelukkiger staat voor het gemoed gevonden worden, dan zig straf baar te zien uit onkunde! wie is meerder te beschuldigen, de verleider, of die geenen welke de verleiding mogelyk gemaakt hebben, door een ingebeelde schaamte, van niet by tyds hunnen zoon onderrigt te hebben? Zeldzaam helt de jeugd tot die schandelyke drift: het zyn bejaarde mannen welke de jeugd verleiden, en wanneer het gebeurt, is het uit geveinsdheid, of om de lasten te ontgaan welke op hoerereije volgen. Gebruik eene andere voorzorg, tedere ouders! laat nimmer uwe zoonen by Meyden slaapen, dan tot de agt jaaren; en geeft agt dat zy zedig en deugdzaam zyn: laat veel minder uwe zoonen by mannen slaapen, opdat zy niet onwetend en onverwagt bedorven worden. Ik beken; alles is niet voor te komen, maar het veiligst is de zoonen zelfs yder afzonderlyk te laaten slaapen, en de dogters van gelyken. Onderrigt yder wanneer het tyd is, en als de omstandigheden niet langer toelaaten, dat gy uwe kinderen naauw onder het oog hebt; Eens immers moeten zy aan zig zelven overgelaaten worden, dog wel onderrigt van het kwaad, het welk zy vermyden moeten, zullen zy het met vrugt te keer gaan, ten weinigsten niet onkundig zondigen, veel min u verwyten konnen, van agtergehouden te hebben, 't geene zy noodwendigst weeten moesten.

Laat uwe kinderen dan nimmer ledig omloopen, doe ze werkzaam zyn, weetenschappen leeren, en handwerken tot tydkorting en lichaamsoeffeningen, beiden deeze houden hun bezig en dooven de wellustige gedagten, die allermeest vallen in de zulken, welke door het kwaade voorbeeld hunner ouderen tot ydelheid opgevoed, en door laffe vleiers om den tuyn geleid worden.

De Denker.
N°. 135.
Den 29. July 1765.

[Over het verbranden van Kettersche Boeken, en de bittere Geestelyken, die dit bewerken.]

> *Fides enim prorsus ab bominum jugo soluta liberrimaque esse debet. - Semper illud manet fixum, Pastoribus nullum esse imperuim in Conscientias, quia Ministri sunt, non Domini*.
> J. CALVINUS Oper. T. VII. p. 236.

IK had gehoopt om heden myne Lezers te onderhouden over 't geen tot eene goede manier van Prediken behoort, om daar op de pligten der Toehoorderen te laaten volgen; maar ik zal dit nog eenige weinige weeken uitstellen, omdat ik gedrukt word door eene ongerustheid, welke ik, schoon die al lang op het hart gehad hebbende, tot nog toe heb verzweegen, dog heden openbaaren zal, om myn geprang den boezem eenige lugt te geeven. Ik moet dan mynen Lezeren in vertrouwen zeggen, dat men my, reeds voor veele weeken, berigt heeft, hoe de Geestelykheid in eene nabuurige Provintie, op eene haarer Hooge Kerkvergaderingen, beslooten heeft, om DEN DENKER als kettersch, ergerlyk, en ik weet niet wat al, by den Souverain aan te geeven, en te doen verbieden, of, misschien, verbranden. De voornaame grond van klagte is, omdat hy heeft durven beweeren, dat wél opgebragte Leeken, in hunne eige huizen, zelve hunne gebeden aan tafel tot God opzenden kunnen, en daar zo min de *Intercessie* van een Geestelyken toe noodig hebben, als tot die, welke zy des avonds en 's morgens in hunne binnekameren uitstorten. Deze misdaad, zoude men zeggen, is niet zeer zwaar; en evenwel zoude

het kunnen gebeuren, dat, de éêne Vergadering de andere aansteekende, uit dit klein vonkje een vuur ontbrandede, 't welk overgenoeg was, om myn blaadje te verteeren, en deszelfs Schryver vreesselyk te zengen. Om dit nu voor te koomen, heb ik een besluit genoomen, 't welk ik eerlang hoop uit te voeren; maar dat ik geen dag durf uitstellen, om in het openbaar bekend te maaken. Ik weet, dat 'er in ons Land zeer veele braave Geestelyken onder alle Gezindheeden zyn; Mannen van Verstand, Geleerdheid, en een Menschlievend hart. Ik heb reeds meermaalen betuigd, den zodanigen den allerdiepsten eerbied toe te draagen, en by alle gelegenheeden te willen bewyzen; ja ik eerbiede hun hoogwaardig Ampt, ik eerbiede hun beminlyk karakter, ik beschouw hen zelfs als grondzuilen van een welgeregelden Burgerstaat, en herhaale deze betuigingen thans niet slegts met vermaak, maar voeg 'er zelfs, uit overtuiging myns harten, by, niet te gelooven, dat onze Geestelykheid in het algemeen, in een stil, zedig, bescheiden gedrag, voor eenige andere des werelds behoeft te wyken, en misschien zelfs, Zwitserland alleen uitgezonderd, alle Landen ten dezen aanzien overtreft; maar, met dit alles zyn 'er domme Heethoofden onder; Lieden zonder Geleerdheid, zonder Verstand, en van eene gansch bittere Galle; de zodanigen zyn altoos vervolgziek; zy zyn geslage vyanden van myn Denker, omdat zy het van het Denken en Redeneeren zelve zyn; en ik kan hunne geduurige *Machinaties* niet ontkoomen, ten zy ik van ontwerp verandere, en my naar hun Systhema schikke. Ten dien einde nu heb ik, om my in gunst van zulke en soortgelyke Heeren in te wikkelen, een Vertoog ontworpen, waarin ik de twee volgende waarheeden middagklaar bewyzen zal.

I. Dat alle braave Geestelyken zonder Geleerdheid en Oordeel, Ampts- en Pligtshalven verbonden zyn, om by de Regenten het verbranden van alle zodanige Boeken te besolliciteeren, en door vermaaningen, of oproerige dreigementen uit te werken, welke zy niet in staat zyn te wederleggen. Dit stuk laat zig gemaklyk betoogen. Geleerdheid, bondig, oordeel, fyne

smaak, een menschlievend hart en edelmoedig gedrag, waren nooit het deel van Geestelyken, die zig op vervolgen toeleiden; en gelyk 'er dus geene wezenlyke grondslag is, om hen eene waare hoogagting toe te draagen, wanneer hunne verdiensten in de schaal van een zuiver oordeel gewoogen, en het Gemeen ten dien einde de oogen geopend worden, zo zyn zy, zo wel uit hoofde van hun byzonder belang, als uit zugt voor hunne Orde, naar alle billykheid, verpligt, om het Gemeen de oogen geslooten te houden, en alles, wat moogelyk is, in 't werk te stellen, waar door vry denken, onbevooroordeeld redekavelen, waar door geleerdheid, verstand, en eene verheeve manier van handelen bevorderd kunnen worden, omdat die alles den blinden eerbied, welken het bygeloovig volk niet aan hunne waarde, maar Gewaaden toedraagt, noodzaakelyk ondermynen, en dien eerbied daarentegen geheellyk overbrengen moet op de zodanigen hunner Amptgenooten, welke, hunne eige verdiensten kennende, niet schroomen in hun waare ligt beschouwd te worden.

Die geest der vervolging daarenboven strookt volmaakt met het voorbeeld van onzen gezegenden Zaligmaaker en zyne verligte Apostelen; en de bittere Geestelyken toonen hier door inzonderheid, dat zy waardige opvolgers dier groote Leermeesters zyn. JESUS immers, en zyne yverige Leerjongeren, waren 'er allezins op uit, om met een Mannenmoed en onverschrokke dapperheid de ondeugd te vervolgen, schynheiligheid het masker af te ligten, en de heerschende gebreken uit alle hunne kragt te weeren, hoe zouden de tegenwoordige Apostelen dan zig tegen dat inkankerend kwaad, geleerdheid en onpartydig onderzoek niet met allen yver tragten te verzetten. Dit immers maakt noodwendig Ketters, en de Kettery wordt in de H.S. met de werken des vleesch, met de grootste zonden in den zelfden rang geplaast. Daar de Apostelen de Geloovigen zo ernstig waarschouwen tegen de *Philosophie der eeuwe*, zouden zy tegen dat eeuwigduurende bewyzen en redeneeren van onze eeuw hunne blinde schaaren niet poogen te beveiligen! Daar onze groote Leermeester de Wisse-

laars uit den Tempel verdreef en hunne tafelen omkeerde, zouden zy dan ook al dien vreemden toestel van gezond verstand, wysgeerte, natuurlyke Godsdienst enz., zo hoogst gevaarlyk voor onkundige Leeraaren, niet uit de Kerk verbannen, en de boeken dier gewaande Philosophen poogen te verbranden? Daar die zelfde Goddelyke Afgezant eindelyk zyne Leerjongeren beloofde, dat hy hen in staat zoude stellen, om voor Koningen en Vorsten onbeschroomd te spreeken, zouden zy daar ook niet toonen zyne Dienaaren te zyn, met de Overheeden tydig en ontydig aan te loopen, en door aanhoudende overlast te dwingen, om de belangens eener onderwerpelyke Regtzinnigheid te vuur en te zwaard te verdedigen?

En gelyk zy dus hunne egte roeping staaven, zo toonen zy ook op eene loffelyke wyze, dat zy nog in de hitte van hunnen yver, nog in de keuze van bekwaame middelen om dien yver te voldoen, niet voor ROME nog MADRID behoeven te wyken, maar even bekwaam zyn om een AUTO DA FE van kettersche boeken aan te leggen, als de Heeren Inquisiteurs om het van verdwaalde zielen te doen. Daar is nog eene andere omstandigheid in onze dagen, welke dezen yver niet slegts loffelyker, maar zelfs noodzaakelyker maakt; Men weet dat allerysselykst vonnis, 't welk het *Parlement* van TOULOUSE voor zeer weinige jaaren tegen den braaven CALAS en zyne ongelukkige Familie geveld en uitgevoerd heeft; Ik noem hen vonnis allerysselykst, en de Nakoomelingschap zal zig gewisselyk verwonderen, hoe zulke monsters van wreedheid en onderdrukking in een beschaafd gedeelte der wereld, wat zeg ik? onder menschen, beschaafd of onbeschaafd, hebben gevonden kunnen worden; maar met dit alles zal het veroordeelen van een Ketter op de valsche beschuldigingen van een oproerig Grauw steeds een heerlyk gedenkteken blyven van den blaakendsten yver voor eene blinde en bittere Regtzinnigheid; Daar deze geaardheid nu de Raadsheeren van Toulouse op zulk eene byzondere wyze onderscheidt; daar hier van, in onze dagen, zo treffende blyken voor handen zyn, zouden daar alle Geestelyken in andere landen, welke zig met hen in 't zelfde geval bevin-

den; dat is te zeggen, die even onkundig zyn, even verdraaide harsenen, even onmeêdogende harten hebben, niet door aangemoedigd worden, om op even de zelfde wys te handelen?

Maar eindelyk is het zeker, dat het grooter bekwaamheid en meerdere talenten onderstelt, een boek te veroordeelen en te verbranden, dan te schryven; Dit wyst zig zelven aan. Een Autheur onderwerpt zyn schrift aan 't oordeel van 't Gemeen: hy stelt het zelve tot Regter, hy zoekt deszelfs gunst en agting; Maar hoe zeer verschilt zodanig eene handelwyze van die, by voorbeeld, welke een Inquisiteur van *Madrid* of *Goa* gewoon is te houden! De eerste voelt zyne minderheid en afhankelykheid; de laatste, zyner meerderheid bewust, verheft zig eensklaps boven denzelven; De eerste oordeelt en redeneert slegts over zyn byzonder onderwerp, de andere legt de hand op alle Schryvers en Werken tevens, van wat natuur of weetenschappen, en vindt zig in staat om over dezelve, zonder uitzondering, *en dernier Ressort* te vonnissen; De eerste weetende, dat hy dwaalen kan, en dikwils dwaalt, poogt al wat hy zegt op redenen te gronden, en door bewyzen aan te dringen; De ander, zyner onfeilbaarheid verzekerd, stoort zig aan die redenen of bewyzen niet, verwaardigt zig zelden, om ze te leezen of te hooren, en wagt zig ten minsten wel, om 'er nimmer door te veranderen van gevoelens; Dus kan een kind begrypen, dat de minste Inquisiteur eenen ERASMUS of HUIGH DE GROOT oneindig overtreft, en dat CALVINUS en COCCEJUS, met regt voor zulke groote Godgeleerden onder ons erkend, slegts als Leerjongens beschouwd moeten worden ten opzigt van het *Conclave* te *Rome*, of het *Santo officio* in *Spanje* of *Portugal*. Dewyl het nu dus met de zaaken gelegen is, heeft yder Geestelyke, in wat land des werelds het ook wezen moge, zo dra hy niet in staat is om een Schryver te weêrleggen, en dus zyne meerderheid in kundigheeden en gezond verstand boven denzelven te bewyzen, het grootst gelyk, dat hy, 't op veroordeelen en verbranden toelegt. Hier door kan hy voor geleerd en ongeleerd, kundig en onkundig, ontegenzeggelyk bewyzen, dat hy zo veel boven die arme halzen van Schryvers verheven is, als een Placcaat sterker dringt dan een Syllogismus, en dat hy zo veel steviger redeneert, als het vuur kragtiger werkt, dan de beste Sorites. - - Dit is dan de eerste waarheid, welke ik, om gunst by vervolgzieke Geesten, niet slegts in onze Nederlanden, maar ook in andere gewesten, te winnen, bewyzen wilde, en de hoofdzomme der redenen, welke ik daar toe bezigen zal. Gelyk 'er nu in

alle Landen niet dan al te veel van dat soort, onder de Geestelykheid inzonderheid, voor handen is, zo vleije ik my hier mede nog eene andere nuttigheid voor my zelven te zullen uitwerken. Myn DENKER, myn klein weekelyks blaadje zal dus, al zo wel als het deftig werk van THEODORUS BEZA, de geheele wereld door bekend worden, ja ik vleije my, my zelven eerlang in het Italiaansch, Spaansch, Fransch, Hoogduitsch enz. te zullen leezen. Welk eene eer voor myn Vaderland! welk eene roem, die wy der Vervolging alleen te danken hebben; Maar om myne oogmerken wel te bereiken, is het ten hoogsten noodig, dat ik nog eene andere waarheid by de vorige voege, en in de tweede plaats bondig betooge.

II. Dat alle vervolgzieke Geestelyken, die hunne zaaken voorzigtig overleggen willen, boven op den stapel boeken, die zy in eenig Land der Hooge Overheid afdwingen, te verbranden, de Autheuren zelve leggen moeten; Dit schynt in den eersten opslag wel wat hard, maar het is noodzaakelyk, en dan behoort een goed Vervolger, die zyne belangens verstaat, zig door geene gewaande hardigheid te laaten wederhouden van iets, 't welk slegts een natuurlyk en onvermydelyk gevolg is van een loffelyk bedryf. Kettersche boeken te doen verbranden, hebben wy beweezen braaf en loffelyk te zyn; maar waarom? Om het verspreiden van alle zulke gevoelens voor te koomen, waardoor de waarheid nader ontdekt en opgehelderd, maar waardoor tevens een onpartydig onderzoek bevorderd, en dus de blinde Leidslieden van een dom Gemeen van hunne *Prerogativen* en *Preëminentiën* verstooken zouden worden; Maar tot dit einde nu moeten de Autheuren zelve dan voor alle dingen van den aardbodem verdelgd worden, dewyl zy anderzints, door het verbranden hunner werken verbitterd, geenzints overtuigd, hun venyn met eene verdubbelde woede spuuwen, en hunne verderfelyke zetregels met een wanhoopige drift allerwegen verspreiden zullen. Het verbieden of verbranden van een boek, heeft de ondervinding allezints ten duidelyksten geleerd, dat, wel verre van het zelve te smooren, in tegendeel het beste middel ware, om het in yders handen te brengen en greetig te doen leezen. De Heer DE MAUPERTUIS was hier van zo wel overtuigd, dat hy, met zyne huisselyke zaaken wat *gebrouilleerd* zynde, besloot zyn ESSAY DE MORALE te schryven, waar in hy beweert, het geen Hy toen natuurlyker wyze moest gevoelen, dat wy meer verdriet dan vermaak in dit leven hebben; om de oorzaak dier kwelling te verminderen, verzogt hy den Koning zyn werkje aanstonds als kettersch te

verbieden. Dit geschiedde, en, gelyk hy 't zelve voor eige rekening hadt laaten drukken, kon 't niet missen, of hy won 'er eene goede goudbeurs by over, betaalde zyn Bediende, en herstelde zyne zaaken. Dus ziet men, dat het niet genoeg is de Boeken alleen te verbranden, maar dat men 'er de Schryvers noodwendig boven op moet leggen, en dit is het ook, wat alle regtschaape Vervolgers altoos gepoogd hebben werkstellig te maaken. 't Was altoos hunne grondregel, en 't is inderdaad een grondregel van alle verstandige Staatkundigen, ‘Men moet niet eene Zaak ten halven doen, maar die of geheel nalaaten, of voltooijen’. Zodra de Benjaansche Priesters, in de Indiën, in 't hoofd gekreegen hadden, om de levendige Vrouwen met de doode Mannen te doen verbranden, om de laatstgenoemde Sexe dus alle moogelyke zekerheid wegens de goede behandeling hunner Egtgenooten te verschaffen, stoorden zy zig niet meer aan het jammerlyk geschrei, 't welk die rampzalige Slagt-offers eener valsche Staatkunde, in de doodelyke vlammen, maakten, maar poogden, die onnozelen eenmaal in 't vuur gestooten hebbende, derzelver gehuil te verdooven, en hun eigen hart, gelyk ook dat der omstanderen te verharden, door een wreed gespeel van onmeedogende instrumenten. Nooit keerde zig een goed Jesuit aan een weinig regt of onregt, om een Schryver, die hunne geheimen verraaden, of hun Systhema wederleggen wilde, van kant te helpen: 't Is hard, durst men zeggen! maar was het niet hard, dat men op de Parysche Bruiloft, op de vermaarde Barthelemi, in eene nagt, tagtig duizend braave Burgers en Ingezetenen de hartaar afstak om het regtzinnige Geloof voor hunne tegenwerpingen te beveiligen? En oordeelde de grootste Staatkundige Vrouw van Europa dit egter niet noodzaakelyk? ja was het dit niet inderdaad, toen de regtzinnige Geestelykheid geen ander middel zag, om de ketters te weêrleggen, of zo veele afgedwaalden weder In den schoot der kerke te lokken. Was het niet hard, dat eene Vergadering aangesteld om regt en geregtigheid te handhaaven, zig egter voordagtelyk aan de blykbaarste onregtvaardigheid schuldig maakte, en in de krytendste wreedheid verliep, met den ongelukkigen JEAN CALAS, op het enkel, geroep eener dolle en uitgelaate menigte, zonder schaduw van misdaad ter dood te brengen? En oordeelde het Parlement van Toulouse dit egter niet raadzaam *Religionis Ergo*? Die hardheid is inderdaad ook maar in den schyn, en terwyl men reeds zo veele duizend ketters verbrand heeft, en jaarlyksch verbrandt, om hunne zielen of die der waare Geloovigen te behouden, zo

moet ymand wel zeer lafhartig, of diep onkundig zyn, welke zig door deze schynbaare hardigheid laat te rugge houden.

Dit alles nu omstandiger, dan ik hier opgeeve, beweezen hebbende, zal ik, voor ons Land in 't byzonder, een ontwerp van verandering in de Schoolboeken opgeeven, en ik zal alle trouwe wagters op de muuren Sions aanraaden, zorg te dragen, dat de Jonge Lieden in huune vroegste jeugd zo bekend niet worden, met de Schriften der fynste Sceptieken, der verleidendste Stoicynen, en der schranderste Godverzaakers, als thans een onvermydelyk gevolg van hunne onderwyzing op de Latynsche Schoolen is; een gevolg 't welk geheel niet strookt met die trouwe en loffelyke zorg, waarmede men tegen de onregtzinnige boeken waakt.

Ook zal ik, ten besluite, de voornaamste tegenwerpingen, welke de Arriaanen, Sociniaanen, Deïsten, Atheïsten, Arminiaanen, Godverzaakers, Mennoniten en Vrygeesten hier tegen maaken, oplossen. Ik zal doen zien, dat 'er een groot verschil is in de pligten van liefde en zagtmoedigheid in eene kettersche en regtzinnige eeuw; Ik zal toonen, dat de tegenwoordige Geestelyken van het domme zoort alle BOANERGESSEN, zoonen des donders moeten zyn; Ik zal bewyzen, dat de woorden van onzen Zaligmaaker, tot de Apostelen, toen zy, op 't voorbeeld van Elias, vuur van den Hemel wilden doen nederdaalen, om de onherbergzaame Samaritaanen te verteeren; GY WEET NIET VAN WAT GEEST GY ZYT. tot de Apostelen alleen behooren, en geenzints tot de tegenwoordige Geestelykheid moeten worden uitgestrekt. Ik zal uitmaaken, dat de woorden van Apostel Paulus EENEN KETTERSCHEN MENSCH *verwerpt na de eerste en tweede vermaaning*, hun opzigt hebben op elk, die van ons verschilt, en geenzins verstaan moeten worden van iemand, die tegen zyn beter weeten leert, en, zo als 'er van hem gezegd wordt, *by zig zelven veroordeeld is;* gelyk een Aartsketter JAMES FOSTER dit breedvoerig heeft beweerd. Ik zal, met Vader AUGUSTINUS, in het wegbrengen van Ismaël naar de woestyne een overtuigend Zinnebeeld vinden, dat allen die verschillende gevoelens hebben uit de kerk gebannen moeten worden. Ik zal.... Ja ik zal zo wel, dat ik myne Partyën, en die van het Gezond Verstand veel zal bevredigen, en van verdere vervolging tegen myn Denker te rugge houden. Ik heb alleenlyk dienstig geoordeeld, om dit zo vroeg bekend te maaken, of het vuur my zomtyds nader aan de scheenen leggen mogt, dan ik zelve vermoedede.

De Denker.
N°. 136.
Den 5. Augustus 1765.

[*Vervolg van No.* 134, *over de Zodelyke Opvoeding enz.*]
Vervolg van N°. 134.

ZEer verstandig moedigt PLATO [(a)], die anders een vyand schynt van Fabelen, den Ouderen aan, om den geest hunner kinderen wel te beproeven, met de volgende verciering: als of de Goden in de gemoederen van den genen, welke tot regeering geschikt waren, goud gemengd hadden, zilver in die, welke daar toe behulpzaam zyn moesten; kooper en yzer in de gemoederen der werklieden; dog dat, om de gelykvormige oorsprong van het menschdom, zomwylen uit een goudene een zilvere, en uit een zilvere een yzere verwekt wierdt. Dat God, om die reden, van een ygelyk geëischt hadt zorg te draagen voor de jong geboorenen, om te weeten of 'er uit deeze vier stoffen iets in gevonden wierdt, en wanneer de Ouders ondervonden een yzeren te hebben, niet te onvrede moesten zyn, maar dien opbrengen tot den Landbouw; wanneer een gouden, dat die alsdan tot Eerampten moest aangelegd worden.

Ik durf de toepassing bynaa niet maaken, Heer *Denker!* op onze Landgenooten; waar vindt men

(a) *De Rep. Lib. III. p.* 415.

Ouders, die zig niet vleien dat hunne kinderen goud in zig hebben? de gemeene Burgers zelfs bedriegen zig met die verwaandheid. Hoe zouden verscheidenen van onze ryke en aloude geslachten verbaasd zyn, wanneer 'er, gelyk over het goud, een Provintiaale Keurmeester aangesteld wierdt, die, naa het verstand der kinderen getoetst te hebben, moest bepaalen, welke tot een Boer, Opperman, Burgermeester, of eerste Minister moest opgevoed worden? hoe zoude het hart kloppen van hunne vrouwen, op de keur, of Juffer Kaatje tot Princes, of Mietje tot werkmeid moest opgevoed worden?

Beschouwen zullende, wat de kinderen leeren moeten, dagt ik niet geheel en al van den weg af te dwaalen, indien ik den Ouderen liet zien, dat niet alle hunne kinderen even eens geleerd moesten worden, ofschoon zy ééne geboorte, en een zelfde aandeel zouden hebben in de onderlinge goederen.

Meenig een, immers, slaagt slegt in de regeering, die een uitmuntend krygsheld zoude geweest zyn, en veelen worden tot de *Toga* opgevoed, die zeer goede landbouwers, en nog meerder tot den Predikstoel, die uitneemende Ossehoeders zyn zouden! Men vindt het ook anders om; men vindt immers onder de allerafgelegendste volkeren, zelfs onder de wilden, die noch onderrigting, noch verhevene voorbeelden voor zig gehad hebben, zommige, die in uitsteekende deugden uitblinken, zoo waar is het, dat noch opvoeding, noch geleerdheid, noch wysgeeren, een deugdzaam en verstandig man maaken, maar dat zy dus gebooren worden. PLATO [(b)] merkt te recht op, dat de

(b) *De Leg. Lib. XI. pag.* 951.

zulke wel niet beschaafd noch volmaakt zyn zullen, maar dat daarom de kracht van hun verstand, en de glans van hunne deugden niet minder zyn zullen.

Het bestaan der werreld is thans zoo, dat de kinderen in het fortuin van hunne Ouders deelen, en niet opgebragt worden naar de vermoogens van hun geest, maar van hun geld. Daar behoort veel geld toe, om iemand deftig en wel op te voeden. Het is derhalven niet doenlyk, dat kinderen van allerlerlei Ouderen eene zelfde opvoeding verkrygen kunnen. Was het moogelyk de kinderen zoo in het gemeen te houden, als PLATO voor den staat onderstelt best te zyn, men zoude alsdan in yder beroep uitmuntende voorwerpen hebben; dog dit volstrekt onbestaanbaar zynde met de schikking der tegenwoordige werreld, moet men onderzoeken en aantoonen, wat de kinderen in het algemeen moeten leeren, en een yder naar zyn rang in het byzonder.

Men heeft de gewoonte alle kinderen zonder onderscheid met de drie of vier jaaren te laaten leeren leezen, schryven en cyfferen. Dit schynt my toe zeer loffelyk te zyn in de kinderen, welke vervolgens tot de regeering, oorlog, geleerdheid of koophandel opgebragt worden; dog behoeft geenzints in ambagtslieden, welker kinderen meer nut hebben, en hunnen Ouderen meer voordeel toebrengen konnen, met vroeg een of ander handwerk te leeren. Het is immers, volgens het oordeel van een verstandig regeerder over een der aanzienelykste Steden van ons Gemeenebest, genoeg, dat zy die konst kennen, tegens dat zy twintig jaaren oud zyn; dog anderen, welke hunnen geheelen leeftyd wel noodig hebben om veele andere dingen te leeren, moeten zeer vroeg beginnen. Evenwel moet ik eene uitzondering maaken, wan-

neer de ambagten veel krachts vereischen, of wel wanneer de kinderen tot boeren werk geschikt zyn; Het is myns oordeels alsdan beter, dat zy de eerste jaaren, in de schoolen, met leeren doorbrengen, het lighaam krygt onderwylen meerder kragt en wordt bekwaamer om zwaaren arbeid te verdraagen: ofschoon deeze opmerking onnut schynt te zyn omtrent het bestek van de Haarlemsche Maatschappye, geloof ik evenwel, dat de Regenten van Weeshuizen, en openbaare Schoolen als mede de Opzieners der armen in de dorpen hier van gebruik konnen maaken.

Ik moet PLATO dikmaal te hulp roepen, niet om dat myne redenen geen klem zouden hebben zonder gestaafd te zyn met het gezag van zoo groot een Wysgeer, maar om meerder kragt by te zetten aan de overtuiging: en dus in het algemeen beschouwen, wat vereischt wordt in iemand, welke tot de regeering bestemd is: dan tot den kryg: en eindelyk tot de letter oeffeningen en koophandel?

Een Regent moet kragt van wetten, geschiedenissen, en de grondbeginzelen van wysheid kennen; hier toe wordt de jeugd van iemands leven geheellyk vereischt. Zyn gemoed, dat is zyne ziel moet door de musyk, zyn lighaam door de gymnastica geoeffend worden. Door deeze verstaat PLATO allerlei spelen, worstelen, rennen, dansen, paard ryden en dergelyken, door de musica de letteroeffeningen, Poësy, en wysbegeerte, dat is gemaatigdheid, milddadigheid, verhevenheid en dapperheid.

Laat nu uwe kinderen van de eerste kindsheid af paard ryden, danssen, schermen, springen, jaagen en hevige oeffeningen leeren, zy zullen onbekwaam zyn tot redeneering: dat is tot wel te

denken[c]. Laaten zy integendeel, van hunne kindsheid af in de schoolen opgevoed worden, daar men alleenlyk de ziel oeffent, zy zullen onbekwaam zyn tot den kryg; PLUTARCHUS merkt zeer wel op dat de *in umbra educati* tot den kryg en oorlog niet geschikt zyn[d].

Gy vraagt hoe zal men dan PLATO verstaan, die alle de kinderen niet alleenlyk, maar zelfs de meisjes wil laaten leeren spiessen werpen, jaagen, paard ryden, en dergelyken? PLATO redeneert zeer wel, uit zyne onderstelling, dat, zal het gemeene best zig zelven konnen verdeedigen, de Vrouwen, om niet de helft der burgers te vergeefsch te voeden, zouden ten oorlog trekken moeten[e].

Dit koomt niet alleenlyk hier niet te passe, maar strydt zelfs met PLATO'S stelling, hy wil immers uit de jeugd, nu tot mannelyke jaaren gekoomen, kiezen de bekwaamste tot yder bestaan afzonderlyk, dat is tot ampten, als zy 30 jaaren oud zyn, het zy tot regeering of in krygszaaken.

Die tot koophandel geschikt zyn, moeten voor al niet te veel weetenschappen leeren, want als dan hebben zy geen geduld tot dezelve: het gebeurt immers maar zeer enkel, dat een Geleerd man teffens een Koopman zy, welke vlytig op zyne zaaken past. Tot koophandel behoeft geene uitgestrekte wetenschap wel schryven; Wel rekenen, eenige taalen te kennen, en de slender van Beurs, Wissel, en handel zyn het voornaamste; naarstigheid, en eerlykheid geeven het meest credit, en de meeste winst.

(c) *Exercitationum labor Spiritum exhaurit, et inhabilem intentioni ac Studiis acrioribus reddit.* SENECA Epist. XV. C. p. 412.
(d) *De Lib. Educ. Tom. II. pag.* 8. D.E.
(e) Gelyk *Lib. V. de Rep. passims.*

Groot verstand en kennis konnen een man een zeer groot onderneemend koopman doen zyn, dog daar van hebben wy slegts enkele voorbeelden; Rykdommen te verzaamelen is het groot einde van handel te dryven, en hierin leert de ondervinding dat middelmaatige verstanden beter slagen dan verhevene geesten.

Omtrent de krygs helden is het zelfde aan te merken, hoe zy minder ervaren zyn in Wetenschappen, hoe zy beter officieren zyn; het net uitreekenen van kansen om een veldslag te winnen of te verliezen, te sneuvelen of niet te sneuvelen geeft geen helden moed; stoutmoedigheid overwint, *audaces fortuna juvat*, en het hart van een braaf man moet door eer geprikkeld worden, en niet door redeneering. Wy spreeken van het algemeen, en niet van een enkelen held, die een geheel leger gebiedt, een, die daar toe bekwaam is, wordt door de natuur gevormd, en overtreft door zyne vermoogens alle die middelen, welke immer opvoeding aan de hand geeft. ALEXANDER hadt zyne dapperheid, en grootmoedigheid niet aan ARISTOTELES maar aan zynen eigen aangebooren aart te danken: groote mannen breeken van zelven door, en hebben noch meesters, noch boeken noodig: Zy letten op wat de ondervinding geleerd heeft meest te gelukken, zonder zig te bekommeren of dat volgens de Logica geschiedt:

Aan allen behoort de Geometrie, of Wiskunde onderweezen te worden, omdat zy, gelyk PLATO te recht aanhaalt,(f) ons gemoed tot waarheid verlokt. Zy is inzonderheid noodig, zege hy, aan Krygshelden, die evenwel volgens zyne stelling

(f) *Lib. VII. p.* 526. D.

eerst moeten leeren rekenen, of tellen, op dat men hen niet verwyte, gelyk PALAMEDES aan AGAMEMNON deedt,[g] als of hy niet wist hoe veel voeten hy hadde.

Hoe zeker het ook zy, dat de smaak van waarheid ons allen nuttig is, ben ik van gedagten, dat men eenen Poëtischen geest geheel bederft met de Geometrie. Daar is iets in de schoone en verhevene Gedichten, 't welk niet kan nog moet onderzogt worden, met de netheid van een Geometrisch bewys, ik houde my verzekerd, dat EUCLIDES en ARCHIMEDES elendige Poëten, ten minsten niet beter dan PERE MALEBRANCHE zouden geweest zyn.[h]

Allen menschen zonder onderscheid komt het geheugen te passe, het is het cieraad van een verstandig Man, van welk een beroep hy ook zy, om welke rede alle kinderen hier in behoorden geoeffend te worden: alle de Oudste en Beste Wetgeevers hebben dit aangepreezen.

Men laat veeltyds de kinderen de Musyk, dat is de Zangkonst leeren; voor tydkorting is het niet kwaad, alleen heb ik 'er dit tegen, dat zy te verleidende is; en de lust voor wetenschappen, en het verrigten vanzaaken bederft: de Viool is het slimste en verderfelykst Speeltuyg. Nimmer heb ik een fatzoenlyk Man gezien, die zig aan de Musyk van jongs af toe gegeeven hebbende, zaaken wilde doen. Ik houde het een goed middel te zyn, om de jeugd niet eerder snaartuygen te geeven, voordat zy 18 of 20 jaar oud zyn, dan

(g) *Ibid. p.* 521. D.E.
(h) Zyn eenigst vers was dit.

Il fait le meilleur tems du monde
Pour aller a cheval sur la terre & sur l'onde.

hebben zy reeds smaak voor waare wetenschap, en verlaaten de musyk, omdat hunne verwaandheid niet gevleid wordt, wanneerzy niet schielyk wél speelen konnen.

Het danssen kan nimmer kwaad, die konst leert men omze te vergeeten alswy 25 jaaren oud zyn; tekenen, schilderen vereischt te veel tyd, om lang geoeffend te worden, men loopt daarom geen gevaar 'er door gehinderd te worden in zyne zaaken. De Musyk, dat is Zangkunst, verleid en slind te veel tyd, gelyk ook de Dichtkonst, gelukkig oordeele ik iemand, welke daar van afgehouden is door de wysheid zyner Ouderen.

Een Krygsman, een Officier moet niets doen als jaagen of Musyk oeffenen, naa een weinig het noodige van de Krygskonst geleerd te hebben. De jagt maakt zyn lighaam sterk, de Musyk doot zyn tyd, als hy 's winters in het Guarnisoen omloopt, en belet hem te konstig te denken aan zyn beroep.

Alleenlyk algemeene regels bedoelende, kan ik my niet inlaaten in den byzonderen leertrant van yder Wetenschap; Behalven de bekende Schryvers heeft B . VERULAMIUS [(i)] hier over byzonder gehandelt. Het geen ik in dit Vertoog beoogd hebbe, is alleenlyk toepasselyk op de Jongens; in het volgende zal ik de Jonge Meisjes en Maagden lessen van opvoeding voorschryven.

(i) *De Augment. Scient. Cap. IV. pag.* 193. *Vol.* 1. *Operum Omnium.*

De Denker.

N°. 137.

Den 12. Augustus 1765.

[Het Leven is een Droom. Een Digtstuk. - Regels van eenige Poolsche Edelen, om zette klap in hunne gezelschappen te weeren, en het gebruik, dat wy daar van in eenige gezelschappen zouden kunnen maaken].

Het leven is een droom.

Het Fransch gevolgd.

..... **M**yn waarde vrind!
Wat is ons leven kleen in waarde!
Die bloem, deez' dag zo teêr bemind,
Ligt morgen mooglyk reeds ter aarde.
't Moet alles zwichten door den tyd:
Niets is 'er dat de magt ontglyd
Van 's noodlots vastgestelde palen;
Alle uwe deugd, alle uwe kunst,
Beweegt den tyd niet, te uwer gunst,
Een' dag met uwe dood te dralen.

Myn blyde dagen zyn geweest
Als golven door den wind gedreven;
Al myn vermaak ontvloog myn' geest,
Geen kragt kon zyne vlucht weêrstreven.
Ik voel reeds hoe 't verkoelde bloed
De Stoïsche zeden in my voed,
Die opstaan zo 'k haar wil betoomen,
't Geen heden is loopt haast ten end',
't Aanstaande is ons gantsch onbekend,
't Voorleden minder dan de droomen.

ô Mensch, zo trots, zo vol van waan!
Tracht uwen zwakken geest te kennen,
Bezie uw krank en broos bestaan,
Wil u tot geen meer trots gewennen.
Uw tyd is kort, en vast bepaald:
De dag als gy ten grave daalt
Ontsluit de poort van 't hof der nachten,
Daar hebben in der dooden bus
VIRGILIUS en MEVIUS
Een en het zelfde lot te wachten.

Gy, die u door 't bedrieglyk schoon
Van een vergangbaar goed laat streelen!
Gy, die u zelv' verkiest tot goôn
De schatten, die u 't harte stelen!
Voor wien is 't dat gy die vergaêrt?
Dewyl men op deez' nietige aard'
U als een bloem ziet staan en vellen.
Beween, ô Mensch! uw dwaze pracht:
Zal rykdom, grootheid, staat, of magt,
U in het donker graf verzellen?

Hoe word ons hart door yd'len waan
Niet steeds vermeesterd en bevangen!
Wat smeed men niet een groot bestaan,
In 't oogenblik dat wy erlangen!
Gy helden! gy, wier kloeke hand
't Heeläl bestelt uw boei en band,
Op dat elk op uw' roem moog' staren!
Erïnnert u zo menig' held
Reeds door den tyd ter neêr geveld,
Kunt gy hun glori evenaren?

'k Stel eens dat van uw grootsch bestaan
De wyde waereld zal gewagen,
En dat uw roem zo hoog zal gaan,
Als of u 't lot een kroon deed dragen;
Ofschoon de vrede uwe eer vergroot,
Gy word het offer van de dood:
Men doet iets van uw leven weten;
De snelle tyd, daar 't all' voor bukt,
Heeft haast uw grootheid neêrgerukt;
De mensch is dood, de held vergeten.

Veel groote mannen zyn geweest,
De tyd zal 't aantal verder rekken,
Plaatst u naast hen, door uwen geest,
Zo zal hun schaduw u bedekken;
Maar zo uw blinde razerny,
Voor de Eer, de zucht tot heerschappy
Verkiest, wat poogt ge in 't lot te zoeken?
Een zinnelooze dwingeland
Roemt somtyds op zyn dappre hand,
Terwyl 't heeläl hem zal vervloeken.

Hoe menige eeuwen zyn vergaan
Sints hy, die alles wyslyk baarde,
Aan ieder hooftstof gaf 't bestaan,
En van een' bajerd vormde eene aarde!
De tyd, die alle dingen velt,
Maakt dat het heden heenen snelt,
En plaats moet aan 't aanstaande geven.
De leeftyd, ons door 't lot bereid,
Is slechts een stip van de eeuwigheid;
Een oogenblik te zyn heet leven.

Indien het schepsel ééns zo lang
Bestaan kon in dit tydlyk leven:
Men zou misschien zyn zucht naar rang
Met reên een weinig voedsel geven.
ô Fiere sterveling! uw wensch
Is om een god te zyn, geen mensch;
Gy, levende om in 't stof te woelen,
Gy, die op 't spoedigst' moet vergaan,
En geen bederf kunt tegenstaan,
Gy durft op groote zaken doelen!

Waarom 't geluk gezocht met schroom?
Waarom een' slag van 't lot te vreezen?
De voorspoed is een blyde droom,
Het kwaad een bange, droef van wezen.
Al die verandring in 't heeläl
Is onverschillig, 't is 't geval,
By hem die kennis heeft van 't leven:
Verlies, verdriet, vermaak en min,
Myn leeftyd, voorspoed en gewin,
'k Zie 't Atropos ten prooi gegeven.

ô Schatten! rykdom! tytels! eer!
ô Glori! heerschzucht! groot vermogen!
ô Valsche glans! hoe valt gy neêr!
Gy zyt gelyk een rook vervlogen:
Hy, die naar waarheid u beschouwt,
Weet dat van 't schoon daar ge op vertrouwt,
De schynglans nimmer lang kan duren:
Niets is 'er dat hier zeker gaat;
't Is alles, zelfs de grootste staat,
Het spel van 't lot, in weinige uren.

Laat ons dan zien hoe blind wy zyn,
't Vooröordeel onzer zwakke reden,
All' wat wy zien, hoe groot van schyn,
Is slechts een hoop van kleinigheden.
Zien wy eens van der sterren trans,
Uit Febus tempel, ryk van glans,
Peking, Parys en 't magtig Romen,
De vreeslyke afstand dooft haar pracht;
Het aardryk word een stip geächt;
Waar voor word dan de mensch genomen?

Wy zweven, steeds door waan misleid,
Als tusschen tyd alree' vervlogen,
En de alverslindende eeuwigheid,
Die sterk op ons komt aangetogen.
De nietigheid streelt ons gemoed,
Als Tantalus het valsche goed,
Door onverzaadbren lust gedreven:
Vol van dien droom, die blydschap baart,
Verliezen we ons in 't stof der aard';
Dus is het lot van 's menschen leven.

Ik heb reeds eenigen tyd naar gelegenheid gewenscht om den volgende brief te plaatsen.

Myn Heer D E N K E R !

IK heb ergens geleezen, dat eenige Poolsche Edellieden wegens het gebrek van Verstand, en Beschaafdheid, 't welk zy allerwegen onder hunne Landsgenooten aantroffen, zig, even als de vrye Metselaars, in één Lighaam saam begeeven hebben, 't welke daar, onder den naam van het genootschap der Philosophen, weekelyksche vergaderingen houdt, en waar in een Voorzitter is aangesteld, die yder Lid, welke *Nonsens* praat, of niet in staat is, om zyne verwaande stellingen met bondige bewyzen aan te dringen, een klein doosje toewerpt, waar in een penning met het beeltenis van een zotskap beslooten is, met dit opschrift, V I D E O R N E F I A M; welke penning de onvoorzigtige snapper verpligt is om te hangen, en zo lang te draagen, tot dat hy zyne wartaal met eenige verstandige aanmerkingen heeft goed gemaakt. Ik was verrukt op 't leezen van deze wyze Instelling, en niets, dunkt my, is noodiger, dan dezelve aanstonds over te neemen en in onze saamenkomsten te volgen. De goede order, de vrede, en het gezond verstand in onze gezelschappen is van zo veel belang, dat men vryelyk zeggen moge, dat het geluk van ons leven daar ten grooten deele van afhangt, en de verbeteringen welke gy, Myn Heer, daar in kunt uitwerken, zullen by alle billyke oordeelaars niet dan van het uiterste belang gerekend worden. Wy leeren alle konsten en Weetenschappen, behalven die, om ons in een V E R S T A N D I G gezelschap wysselyk te gedraagen; De beschaafdheid, welke men ons in onze jeugd inprent bepaalt zig enkel tot het uitwendige; zig wél te kappen, diep te neigen, ofte buigen, altoos te bedanken zyn de groote regels, om zig bevallig te vertoonen. Een somber stilzwygen, geeuwende laffernyen, verwarde brabbeltaal, of haatelyk kwaadspreeken, moeten,

zo lang de kaarten niet in de handen zyn, de gevolgen van deze beschaafdheid wezen. De uiterlyke vertooning van welleevenheid zelve is dikwils zeer gebrekkig; Eene *Coquette* heeft eene onbelemmerde vryheid om alle haare Hartvrindinnen te pynigen; Een fraeije geest om een verstandig man door zyne gewaande kwinkslagen belaggelyk te maaken; En een jonge losbol om eene zedige Juffer te doen bloozen; Alle deze gebreken nu zouden ligt te helpen zyn, als wy de Poolsche Inzetting overneemen wilden. Laat yder gezelschap, 't welk uit meer dan zes Leden bestaat, verpligt zyn om een President of Presidente te verkiezen, welke agt zullen geeven, dat de wetten van 't gezond verstand en eener beschaafde verkeering steeds ongeschonden bewaard, en, ten dien einde, de zulken op heeter daad gestraft worden, welke zig in eenige buitenspoorigheid koomen te verloopen. Zo dra eene Coquette haare aantokzelen begint, zal men 'er op dezelfde wys mede leeven, als zy met haar schoothondje doet, wanneer het beestje loops is; Als zy zig toelegt om haare vrindinnen door het vertoonen haarer poezele armen of kleine voetjes, of door het ophaalen van haaren boezem te *mortificeeren*, zal men haar een groot holrond spiegel voorhouden, om de ruuwe naden, en roode sproeten in haar verschrikkelyk aangezigt op te neemen. Als een zogenaamde spotvogelen grappige Dief een fatzoenlyk man met zyne onvriendelyke kwinkslagen aanrandt, zal men hem even als TURK, die tegen vriend en vyand blaft, een halsband met eene ketting omhangen, en, zo hy voortvaart, vastleggen; Als een jonge ligtmis, met zyn *Equivoques* en *double entendre's* voor den dag koomt, zal men hem het afbeeldzel eener geile Stier voor het hoofd plakken; Als een der leeden van het gezelschap zig vermeetel, voor een staatkundigen uitgeeft, of zig eenigen schimp tegen de Regeering laat ontvallen, zal men hem een ouden tabbert omhangen; zo hy ontydig met Theologische geschillen te voorschyn koomt, zal men hem een papiere bef voorspelden, maar zo hy dezelve met bitterheid behan-

delt, of het woord VERVOLGING anders dan met afgryzen durft noemen, zal de President of Presidente een linne kleed met duivels in opgaande vlammen, naar het model der Spaansche AUTO DA FE'S beschilderd, voor den dag doen haalen, en hem, met behulp van alle de aanwezenden, aan trekken, waar na zy allen deeze korte bede tot God uitstorten zullen; ‘ô Vader der Barmhartigheid, ontdek aan deezen Dwaalgeest, dat gy ons de Tong niet hebt gegeeven om malkander te veroordeelen, nog de handen om uw beeld van den Aardbodem te verdelgen.’ Al wie het woordje IK ontydig gebruikt, zal tot zyn straf verpligt worden een geheele minuut te zwygen; al wie zyne verdiesten uitbromt, of van zyne heldendaaden snorkt, zal een verroesten Degen in de handen krygen, om drie man zeven armen af te staan; ann elk die over eene vriendelyke berisping kwaad wordt, zal men een paar Tygersklauwen toe reiken; die kwaad van anderen spreekt, of hunne daaden ongunstig verklaart, zal aanstonds met eene spin op zyne lippen pronken, en die NONSENS uitslaat, een rinkel met bellen draagen. Alle deeze straffen zullen duuren zo lang tot dat de misdaadiger beterschap toont, en zelve zullen hem in 't vervolg, vertrouw ik, wyzer maaken. Ik ben enz.

T.U.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *F. Houttuyn* en de Wed. *K. van Tongerlo* en *Zoon*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 138.
Den 19. Augustus 1765.

[Brief over de ongunstige uitwerkingen van Weldaadigheid, en aanmerkingen van den Denker, dat zulks een Edelmoedig mensch niet behoort af te schrikken in het oeffenen van deze Deugd.]

Il vaut mieux d'un soin généreux,
Servir une foule coupable,
Que manquer un seul misérable,
Dont vous pouvez faire un beureux.

GRESSET.

Myn Heer DENKER!

ONlangs een nieuwlings uitgekomen Werk van eenen der beste Zedekundigen onzer eeuw doorleezende, vond ik eene aanmerking, die my des te meer behaagde, om dat dezelve met myn eigene ondervinding volmaaktelyk overeenstemt. Het is, gelyk gy weet, niets minder dan ongemeen, dat toeneemende jaaren en aanwas van rykdommen het hart bekrompener maaken. De oorzaak dezer wonderlyke, en, in schyn hatelyke uitwerking wordt door den Schryver met recht deze gesteld: ‘Indien wy, zegt hy, met een gestel uit der aart tot gezelligheid neigende, de voordeelen eener goede opvoeding gepaard hebben, is het doorgaans zeker, dat wy eerst op het toneel der wereld, en in de maatschappy der menschen verschynende, beter en gelukkiger schepzels zyn, dan wanneer wy van dezelve scheiden. Wy treeden in de wereld met edelmoedige grondbegin-

zelen en een hart vol goedwilligheid; maar de kennis der menschen, door ondervinding verkreegen, maakt de eerste allengs bekrompener, en het laatste koud en ongevoelig; in zo verre zelfs, dat iemand eene meer dan gewoone natuurlyke goedhartigheid moet bezitten, die voor zyn' dood niet meer of min een menschenhaater wordt. Ik durf zelfs verder gaan, en 'er byvoegen, dat men meer dan gemeene deugd en grootheid van ziel moet hebben, om, zonder zyne zeden te besmetten, en in goedgunstigheid jegens zyne medemenschen te verflaauwen, den stroom des levens met zulk een' verdorven hoop af te zeilen.'

Ik zelf ben een voorbeeld deezer waarheid. Geduurende een kort gedeelte mynes leevens had ik slegts een gering inkomen te verteeren, schoon myne opvoeding en geaardheid voor een grooter geschikt waren. Vermids ik veel te wagten had, was één der grootste vermaaken, die ik my voorstelde, wanneer ik in 't bezit van ruimte en overvloed zou zyn geraakt, de edelmoedigheid en liefdadigheid, die ik mynen vrienden en medemenschen zou kunnen bewyzen. Onderwyl bekortte ik myne uitgave met opzigt tot eigen verlustiging, om den dringendsten nood van zulken, die ik kende, te verligten. Deeze was myne handelwyze omtrent myns gelyken en minderen. Jegens de geenen, die of in middelen of geboorte boven my waren, was myn gedrag verschillend, hoewel niet min edelmoedig. Door kennissen en briefwisseling, die ik buiten 's lands had, ontbrak het my aan geene gelegenheid hunne tafels met lekkernyen, en hunne kabinetten met zeldzaamheden te voorzien. Men deedt my steeds de eer myne presenten aan te neemen, en voor eene wyle tyds genoegde ik my met die beleefdheid; doch myne geschenken vernieuwende en niet een enkel briefje van dankzegginge tot ant-

woord ontfangende, (één alleen uitgezonderd, waar by ik genodigd werd, in hart van den winter, op eene plaats, etlyke uuren van de Stad gelegen, te koomen, om een fraay stuk, dat ik zelf vereerd had, te zien, waar toe ik een huur-rytuig zou hebben moeten neemen, fooitjes aan de knegts geeven, om myn eeten te betaalen) konde ik myne verontwaardiging niet bedwingen, noch myne oogen sluiten voor die kleinachting, waar toe ik, door al te groote zorgvuldigheid om te verpligten, zelf gelegenheid gegeeven had, maar besloot wyzer te worden door ondervinding, en voortaan myne gunsten te bepaalen tot zulken, van welken ik meerder dankbaarheid verwagten kon.

De tyd kwam eindelyk, die my in staat stelde myne weldaadige oogmerken uit te voeren. Ook voelde ik mynen yver in 't minst niet verflaauwen, voor al eer ik door verdere ondervinding verbitterd werd.

De eerste voorwerpen myner mildaadigheid waren myne bedienden. De uitkomst leerde, dat myne goedhartigheid zonder verstand was. In plaats van myne weldaaden aan te merken als vergeldingen voor voorleede diensten, verbeeldden zy zig dat dezelve geschikt waren, om hen tot een goed gedrag voor 't toekomende te bekoopen, en daar uit besluitende, dat ik hen niet missen kon, werd ik getrotseerd met onbescheidenheid. 't Gevolg was, dat ik de geenen, die ik door dankbaarheid aan my had zoeken te verbinden, met verachting buiten de deur moest zetten.

Deeze mislukking benam my den moed niet, om naar nieuwe voorwerpen voor myne weldadigheid om te zien; schoon met een vast voorneemen de gedienstige geesten voor altoos daar van uit te sluiten. De keuze viel op myn' arme buuren, eerlyke huishoudende lieden met groote huisgezinnen, als de gevoeglykste; En om den bystand, dien ik hun wilde verleenen, van dies te meer vrugt te doen zyn, bepaalde ik my

tot eenige weinigen. Sommigen stak ik in de kleêren; anderen verzorgde ik van voedzel; van anderen bestelde ik de kinderen ter school, en geduurende eenen tyd lang vond ik my volmaakt gelukkig wegens 't geen ik scheen gedaan te hebben; maar deeze geneugte duurde niet lang. Zo dikwils ik de hutten ging bezoeken, wier inwoonders ik meende gelukkig gemaakt te hebben, bespeurde ik eene misselyke bedeestheid en gedwongenheid in hunne wezens, in plaats van het onbetrokken dankbaar gelaat, 't geen ik reden had te verwagten. - Om kort te gaan, ik werd welhaast wys, dat deeze laaghartigen zig onder de hand met myne dienstboden verstonden, om deezen in hun werk te helpen, en, ter vergelding, spys en drank uit myne keuken en kelder te ontfangen, die hun in 't geheim toegestopt, en met de zelve naauwgezetheid van geweeten aangenomen, als gestolen werden.

Dit was de laatste en doodelyke slag voor myne weldaadigheid. Thans ken ik alleen den naam: de lieflyke warmte, de tedere meêgevoeligheid is weg; Geef ik iets, het is om dat myne middelen zulks vorderen, of dat ik het als een gedeelte van myn pligt aanzie. Het streelend zielsvermaak, het zuiver genoegen aan weldoen gehegt, wordt van my niet gevoeld, Met één woord, myne edelmoedigheid heeft uit. Veelen myner vrienden, die 'er deel aan hadden, werden inhalend; anderen, die ik minst door eigenbelang gedreven waande, betoonden zig by de uitkomst de baatzugtigsten. Ik houd thans myne middelen voor my zelven, en nu bekrompen en byna onverschillig voor de geheele wepreld geworden zynde, vind ik, dat men my meer eerbied en oplettenheid bewyst, dan toen ik myn werk maakte een ieder te verpligten en wél te doen.

Zo anderen met even veel ondervinding, en even onwillig zig zelven te bedriegen, beter geslaagd heb-

ben, heb ik nog liefdadigheid genoeg, in den uitgestrekten zin van dat woord, om 'er my over te verblyden; hoewel ik vrees geenzins de eenigste te zyn, die in dit opzigt ongelukkig is geweest.

Gy hebt in verscheide uwer papieren van menschlievendheid, goedhartigheid en weldoen sterk gepreekt. Niet één woord van de dankbaarheid, zo veel my voorstaat; misschien om dat gy zelf den mensch voor deeze deugd onvatbaar houdt, en daarom die moeite als onnut aanmerkt. En hoe dan wilt gy dat wy beminnen zullen, wat in zig zelven zo weinig beminnenswaardig is?

Ik ben enz.

Uw Leezer

L.M.

De Schryver van dezen Brief meent in de algemeene ondankbaarheid der menschen eene genoegzaame rede te vinden, om zyne en anderer oude lieden haatelyke onverschilligheid te billyken. Ook is 't met geenen schyn te lochenen, dat, en die ondeugd vry gemeen, en boven andere, uit eigener aart, geschikt zy, de ingeschape zugt, die 't hart tot 's naasten welzyn port, te blusschen en den sterksten band der Gezelligheid te scheuren, ten zy men zig by tyds ten rigtsnoer stelle, weldoens vergelding in de stille bewustheid zyner opregtheid en goedkeuring van zyn eigen hart, en van Hem, die meerder is dan 't hart, niet in de onzekere dankbaaarheid zyner medemenschen, te zoeken.

Daar is, inderdaad, slegts een middelmatig inzigt in 's menschen natuur nodig, om overtuigd te worden, dat waare dankbaarheid, even gelyk waare vriendschap, meer verhevenheid van ziel vereischt, dan men in veelen met grond verwagten kan.

Eene weldaad te voelen, naar de gelegenheid te verlangen om zyne erkentenis te toonen; met vermaak zyne verpligting te betuigen, is dankbaarheid; En, zo het by den eersten opslag schynt, een pligt gantsch niet moeilyk te betragten. Ook vindt men 'er menig, die zig deezer deugd beroemt, veelal in eigen lof te mild; 't gedrag, van digt by nagespoord, geeft doorgaans duidelyk blyk, wat doen verschilt van ydel mond-gezeg. Zelfs-liefde, verkeerdelyk bestierd, belet den mensch met lust zig van dien pligt te kwyten, gelyk eerzugt of persoonelyk belang zyn hart voor waare vriendschap sluit. 't Is 't regt gevormd, 't is 't edel en gevoelig hart, dat in erkentenis waare grootheid ziet. Geen dankbaarheid vindt plaats, daar eigenliefde door weldaad zig vernederd waant. Beschouwt ge, in tegendeel, door anderer gunst verpligt, Uzelven ter betragting eener grootmoedige deugd op 't duurst verbonden; eener deugd in haare grondbeginzelen zo edel, als heilzaam in haare gevolgens, wel haast zal 't hart den gloed der dankbaarheid gevoelen, en tot eene handelwys weêrkeerig noopen, die den Verpligten met zynen Weldoender niet alleen gelyk stelt, maar zelfs boven hem verheft.

Beweze gunst van dien kant in te zien, eischt kiesheid, fyn gevoel, vergeefsch in een gemeene ziel gezogt. De mensch, vol dwaazen trots, acht dankbaarheid bewys van slaverny. Wierdt zyn verstand door regt gevormd begrip, 't gemoed door billykheid bestierd, haast scheen ze in ander licht, en der mildheid zelve in edelheid en deugd gelyk; De ondankbaarheid week uit de maatschappy, of huisde, als vrekheid, in een' vuile ziel, slegts heimelyk hier en gins.

Ten onregt echter draagt de laagheid der ver-

pligten gantsch alleen de wyt, dat weldoen zelden dankbaarheid ontmoet. 't Is zo gemeen, dat men der grootsheid en baatzugt, als zeldzaam, dat men der goedhartigheid alleen eene gunst te danken heeft. Is 't wonder dat de mensch, van aart niet zeer geneigd om anderen hoog te achten, in dankbaarheid, zo min als in zyne mildheid, opregt en hartelyk zy? Is waare erkentenis een taak voor zelfs-liefde moeilyk, ten opzigt van zulken zelfs, die wy in waarheid achten, hoe zwaar, hoe lastig wordt die pligt, als 't hart verachting voelt? Was ondeugd ooit met eenigen schyn van recht te verdedigen, of mogte eene braave ziel zig van de verpligting der deugd ontslaan, om de ondeugd niet in trotschen waan te sty ven, veelligt liet zig de ondankbaarheid ontschuldigen, door 't groot getal der zulken, wier mildheid door hun doelwit wordt onteerd. Maar neen! door hoogmoed, hoon en onregtvaardigheid verlieze de begunstiger op onze erkentenis zyn' eisch; 't rechtschapen hart kleeve echter aan zyn' pligt.

Gelukkig zy, die van natuur tot regt en billykheid gevormd, geen anderen aandrang nodig hebben, om zig van deezen pligt te kwyten! zonder de beweegredenen der ontfangen gunst, of de verdiensten van hunnen weldoender te onderzoeken, poogen zy alleen door daadelyke erkentenis zig van de verpligting, die op hun legt, te ontheffen, om door hunne eigene edelmoedigheid te toonen, hoe zeer zy die van anderen verdienden.

Ik vleie my dat veelen myner goedhartige Leezers eenige dergelyke karakters zullen weeten aan te wyzen. Ik zelfs durf met opregtheid verzekeren eenigen te kennen, ook zelfs in laagen stand. Dat elk nogtans, die poogt voor anderen te lee-

ven, van aanbeginne zig voor oogen stelle, der list en 't snood bedrog van hun, die alleen voor zig zelven leeven, ten doel te zullen staan, vroegtydig zig gewenne de onvolmaaktheden zyner mede-menschen eerder met mededogen, dan verbittering te beschouwen, en, eens voor al, 't groot moedig besluit vatte, liever tien ondankbaaren te verpligten, dan eenen waarlyk ongelukkigen te laaten verloren gaan.

Dus toegerust, en door bescheidenheid in 't oeffenen van weldaadigheid geleid, zal nooit het hart, dat eens de beminnelyke beweegingen van liefde, vriendschap en meêwaardigheid gekend; de zoetigheid, van in een's anders leed te kunnen schreijen, heeft gesmaakt, in 's levens laatste tydperk zig zien blootgesteld, dien wenschelyken zegen te verliezen, als 't zinnelyk vermaak, door 's lighaams broos gestel onsmaakelyk geworden, ons begeeft, en de mensch in uitwendige voorwerpen weinig hulp voor kwynende onlust vindt.

D.V.

De Denker.
N°. 139.
Den 26. Augustus 1765.

[Drie Brieven van drie Friessche Vrouwen, behelzende klagten wegens de Liefhebbery haarer mannen in het Hartdraaven, Jaagen en de Comedie, met den Raad van den Denker aan Dezelve.]
Vriesland den 24. *Aug.* 1765.

Myn Heer D E N K E R!

'**H**Et is eene groote onderneeming voor drie FRIESCHE Vrouwen, om uwe hoogheid te durven naderen met haare brieven, die niet als klachten inhouden. Het vertrouwen egter, 't welk wy hebben op uwe heuschheid, doet ons bestaan u in het geheim te openbaaren de zwakheid van onze mans, met een onderdaanig verzoek, om ons te willen bystaan in hen te recht te brengen, en ernstig te doen denken op de spooreloosheid van hun gedrag, op de bespotting daar zy zig aan bloot stellen, en op den kostelyken tyd, welken zy zoo dwaazelyk verliezene. Wy hebben onze drie brieven wel onder één omslag gezonden, dog yder afzonderlyk gehouden en geschreeven, om dat wy oordeelden, dat niemand onze mans beter kende, dan wy zalven. Het is my ten deel gevallen u dezelve toe te schikken, en uit aller naam te verzoeken, om u aan geen styl of taal te stooren, maar ernstig op onze gevallen te denken.'

***

GEtrouwd zynde, als ik reeds bejaard was, met een Jongman, vleidde ik my jaar op jaar met zwangernis, dog, gelyk de uitkomst geleerd heeft, te vergeefsch. Evenwel deedt zig nu en dan, zoo wy ons verbeeldden, eenige hoop op; en zoo lang dit duurde had ik den getrouwsten man van de werreld: nimmer week hy van my, en altoos deelden wy te zaamen in de vermaaken, welken ons ruim bestaan ons vergunde. Langzaamerhand verminderde die yver, en myn man kreeg smaak in een chaise en paard te houden, om nu en dan eens te ryden. Ik bewilligde hier in te ligter, oordeelende dat men geen man, en wel voornaamelyk geen jongman, plotzelyk moest stuiten in eene drift, die misschien van zelve slyten zoude. By de chaise kwam schielyk een wagen, een yssleede, en eindelyk hielden wy twee paarden, te meer om dat alle andere fatzoenlyke burgers met twee reeden. Dit alles verveelde my niet; maar nu begon myn man vermaak te krygen in het harddraaven, of, zoo als men het hier noemt, *gudsengieselen*: hy kogt en verkogt zyne paarden dan om deeze, dan om geene reden, zoo vaak in het jaar, dat ik vreesde voor groote malligheid. Wy hadden in onze Stad in lang van geen zweepryden geweeten; men begon die mode op nieuws in te voeren, om wat meer levendigheid aan de kermis by te zetten. Myn man kreeg dan mede lust om eens de eer te hebben van een zilveren zweep te verkrygen, en moedigde Tjerk den Pikeur aan, om zyne paarden twee- of driemaal 's weeks een lexom te geeven, dog met zeer weinig hoop, zoo als my toescheen, om de volgende kermis den prys te behaalen.

Op eenen avond kwam hy eens zeer vrolyk te huis, en verhaalde my in een harddraavers yver, dat hy nu het geheim gevonden hadt den zweep te krygen! Die Hollanders, zeidde hy tegens my, lieve Poeke! zyn waarlyk een hoop gekken; ik heb daar een koopje gedaan van een allerbeste harddraaver, die een malle Amsterdammer aflegt, om dat zyn kas vol zweepen hangt, waar van Suine, een zwarte merrie, vyf gewonnen heeft. Nou die Suine heb ik gekogt, en ik

zet hondert tegens een, dat ik in July den zweep haale. Gy moet my belooven Oude: dat ik hem dan zal moogen hangen in de porceleinkas. Ik antwoordde jaa, en dagt, ik zoude hem 's anderen daags onderhouden over zyn voorneemen. Ik nam dan eene gelegenheid waar, en sloeg hem voor de ongerymdheid van te gelooven, dat een Hollander, of Amsterdammer dwaas genoeg zyn zoude, om voor een weinigje geld een paard weg te doen, 't welk zulke vertuten doen konde? dat de lief hebbery daartoe te groot was; en dat, was des eenen kas vol zweepen, 'er anderen genoeg waren, die het hart jeukte naar zulk eenen belaggelyken prys: het kon niet baaten. Tjerk zwoer vervolgens, dat 'er geen zweep op 's werelds rond konde behaald worden, als Suine op de proppen kwam; het Paard wierdt derhalven wél gekoestert, en ofschoon ik gaarne eens hier en daar naa toe reed, moest ik te huis blyven, om dat 'er anders weinig hoope was tot dien trap van eer. De dag onderwylen naderde, iemand onzer goede kennissen wedde, hy zoude den zweep niet krygen, alleen om dat het ongerymd was te gelooven, dat een liefhebber van harddraaven uit uwe Stad die dwaasheid zoude hebben, enz. bynaa op den toon als ik gedaan hadde. Eindelyk, men reedt om de zweep, en Suine, dat een oud afgeleefd Dier was, met slegte Pooten, wierdt met oogluiking nog toe gelaaten, van de keurmeesters, dog bleef zodanig agter, dat 'er de geheele wereld om lagte, en met den eigenaar spottede. Myn man kwam laat te huis, ik ontfing hem vriendelyker dan naar gewoonte, wel Oude! zeide ik tegens hem, de sneeker heeft de zweep, en ik houde myn porceleinkas nog een jaar, denk ik, in order? Praat 'er niet over, Poeke, zeide hy met schaamte en hevigheid, die Tjerk is een vermalledeide schurk: of hebt gy het al gehoort? hoe nouw vroeg ik? wel vervolgde hy, men kan waarlyk op geen menschen betrouwen, ik had hem een dukaat beloofd, en een paar flessen wyn, als hy de zweep reedt, en dat heeft de sneeker in den neus gekreegen, en die heeft hem een paar goud Guldens daarenboven belooft; mits dat hy Suine zoude agterhouden. Zie daar waarom ik de zweep verlooren heb! Ik zweer hem, hy zal geen.....

wel lieve man! zeid ik; zyt gy nog dwaas genoeg dat te gelooven! kunt gy u dus laaten ophullen? daarop kreegen wy haast ongenoegen, tog ik zweeg. Nu myn Heer Denker, ik wilde gaarne met hem een accoord maaken, naamelyk van twee Paarden te houden van een maatigen prys, dog nimmer te harddraaven; om dat ik vooruit zie, dat hy, die tot nog toe een ordentelyk man is, welke nimmer buitenspoorigheden doet, langzaamerhand aan den drank vervallen zal, vloeken, zweeren en ongebonden taal zal leeren, ter kroegloopen, en eindelyk in slegter huyzen verkeeren: het gemeene beloop van dat slag van leeven, hoe elendig een huis dan het myne zyn zal, kunt gy zelf vermoeden, ik verzoeke raad hoe my te gedraagen, en of 'er middel is, myn man van die buitenspoorige dwaasheid afte brengen. Ik ben enz.

POEKE S.....

MYN HEER!

Ik ben in huwelyk getreden, met een man die wat ouder van Jaaren is; dan ik, en welke een geruime tyd voor ons Huwelyk vry vrolyk geleefd heeft: hard-draaven, en jaagen waaren zyne voornaamste vermaaken, die ik hoopte te zullen overwinnen met vriendelykheid, en hem liefde in te boezemen, laggende heeft hy wel, als hy my vrydde, gezegt, ik trouw om een huishouwster te hebben, en kinderen te krygen; dog voor het overige hoode ik het met een paar goede draavers, en de Jagt. Ik durf niet zeggen hoe veele Paarden wy zomtyds in een jaar hadden, dog als ik daar eens van sprak; beduide hy my, dat hy die met groote winst verkogt, daar was geen markt, geen harddravery, geen zweep te ryden, of hy was altoos uit, ik bleef onderwylen met myne kinderen, die allengsjes toe naamen, stil te huis. De oudste, die een aardige jonge was, wierdt van zyne zeven jaaren altoos mede genoomen, rookte zoo goed als de beste, en was niet te vrede, als 'er 's morgens ten elf uur geen soopje omging: ik heb thans vyf kinderen, ik weet niets van den staat onzes boedels; affaires worden 'er niet gedaan, wy leven ongeregeld, staan zeer vroeg op,

als hier of daar een markt is; dog in 't algemeen vry laat, om dat wy altoos 's avonds laat te bedde gaan, alle avonden immers zyn 'er Comparitien by den Pikeur. Ik laat het u raaden, hoe liefelyk de geur is, van een man die, naa den geheelen dag by Paarden geweest te zyn, onderwylen niets gedaan heeft, dan pypjes smooken, en Genever of slegte rooden Wyn te drinken.

In de Jagttyd, ben 'ik er nog veel erger aan, dan is het geheele huis vol honden, en 's nagts een leven op de stal, dat 'er de buurt van waagt. Driemaal s'weeks ter Jagt, en tusschen beiden nog al eens, met den een of anderen liefhebber; 's avonds de haard vol, ik hoor niet als vloeken, en poggen, op honden, over het hard-loopen agter de haazen, en, het gene het slimst is, burgerlyk huishoudende moet ik het harzeer hebben te zien, dat onze kinderen daar altoos by zyn, die onderwylen aan alle die ongebondenheid gewennen, en volstrekt nergens zin aan hebben: als om met een zweep te klappen, en met honden te speelen.

Onlangs verblydde ik my, om dat onze Tjomme de beste Pikeur, uitscheidde met Paarden te laaten draaven, en aan te brengen; ik dagt nu zal myn man zyn nogt wel krygen, maar nu is het nog erger, nu komt 'er driemaal s'weeks een kerel van een naabuurig dorp, twee uuren gaans van hier, en dien moet ik nu aan tafel dulden, horen vloeken en allerley ongeschiktheid zien doen, zonder te moogen kikken. Tjomme is nu alleen de raadsman, die koomt zyn fles drinken, om met myn man eens te overleggen, of het wel te raaden is, dat zyn merrie tegens dit of dat Paard loopt; op die of die markt? Dan is 'er een groote raad aan huis, welk Paard de zweep nu haalen zal? Want myn Heer, zoo veel leere ik uit alle die Comparitien, dat ik klaar zie, hoe zuiver dit spel is. Dan hebben zy weder hooge woorden, over wie eerst zal ryden: in het kort, daar is zoo veel werk niet om een Burgemeester te maaken, als om eens te worden, wie ryden zal, of de zweep haalen.

Denk myn Heer! hoe weinig ik instaat ben myne kinderen goede opvoeding te geeven; wat zal 'er worden van hun, die anders geene kwaade geschiktheid hebben? De souverein heeft het dobbelen verbooden, waarom zoude dezelve niet het hard-draaven en jaagen beteugelen konnen? Geen van beide passen onze burgerlieden, en voor-

naamelyk niet aan ons, die, behalven deze onnutte onkosten, moeite genoeg hebben fatzoenlyk te leeven.

Uwe raad zal zeer veel genoegen geeven aan
Uwe Onderd. Dienaares
I B B E L T J E N.....
Heer D E N K E R!

OFschoon de ondervinding my geleerd heeft, dat het gemakkelyker is te klaagen als getroost te worden, houde ik my nogthans verpligt myn toevlugt toe u te neemen, in verwagting van uwen wyzen raad.

Van zeer fatzoenlyke dog nederige ouders gebooren en zedig opgevoed zynde, ben ik getrouwt over elf jaaren met een jong borst, dat een braaf en yverig man was, veel ter Kerk kwam, en langzaamerhand lust tot boeken kreeg. Eene neering doende, die nog al wat omslag heeft en tyd vereischt, zag ik haast dat 'er wat te veel geleezen wierdt. Hy viel meest op Poëeten en Treurdichten. 's Nagts sneedt hy wel eens in zyn droom een rol op, daar ik in het begin van schrikte, maar ras toe gewende. Dit mogt alles nog wat heen gaan; maar toen wierdt 'er onder eenige jonge luiden een Comedie opgerigt, en myn man aangeport om mede te speelen. In het eerst was het eene aardigheid; naderhand wierdt het eene sterke beezigheid, die nog al geld kost; want als al de toekykers lieden van de Vermaaning waren, dan was het niet met al, maar daar koomen heele scheepslaadingen vol van alle kanten, en veel groote Heeren en Dames, zoo dat Taekele, zoo heet myn man, zig nu veel zwieriger kleeden moet. Eerst ging hy op zyn burgers, nouw met een gryn kleed in de winter, met witte koussen; hy heeft een pruik opgezet, en als hy speelt, gaat hy met lubbens. Myne moederzaliger schreidde bitter, toen zy hem eerst zoo uitgedost zag; maar hy haalde aanstonds een Vers voor den dag.

> Hoe moeder! is het ernst? is 't nu een tyd van schreijen?
> Wat komt u over? zyt gy van verstand berooft?
> De Zon scheen nooit zoo schoon op uwer kinderen hooft
> Als nu - - - - -
> Nu worden we van elk bewierookt, aangebeden.
> - - - - - - -
> Ay wisch de traanen van de kaaken.

Ik meen dat hy het Koning Faëton noemde.

Het speelen als speelen zou my zoo veel niet scheelen, maar zy hebben zoo veele byeenkomsten, en die duuren zoo laat in den nagt, dat ik zomtyds tot drie uuren moet opzitten, eer Taekele aanklopt. Denk, myn Heer, dat my dan het gemoed vol wordt; eens deed ik hem open geheel beschreidt, zeggende, is dat nouw uitblyven Taekle? Het was aanstonds,

> Helaas! myn bedgenoot, is dat, na groot verlangen,
> Het aanzigt van uw man en bedgenoot ontfangen?

Wat zal ik doen; evenwel ik bekeef hem. Wy hebben Electra overhoord, voerde hy my te gemoet, en zong ten eersten op:

> Myn allerliefste, ik koom hier haastig aangevloogen,
> Vergeet al myn cieraad; gy ziet myn vreugd in d'oogen.
> Ik breng een blyde maar. Uw jammerlyk ellend,
> Al uw geleên verdriet en droefheid neemt een end.

Dat is, zeide ik, onze Heeren zullen de Comedie verbieden, zoo als ze onlangs op het school gedaan hebben? dat was een zegen. Ik wierd kwaad. Hy blyft altoos hangen in zyne rollen, en even koel. Het antwoord was:

> Schep moed, Mevrouw, bedaar, verhaast u niet in 't spreeken!

en ik weet niet wat al. Onderwylen vreeze ik dat hy gek zal worden, want hy leert nu, 37 jaar oud zynde, danssen. Begryp, myn Heer, onze Taekele! wiens voorouders braave Mennisten waren, en ze zeggen allegaar, dat 'er niets zoo schadelyk voor het hoofd is als voor Koning te speelen en te leeren danssen. De heele Stad tilt 'er van op als 'er gespeeld zal worden. In het begin heb ik 'er eens geweest, maar nu koomen 'er zoo veel Dames, dat wy agter of moeten zitten: ook schaamt hy zig dat ik zyn vrouw ben; en zedert dat hy voor Koning gespeeld heeft, is het hoofd puur verkeerd. Ik verzoek dat gy ons eens uit den droom helpt; is Comedie-speelen wel goed voor geringe burgers? Ik ben &c.

CLAASKET.

Om te voldoen aan de vraagen deezer openhartige vrouwen, raade ik *Poeke*, dat zy geene moeite doe, om haaren man te overtuigen van die dwaas-

heid; hy zal, zoo hy weinig verstand heeft, slegts hier door verharden, en misschien grooter gekheid doen; zoo hy veel heeft, zig zelven verbeteren en beschaamd worden. Indien dit laatste gebeurt, is 't haar plicht hem de Historie van Suine nimmer te herinneren: integendeel, hem met gepaste vriendelykheid in haare belangens over te haalen.

Ik beklaage *Ibbeltje:* haar ongeluk is onherstelbaar, om dat de ondervinding geleerd heeft, dat die fauten nimmer verbeterd worden; eene zwaare ziekte, ouderdom en armoede zyn alleen in staat haaren man tot bedaardheid te brengen. De Souverain kan zig hier niet mede bemoeijen, om dat het alleen de zeden betreft der huisgezinnen, en slegs zeer weinigen zig aan die vermaaken zo sterk overgeeven, en zeldzaam Burgers, die noch van Adel, noch zeer vermogende of in de Regeering zyn, de verwaandheid hebben zig met de Jagt te willen vermaaken. Het kwaad voorbeeld der vaders zal misschien haaren kinderen tot grooter voordeel strekken, dan wanneer hy met stil te zitten, en niets te doen, zonder buitenspoorigheid te begaan, zyn leven doorbragt.

Klaaske durf ik belooven, dat de ongeregeldheden en dwaasheden, die allengs uit de oprigting van dat schouwspel staan gebooren te worden, de vertooningen zullen stuiten, omdat deeze nieuwigheden zelden duuren, en de vertooners ondervindende, dat zy van de verstandigste en destigste Burgers meer bespot dan geëerd worden, van zelven uitscheiden. Evenwel raade ik haar ook eenige vaarsjes uit VONDEL van buiten te leeren, om haaren man in rym te beantwoorden, en dus het belaggelyke van zyne manieren te doen zien.

De Denker.
N°. 140.
Den 2. September 1765.

[Vervolg van No. 136, over de Zedelyke Opvoeding enz.]
Vervolg van N°. 136.

GElyk een Land niet ten besten voordeele kan bebouwd worden, zonder dat men den aart van het zelve ter deege nagespoord hebbe, zoo kan men ook niet bepaalen, hoe kinderen opgevoed moeten worden, voor en al eer men ondervonden heeft waar toe zy bekwaam zyn, of geschikt zullen worden. Voorgenomen hebbende van de jonge dogters te handelen in dit Vertoog, moet ik eerst het algemeen vooroordeel wegneemen, 't welk byna een iegelyk beheerscht, als of de vrouwen alleen geschikt waren om de wulpsheid des mannen ten dienst te zyn, kinderen te baaren, en gering huiswerk te doen. De opvoeding en weitsche kleeding worden, van haare kindsheid af, zoo

geschikt, als of zy tot maitressen zouden dienen, en niets leeren moesten, dan vercierzelen te maaken, om haar lighaam op te pronken, en haare schoonheid bevallig te maaken. De Ouders meenen zig zeer wel uitgesloofd te hebben, wanneer zy 'er danssen en zingen teffens by geleerd hebben: de opvoeding wordt; volmaakt gehouden, als zy bevallig Fransch spreeken konnen; buiten eenige weinige boeken, over den Godsdienst handelende, leezen zy niets als Romans. Wat verbeelding hebt gy, zorgvuldige Ouders! terwyl gy uwe Dogter dus opbrengt? Zal zy wel ergens anders toe bekwaam zyn, dan om een jongen Losbol te bekooren? Zal gy, dertig jaaren oud geworden, haaren man, eerst door haare bekoorlykheden verstrikt, nu bedaard geworden, langer behaagen? De bevalligheid en zwier van haar lighaam verslenzen door de jaaren, en kinderen voort te brengen: het danssen en de stem veragt zy zelve, nu zy ondervindt niet langer bekoorlyk te zyn. Al wat nog van de Romans onthouden is maakt haar belagchelyk, en de nieuw aangekoomene meisjes spotten met haar oud modesche hulsels en linten!

Is het wel waar, verdwaalde Ouders! dat uwe dogters nergens anders bekwaam toe zyn, dan om, door dartelheid, het hart te steelen van eene onbezonnen Jeugd, die, naauwlyks huwbaar geworden, niets zoekt dan wellust? Het is ongerymd dus te denken over de vrouwen, die de helft van het menschelyk geslagt uitmaaken; het is onwaardig aan haare verdiensten, waar door zy zoo dikwerf uitgeblonken hebben; het is onbetaamelyk te stellen, dat het Opperweezen zulk eene berispelyke voorschikking zoude gemaakt hebben.

Zouden de vrouwen minder zyn dan de dieren? Beschouwt ze met my, oplettende Ouders! Met welk

een yver jaagt niet het wyfje met haar man, om prooy te verschaffen voor hunne jongen? Vegten zy niet met eene dapperheid, welke onze verwondering waardig is, wanneer men het nest nadert, of de weerlooze jongen met vernieling dreigt? De Honden, tot de Jagt geschikt, bevestigen dit dagelyks, en eene Hen, hoe zwak ook in tegenstelling van haaren vyand, doet wonderen ter verdediging van haare kiekens. Zouden onze vrouwen minder hart hebben dan deze redelooze schepselen? zouden zy niet zoo wel als de man de kost bezorgen voor haare kinderen? Voorzeker; alle volken, die in den staat van eenvoudigheid en der natuur leeven, bevestigen deeze waarheid. Vrouwen hebben, in alle landen, in alle eeuwen, zoo wel als de mannen, uitgemunt in verstand, in deugd, in dapperheid en in onvermoeiden yver, om het bestaan van haar huisgezin te bevorderen.

PLATO is daarom van begrip[(a)], dat de vrouwen, even zoo wel als de mannen, en gelykerhand de kinderen opvoeden, ook arbeiden, dog minder zwaar werk doen moeten, dan de mans: dat zy mede ten oorlog zullen trekken, en alsdan haare kinderen mede neemen, om te dapperer te vegten; eindelyk, dat de meisjes daarom zoo wel als de jongens, van kindsbeen af, in krygs-oeffeningen en in den landbouw onderweezen moeten worden. De Thraciers immers lieten hunne vrouwen het land bouwen, de Lacedaemoniers allerley konsten leeren, de Amasoonen en Sauromaten den kryg voeren, terwyl de mannen huiswerk deeden[(b)]. Hy besluit wyders uit een menigte voorbeelden, welke ook in ons land niet ontbreeken, dat de vrouwen, zoo wel als de mannen, het land regeeren konnen[(c)].

(a) *De Rep. Lib. V. p.* 456.
(b) *Ibid. pag.* 805.
(c) *p.* 456.

PLATO ziet op een Gemeenebest, 't welk zig zelven moet verdeedigen; hy beöogt het behoud van de helft weerbaare lieden, en trekt daarom de vrouwen mede in de oorlogsbedryven.

Wy zullen eerst onderzoeken waar toe de Schepper de vrouwen geschikt heeft; daar na waar toe zy in ons land het meest bevoegd zyn.

Uit haar verstand, waar in zy, door elkander genomen, de mannen overtreffen, blykt, dat zy, niet minder dan wy, met eene redelyke ziel begaafd zyn: uit het gestel haarer lighaamen, dat zy minder sterk zyn, en derhalven niet zoo zwaar arbeiden moeten als de mannen: uit het onderscheid van geslagt, dat zy kinderen moeten baaren en met haare melk voeden. Terwyl zy dit groote werk der Natuur verrigten, konnen zy niet veel anders doen. Aangemerkt nu alle vrouwen, door elkander genomen, zes kinderen voortbrengen, en wanneer zy ze zelve de borst geeven, om de twee jaaren één, zoo volgt, dat zy twaalf jaaren zeer bezet zyn met de opvoeding der kinderen; hier by gevoegd wordende de opvoeding van het jongste tot de zes jaar toe, zoo verslyten zy agttien jaaren zonder byna iets anders te konnen doen, dan in huis blyven en teffens op de huishouding passen; zoo dat het plichtelyk is, dat de man het overige in het geheel op zig neeme, en arbeide voor de vrouw en het geheele huis. Terwyl nu de man niet kan letten op de opvoeding der kinderen, behoort de vrouw die geheel te bezorgen, en daarom onderweezen te worden in al het gene strekken kan om de kinderen het meeste nut toe te brengen. De 40 jaaren over zynde, kan zy wederom arbeiden en den man helpen, wiens kragten dikmaal te veel afgesloofd in zyne jeugd, dus ondersteund worden in zynen ouderdom. De vrouwen winnen, na gekinderd te heb-

ben, in kragten aan, en leeven gemeenlyk langer dan de mannen. De proef daar van ziet men byna overal; men vindt immers merkelyk meerder oude weduwen, dan weduwnaars. Zie daar de schikking der Natuur in het algemeen; laat ons nu den aart van ons land onderzoeken!

De vrouwen van onze Regenten behoeven geen arbeid te doen met de handen, maar zyn verplicht de deftigheid van het huis op te houden, voor de huishouding en voor de opvoeding der kinderen te zorgen. Zy behooren derhalven algemeene weetenschappen te bezitten; deftigheid in het spreeken is haar meerder noodig dan de zangkonst, en eene zedige tred doet haar meerder eer dan een konstig gehuppel.

De vrouwen onzer Krygshelden moeten indruk hebben van de verhevenheid der dapperheid, en, behalven de deftigheid en andere deugden, den vrouwen der Regeerders dienstig, zig onderhouden met het leezen van Lofdigten der Helden, om hunne zoonen van de wieg af in te boezemen het loffelyke om voor het Vaderland den degen te voeren, en zig tot gelatenheid te gewennen, wanneer haar man of zoonen met roem gesneuveld zyn.

De vrouwen der Geleerden behoeven minder deftigheid; een zedig gedrag en netheid in de huishouding passen dezelve allermeest.

De vrouwen der Kooplieden behooren zelve den handel te leeren, boek te houden, en konnen dit ligtelyk doen, omdat het niet vermoejende is voor het lighaam, dikwyls overtreffen zy hier in hunne mannen.

Dit is op onze Steden toepasselyk. Op het land leert de natuur van zelve, wat de vrouwen, behalven de huishouding, leeren moeten; de Landbouw, vee hoederye en dergelyken.

Eer wy nu bepaalen wat eigentlyk jonge Juffrouwen behoorden te leeren, om te voldoen aan die plichten, waar toe de Schepper haar geschikt heeft, moeten wy eerst ons oog laaten gaan over die dingen, welke de ondervinding geleerd heeft, dat haar schadelyk waren.

Wy zullen beginnen met de allergeëerdste Vrouwen, dat is de zulke, welke uitgemunt hebben in weetenschappen; deeze hebben nimmer zig willen bemoeien met huisselyke zaaken; verwaand op haare geleerdheid hebben zy het gering geoordeeld de huishouding waar te neemen, even als of het laag was, zig te schikken tot die plicht, waar toe wy door het Opperwezen bestemd zyn. Daar koomt altoos min of meerder gemaaktheid, en pedanterye by, welke eene Vrouw onbevallig maakt voor haaren man, en ondraagelyk voor Vrouwen van haaren rang, waar mede zy verkeeren moet. Met deeze opvoeding voldoet zy derhalven niet aan het vereischte; De vraag is, hoe een kinds verstand zal aangelegd worden om ter eeniger tyd gelukkig te zyn? Voor my, Heer Denker! ik hebbe geen zin in eene *Scavante* of Poëtesse; Nogthans kenne ik twee van onze uitmuntendste Dichteressen, welke zekerlyk alle verwaandheid, door haar verstand, overwonnen hebben; en, met dit alles, moet ik zeggen, dat beide my wel hooge achting, maar nooit eenige de minste liefde ingeboezemd hebben. Indien nu deeze talenten op alle mannen eveneens werken als op my, zoo konnen die Dichteressen nimmer voldoen aan de schikking haarer Sexe, en zyn derhalven niet gelukkig.

Denk daarom niet dat ik behaagen zoude hebben in eene, welke in zangkonst, of snaarenspel uitblonk: het zy verre. Zulk eene bekoort eerst haaren minnaar met kragt, dog daar naa geduurige nieuwe verwonderaars vereischende, legt zy zig toe om bemin-

nelyk te schynen aan eenen Vreemden; het welk in het begin den man wel vleit, maar naderhand minnenydig, ten minsten agterdenkend maakt; Zy wordt om haare stem, en niet om haare deugden aangebeden. Wist zy zig te maatigen, zy was gelukkig, maar geduurig het hoofd vol hebbende van *Airia 's Cantata 's* en *Recitativo 's* droomt zy niet als van zulke gezelschappen, daar geduurig gezongen en gespeeld wordt. Ik onderstelle, haar gedrag blyft onbevlekt, maar hoe kan een verstandig man genoegen hebben in eene vrouw, die den geheelen dag aan muzyk, zangeressen, en Snaarspeelers denkt? en derhalven den geheelen dag zig opschikt, voor het Clavier zit, en haar huishouden, man, en kinderen vergeet?

Het danssen is minder schadelyk; het geeft eene bevallige en deftige houding aan eene bejaarde vrouw, zig wel te konnen buigen, en met zwier in eene kamer te koomen. Het overige wordt van zelf onnut.

Eene wel geboore jonge Dogter behoort wél te leezen, te schryven, en te rekenen: zy behoort eene oppervlakkige kennis van Geographie, en historien te hebben: en die dingen in haare eerste jeugd zig eige te maaken. Tot tydkorting moet zy tekenen, en schilderen, of een weinig muzyk leeren. Het danssen is noodig om de gezondheids wille, en tot eene goede houding. Voor het overige behoort eene jonge dogter handwerken te leeren, die in de huishouding te passe koomen, te borduuren; niets is aangenaamer voor een man, dan klederen door zyne vrouwe geborduurd, of op andere wyze met de naald gemaakt, te draagen.

Behalven deeze kleine weetenschappen houde ik het eene der grootste cieraaden voor eene fatzoenelyke Vrouw, buiten haare moedertaal, ook anderen te kennen en te spreeken. Het Fransch, het Engelsch, zyn

hedendaags de nuttigste, en koomen allermeest te passe. Met deeze, en de andere aangeprezene weetenschappen en konsten wordt eene zedige vrouwe de allerbeminnelykste gehouden by de geheele werreld, en is voor zig zelve de gelukkigste.

Moeder geworden zynde leert zy haare kinderen goede houding, en het begin van taalen, en nutte konsten, de man eerst, door de zedige bevalligheid van zyne vrouw, verliefd, wordt dag aan dag op nieuws verrukt van haare bekwaamheden. Zy is Vrouw, Moeder, Min, en de Gouvernante van haare kinderen! Zy is niet alleen nuttig voor haar huisgezin, maar voor den kring van Vrouwen daar zy mede omgaat, en het voorbeeld van de Stad, welke haar tot inwoonderesse heeft!

Welk een zegen, Heer Denker! voor ons land, indien gy het middel kondt zyn om onze Dogters zulke verhevene begrippen van opvoeding en gedrag in te boezemen.

C.

De Denker.
N°. 141.
Den 9. September 1765.

[De ongelukkige gevolgen van het verleiden eener deugdzaame Maagd. Eene Geldersche Geschiedenis.]

Che val ne i piu verdi anni,
Tante gratie del Cielo e de la Terra:
Qui larghi e lieti campi,
E la felici piaggie,
Fecondi paschi, e piu fecondo armento,
Se'n tanti beni il cor è nel tormento!

GUARINI.

HEt volgende geval verzekert my de Schryver, in een bygevoegden Brief, nu onlangs in Gelderland gebeurd te zyn; Hy heeft het alleenlyk op zyne wyze verhaald, en verklaart zelfs de Persoonen, daar in betrokken, gekend te hebben. Een waaragtig geval dan van dezen aart is leerzaam en stigtelyk genoeg, om het mynen Lezeren mede te deelen.

'**W**Aar zyn de gezegende uuren, myn *Florio!* toen elke wensch straks zyne vervulling medebragt; toen de dageraad nimmer terugkeerde, dan om myn oog met nieuwen glans, myn hart met nieuw vermaak te vervrolyken, en ieder avondstond in de kalmte van 't stil genoegen besloten werdt! De tyd is heen, myn Vriend! die zoete tyd, toen elke lieflyke verrukking myner ziel, in uwen teêrgevoeligen boezem uitgestort, als uwe eige wierdt gevoeld, en met verdubbelde geneugte wederkeerde, om dat myn *Florio* in dezelve deelde. De opgaande zon vertoont aan uwen *Damon* geen voorwerp meer, dat hem aanlacht; De Natuur is eene akelige wildernis voor hem geworden, nu zyne gewende borst geene vertroosting kent. Ach! hadt het noodlot my in

eene nederige hut doen geboren worden, nimmer had ik de dodelyke wond gevoeld, die in de lente myner jaaren myne levenskragt verteert, en 't graauwe hoofd een's tederhartigen Vaders in hoopeloze rouwe dompelt'.

De mond, die dezen treurtoon zong, is reeds geslooten, maar Medelyden heeft zyne klagten met haare traanen opgeschreeven, en Vriendschap dezelve bewaard; Dus voer myn ongelukkige *Damon* voort:

'Door weelde en voorspoed dronken; door vleijery gestreeld; door jeugd en verleidende voorbeelden aangenoopt, ontwrong 't wellustig hart aan het verblind verstand den teugel. Een slaaf der dwaasheid, en zelfs op Ondeugd moedig, Ondeugd, door geld en dartelheid vernist, sleep zig het brein om de onschuld te belaagen, en liet niet af, voor dat de bekoorlyke *Agatha* ten prooy der snoodste listen strekte. Onnozele Maagd! goud, konst, nog onvermoeide vlyt bleeven onbeproefd, om uwen onbevlekten naam te smetten; Gy weêrstondt dit alles. 't Was uwe ongekreukte trouw, en myne verblinde drift, die ik zelve nu en dan geloofde onschuldig te zyn, welke u deeden vallen; Die middelen alleen waren in staat om een hart te verleiden, dat niet anders dan van een zuiveren gloed kon blaaken; een hart door deugd geschraagd en alleen door liefde verraden.

In al de treken der minnehandel doorleerd, nam 't valsch gelaat den schyn eener waare koelheid aan; Ik sprak van argwaan, van een hart in eens anders min gekluisterd, en liet haar verlegen, angstig en beklemd. Haar teêrheid, door dit smaadend wantrouwen diep gegriefd, ontkende, en lag haar onschuld aan den dag. 't Was toen

dat ik de gewoone zagtheid van myne lippen deed vloeijen, en 't gunstig oogenblik der vernieuwde liefde greetig omhelsde.

Durf ik, myn *Florio*, 't vervolg afmaalen? Kan nog uwe vriendschap een toegeevend oor aan myne schennis leenen? Ach! hoe ondervinde ik thans, dat het de Ondeugd is, die ons rampzalig maakt, en hoe zeker is het, dat Deugd, door hoe veel ramp gekneld, niet het duizendste deel van dien angst gevoelt, die mynen schuldigen boezem prangt. Na negen maanden borst haar schande in 't licht; De wanhoopige *Agatha*, van haar grootsten schat, haare deugd, beroofd, geschandvlekt door de saam, door my alleen bedorve, lag als misdaadig voor de voeten van hem, die haare vergiffenis hadt behooren af te smeeken'.

'*Damon*'*!* in deze bittere jammerklagten borst zy uit, '*Damon*, zie hier het droevig overschot eener bedorve Maagd, door uwe bekoorlykheeden verwonne; nog zugt voor u het hart, steeds van uw' beeltenis vervuld, en vliedt het heuglyk licht. In de duisternis der naare nagt roep ik, wanneer zal 't eens zo blyde morgenlicht aanbreeken? Maar wat kan my de dageraad doen zien? wat anders dan myne schande? wat anders dan vyanden, die zig over mynen val verblyden, en vrienden, die denzelven betreuren. Helaas! dat vrolyk licht verschynt niet meer, 't welk de stille uuren een's vlekkelozen naams bescheen, want ik heb 's Vaders legersteê van traanen doen vloeijen, en 's Moeders aangezigt met schaamte geverfd. 't kwinkeleerend pluimgedierte, dat zyn morgenkoor aanheft, het huppelend lam, vermeerderen myn naargeestig geklag, en schynen my uit de aangenaame beemd te dryven, daar onschuld en onnozelheid weêrgalmt. En dwaalt myn voet

door 't geurig bloemen-perk, daar roozen en jasmyns, voormaals myne wellust, nog even aanloklyk, maar tevens even zuiver staan te bloeijen, straks is 't: ‘Hoop geen geneugt in ons, want wy zyn vlekkeloos, *Agatha*, raak ons niet met uwe bezoedelde handen’! ‘Maar die bloemen, die thans te regt eene gevalle Maagd bestraffen, hadden voormaals niets by mynen onbesmetten naam te vergelyken; De schoonste knop, die haaren lentegeur verspreidt, was niet zo welriekend, niet zo schoon, als myne onbezwalkte deugd. Thans wyft de deftige moeder haare nog teêre dochter op mynen val; elk schuwt, elk vliedt my, als door myne schande besmet, de tong wordt stamelend, de beevende lippen faalen, die heilsgenot voor myne dagen wenschten. Dus is 't om u, dat ik geen mensch meer zie, en 't zoet vermaak der frissche jeugd vaarwel moet zeggen; de dood is myn hoogste wensch, ter zelfder tyd dat ik schrik te sterven wegens de smart der deernis, die uwe ziel, inzonderheid na myn verscheijen, geheellyk overkroppen zal. Hef my uit het stof, behoed my voor benaauwde armoê, wyl ik in stilte een vriendelyk strand ga zoeken, alwaar ik, afgescheurd van 't voorwerp myner min, in sombere weeklagt myne deugd voor nieuw verval bewaare. Wees slegts myn vriend; ik vraag geen waarder naam: laat die het gelukkig lot van meer verdiensten of loosheid zyn; ook zou die naam myn rust niet herstellen, nog myne smaad afwisschen, zo ik van 't Medelyden ontvong, 't geen ik regt heb van de Liefde alleen te eisschen. Nog eens dan, ik vertrek en ontwyk myne schande; wilt gy dat ik leeve, bezorg my 't noodige, want nooit zal myne tong om schamele lyfsbehoefte bidden, nog uwe *Agatha*, aan 's Vaders disch betamelyk gevoed, tot

eer en deugd van jongs af opgeleid, met gebeden brood haar kwynend leven rekken'.

'Dus sprak ze - Ook was myn hart geen tygers hart; myn hand niet vrek; Wy slingerden voor 't laatst, onze wederzydsche armen malkander om den hals; Ik zwoer ... zy betuigde ... het nikken belettede ons die eeden en betuigingen uit te spreeken, en 't waren de traanen alleen, waardoor we ons over en weder konden doen verstaan. Ik zag haar voet het hoog Galjoot beklimmen, haar boezem hygen als door harte wêe verstikt. 'k Verliet haar van elk aardschen Vriend gescheurd. Myn wreede hart! dat van haar scheiden kon! In 't kort: de storm stak op vol woede; het zee-strand loeide, des Stuurmans konst hadt uit, de overwelvende golven rollen over de hooge mast, en *Agatha* - regtvaarde Hemel! de onschuldige *Agatha* dryft op het ruime waterveld!

En - zie het vuur van myne jeugd gebluscht; maar tevens al myn vreugd voor eeuwig uitgedoofd! myn Vriend stuit nimmer de traanen van het bitterst naberouw; maar wys steeds de wulpsheid, wys de dartele jeugd, op *Agatha*, dryvende op de wyde zee!'

Dit waren de bittere jammerklagten, waardoor de rampzalige Damon zynen bangen boezem, in zyne bedrukte eenzaamheid poogde lugt te geven; Hy verbeeldde zig aan my te klaagen, (helaas! aan wien zoude hy anders op deze wereld klaagen?) En schoon hy my afweezig geloofde, troostte die verbeelding egter, van zyn leet in mynen boezem uit te storten, zyne geprangde Ziel; Ik was heimelyk tegenwoordig, ik hoorde zyn geween, en medelyden, boekte het. Ik schoot toe om mynen Vriend te troosten, maar alle troost was

vrugtloos; de wanhoop verscheurde zyn hart, t welk door wroeging en berouw reeds zo diep gewond was. Hy is niet meer, de beminlyke Jongeling! Door onbedagte drift verleid, en door eene edelmoedige droefheid in den bloei zyner jaaren ten grave gesleept!

Damon, jongste telg van een aanzienlyk huis in rykdom en aanzien bloeijende, bezat alle de begaafdheden, die eenen Vriend winnen, of het hart eener Schoone bekoren kunnen. Gemeenzame verkeering, gelykaartige neigingen, en vooral de gulheid der jeugd hadden overlang onze herten vereend, wanneer ik, door beloop van tydelyke zaaken, voor een' geruimen tyd naar elders getrokken werd, terwyl *Damon*, meest op de heerlyke Goederen zyn 's Vaders, 't land-vermaak genoot. 't Was in derzelver nabyheid, dat *Agatha 's* Ouders, van burgerlyke afkomst, doch van onbesproken wandel, 't bekrompen overschot van voortyds ruimer middelen verteerden, en in de lieftalige zoetheid van dit eenig kind hunnen kommer vergaten. De jongeling zag haar ten huize eener Vriendinne. Een doordingend oog, een kiesche smaak ontdekten welhaast, wat de beminnelykste zedigheid niet bedekken kon, eene ongemeene maate van geest, gepaard met eene edelheid van ziel, die zy aan haare geboorte niet konde verschuldigd zyn. Haare schoonheid was meer dan gemeen; doch ontleende haare voornaamste aantrekkelykheid van dien zoet-aartigen inborst, die zelfs de onbevalligheid bekoorlyk gemaakt zou hebben. *Damon*, uit der aart verre van ongevoelig voor de aanlokkelykheden der Sexe, vondt zig op 't onverwagtst vermeesterd, en, door de ontembaarste aller driften vervoerd, vergat, helaas! te lydig wat hy zyner geboorte, zyn huis, der deugd en zig zelven schuldig was. De te-

derhartige *Agatha* door edelmoedige weldaden, zo zy waande, aan haare bedrukte Ouderen bewezen, verrukt, en, 't geen haar nog onkundig hart voor den Jonker gevoelde, der dankbaarheid alleen toeschryvende; viel onverhoeds in den strik. De smart, de droefheid, de wanhoop der eergierige Ouders zyn boven myn penseel. Ook *Damon* bleef niet ongeroerd; hoewel door valsche eerzugt en adelyken hoogmoed te zeer verbysterd, om trots den smaad van zyn geslagt en den schimp zyner bekenden, de vernederde verdienste tot eere en aanzien, haarer waardig, te verheffen. 't Verongelykt Meisje, van schaamte haar aanzigt voor de zon verbergende, en, ondanks haar bederf, het beeld haar 's Onteerders niet magtig uit het hart te wisschen, besloot haar Vaderland te verlaaten, en in een vreemd gewest de onmedogende strafheid der Ouden, en den schamperen lach haarer gezellen willende ontwyken, goede Hemel! lydt Schipbreuk en verging in den afgrond van 't onmeetbaar diep!

't Is niet moogelyk voor myne zwakke pen het overige van dit treurige tafreel te maalen. Verbeeld U een hart natuurlyk zagt en teder; eene aangeborene grootheid van ziel, door dwinglandy van strydige harts-togten voor een tyd verdrukt, maar niet verplet; een versch gesmoorde, maar niet gedempte drift, in vollen gloed op nieuw ontstoken, en nu door echt berouw gezuiverd en door ramp en medelyden verlevendigd; 't verkragt geweeten, nu te laat gewekt, door alle de bitterheid der wroeging, wegens een onherstelbaar misdryf, gepynigd. - Doch wat zoudt Gy U verbeelden? zaagt Gy ooit iemand, dien 't hart van wroeging borst, van rouwe smolt; Dan, en dan alleen kunt ge u *Damons* wanhoop verbeelden.

De troostelooze Vader volgde zynen zoon en lie-

veling onmiddelyk in 't graf, na alvorens *Agatha 's* ongelukkige Ouders, volgens de uitdrukkelyke begeerte zyn 's zoons, met ryke inkomsten beschonken te hebben. Maar hoe zouden ryke inkomsten het verlies van een eenig, van een deugdzaam kind vergoeden? die geschenken deeden hen de waarde van den schuldigen en beminlyken *Damon* nader kennen; zy zagen zyne edelmoedige ziel, zy vergaven zyne misdaad, maar haare droefheid wierdt 'er niet door verminderd; Hunne *Agatha* hadt haar eer, Zy hadden hunne *Agatha* verlooren, zy zugteden nog omtrent een jaar onder den last van een elendig leven, en gaven toen beide in ééne week hunne zuivere zielen in de handen van hunnen Schepper over.

Edelmoedige jeugd! beminnelyke leeftyd, tot gulheid, vriendschap, en alle de zagtere bewegingen van het hart, meer dan eenige andere, gevormd, dat myn *Damons* voorbeeld U ten baak verstrekke, van nooit Uwe nog onvervalschte ziel met eene der snoodste laagheden te bezoedelen! De eenvoudigheid, op geen bedrog gevat; de onnozelheid, door arglistige betuigingen in slaap gewiegd, in 't net, verraderlyk gespannen, verstrikt; van eere en onschuld beroofd, en vervolgens aan de veragting eener onbarmhartige wereld en alle de rampzalige gevolgen van eereloosheid en armoede opgeofferd, kan, hoe het wende of keere, u niet anders dan rampzalig maaken; wroeging, angst, siddering, wanhoop, elende in tyd en eeuwigheid is aan zulk een heilloos bedryf onverbreekelyk gehegt. - Nooit prange dan Uwen boezem 't verwyt dier vuile snoodheid. Kortstondig is 't genot; oogenblikkig het vermaak van lust door Rede en Godsdienst gewraakt; maar eeuwig duurt de wrange nasmaak, als het hart, door drift niet meer verbysterd, tot gevoel van zyne schuld ontwaakt! Rein zy de ziel die zuivere wellust hoopt!

D.V.

De Denker.
N°. 142.
Den 16. September 1765.

[De voordeelen der Ligtmissery boven de beoeffening der fraaije Konsten schertzend aangepreezen in een Brief aan den Denker.]

Yet shall such bosoms claim a part
In all that glads the human heart;
Yet these spirits, form'd to judge and prove
All Nature's charms immense, and heaven's unbounded love.

W. SHENSTONE.

Meester DENKER!

GY Heeren Zedekundigen pryst ons de beöeffening van studiën, fraaije konsten en weetenschappen altoos als het beste middel aan, om onzen geest te vercieren, onzen tyd voor ons zelven genoegelyk te slyten, en aangenaam, zo wel als nuttig, voor anderen te worden. Ik heb, erkenne ik, juist niet veel kennis in eenige der fraaije konsten, maar ik heb evenwel in myne jeugd een weinig gestudeerd, en gelyk ik daar nooit eenig vermaak in heb gevonden, zo geloof ik ook, dat alle die weitsche beloften, die gylieden daar omtrent doet, enkele beuzelingen zyn, en dat men, zonder eenige liefhebbery voor konsten of weetenschappen, veel vermaakelyker voor zig zelven, en veel gezelliger met anderen leeven kan, dan of men zyn tyd met Poëzy, Schilderen, Muzyk, Schelpen, Natuurkundige Proeven, of het leezen van allerhande boeken vermorst. Ik meen die gewigtige waarheid, een dienste myner bedotte Landslieden, te kunnen bewyzen; Zult gy slegts onpartydig genoeg zyn, en de waarheid uwer zaake, (zo gy van een tegenstrydig gevoelen

blyft,) genoeg vertrouwen, om myne aanmerkingen in uw werk te durven plaatsen?

Zegt my, gy Heeren Konstminnaars, Beoeffenaars der zogenaamde fraaije weetenschappen, zegt my, wat vermaak hebt gy van uwe fyne aandoeningen, van uw keurig oordeel, van uwen zuiveren smaak te wagten? Eene Tragedie van CORNEILLE of VOLTAIRE maakt u opgetoogen; eene Beschryving van MILTON verrukt u; een Schilderstuk van RUBBENS houdt u uuren bezig, en een Oratorio van HANDEL doet u u zelve, om zo te spreeken, verliezen; Arme zielen! noemt gy dat vermaak, en hebt gy zo lang moeten blokken, om vatbaar voor dat gewaand genoegen te worden? Neen, dan weeten wy ons, zonder al dien toestel, beter te verlustigen, terwyl wy onze Philis zoenen, of onze vles Bourgonje ledigen. Dus leeven wy lustig en vrolyk, terwyl gy zit te leezen, te tekenen, te gluuren, te luisteren, en dwaasselyk wenscht geheel Gehoor te zyn. Gy beklaagt ons verwaandelyk; gy zoudt ons willen wys maaken, dat gy, dus in u zelven opgetoogen, en, door de kragt uwer geestelyke aandoeningen, van de wereld, om zo te spreeken, afgescheiden, oneindig zuiverder, verhevener, duurzaamer genoegen in u zelven hebt, dan onze luidrugtigste plaisierpartyen ons verschaffen kunnen! Ja! zoudt gy het gelooven, Heer *Denker!* Ik heb by zulk een Liefhebber gelogeerd, die my dikwils deze zotternyën voorhieldt, en beklaagde, dat ik 'er ongevoelig voor was. Zyne liefhebbery viel, onder anderen, op het schilderen, en terwyl wy aan het ontbyt zaten, diverteerde hy zig, en tragtte het my te doen, met een kop van Johannes den Dooper te begluuren; hy deedt my lagchen over zyne grimatsen van verwondering, die hem nauwelyks tyd lieten omn een kopje thee te nuttigen; Terwyl ik een lekkere pyp tabak zat te rooken, was hy voor 't klavecimbel; En als ik, na gedaane visites, t'huis kwam eeten, en hem met verscheide vryeryen, verandering van dienstboden, verloore weddenschappen, vastgestelde plaisierpartyen, versche harddravers, en nog aandoenlyker nieuwstydingen, die ik had opgedaan, meende te re-

galeeren, verveelde hy my met zyne verrukkelyke passagies, onbetaalbaare trekken, charmante toeren, welke hy dien morgen geleezen, of de nieuwe waarneemingen, welke hy met zyn Zon-Mikroskoop gedaan hadt. Hy doorzaaide, Myn Heer, zonder het, geloove ik, te bedoelen, zyne redenen met aanmerkingen, die gy en anderen misschien zoudt goedkeuren, misschien zelfs lugtig noemen, maar die my verveelden, en het yder fatzoenlyk man gedaan zouden hebben, om dat het een heel ander soort van conversatie maakte, dan daar wy aan gewoon zyn. Het best was, dat de tafel van goede geregten, en het buffet van lekkeren wyn voorzien was; Ik dronk myn vles, en zogt, na de maaltyd, beter gezelschap op. Eens moest ik evenwel met hem na de Opera; Ik begluurde de Actrices, en diverteerde my met de Decoraties; Hy in tegendeel was opgetoogen, hy dagt om geene verschilleode Sexe; hy was geheel Gehoor, zo als hy 't noemt, en beroofde zig nog moedwillig van dat eenige vermaak, dat 'er, dunkt my, te haalen is.

Gy ziet dus, dat de liefhebbery voor studie of fraaije konsten ons gansch niet gelukkiger maakt. Men zal my misschien tegenwerpen, ‘dat zodanige lieden evenwel altoos een bron van genoegen in zig zelve hebben; dat dit genoegen veel stilder, zuiverder, eenpaariger en bestendiger is, dan wy galante Heeren uit onze bouteilles haalen, by onze Chloës beloopen, in de kolfbaan vinden, of door onze harddravers bejaagen kunnen’. Ik weet van de zuiverheid van hun genoegen niet te zeggen; Als onze wyn goed, onze Matres aardig is, en onze paarden hard loopen, diverteeren wy ons als Princen; en is ons geld op, dan staaken wy het plaisieren, of wy borgen zo lang, als wy crediet kunnen vinden; en als dit ook stuit, dan staan wy nog maar gelyk met de lieden van studie en liefhebbery, dan is het nog altoos vroeg genoeg, om Schilderyën te begluuren, Kapellen op te vangen, of Vlooijen te ontleeden; Het is altoos vroeg genoeg, zeg ik, om die laffe en smaakelooze geneugtens te zoeken: wy begeeren dat armzalig stil vermaak niet, zo lang wy Wyn, Meisjes en Paarden bekostigen

kunnen. De ondervinding heeft ons altoos geleerd, dat, zo dra wy ons in de eenzaamheid bevinden, en met ons zelve vermaaken moeten, wy niet alleen droefgeestig, mymerend, gemelyk worden, maar dat zig ook welhaast allerleie ziektens en ongemakken in ons lighaam beginnen te openbaaren, die ons tot verdrietige onthoudingen verpligten; Geen wyn te mogen proeven, geen zout of zuur te gebruiken, en ik weet niet wat al! Daar koomen dan viezevazeryen by, die ik geloof dat gylieden wroegingen noemt; men wordt knorrig op zig zelven, men heeft spyt dat men niet meer meê kan, het leven verveelt, en de dood vervaart ons op de allerysselykste wyze. Zie daar, Myn Heer, de naare gevolgen van een peinzend eenzaam leven; zie daar die stille afgezonderde vermaaken van de liefhebbery voor fraaije konsten en weetenschappen? Wie zou die naare oogenblikken niet zoeken voor te koomen, en dat pynelyk gevoel, zo wel als gemelyke luimen, zo lang moogelyk, te weeren?

Maar zouden onze Heeren *Virtuosi* uit deze bekentenis ook eenig voordeel voor hunne liefhebberyën willen trekken? Onnozele Halzen! Men moet eenmaal LEEVEN, als men zyn deel zal hebben van de wereld; maar gy, met alle uwe stille en eenpaarige geneugtens, hebt nimmer pret; Het is zeker geen konst, om, tot in zyn ouderdom, gezond te blyven, als men altoos maatig leeft; het is geen konst zyn vaderlyk erfgoed te bewaaren, als men geene rytuigen of matressen houdt; Maar nog eens, wat doet men dan in de wereld, of wanneer zal men zig diverteeren? Dog ik zal onzen Liefhebberen het vuur wat nader aan de scheenen leggen. Gezelschap is de ziel van alle vermaak; dit is het leven, om zo te spreeken, van ons leven; Een leven, daar gy, Heeren Zedekundigen, zelve zegt, dat de Mensch toe verordend is; maar nu, van dit vermaak berooven zig onze *Virtuosi* geheel en al; zy zyn minder gezellig door hunne liefhebberyen, en de aanmerking van OVIDIUS,

Ingenuas didicisse fideliter artes
Emollit mores, nec sinit esse feros.

is volstrekt valsch; WY zyn altoos by malkander, en zo dra wy onze noodigste zaaken ter loops hebben afgedaan, vliegen wy naar onze Collegies of Partyen, terwyl deze Heeren, in eene naare eenzaamheid, op hunne kamers zitten te pruilen; Wat zy 'er maaken, of hoe zy 'er den tyd ten einde krygen, begryp ik volstrektelyk niet. ‘Met het uiterste vermaak, zeggen zy, hy valt ons nimmer lang, en wy gevoelen nooit wroeging of naberouw over de verlustigingen, daar wy denzelven mede korten’. *Bona verba quaeso*; want ik heb u reeds gezegd, Heer *Denker*, dat ik in myne vroege jeugd ook een weinigje heb moeten studeeren. Wy gevoelen, 't is waar, des anderendaags, wel eens pyn in 't Haar, wy hebben wel eens wroeging, als wy ons geld kwyt zyn, en onze maag van alle spyzen walgt; dog dat gaat weêr over; Maar gy, als uwe liefhebberyën niet naar uw genoegen slaagen, dan wordt gy boos tegen Werken, daar gy ons zoudt willen wys maaken, dat gy u jaaren lang mede verlustigd hadt. Erkent dit in het gedrag der grootste Helden onder u; VIRGILIUS belastede op zyn sterfbedde zyne *AEneïs* te verbranden, het beste Digtstuk moogelyk, dat nog in de wereld is, en daar hy zig gevolgelyk wonderbaarlyk mede gediverteerd moest hebben; VONDEL, zyn groote Navolger, heeft in zyn *Konstantyn* uitgevoerd, 't geen *Augustus* omtrent de *AEneïs* belettede; Is dit een blyk van een vergenoegd gemoed? altoos kwanswys na hooger, altoos na volmaakter te streeven, en nooit voldaan te zyn over een Werk, daar men betuigt zig reeds zo lang mede vermaakt te hebben!

Maar daar is nog eene andere oorzaak, waar door deze Heeren volstrekt ongezellig worden. Zy worden zo keurig, zo fyn van smaak en aandoeningen, dat zy zig met geene andere dan huns gelyken diverteeren kunnen. Al wie praaten en drinken kan, al wie inzonderheid een lugtig vermaak bemint, is onze man, wy stooren ons aan geene bekwaamheeden, wy zien naar geen zedelyk karakter, wy bemoeijen ons met geene verdiensten; Zy in tegendeel moeten juist menschen naar hun zin hebben, juist keurige aanmerkin-

gen hooren, of kunnen 'er geen vermaak in scheppen; dit gaat zelfs tot de boeken over, die zy leezen; Al wat laf is, walgt hen, al wat dor is, verveelt hen, al wat gemaakt is, stoot hen; Als zy van een vrolyk humeur zyn, lagchen zy, maar dikwils verstudeeren zy al hunne vrolykheid, en dan zyn zy 'er weinig beter aan, als wy, wanneer wy al ons geld verspild, en pyn in de leden hebben.

Menigmaalen heeft men my met deze aanmerking verveeld, dat wy ongelukkig zouden zyn, indien onze zintuigen zo fyn en gevoelig waren, dat zy vatbaar konden zyn voor de aandoening van ontelbaare voorwerpen, die nu, wegens hunne kleinheid, het gevoel ontslippen, indien ons oog, by voorbeeld, de dampen, de stofjes, en al wat in de lugt omzweeft, duidelyk mogt onderscheiden, zo zoude zulks niet alleen hinderlyk zyn in het beschouwen van grover lighaamen, maar deze tederheid van het Netvlies (noemt men het zo niet?) zou duizend ongemakken veroorzaaken, waar voor wy thans, door de grofheid van ons gestel, beveiligd zyn. Heeft dit plaats ten aanzien van die zintuigen, waar door wy de kleuren, de geluiden en alle de overige kennelyke hoedanigheeden der lighaamen leeren kennen, het is niet minder waar, ten opzigt dier keurigheid, of liever viesheid van smaak, welke een onvermydelyk gevolg van die liefhebberyën is. Wat gezelschappen zullen deze lieden vinden? wat heeft het gros hunner medemenschen met hunne grillen te maaken? Ik weet wel, dat zy hier wederom op inbrengen, ‘dat zy malkanderen opzoeken, en zig met elkanderen meer verlustigen, naar maate hunne gemeene liefhebberyën hen meer ter harte gaan, en dat hunne geneugtens aandoenlyker zyn, naar maate hun geest daar meer in belang neemt’. Enkele klanken, daar zy ons weder mede zoeken te paaijen.

Lieden, die studeeren om hun kost te winnen, en de weetenschappen als een ambagt behandelen, die kunnen gezelschappen vinden, die kunnen zig vermaaken in de wereld, om dat zy hunne harsenen alleen met denkbeelden belaaden, zonder dat zy 'er een fy-

ner oordeel, of, zo als men 't noemt, een zuiverder smaak door krygen; Zodanige lieden leeren eene predikatie, flansen eene pleit-memorie saamen, of schryven een recept, zo als een Koopman zyne boeken houdt, of een Metzelaar zyne Rol-laag legt; zo dra zy de pen of troffel uit de handen werpen, zyn zy vrye lieden, en allen even wys; maar lieden van smaak, Myn Heer, menschen, die zig oeffenen, om hun verstand en oordeel te verbeteren, die de weetenschappen en beschaafde konsten uit lief hebbery behartigen, zyn waarlyk zo weinig geschikt voor de saamenleeving, als zy droog en naar voor zig zelven leeven. Een Brood-poëet maakt een slegt Bruilofts-vers, hy ontvangt 'er zyn salaris voor, en gaat het met ons by Roosje of Galathée verteeren; Een Liefhebber noemt hem een *Auctor Technicus*, (ik geloof dat het eene uitdrukking is van AULUS GELLIUS,) hy knort, om dat de edele Poëzy zo geschandvlekt wordt, en wordt niet mede ter bruiloft genood. ARISTOTELES, is my gezegd, dat een geheele reeks van regels voor den Schouwburg heeft gemaakt; Een Platterd volgt dezelve, en zyn stuk wordt te Amsterdam gespeeld. MOLIERE daarentegen, en andere *Virtuosi* van dat soort, dryven 'er den spot mede; zy vinden het byster ongerymd, dat wy juist naar de regels van ARISTOTELS zouden moeten weenen of lagchen, en verwekken een zwerm van Poëeten tegen hen!

Zie, Myn Heer, zo gaat het met deze knaapen, zy hebben overal wat op te zeggen, zy binden zig aan geene wetten, en zy zyn in dat opzigt veel erger dan wy; Wy houden ons, in het byzyn van bedaarde lieden, gemeenlyk stil van onze ligtmisseryën, of, zo wy 'er al van praaten, wy doen het ten minsten onder bedekte termen, maar zy laaten hunne ontydige berispingen over alles gaan, en zyn dus even lastig voor anderen, als ongelukkig voor zig zelven. Ongelukkig, inderdaad; Hoor BOILEAU, Myn Heer, zig ongelukkiger noemen, dan zyn Hovenier; zie RACINE van hartzeer kwynen, MOLIERE Hypochonder, St. EVREMOND zig in honderd bogten wringen, om het regt gebruik van 't leven na te gaan, FONTENEL-

LE den kring zyner geneugtens inkrimpen, MAUPERTUIS de goede en kwaade oogenblikken tellen, PAOLO FRISI zynen Vriend MAFFEI troosteloos beweenen, den geestigen LEE in een dolhuis sterven, den beroemden SWIFT in zyne naare krankzinnigheid het allerelendigst leven rekken, VOLTAIRE.... Dog ik heb genoeg gezegd; Erken gy slegts, dat lief hebbery, studie, smaak, en wat verder van dien aart is, niet half zo goed zyn om wil van de wereld te hebben, als eene onweetende galanterie, beschaafde verkwisting en wellustige ledigheid.

Ik ben enz.

S.S.

Ik heb mynen Correspondent niet anders te antwoorden, dan dat ik, nog iemand ooit beweerd hebben, dat de Studie ons voor alle de rampen des levens zou kunnen beveiligen, maar alleen dat Dezelve die verzagt, en ons den tyd genoegelyker, zo wel als onschuldiger, doet doorbrengen. Dit, geloof ik, dat elk verstandig Lezer ligt begreepen heeft, dat uit alle de bygebragte aanmerkingen regtstreeks voortvloeit; Ik behoef die schynbaare tegenwerpingen derhalven niet te wederleggen, en wat voor het overige de bygebragte voorbeelden betreft, Niemand dier Heeren, zo min als eenig ander Liefhebber der beschaafde Konsten en Weetenschappen, is ooit aan de schandelykste zo wel als smartelykste aller ziektens gestorven, nog heeft zig zelven uit wanhoop verhangen of door den kop geschooten.

Ik bedank den Heer BATAVUS en den Heer N.N. voor hunne fraaije Stukjes; myne andere Correspondenten voor hun vriendelyk schryven; Ik heb den Brief van Juff. CONSTANTIA te laat gekreegen.

A.T.

De Denker.
N°. 143.
Den 23. September 1765.

[Over de Voordeelen van een gelukkig Huwelyk boven eene ongebonde Levenswyze.]

Felices ter & amplius
Quos irrupta tenet copula. -

HORAT.

IK heb, op 't einde van voorleeden Jaar, by gelegenheid eens Briefs van een ongelukkigen ouden Vryer, beloofd, dat schadelyk vooroordeel, 't welk by zo veele Bons - Vivants en ongebonde Ligtmissen heerscht, eens te keer te zullen gaan; 'Als of men namelyk, om regt zyn wil te hebben van de wereld, ongetrouwd moest blyven, en als of verdrietelykheeden en kwellingen byzonderlyk voor de gehuwde lieden waren weg gelegd'. Men kan een zaak, waar in zo oneindig veele byzonderheden beschouwd en gewoogen moeten worden, ligtelyk van een verkeerd oogpunt betragten, en zy, wier verbasterde aart of bedorve verbeelding hen raadt het Huwelyk te schuuwen, kunnen ras de nadeelen uitkippen en vergrooten, en geneugtens, daar hunne ongelukkige gestellen moogelyk reeds ongevoelig voor geworden zyn, over 't hoofd zien, of verdonkeren; Vryheid, onbekommerd vermaak, voor zig zelven alleen te werken, zyn weidsche woorden, welke tegen Huwelyksdwang, lastige zorgen, en een drukkend onderhoud van vrouw en kinderen overgesteld, hen de oogen ligtelyk verblinden, en in den waan brengen, dat zy, om regt wil te hebben van de wereld, ongetrouwd moeten blyven. Een ongelukkig vooroordeel, en, als ik het zeggen mag, een onnatuurlyk, een gedrogtelyk wanbegrip, zo valsch als schadelyk; een denkbeeld, eindelyk, 't welk, schoon men het zomtyds by lieden van een goed gedrag aantreft, meestal egter het ongelukkig gevolg is eener ongebonde levenswyze, en verbasterde manier van denken. Dog wat 'er wegens de oorzaak van dit ongunstig vooroordeel tegen het Huwelyk wezen moge, 't is zeker, dat Menschen, die op deze wyze redeneeren, niet agter het fyne van de zaak, en niet in staat zyn om vermaak en ongeneugte in de juiste schaal van een zuiver gevoel te weegen. Ik laat alle andere bedenkingen voor het Huwelyk blyven; Ik zal niets, dat naar pligt gelykt, in aanmer-

king neemen; Ik bemoei my niet met de oogmerken van mynen Schepper; Ik wil geen agt geeven op de stemme der Natuur, die zig, in alle Menschen, zo dra de vereischte ouderdom aankoomt, zo duidelyk laat hooren; Ik bekreun my der Maatschappye niet, ja myne ooren zyn zelfs doof voor de billyke verwyten, welke my de verleide Onnozelheid, door myne lusten ten val gebragt, met zo veele reden doet, en voor het jammerlyk geschrei dier Ongelukkigen, welke hun bestaan aan de voldoening eener geile drift alleen verschuldigd, en voortaan van allen Vaderlyken onderstand beroofd, hun aannaderend rampzalig lot met regt beweenen, om naderhand den Wreedaart te vervloeken, die hen zo veele rampzaligheeden hier op aard berokkent, en hunne kostelyke zielen zelve in een eeuwig verderf laat wegzinken. Ik zwyg alle die aanmerkingen; Het zyn misschien beuzelingen, harsenschimmen om kinderen meê te paaijen, of laffe zielen te vervaaren! ‘Nog eens, wat raakt my het doelwit van den Schepper, en de blykbaare verordening der Natuur? wy moeten pret hebben in de wereld, wy moeten plaisierig leeven, Vermaak is de hoofdzaak, die wy betragten’! Wel aan, Vermaak zal dan het eenigste zyn, daar ik my toe bepaalen zal; Vermaak de scheidsman wezen of wy Trouwen, of in eene ongedwonge voldoening onzer lusten leeven moeten.

Gelyk al ons vermaak in de wereld uit eene gemaatigde voldoening van welgeregelde driften spruiten moet, zo is het zeker, dat onse gezellige hartstogten in 't byzonder de voornaame bron van ons genoegen in dit leven zyn; Neem Vriendschap, Menschenliefde, onderlinge hulp en vertrouwen, neem erkentenis en wederkeerige liefdeblyken uit de wereld weg, en gy verkeert dezelve in eene akelige woeftyn, daar ik twyffel of de allerbedorvenste Ligtmis, zelfs in de volle verzadiging zyner dierlyke lusten, ja met overvloed van wyn, moedige harddravers en eerlooze vrouwen, in zoude willen of kunnen leeven; Dog 't zy dat hy dit al konde en wilde doen of niet, ont wyffelbaar is het ten minsten, dat zodanig eene wereld niet de geschiktste zyn zou om zyne dagen vermaakelyk door te brengen. De opregte boezem van een getrouwen Vriend is ons zo noodig om onze geheimen in uit te storten, dat de overgegeevenste Ligtmissen, by gebrek van waare vrienden, een loozen knegt daar toe gebruiken moeten; wederkeerige goedgunstigheid en erkentenis zo onontbeerlyk, dat zy, by mangel van betere voorwerpen, zig, door overdaadige geschenken, aan eene eerlooze Ligtekooy verspild, bederven, en door haare baatzugtige liefkoozingen zig zelven vry willig bedotten, moeten, om

het genot des levens te hebben; Wy zyn door de Natuur zodanig gevormd, wy hebben deze driften, wy kunnen even weinig een elendigen zien, zonder pyn te gevoelen, als eene schoone vrouw, zonder een mengzel van eerbied, verwondering en begeerlykheid beschouwen; 't Zy wy onzen pligt al of niet in aanmerking neemen, dit maakt geene verandering in de oorspronkelyke gesteldheid onzer Natuur; en 't zy wy willekeurig, of met verstand en rede willen handelen, dit maakt ons niet vatbaar voor aandoeningen, daar wy niet toe verordend zyn, nog stelt ons in staat, om neigingen te vernietigen, welke de Schepper zelve onzer gestellen heeft ingeplant. Nogmaals dan, wy kunnen zonder gezelligheid, vriendschap, liefde, wederkeerige diensten en erkentenis niet gelukkig leeven; geen regt vermaak in de wereld genieten; alle andere geneugtens walgen ten laatsten, of brengen haare kwelling mede; Deze alleen, als het waare zout des levens, bederven nooit, Deze worden zelfs, hoe meer men ze geniet, hoe liefelyker.

Meer dan deze eenvoudige en onbetwistbaare waarheeden, door de ondervinding van alle menschen gestaafd, behoeft men my niet toe te staan, om tevens te erkennen, dat het Huwelyk, ten opzigt van vermaak alleen, oneindig verkiezelyk is, boven de allergelukkigste Ligtmissery.

Laat my een Bon Vivant hier ongeveinsd bekennen, wat hy nu sedert zo veele jaaren lang in zyne ongebonde levenswyze ondervonden heeft; Laat hy my openhartig zeggen, of hem in alle zyne wellust, in al het woest genot zyner luidrugtige vermaaken, niet altoos iets ontbrooken heeft? Ja of hy niet geduurig zig zelven heeft moeten ontvlieden, en het geruisch zyner driften voordagtelyk vermeerderen, om tot geene bedaarde beschouwing van zig zelven te koomen, en een ydel te ontdekken, dat hem op het allerysselykst verveelde; Ik zal niet spreeken van de knaagingen, welke een ontrust geweeten onvermydelyk veroorzaaken in een gedrag, dat men zelve afkeurt; Ik zou die knaagingen, als een schrikkelyk lastig gezelschap, en 't welk ons de eenzaamheid inzonderheid onverdraagelyk maakt, met rede aan den kant des vermaaks beschouwen kunnen; maar gelyk die heimelyke afkeuring onzer ongebondenheeden misschien nog een gevolg mogt zyn van vooroordeel en opvoeding, 't welk door bestendig onzen lust te boeten, allengskens overwonnen zal worden; Gelyk wy niets, dat naar pligt of Godsdienst zweemt, in aanmerking neemen willen, zo bid ik slegts onze Ligtmissen, om dat ydel, dat verveelende, 't geen zy voelen, en 't geen hen in hunne eenzaame uuren zo lastig is, een oogenblik bedaardelyk te beschouwen. Is dat wel door

eenige gewoonte of verharding te verhelpen? Gewisselyk niet! omdat 'er eene wezenlyke drift is in hunne gestellen, welke roept om eene voldoening, die men haar nooit verschaft; omdat de Natuur zelve haare stemme verheft, en den wettigen cyns vordert, dien wy aan de menschelykheid, aan liefde, goedgunstigheid, en onze gezellige hartstogten schuldig zyn, en nooit betaalen; Zie daar de rede, waarom het eene volstrekte onmoogelykheid is en eeuwig blyven zal, dat Ligtmissery in het byzonder, zo wel als Ondeugd in het algemeen, de regte weg tot het meest genoegen in dit leven zy. Neen, verbeeldt u niet, verdwaalde Losbollen, dat de geveinsde omhelzingen eener gehuurde Matres, die gy zelve verfoeit, terwyl ze u streelt, die gy veroordeelt, terwyl zy haare natuurlyke schaamte aan u opoffert, en daar uwe ziel van gruuwt, terwyl ze uwe beestagtige lust voldoet; verbeeldt u niet, dat die geveinsde omhelzingen u dat zuiver en verrukkelyk vermaak kunnen geeven, 't welk in de armen eener deugdzaame Egtgenoote alleen te vinden is; 't Is het hart, dat in onze vermaaken deelen moet; de voldoening eener dierlyke lust is te oogenblikkelyk, om ons gelukkig te kunnen maaken; maar dat hart, van eene inwendige hoogagting vervuld, zwellende van eene zuivere liefde, blaakende van eene belangelooze zugt, om het beminde voorwerp alle moogelyk genoegen toe te brengen, die wederkeerige uitwisseling van opregte liefdeblyken en tedere erkentenissen, die hemelsche wellust eindelyk, welke de zielen zelve met de liefelykste banden samensnoert, dit alles is u volstrektelyk onbekend, en in een zuiveren Egt alleen te vinden. Gy blust een lastigen brand, uw drift is voldaan, het levensvuur gedoofd, en gy valt in een doodsche kwyning, of moet door een schandelyk misbruik van het edelst geschenk der Natuur, ten koste uwer Rede, ten koste uwer gezondheid en dagen, op nieuws een verderfelyken toorts in uwe aderen ontsteeken; eene vervroegde ouderdom en volstrekte verdooving moet noodwendig het gevolg zyn van zulk een ontydig vuur, dat uwe levensgeesten verteert; Dat edel vuur daarentegen, door de Natuur zelve in het hart van eenen geliefden Egtgenoot ontstooken, wordt eigenlyk nooit gebluscht, het smeult een oogenblik, om gelegenheid tot bedaarder schoon niet min tedere, niet min aandoenlyke liefdeblyken te geeven, maar het sterft nimmer, omdat het in het Harte brandt. Gy verlaat uwe Laïs met een gemoed barstende van spyt, en een lighaam door buitenspoorigheeden afgemarteld; en terwyl gy haar vervloekt, rent gy des anderendaags naar Chloë, omdat ge u zelven moet ontvlieden, omdat ge uwe eige bestaanlykheid niet verdraagen,

geen vermaak in uwe bezigheeden vinden, en geene vreugd in geregelde gezelschappen smaaken kunt; Ik zie daarentegen den gelukkigen *Admetus* zyne verrigtingen afbreeken, om zynezorgen in de tedere omhelzingen zyner waarde *Alcestis* te vergeeten; Ik zie haar met een vrolyk gelaat haaren lieven man te gemoete treeden, zy werpt zig met blydschap in zyne armen; hy ontvangt haar met de verrukkingen van een Minnaar; de rimpels, welke de zorg op zyn voorhoofd gedrukt hadt, verdwynen op het oogenblik, en het gezelschap, zyner waarde Vrouw laat geen plaats dan voor een wederzydsch vertrouwen, en eene stille maar gulle blydschap over.

Zo zal uw Hart - vriendinne,
De trouwste in allen nood,
De Lusthof van uw zinnen,
Uw waarde Bedgenoot
'T gezelschap van uw leven,
Door veelerhande Deugd,
Uw Hart de volheid geeven
Van wenschelyke vreugd

Zo zal zy, door haar zeden,
Aanminnig zagt Gelaat,
Vervrolykende reden,
Verstand in yder daad,
En duizend zoete zaaken,
Die zuivere Egt bevat,
Uw Hart naar wensch doen smaaken
Der waare liefde schat.

Myn Partyen moeten erkennen, dat ik strikt myn woord houde, met nergens van te spreeken, dan van 't vermaak alleen; Ik mag hier evenwel de bewaaring van onze gezondheid, goeden naam, en tydelyken welvaart met rede onder betrekken. Dit maakt by My ten minsten een wezenlyken tak van genoegen uit, en Ik word ongelukkig naar maate ik iet van dit alles geheel of gedeeltelyk verlies; Ik word het, en de Heeren Ligtmissen niet minder; Gezondheid is de grondslag van Hun zo wel als Myn vermaak; de zorg, waar mede zy hunne schandelykheeden bedekken, toont genoeg, dat zy mede voor de agting hunner medemenschen niet geheel onverschillig zyn, en de schuldige armoede, of bekrompenheid waar in zy, na het verspillen hunner schatten, of 't verwaarloozen hunner zaaken, niet zelden nederzinken, leert hen, niet dan al te smertelyk, hoe weinig zy lieden inzonderheid deze hulpmiddelen ontbeeten kunnen om vermaakelyk te leeven.

Maar hier is het, dat zy zig juist in hunne sterkte waanen te verschanzen, of daar uit zelfs myne geheele redeneering om ver te werpen; Ik wilde hen onder 't oog brengen, (en de minste overdenking inderdaad schynt het onwederspreekelyk te toonen,) dat tydelyke welvaart zo wel als gezondheid en achting gevaar loopen van een onerstelbaar bederf in eene ongebonde Levenswyze, en nauwelyks anders dan door het huwelyk bevorderd of behouden kunnen worden. ‘Maar het huwelyk! zegt men, zal men zig dan met de zorg voor vrouw en kinderen belasten! zal men zig vry willig de moeite op den hals haalen, om zo veele monden te voeden! welk eene omslag en uitgave, en wat zal 'er dan voor ons zelven of onze vermaaken overschieten? wat zal ons de gezondheid baaten, als wy steeds in onze huizen kniezen? en wie zal ons agting bewyzen, als wy ons fatsoen niet kunnen ophouden’?

Zie daar de groote oorzaak van het kwaad, eene inkankerende weelde, verkwistende levenswyze, en verbasterde manier van denken, welke 'er het gevolg van is; Dit schrikt de jonge Lieden van het trouwen af, dit leidt hen vervolgens om eene ongeregelde vlam by eene gehuurde Galathé te blusschen. Laat ons de zaak bedaardelyk, en altoos aan den kant van 't Vermaak beschouwen.

'T koomt 'er niet op aan, als wy gelukkig leeven, of wy het in pragt en grootheid, dan in mindere omstandigheeden doen; zyn tyd steeds genoegelyk door te brengen, zyne geregelde driften maatig te voldoen, en een levendige bron van zuivere vreugd in zyn eigen boezem om te draagen, zie daar, dunkt my een gelukkigen staat, een genoegelyk leven; Maar nu Myn Heeren, gy die uwen ouderdom en dood voor een oogenblikkelyk vermaak verhaast, Gy die uwen besten leeftyd verliest met u zelven te ontloopen, Gy die bloost als een fatsoenlyk man uwe schandelyke kwaalen uit uwe oogen leest, Gy die schatten spilt, om schande, onrust, en smart te koopen; Gy, zeg ik, verbeeldt u eens dat gy met een lighaam door eene geregelde levenswyze gesterkt, met een geest door het vermaak uwer bezigheeden zelve opgewakkerd, uw beroep met geen minder vrolykheid als yver behartigde, en u in de armen eener beminlyke Egtgenoote welvernoegd gingt uitrusten, verbeeldt u eene Gezellinne, die opregt in uwe belangens deelt, van welker lippen, in tyden van neerslagtigheid, de liefelyke dauw eener vriendelyke vertroosting, in uwen boezem nedervloeit, die zig ongeveinsd met u verheugt in 't goede, dat u bejegent, en welker aangenaame gesprekken en zuivere liefkoozingen eene geurige Saus voor uwe eenvoudige geregten, door haare lieve hand,

op de bevalligste wyze, opgedischt, verstrekken, verbeeldt u dat gy voor dit waard gezelschap eene luidrugtige plaisier party, die u zo dikwils verveelde, vrywillig afstaat, en dat gy, in deze stille maar liefelyke vreugd, dat genoegen eindelyk vindt, 't geen gy vrugtloos zo lang buiten u zelven gezogt hebt, verbeeldt u dat uwe beminlyke wederhelft het zelfde zoet in uw by zyn smaakende, de oogenblikken telt, wanneer zy, na 't afdoen uwer zaaken, het weder zal genieten, verbeeldt u, dat gy dus gezond, geagt, blymoedig werkende om uwe tydelyke, belangens door eene loffelyke zuinigheid en yver te verbeteren, en uwe kinderen tot mannen te maaken, uwe dagen eenpaarig slyt; Gelooft gy dat gy, in zulk een staat en levenswyze, minder gelukkig zoudt zyn dan nu gy uwen besten tyd in uwe lastige ongebondenheeden zo beklaagelyk verliest?

Maar ik heb de snaar van kinderen geroerd, en zie daar onze Vrygeesten, door myn gebrekkig schildery reeds ten halven gewonnen, op dat woord eensklaps weder ruggewaards treeden, om hunne schouderen het drukkend huwelyks jok te onttrekken. ‘Kinderen welk een last’! Gy bedriegt u waarlyk, Myn Heeren! Ik heb u, in 't begin van myn Vertoog, reeds onder 't oog gebragt, dat wy eene natuurlyke hartstogt van goedgunstigheid en Menschenliefde hebben; Inderdaad 't is zo noodzaakelyk voorwerpen te hebben, die wy beminnen, die wy begunstigen, die wy weldoen, dat Lieden, die geene kinderen hebben, redelooze dieren daar toe opzoeken, of kinderen van andere Menschen aanneemen moeten. Maar gelyk deze hartstogt ons natuurlyk eigen is, zo vertoont zy zig in alle haare kragt en luister tevens, ja wordt zelfs een drift van een byzonderen aart, zodra zy zig tot kinderen uitstrekt; Die *ϛοργη*, dat ouderlyke hart, is verwonderlyk in alle schepzelen, ik zal niet zeggen, die redeneeren, maar die slegts voelen kunnen. Geen Mensch, zeide *Philippus Melanchton*, kon dit bekende Vers van *Virgilius*

Omnis in Ascanio chari stat cura Parentis.

verklaaren, ten zy hy zelve een Zoon, en wel een Eenigen zoon hadt; maar geen Mensch ten minsten kan zig verbeelden, welk eene verandering kinderen te hebben in onze geheele manier van denken maakt, voor dat zy 't zelve ondervinden. Duizend Vaders zullen u zeggen, dat het aangenaamst geluid, 't welk zy in hun leven gehoord hebben, dat van hun eerste kind geweest is; En elk, die de onvergelykelyke Historie van *Thomas Jones* met oordeel heeft geleezen, moet dien fraeijen trek gewisselyk hebben opgemerkt; de woeste WESTERN, voor geene vermaa-

ken vatbaar dan die van de jagt ‘kwam zelfs zo verre, dat hem de stem van 't lieve wigt liefelyker in de ooren klonk dan het klappen van een zweep of het blaffen van een wind hond’. Zo ging het hem, zo is het duizend anderen gegaan, en die zelfde kinderen, Myn Heeren, die u thans zo vervaarlyk toeschynen, zullen uwe waardste tydkortingen, uw liefst gezelschap, zullen al uw verlangen en vreugde worden, ja zullen alle de vermogens uwer ziel geheellyk inneemen. Zoude de Natuur zulk eene geheele verandering in de gestellen der Dieren maaken, als wy in meest allen zien, en zoude zy den menschen die zelfde gunst geweigerd hebben, die wy wegens de meerdere en langere zorg voor onze kinderen, niet minder dan de Dieren, noodig hadden? Neen voorzeker; dan ware het onmoogelyk een last te torschen, welke thans niet slegts ligt, maar boven alles wenschelyk en aangenaam is; bezoek het zelve, vraag de armste Ouders, zo zy slegts een goed hart en brood voor hunne kinderen hebben, of zy dezelve missen willen? Vraag eene tederhartige moeder, of het oppassen van haar teder schaap haar lastig is? en allen, by wie de drift der Natuur door eene schandelyke weelde niet verdoofd wordt, zullen u volmondig het tegendeel verzekeren. Waarlyk Myne Heeren, wy leeren eerst leeven, wy worden eerst Menschen, als wy kinderen hebben; Een vriendelyk lagje van uw teder wigt, het aartig gesnap in meer gevorderde jeugd zal alle uwe zorgen betaalen, en het geluk uwer kinderen zal eene nieuwe bron van vreugde worden in dien leeftyd, als gy voor geene andere geneugtens vatbaar zyt.

Wy werken eerst met lust, als wy weeten voor wie wy werken, of liever het werken houdt dan op werk te zyn, het wordt enkel vermaak, omdat het geschiedt ter voldoening onzer waardste hartstogt. Wat verschilt het, waar aan we ons geld besteeden, als wy daar vermaak voor koopen, maar nog eens, nog het geros uwer harddravers, nog de kolfbaan, nog uwe ongebondenheeden hebben u ooit dat vermaak gegeeven, dat uwe kinderen u verschaffen zullen.

Gy ziet Myn Heeren, dat ik, in myne vergelyking tusschen uwe levenswyze en een gelukkig Huwelyk, u met bescheidenheid behandele; Ik heb van zo veele, niet min smertelyke, als schandelyke ongemakken, daar gy onophoudelyk voor vreest, en die u zomtyds zo jammerlyk martelen, slegts eens in het voorbygaan gerept; Het is uit geene onweetenheid, Ik ken de wereld, gelyk gy 't noemt, maar ik heb geoordeeld, dat uwe pynen reeds grievend genoeg geweest waren, zonder dat ik ze door myne errinnering behoefde te vernieuwen.

A.T.

De Denker.
N°. 144.
Den 30. September 1765.

[Beschryving der Nederlandsche Zeden, onder de verciering van die eener vreemde Natie.]

- Varium Coeli praediscere morem,
Cura sit, ac patrios cultusque habitusque locorum.

VIRGILIUS.

Myn Heer D E N K E R!

MEn heeft my eene beschryving van zeker volk ter hand gesteld, 't welk men my verzekert in Europa te woonen, en 't welk ik egter nergens ontdekken kan; gelyk gy de onderscheide karakters der Volkeren zo wel als byzondere Menschen, zekerlyk beter kent dan ik, zo neeme ik de vryheid van UE. deze beschryving toe te zenden, met verzoek van my eens te zeggen, op wat Natie dezelve past. Zie hier het berigt.

Die Volk bewoont een Land, het welk veel laager dan het water leggende, niet slegts geduurige overstroomingen heeft te vreezen, maar zelfs de nadeelen en drukkende lasten daar van geregeld alle jaaren ondervindt; en egter is het zelve zo volkoomen gerust in die gevaaren, dat zy zig vergenoegen met de oorzaaken van het kwaad nauwkeurig na te vorschen, zonder eenige schikking tot afweering derzelver in het werk te stellen. ‘Ja dit Volk slaapt, gelyk een hunner Schryvers zegt, zorgeloos op den kant eens oevers, welke gestadig afkabbelende, op 't onver-

wagtst dreigt in te storten.’ Het water klimt dagedagelyks hooger boven hunne wooningen, of ondermynt de fondamenten zelve van den grond, die hen draagen moet; zy egter jaagen onbeschroomd over de smalle kruinen hunner vooze dyken, welke onder de voeten hunner Rossen trillende, de beste stukken van den staat met onherstelbaare overstroomingen dreigen.

Gelyk dit eene groote ongevoeligheid en gebrek van vooruitzigt te kennen geeft, zo is dit Volk wegens dat laatste zo wel overtuigd, en heeft zo weinig denkbeeld van zyn eige verstand en bekwaamheid, dat het altoos by zyne Nabuuren gaat vraagen, op welk eene wyze het zig kleeden, wat het eeten en drinken moet enz. ja zy betrouwen zig zelven het oordeel over het geen hen wel of kwalyk staat, over het geen hun lighaam verciert of mismaakt, over 't geen voor hunne tongen aangenaam of walgelyk, en voor hunne gezondheid dienstig of nadeelig is, zo weinig toe, dat hunne Nabuuren hen dikwils de allerleelykste tevens en verderfelykste modes opdringen, of het geen in hun Land alleen te pas koomt, in dat dezer Natie overbrengen, enkel om met hunne ligtgeloovigheid te spotten. Verscheidene Hoofd- en Lyf-vercierzelen, van Mans zo wel als Vrouwen, welke onder dat vreemde Volk eeniglyk zyn uitgevonden, om een natuurlyk of toevallig gebrek des lighaams te bedekken, zyn onder deze Natie als de grootste cieraaden gulhartig overgenoomen. Die zugt van Navolging hunner buuren, en die overtuiging, wegens hunne eige onwaarde, gaat zelfs zo verre, dat alle fatzoenlyke Lieden onder dit Volk verpligt zyn een minsten één, maar dikwils verscheide vreemde taalen, naar de regels, te leeren, zonder dat 'er eenig Schoolmeester in hun Land gevonden wordt, die weet, dat 'er regels op hunne eige taal zyn, en zonder dat zy die taal gevolgelyk ooit behoorlyk leeren spreeken of schryven. Niets is hierom gemeener onder dit Volk, dan dat die lieden, welke Amptshalven verpligt zyn, om in het openbaar voor duizenden van Toehoorderen te spreeken, zig veele jaaren lang met verscheide oude uitgediende

taalen bezig houden, zonder de eerste beginzelen dier Taal te kennen, daar zy weekelyks in spreeken. Niets is gemeener, dan dat die zelfde Heeren, en andere Schryvers, werken in hunne Moedertaal uitgeeven, welke van zo veele en groove Taalfouten krielen, dat zy zig schaamen zouden eenige vreemde Taal op gelyke wyze te mishandelen.

Met hunne Zeden, gewoontens, enz. is het byna eveneens gelegen. Dit Volk heeft eigenlyk geen Zeden; het vraagt altoos aan andere Natiën hoe zy leeven moeten, en het reist naar vreemde Landen, met geen ander inzigt, dan om derzelver gebruiken te leeren kennen, en die in het Hunne over te brengen. Zy neemen veelal ook de heimelyke ziektens dier volkeren mede, en hebben dezelve in hun Land reeds zo wel verspreid, dat 'er misschien nergers ter wereld zo veele Kwakzalvers gevonden worden, welke eeniglyk hun bestaan uit deze heimelyke ziektens trekken.

Met deze zugt van Navolging, en nederige veragting van zig zalven, is dit Volk grootmoedig zonder weêrga. Zy hebben Fabrieken van allerhande soort in hun eigen Land; zy maaken genoegzaam alles beter, dikwils fraaijer, en meestal duurzaamer dan hunne Nabuuren, en egter, om Dezen van hunne overtollige Manufactuuren af te helpen, laaten zy hunne eige leggen en koopen dezelve by de vreemdelingen.

Ik weet niet of het aan dit zelfde edelmoedig beginzel, of aan de straks gemelde nederige gedagten, wegens hunne eige bekwaamheid, moet worden toegeschreeven, dat niemand hunner Geleerden ooit met eige vinding voor den dag koomt, maar dat zy zig allen om stryd beyveren, om de werken hunner Nabuuren in hunne taal over te zetten; Dit is ten minsten zeker, dat de Studie van dit Volk zig eeniglyk bepaalt om Vertaalingen te maaken en Vertaalingen te leezen; dit gaat zo verre, dat men een menigte Boeken, welke in derzelver geboorteland, een fatzoenlyk man zig geschaamd zoude hebben in te zien, uit enkele barmhartigheid in dit Land overneemt, en der goede Gemeente als een dierbaar zielsbanket in de hand stopt, welke 'er zig dan ook greetig mede vergast.

Met dit alles egter is de Geleerdheid onder dit Volk in zeer groot aanzien. De rykste jonge lieden, 't is waar, hebben hier zo min, als elders, tyd, om zig met leezen of denken te bemoeijen; de Jagt, de Vrouwen, de Wyn, neemen al hun tyd en aandagt weg; maar zelfs deze Jongelingen worden nooit tot de Regeering toegelaaten, voor dat zy een Bibliotheek verzameld, het maaken van eene geleerde Redenvoering aanbesteed, en eene zekere dosis geleerdheid gekogt hebben. Ik heb zelfs één onder die Heeren gekend, welke, uit eene loffelyke zugt om boven anderen uit te munten, en zyne Bibliotheek in de uiterste order te hebben, alle zyne Boeken op ééne hoogte liet afsnyden. ‘Het koomt op eenige regels schrift niet aan’, gaf hy den Binder ten antwoord, welke hier eenige bedenkingen tegen inbragt, ‘ik zal daar een Boek meer voor koopend.’

De Geestelyken onder dit Volk trekken bezolding, om de Nationaale gebreken te verbeteren, en onder dezen zyn 'er egter doorgaans veelen, die zulke papieren zoeken te weeren, welke de ongeregeld-en dwaasheeden der Natie op het ernstigst bestraffen.

Door alle de navolging van vreemde zeden en beschaafdheid, is de Galanterie onder deze Natie op den hoogsten trap; men weet nauwelyks of de Heeren hun hof by de Juffers, dan of Deze het by de Heeren maaken. De Eersten kleeden zig althans zo naby moogelyk als de Laatsten; terwyl de anderen niet zelden de vertooning van Mannen maaken. 't Zy nu dat men over en weder de verschillende Sexe meer bemint, naar maate Dezelve zig meer naar de andere schikt, het zy dat men dus zyne oogmerken, om te vryën of gevryd te worden, beter denkt te zullen bereiken, zeker is het ten minsten, dat 'er tusschen de gewoone kleeding der eene Sexe, en die, welke de andere in zommige gelegenheeden en *Exercitien* draagt, byna geen onderscheid te bespeuren is.

De Ryken onder dezer Natie eeten nooit smaakelyk, ten zy hunne bedienden de spyzen derwyze vermengen, dat zy dezelve niet meer proeven kunnen.

Ik heb straks gezegd, dat de Moedertaal onder dit

Volk zeer verwaarloosd wierdt. Dit is moogelyk de rede, waarom de woorden onder het zelve in zo verschillende betekenissen gebezigd worden, dat de naaste buuren malkanderen dikwils niet verstaan. Een FATZOENLYK MAN, by voorbeeld, betekent by zommigen een man, die van deftige ouders gesprooten, zyne geboorte eere aandoet; die zig van alle buitenspoorigheeden wagt, zyne mede menschen wél behandelt, zyn huisgezin verstandig bestiert, zyne zaaken voorzigtig regelt, en zig in het openbaar vertoont met die deftige houding, welke zyn karakter vereischt; maar dit zelfde woord wordt van veele anderen gebruikt, enkel om iemand te betekenen, die veel geld heeft en verteert, zonder opzigt op zyne geboorte, of de wyze hoe hy zyn geld gewonnen heeft, of zig voor het overige gedraagt. Dus kan iemand schraapzugtig, laaghartig, onmeêdoogend wezen, hy kan zyne kinderen verwaarloozen, en zig in ongebondenheeden verloopen, en egter als een *fatzoenlyk Man* leeven, dat is te zeggen, zig naar de mode kleeden, eene lekkere tafel houden, en dikwils gasten nooden. Het woord GEWEETEN wordt veeltyds in zyne natuurlyke betekenis gebruikt; maar dikwils beduidt het ook BELANG en niets anders. *Ik kan dat van myn Geweeten niet verkrygen*, is enkelyk te zeggen: *Ik vind daar geen voordeel in;* en, *ik heb daar geen ruimte toe* (welk het zelfde zegt) betekent by eene geheele Secte onder dit Volk, *nooit* anders, dan, *myn belang*, g*emak of vermaak brengt dat niet mede*. Even eens betekent de verzekering, *Die of Dees is een verstandig, Deugdzaam, Edelmoedig man*, in den mond van zommigen, het geen de woorden natuurlyk moeten betekenen; maar meestal wil dit niet anders zeggen, dan: *Die man doet my veel voordeel, of tracteert my lekker;* en in tegendeel: *Die man heeft een slegt karakter*, zegt hier alleenlyk: *Ik kan weinig van hem trekken*. Dus ook: *Hy heeft zyn geld op eene slegte wys gewonnen*, beduidt: *Hy wil 'er my niet meê van laaten smullen*. Hunne benaaming van een GOED *Huwelyk* verdient byzonderlyk gedagt te worden. Een *goed Huwelyk te doen* betekent hier niet een Huwelyk aan te gaan, waar door men

gelukkiger wordt, maar enkelyk, waar door men veel geld ter zyner *dispositie* krygt. Dus kan een fraai Jongman van veel verstand en verdiensten, van eene goede geboorte en opvoeding, van een menschlievend hart, en een vrolyk humeur, een GOED *Huwelyk* doen met eene domme, mismaakte en kwaadaartige vrouw, die hem veel geld aanbrengt en ongelukkig maakt; en dit heeft wederkeerig by de andere Sexe plaats. De Vaders zyn egter in dit Land, wegens de *goedheid* dezer Huwelyken, zo wel overtuigd, dat zy, zonder eenige andere bedenkingen, hunne Dogters aan de meestbiedenden verkoopen.

De Schryvers van andere Natiën hebben dit Volk in vorige tyden van Gierigheid beschuldigd; die beschuldiging moet geheel ongegrond geweest, of deze Natie wonderlyk veranderd zyn; dewyl zy thans hun hoogsten roem in een edele verkwisting stellen, en niet slegts hun geld met handen vol wegsmyten, om beuzelingen van andere Volkeren te koopen, welke geene andere verdiensten hebben, dan dat zy dezelve duur betaalen moeten; even als de Amerikaansche Wilden, die hunne beste *producten* voor glaaze kraaltjes ruilen; maar zelfs schatten verspillen, zonder dat zy, of eenig ander mensch, daar wezenlvk vermaak of nut van hebben, enkel, naar het schynt, om voor fatzoenlyke Lieden door te gaan.

Zommigen hunner schryven die Spilzugt egter aan min gunstige oorzaaken toe, en zeggen, ‘dat hunne Natie de konst van geld te verteeren geheel niet verstaat; dat zy meer werks van eene plaisierparty maaken, niet naar maate dezelve hun meer vermaak geeft, niet naar maate zy 'er den tyd aangenaamer mede doorbrengen, maar naar maate Dezelve hen meer bederft; dat zy hunne Vrienden-maaltyden hierom over en weder niet anders aanmerken, dan als een last, daar zy zig mede belaaden, en welke hen zo lang drukt, tot dat zy zig door een ander, nog kostbaarder, tractement daar van ontheft hebben enz.’

Men moet inderdaad erkennen, dat dit Volk boven al zonderling is in zyne uitspanningen. Het toppunt van genoegen in dit Land, is malkanderen zesmaal

meer eeten voor te zetten, dan men in staat is te proeven, veel min te eeten. Men kan zig hier zo weinig denkbeeld maaken, dat het gezelschap alleen, en een gulhartig gesprek, het vermaak des levens is, dat de beste vrienden of naaste bloedverwanten zouden meenen hun tyd elendig saamen door te brengen, zo zy malkanderen niet aanspoorden, om hunne maag te bederven.

Nog eens, men kent het genoegen van een vriendelyk gekout hier zo weinig, of men weet zo weinig stof uit zyn geest te haalen, dat men, in zyne byeen komsten, zyn tyd enkel doorbrengt met zekere papiere blaadjes, met vreemde karakters beschilderd, door malkanderen te schudden, aan malkanderen toe te reiken, weder weg te smyten en op te neemen; onder welk alles, buiten eenige toverwoorden, doorgaans niets gesprooken wordt. Dit heet uitspanning en vermaak, en men vertelt malkanderen doorgaans sterker, dat men zig wél *diverteert*, naar maate men het minder voelt.

Gelyk de Natuur dit Land niet zeer in Schoonheeden bedeeld heeft, zo tragten zy dit gebrek door konst te vervullen; en zy slaagen hier in zo wél, en toonen zo veele edelmoedigheid voor hunne Landgenooten, dat zy schatten verspillen, en zig dikwils bederven, met Grotten, Beelden, Vaazen, Espaliers, en andere Cieraaden, op hunne Buitenplaatsen op te regten en te onderhouden, ten vermaake alleen van hen, die 'er voorby ryden of vaaren, terwyl de Eigenaars dezelve nooit gaan zien, dan als zy *gerepareerd* moeten worden. Boomen kunnen zy volstrektelyk niet dulden; zy vervullen derzelver gebrek met zulke Vaazen en Beelden, die men overal elders, behalven op eene Buitenplaats, zoeken zoude. ‘De rede daar van,’ zeide my een zeker Wysgeer onder Hen, ‘is, omdat de NATUUR de Boomen geeft, en dat, behalven ontydige vrugten te eeten, het groote doelwit van een Buitenplaats te houden is, om de voorbygangeren toe te roepen: *Dit heb IK gemaakt*.’ Deze onderregting van mynen Wysgeer deedt my tevens de rede begrypen, waarom zy zo onverschillig zyn, om

de werken van konst op hun regten plaats te zetten, zig eeniglyk toeleggende, om dezelve het meest te doen zien. Dus immers is het minder vreemd, waarom men een Zee-GROT in 't midden eener *Weide*, een NEPTUNUS op een *Tuinhuis*, en zo veele TRITONS in *Bloemperken* aantreft.

Het is eene schande voor de vrouwen in dit Land, dat zy goede beenen hebben, en die vaardig over de straat loopen, of haare vrindinnen, zonder behulp van een vierkant kasje, door één of twee paarden voortgetrokken, bezoeken wilde, zou den naam van eene fatzoenlyke Dame niet wel behouden kunnen.

Dit Volk is zo onpartydig in het waardeeren van anderer verdiensten, dat zy niet schroomen, in hunne gezelschappen, van hunne beste vrienden al het kwaad te zeggen, het geen derzelver ergste vyanden zouden kunnen uitdenken.

Eindelyk, behalven veele andere byzonderheeden dezer Natie, welke stilzwygende voorby ga, moet ik nog deze melden, dat fatzoenlyke lieden zig met hunne kinderen, van het oogenblik hunner geboorte af, tot op huntrouwverdrag toe, geheel niet bemoeijen; eerstgeeven zy dezelve aan Minnes, vervolgens aan Schoolmeesters of Meesteressen over, en zy leeren hunne neigingen kennen, nadat Dezelve getrouwd en *geëtablisseerd* zynde, zy met hen beginnen te lee ven.

Ik ben, Heer *Denker*, met een vuurig verlangen naar uwe onderregtingen, waar dit Volk te moeten zoeken, uwe getrouwe Lezer enz.

Men zoekt doorgaans ongelukkig, als men zig zelven vinden moet. Myn Correspondent zoeke niet langer; hy blyve daar hy is.

De Denker.
N°. 145.
Den 7. October 1765.

[De waarschynlykheid van een Toekoomend Leven daar uit aangedrongen, om dat onze Rede voor zo veele Toevallen bloot staat. - Spoore tot Vergenoegdheid in 't missen van den Voorspoed. Digtstuk.]

- - - born to rise
Thorough endles States of being, still more near
To bless approaching, and perfection clear,
Can you renounce a fortune so sublime!
Such glorious hopes! - - -

THOMSON.

MYN HEER!

GY hebt wel eens meer eene nieuwe bewysrede van een toekoomend leeven, of ten minsten eenige aanmerkingen des aangaande onder eene nieuwe gedaante voorgesteld; Gelyk die niet ligt te veel geschieden kan, zo is my eene bedenking ingevallen, welke tot dit zelfde oogmerk dienstig is, en die ik daarom de vryheid gebruike UED toe te zenden.

Onze Rede en Zielsvermogens schynen even zeer voor lighaamelyke toevallen blootgesteld, als ons Lighaam zelve; Wy denken niet alleen op verschillende wyzen, naar maate van het verschillend voedzel, dat wy nuttigen, of de onderscheidene geneesmiddelen die wy gebruiken; Eene *Purgatie* of aderlaating werpt niet slegts de levendigste Bevinding van een verhitten Geestdryver onder den voet; een grein *Opium* doet ons niet slegts over onze grootste rampen zegepraalen, of eene kleine dosis *Cantharides* de gebreken onzer matressen met de grootste toegeevenheid beschouwen, maar, 't geen ik inzonderheid in aanmerking neemen wilde, verschillende vergiften brengen, elk naar zynen aart, verschillende uitwerkingen, niet slegts op onze lighaamen, maar zelfs op onzen Geest en Zielsvermogens voort; de geduurige en onweêrstaanbaare begeerte tot byten, als wy door een dollen hond gekwetst zyn, is al te bekend, om daar van te spree-

ken; Daar is op 't eiland *Ceylon* eene groote spin, DEMOCULO geheeten waar van de steek de ongelukkigen, die zy treft, niet slegts het verstand doet verliezen, maar zelfs dol en woedend maakt; men weet, dat de *Tarantula* ons in eene naare droefgeestigheid stort, en mymerende ten grave sleept; Ik zoude meer dergelyke waarneemingen verzamelen kunnen, zo ik aan de eene zyde niet vreesde langwylig te worden, en aan den anderen kant eene zaak te bewyzen, die de geheele wereld weet en erkent; De uitwerkzeten van de *Belladona* en het *Bilsenkruid* alleen zouden zelfs tot myn oogmerk genoeg zyn; Die hebben de byzondere eigenschap, dat zy verschillend werken naar de verschillende gestellen, en den een buitenspoorig doen laggen, terwyl andere van rouwe luidkeels weenen, en BOERHAAVE heeft eene waarneeming, welke ik ook in het 2de Stuk van den Artz vind aangetrokken, ‘Dat zeker Man, die een zeer goed verstand hadt, onder Peper, eenig zaad van *Bilsenkruid* hebbende ingekreegen, na twee minuuten tyds, volslaagen gek was, en op de zotste en buitenspoorigste wyze begon te raaskallen; Dat een Geneesheer hier by geroepen hem straks een weinig witten *vitriool* ingaf, waarop de Lyder aan 't braaken raakte, en in een oogenblik weder dezelfde verstandige man, als te voren, wierdt’.

Laaten wy bier hy stil staan! schynt dit alles ons niet te moeten overreeden, dat onze ziel slegts een gedeelte van ons lighaam en juist van dezelfde Natuur is, naardien zy door dezelfde nuttige of schadelyke dingen, op dezelfde wyze, wordt aangedaan, en verandert naar de veranderingen die het lighaam ondergaat.

Il nait, il vegéte, il croit avec nous
Helas pertroit il de même?

Dit is het besluit 't welk Monsieur DE LA METTRIE, en anderen daar uit getrokken hebben. Gemelde Doctor hadt 'er regt toe; zyne Rede was zo zwak, dat dezelve onder het gulzig inzwelgen van een Paling-Pasteitje volstrektelyk bezweek, en dat hy, die de wereld van die lastige bullebakken, van

Godsdienst, Hel en Hemel zo liefdaadig gepoogd hadt te bevryden, door eene *fataale indigestie*, uit zyne gulzigheid geboren, zo deerlyk van gedagte veranderde dat hy niet waagen dorst om zonder het *Paternoster* in de hand, en een *Ave Maria* in den mond te sterven; Zo verschillend, zo ongeregeld liep toen zyn *L'Homme Machine*, en Dit is, in 't voorbygaan, eene byzonderheid van 's Mans leven die, op het Oog en Oor getuigenis van den Heer *Sim. Pelloutier*, by de geleerde wereld, door zyne *Histoire des Celtes* zo wel bekend, berustende, ik voor egt en zeker durf opgeeven, schoon alle de Journalisten, die ons zyn *Eloge* gegeeven hebben, daar behendig om heen draeijen.

Ik zal my niet ophouden om dit besluit der sterke Geesten voor de stoffelykheid der Ziel te wederleggen, dit is reeds meermaalen en breedvoerig door groote Mannen gedaan; De grootste zwarigheid in die wederleggingen is, dat zy te lang, te overnatuurkundig, en te afgetrokken zyn, om van de meeste menschen met vrugt geleezen te kunnen worden. Ik errinere my niet, ooit gezien te hebben, dat remand het tegendeel uit de gemelde byzonderheeden heeft opgemaakt, en, omdat onze Rede van het steeken eener Spin, of het gebruik van eenige korrels zaad afhangt, beslooten, dat onze Ziel onsterfelyk moet wezen; het besluit schynt inderdaad ook wonderlyk vreemd; Het is een *Paradox*, maar die my egter de lust bekruipt, om, zo niet te bewyzen, ten ninsten ruim zo waarschynlyk te maaken, als het tegengestelde gevolg, dat onze sterke geesten daar uit afleiden; Myn *Paradox* is zo aangenaam en streelende, als het tegendeel troosteloos en verschriklyk is. Dit is by voorraad genoeg om voort te vaaren.

Ik neem aan, dat onze Rede een zeer dierbaar geschenk, eene onwaardeerbaare gift zy, welke de Godheid ons boven de onvernuftige Schepzelen heeft gedaan; ik onderstel, dat wy Menschen, als wy onzen pligt betragten, voortreffelyker, wyzer, en gelukkiger zyn kunnen als her domme Vee; Men kan inderdaad, na het verlies van een of meer zintuigen, gelukkig leeven; die Engelsche Juffrouw, welker ge-

val de Ridder HANS SLOANE als ooggetuige beschryft, en welke, niet tegenstaande zy, door eene ziekte, van haar Gezigt, Gehoor, en Spraak beroofd wierdt, en geduurige pynen leedt, een eenpaarigen Geest behieldt, kan 'er ten bewyze van strekken; Het verlies van onze Rede maakt ons meest al rampzalig; De Gek te *Athene* was, 't is waar, gelukkig in zyne Gekheid, niet, omdat hy krankzinnig was, maar omdat hy zulk eene vrolyke gekheid, zulk een gunstig Gestel hadt, dat hy, niet tegestaande zyne krankzinnigheid, evenwel nog gelukkig leefde; een geluk, 't welk hem, met het zelfde Gestel, by zyn verstand zynde, in alle omstandigheeden, noodwendig te beurt moest vallen.

Is nu de Rede van zo veel belang, dan moet de Godheid volgens haare wysheid en liefde, en volgens de algemeene order, die wy in de geheele Natuur bespeuren, eene byzondere zorg draagen, dat dit geschenk wel beveiligd zy, en dat wy het niet ligt verliezen, of zo het Opperwezen die zorg niet heeft gedraagen, dan mogen wy natuurlyker wyze besluiten, dat wy dit geschenk, buiten onzen schuld, eenmaal ongelukkig verlooren hebbende, hetzelve naderhand rykelyk zullen wedervinden. Een wys Voogd, een verstandig Meester geeft een Jongeling die onder zyn bestier staat, sesthalven, of zelfs dukaaten in den zak, hy waagt die ligtelyk, als dit geld slegts een klein gedeelte van deszelfs bezittingen uitmaakt, maar hy zal hem een Testament of ander Papier, daar zyn geheele welvaart van afhangt, niet betrouwen, of hy zal ten minsten alle moogelyke voorzorgen daar omtrent gebruiken, en men mag in zulk een geval billyk onderstellen, dat het slegts eene *Copy* zal wezen, en dat hy het *Origineele* zo los niet waagen zal.

Maar even weinig is het de gewoonte der Natuur haare dierbaarste geschenken los en onbedagt te waagen; men weet dat zy de oogen der Vogelen en Kikvorschen, om door de Takjes en het Lies niet beschadigd te worden, met hoorne klepjes, die zy openen en sluiten, en daar zy nog genoegzaam door zien kunnen, verzorgd heeft, dat de groote maar tedere vleugelen dier Insecten, welke 'er maar twee hebben, en

buiten het vliegen niet leeven kunnen, met schaalen zyn bedekt, om, terwyl zy door ruigtens loopen, niet gescheurd te worden; Alle de Torren kunnen hier van ten voorbeelde strekken; men weet, dat de Vliegen en Spinnen, verordend om tegen allerhande steiltens op te klauteren, zeer fyne haakjes aan de pootjes hebben, om zig daar aan te hegten, maar dewyl deze dierbaare haakjes te veel slyten, en ligtelyk breeken zouden, als zy die altoos gebruikten, dat de Natuur hen daarom kussentjes heeft gegeeven, waarin zy dezelve verbergen, om ze niet dan in nood te gebruiken; men weet, dat de deelen van ons lighaam meer bedekt en verzorgd zyn, naar maate die van meer belang zyn voor ons bestaan; Omdat de uiteinden der Zenuwen aan de toppen onzer Vingeren saamenloopen, zyn die toppen met Nagelen bedekt; Omdat wy onze Oogen zo noode missen kunnen, zyn ze met vliezen, die wy 'er met eene onbegrypelyke vaardigheid voor haalen, verzorgd, omdat het kwetsen der slagaderen ligt doodelyk wordt, leggen Deze diep onder 't vleesch verborgen, de Aderen daarentegen boven, als welker kwetzuur van minder belang is; Omdat de wonden in de Ingewanden ongeneeselyk zyn, leggen ze in drie vier zakken bewaard; omdat de Nieren tot de voortteeling van ons Geslagt moeten medewerken, heeft de Natuur hen in bedden van Vet beslooten en voor allen aanval beveiligd; Omdat alle de Zenuwen uit de harsenen voortkoomen, zyn Deze eerst met vliezen verzorgd, vervolgens met een bekkeneel, en eindelyk met Haar, dat altoos den slag breekt, bekleed; omdat uit het Harte de uitgangen des leven zyn, legt het in een afzonderlyk gewelft, beslooten, en wordt nog daarenboven door de Longen beschut. Waarom is dit altoos zo wys geregeld? waarom is 't niet eens anders omgekeerd? waarom leggen, by voorbeeld, onze Slagaderen niet boven, de Aderen onder, zo het oogmerk niet is, om het dierbaarste te bewaaren? Is nu de Rede het dierbaarste van alles wat wy hebben, dan mogen wy besluiten, dat de Alwyze God ons derwyze gemaakt zal hebben, dat wy dezelve nauwelyks kunnen verliezen, of zo wy by de uitkomst bevin-

den, dat wy voor dat verlies niet dan al te dikwils, buiten onzen schuld, zyn blootgesteld, dan mogen wy vaststellen, dat onze tegenwoordige Rede slegts eene Copy is van dat Origineel, 't welk onze wyze Voogd en Meester in den Hemel voor ons bewaart, dat, gelyk wy hier slegts door een spiegel in eene duistere Rede zien, wy naderhand, onze Rede wederkrygende, duidelyk zullen zien, en dat onze tederhartige Vader ons zekerlyk namaals vergoeding doen zal voor een verlies, 't welk indertyd onherstelbaar is. Hy heeft ons geschaapen, niet om blootelyk te leeven, maar om als Redelyke Schepzelen te leeven; de Natuur, het Geweeten, de algemeene stem van 't Menschdom, verzekeren 't ons; hy zal dan, terwyl hy ons lighaam onderhoudt en voedt, onzen geest niet verwaarloozen; en, terwyl hy ons naar zyn beeld geschaapen heeft, dat beeld door het steeken eener Spin niet voor eeuwig laaten vernietigen.

Het besluit, Heer *Denker!* ik erken het, is niet wiskundig, maar het koomt my, na herhaalde ernstige overdenking, nogmaals natuurlyker en gegronder voor, dan dat de enkele botsing van eenige kleine bolletjes my het zelve zouden hebben doen maaken, of het uwen Lezeren doen begrypen.

Ik ben enz.

A.T.

***

Ik zal verder myne Lezeren onthaalen op een Digtstukje, 't welk, schoon geene onmiddelyke betrekking hebbende tot het onderwerp van dezen Brief, daar egter ook niet geheel vreemd van is. Ik bedank 'er den vriendelyken Zender voor.

Spoore tot vergenoeging, in 't missen van den Voorspoed, aan myne lotgenooten.

WY denken, 't vluchtig rad der ondermaansche zaaken,
Draait los en ongelyk,
Wy streeven onvermoeid om aan 't geluk te raaken;
Maar 't neemt voor ons de wyk.
Daar andren, pas gereed ter loopbaane in te treeden,
't Geluk wel ras begroet;
Hun kwellen angst, noch druk, noch afgematte leden,
En 't loopt hun in 't gemoet.
Wy steunen op de gunst, die wy met vlyt bedoelen,
En waanen dat zy lacht;
Doch vleïen we ons vergeefsch, wy moeten de ongunst voelen,
Wel 't allerminst verwacht.
Wy zwoegen niet te min, en blyven driftig loopen,
Door vrees schier overmant,
Doch zelden is 't geluk door vlyt en trou te koopen,
Dus ploegen wy het strand.
Wy houden echter moed, en weeten van geen draalen,
Wy zuimen in geen plicht,
Schoon dat wy zien de hoop, na lang en treurig daalen,
Ontwyken ons gezicht.

Doch de Almacht, die 't Heeläl houd in zyn stand en weezen,
   En onze daaden ziet,
Wyst ons, door tegenspoed, den weg om haar te vreezen,
   Maar wy bemerken 't niet.
Wy wenschen hooger stand, en wenschen vaak na strikken,
   Die ons de hoogmoed stelt.
Wy zorgen lang vooruit, daar ligt onze oogenblikken
   Op weinig zyn voltelt.
Wy klaagen als 't geluk schynt ons gezicht te ontvlieden,
   En ons de gunst begeeft,
Daar de onbestendigheid in 't geen wy zien geschieden,
   Haar vasten zetel heeft.
Wy zullen toch ons lot, 't zy vroeg, of laat, verkrygen,
   Gaat ons de voorspoed mis,
Geen nood, die hier beneên in eer en rykdom stygen,
   Treft ook wel hindernis.
Beschou een ryksmonarch op zynen troon gezeten,
   Gedoscht in prachtig goud;
Hy wenscht, bevryd van zorg, met hem te mogen eeten,
   Die slechts den akker bouwt.
't Genoegen is op aarde aan de armoê niet benomen,
   Men hoort de dankbaarheid
Wel zingen in de stulp, daar zy 't sich zoude schroomen
   In 't hof, daar wellust vleit.
Gelukkig, die zich ryk in zyn beslag moog' noemen,
   En met zyn staat te vreên,
Ook aan den kleinsten disch de hoogste gunst kan roemen,
   En bly ten grave treên.
Gelukkig, die zyn plicht volvaardig kan betrachten,
   Die werkt, en waakt, en bid,
En van de Algoedheid zelf den bystand mag verwachten,
   Als hy bekommerd zit.
Gelukkig, die 't gemoed voorzichtig, zonder vlekken,
   Oprecht en rein bewaart,
Geen wrange tegenheid kan ons de vreugde onttrekken,
   Die 't blank geweeten baart.

De Denker.

N°. 146.

Den 14. October 1765.

[Twee Brieven aan den Denker; als eene van Perditus, en ééne van Felicia: tot nader aandrang wegens de voordeelen van een gelukkig Huwelyk boven een ongebonde Levenswyze.]

IK heb verscheide Brieven, en van verschillenden aart, ontvangen, betrekkelyk tot myn Vertoog over het vermaak van een gelukkig Huwelyk, boven eene ongebondene Levenswyze. Ik zal 'er twee van mededeelen, de Spelling alleen naar de myne veranderende, welke ik, met leetwezen, in de Brieven myner meeste Correspondenten zie, dat zeer gebrekkig is.

Myn Heer D E N K E R !

HEt leezen van uw 143ste Vertoog, gevoegd by de naare toestand, waarin ik my bevinde, doet my besluiten, om aan UEd. te schryven, of moogelyk myn droevig voorbeeld nog anderen de oogen mogt openen; want voor my zelven, vreeze ik, dat geen raad of hulp meer is. Het akelig graf verwagt my alle oogenblikken. Ik versmelt als sneeuw voor de zon; maar waar zal myne onsterfelyke ziel belanden? daar ik zelve myn Dood door zo schandelyke oorzaaken verhaast!

Ik ben in deze Stad Rotterdam van deftige ouderen gebooren, en loffelyk opgevoed; myn gedrag beantwoordede aan myns Vaders tederheid; ach! waarom moest eene ongelukkige liefde alles bederven, en my rampzalig maaken?... Maar neen! waarom moest ik my zelven bederven, en uit myn gezegenden staat in een poel van rampen nederploffen? Het voorwerp myner genegenheid was eene myner Nigten, welke in haar geest en lighaam tevens alles vereenigde, wat Natuur en Kunst behaagelyk vertoonen konden; maar die myne aanzoeken, hoe zeer door haar Moeder en myn Vader ondersteund, volstrektelyk van de hand wees. Dit maakte my wanhoopig; ik verviel in geduurige mymeringen en droefgeestige gepeinzen; myn verstand liep gevaar. Myn Vader zondt my naar Amsterdam, om myn leet te verzetten; hier wierd ik, door de gedienstigheid van een bedorven Neef, in allerhande ongebonde plaisieren ingewikkeld; maar toen hy zag, dat ik daar geen smaak in vond, bragt men my op *Assemblées*; op eene van welke ik kennis kreeg aan eene bevallige Dame, die, met een oud man getrouwd, met het uiterste genoegen zag, dat een jong Heer van 23 jaaren, wél gemaakt, wél opgevoed, wél gekleed, zig aan haar *attacheerde*. Ik durf zelfs zeggen, dat Zy my aanhaalde; Zy noo-

digde my aan haar huis en op haar Buiten; zy sloeg my wandalpartyën voor; zy betuigde zig noit beter te vermaaken, dan in een *tête-a-tête* met my. In 't kort, Myn Heer, ik begreep haar; ik gaf my over, en volgde een minnehandel, die my dagt uitneemend geschikt te zyn, om myn vorig hartzeer te verzetten. Ik had haare gunsten meermaalen ongestoord genooten, toen ik, op zekeren tyd by haar zynde, door de onverwagte terugkomst van haar man, in de deerlykste verlegenheid gebragt wierdt. Ik had maar even tyd om my te verbergen. Ik moest dan meer dan zes uuren in eene grouwzaame soltering van vrees, schaamte, spyt, wraak en woede wagten, eer eene vertrouwde kamenier my kwam berigten, dat 'er geen ander middel van verlossing was, dan uit een vry hoog venster te springen. Ik zoude my liever in 't Vuur of Water gestort hebben, dan langer in myn bangen kerker beslooten te zyn. Ik waagde dan den sprong, die niet weinig deel heeft in myn verhaasten dood.

Na deze ongelukkige galanterie gaf ik my, met een berooid hoofd en bedorven hart, aan die uitbandige plaisieren over, daar ik voorheen van walgde; ik zogt zelve die Huur-Nymphen op, waar van het en kel aandenken my dikwils hadt doen gruwen; maar met welker beschouwing myn Neef my egter allengs gemeenzaamer hadt gemaakt. Ik veroordeelde, ik verfoeide my zelven; maar naar maate ik my myns zelven meerder schaamde, wierdt ik banger voor de eenzaamheid, spattede ik meerder uit, en vergrootte dus de oorzaaken myner schande en schaamte. Ik had maar korten tyd in deze woeste ongeregeldheeden gesleeten, als ik my van eene even smartelyke als schandelyke ziekte voelde aangetast. Toen kwam ik tot in keer; toen vervloekte ik myne dwaasheid, en besloot.... De Hemel vergeeve my dat heilloos besluit, dat ik eerlang vaaren liet, om deszelfs Geregte Wraak en myne aannaderende Ontbinding geduldig af te wagten. Ik verkropte dan myn leet; maar eindelyk de smarten niet langer kunnende wederstaan, kroop ik

naar een dier Meesters, die zig in de Couranten aanbieden. Ik gebruikte zyne middelen; ik betaalde hem; en op order van myn Vader, die, ter verrigting zyner zaaken, naar *Londen* moest, vertrok ik naar *Rotterdam*. Ik zag 'er uit als een geraamte; myne Nigt schreef die gunstig aan eene aanhoudende Verliefdheid toe. Dit bewoog haar eindelyk tot medelyden; het welk, gevoegd by den vriendelyken drang haarer moeder, en de gunstige tydingen, die myn Vader, wegens het beloop zyner zaaken, uit Londen overzondt, my thans den gelukkigsten Mensch des werelds maaken zoude, als ik voor dit of eenig ander geluk langer vatbaar ware; maar helaas! myne kwaalen, die slegts in schyn geneezen waren, openbaaren zig met eene nieuwe en verdubbelde woede. De gevolgen myner sprong, die ik eerst niet telde, omdat ik ze door een ligten Band meende te kunnen verhelpen, zyn nu, door eene volstrekte verslapping myner Ingewanden, en een volkoomen bederf myner Vogten, allerysselykst. Ik lyde onlydelyke smarten, en myn inwendig zielsverdriet overtreft de lighaams pynen nog oneindig Myn waarde, bekoorlyke Nigt, het beminlykst voorwerp, dat myne oogen ooit aanschouwden, en daar ik nu voor eeuwig mede vereend had kunnen worden, koomt my met haare moeder nu en dan bezoeken; dan wordt myn hart van een gereeten ... dan smelt myne ziel van wroeging, angst en weedom; ... dan holt menigmaal myne rede, en verbannen de helsche Furiën, met ysselyke zweepen voor myne bedsponde staande, niet zelden de tederste Moeder en beminnelykste Dogter; ... Verschrikking en wanhoop blyven my altoos by, en myne Legerstede is eene wezenlyke Hel. Ik worde dus in myne zonden weggesleept; op yder stap, dien ik ten grave nader, vermeerdert myne siddering voor de Goddelyke wraak. Help, troost my, Heer *Denker!* en heb deernis met eenen, die voormaals menig uur met vermaak en stigting tevens met uwe bladen heeft versleeten, die u zelfs niet geheel onbekend is, maar die zig

schaamt om zig verder te doen kennen, dan onder den beklaagelyken naam van den stervenden

PERDITUS.
Rotterdam,
den 28 *Septemb.* 1765.

Myn Heer!

MYn hart wierdt te vol onder 't leezen van uw 143ste Venoog, om het niet in ongeveinsde dankbetuigingen te ontlasten; Gy hebt My, en myn waarden, myn dierbaaren Egtgenoot een oneindig vermaak gedaan met dat Vertoog. Ik ben eene dier gelukkige Huisvrouwen, dier gezegende moeders, die Gy schetst; Ik ondervind, door Gods goedheid, alle de voordeelen, die, gy van een gelukkig Huwelyk meldt; Vergun my, Myn Heer, dat ik 'er u eene flauwe beschryving van geeve, om, ware 't moogelyk, onze losbandige Jeugd te overtuigen, wegens 't geen ik zo heugelyk ondervinde, en 't geen zy zo veel belang hebben te gelooven.

Ik ben vry jong getrouwd met een Predikant, die, behalven zyne uitmuntende verdiensten en geringe jaarwedde, niets bezat. Gelyk ik aan eene zeer ruime levenswyze gewoon was, en, schoon tegen 't genoegen myner Moeder getrouwd, op Haare ondersteuning, althans op haare groote goederen na haar Overlyden, vertrouwde, zo brokten wy, de eerste twee jaaren van ons Huwelyk een aanzienlyk gedeelte myner Vaderlyke erfenis in; myn Man stelde my de gevolgen van zulk eene pragtige levenswyze meermaalen voor, en ik begreep ook zeer wel, dat het dus op den duur niet lukken konde; maar, gelyk myne Moeder zeer oud was, en, schoon ons geene Gunst bewyzende, ook geene openlyke Vyandschap, betoon-

de, zo vleide ik my steeds, dat alles eindelyk te regt zou koomen. Ik vervolgde dan myne al te rykelyke Levenswyze, (want ik moet My zelven alleen hier in beschuldigen) met dezelfde onbedagtheid, toen ik een zwaaren slag in myne reeds verminderde bezittingen kreeg, en kort daarop de noodlottige tyding van een myner Bloedverwanten ontving, dat myne Moeder aan eene beroerte gestorven was, en dat men een Uitersten Wil van Haar vermoedede zo nadeelig voor my, als die met eenige moogelykheid wezen konde; Ik begreep ras, dat ik, op myne gewoone wyze voort teerende, of in armoede storten, of van myne kinderen, als ik die immer krygen mogt, afhankelyk worden zoude. Dit opende my de Oogen, en deedt my den afgrond, daar ik op 't punt stond in neêr te storten, in alle zyne ysselykheid beschouwen; Ik nam welhaast myn besluit, wat te doen, zo het noodlottig Vermoeden bewaarheid wierdt: En de angstige vooruitzigten, die my op de eerste tyding deeden sidderen, verdweenen op dat oogenblik; Ik was in eene byna bedaarde Gemoedsgesteltenis, toen myn man t'huis koomende my de verzekering van dit haatelyk Testament kwam brengen met een gelaat, waarop medelyden en wanhoop even duidelyk geschilderd stonden. ‘Ik wierp my voor zyne voeten; myn waarde, myn tederhartige Egtgenoot, boezemde ik, al snikkende uit, Ik zie uw hart, in plaats van Wraak en Woede, van een vriendelyk Medelyden bloeden; Ik lees uwe naare vooruitgezigten uit uw bedrukt Gelaat. Maar vrees niet langer voor de spilzugt eener Vrouw, die voortaan uwen Raad in alles denkt te volgen. Vergeef my eene Levenswyze welke een gevolg myner opvoeding is geweest, en zie of ik my voortaan zo veel liefde als gy my, in dit noodlottig tydstip, betoont, zal waardig maaken. Wy hebben, God zy dank, nog genoeg behouden, om fatzoenlyk te leeven; de Hervorming die ik voorheb, zal 't gemis van 't moederlyk Erfgoed vervullen, en Uw waard gezelschap my de plaisierpartyen, die ik zal afsny-

den, rykelyk vergoeden'. Hy omhelsde my, met eene verrukking van tederheid, en ik gevoelde, op dit oogenblik, eene Vergenoeging en Vreugd, die ik nog nimmer had gekend.

Gelukkig wierdt myn man naar eene andere Standplaats beroepen, die, schoon weing verbetering beloovende, myn voorneemen van Hervorming egter begunstigde; Dit was genoeg om Dezelve aan te neemen; En van toen af, Myn Heer, begonden wy gelukkig te leeven, omdat ik van toen af myn Geluk in myn Huis begon te zoeken. Ons Huwelyk wierdt met eene Dogter, en twee jaaren, daarna met een Zoon gezegend; De eerste, die nu ruim agt jaaren oud is, zit reeds by my te naeijen, terwyl ik haar onderhoude met het geen haar Geest verçieren, en haar Hart, van jongs af, ten goede buigen kan. Gelyk zy levendig en vrolyk is, vermaakt zy my duizendmaal met haar lugtige invallen. Ons Zoontje is veeltyds de derde man van dit klein, maar liet gezelschap; Zy krygen op geregelde uuren hun Schryf- en Tekenmeesters, en des Namiddags onderwyst hun Vader hen in de Fransche Taal. Doorgaans tweemaalen ter week vermaakt die waarde Leermeester Ons met de Landkaart; Des Avonds heeft hy de goedheid, om hard op voor my te leezen, en dit, Heer *Denker!* is voor Ons Beiden een vermaak, 't welk wy voor geen Duizenden zouden willen missen. Dan leggen wy alles neder wat zig onder de gedaante van bezigheid vertoont; Dan vat ik myn Braywerk op, en myn Man een Boek, 't welk enkelyk bedoelt, om ons den tyd op eene aangenaame wyze te korten. De langste winter-avond is om, eer wy 't weeten, en terwyl wy enkel vermaak bedoelen, wordt onzer aller Geest ongevoelig met nutte Denkbeelden, ons hart met goede Neigingen vervuld. Wy hebben maar ééne bejaarde meid, dewelke, na het afdoen van haar werk, veeltyds verzoekt in ons Avond-vermaak te mogen deelen.

Zie daar, Myn Heer, myn Geluk uit myn Ongeluk geboren! Ik begryp zeer wel, dat zulk eene levens-

wyze veele Dames afgryzelyk moet voorkoomen; maar zy zyn waarlyk van den weg, en weeten niet, waar 't geluk gezogt moet worden. Als Vrede, onderlinge liefde, en vereende Neigingen; Als bedaarde hartstogten, een gerust geweeten, en vernoegd gemoed; Als stille vrolykheid eindelyk en een eenpaarig Geluk haar bekooren kunnen, dan, maar dan ook alleen, noodig ik Haar en onze Jonge Lieden ons voorbeeld te volgen.

Wat verschilt het, vraagt Gy te regt, waarmede men zig vermaakt, als men Gelukkig is; Maar dit is een Geluk dat alle menschen bekoomen kunnen voor het tiende gedeelte der uitgaven, welke veelen verkwisten, om, met verlies van Deugd, Eer, en Gezondheid, Smart en Onrust te koopen. Ik ben Heer *Denker*

Uw E. naarstige Lezeres,

FELICIA.

Ik zal den Brief van den Heer C.M. en de Vraag van zyn Vriend, ter gelegener tyd beant-woorden.

A.T.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers de Erven van *F. Houttuyn* en de Wed. *K. van Tongerlo* en *Zoon*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg,* Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 147.
Den 21. October 1765.

[Verkorte Zedelyke Vertelling van den Heer Marmontel; ten bewyze, dat men zig zelven of zyn Vriend niet aan al te groote verzoekingen moet waagen.]

IK zal heden myne Lezeren met een soort van Uittrekzel van eene der laatst uitgekoome *Contes Moraux* van den Heer *Marmontel*, L'AMITIE' A L'EPREUVE, onderhouden.

Twee Jongelingen van niet min voortreffelyken aart als aanzienlyke geboorde in Engeland, NELSON en BLANFORD, waren op de Academie reeds bekend door eene Vriendschap der oude tyden waardig. Gelyk dezelve gegrond was op eene volmaakte overeenstemming van Beginzelen, zo wel als Neigingen, kon de tyd niet anders dan Dezelve versterken; Naar maate hunne Rede toenam, haalde dezelve die tedere banden nauwer aan. Deze Vriendschap egter wierdt eerlang op eene Proef gesteld, die zy moeite hadt te wederstaan, en welke de beide Vrinden overtuigde, 'Dat men zig zelven, nog zyn Vrind, nooit te veel moet waagen'.

Hunne studien geëindigd zynde, aanvaardde elk dien staat, daar de Natuur Hem voor geschikt hadt. De dappere *Blanford* nam dienst ter Zee, en kreeg eerlang 't bevel over een Schip; *Nelson*, zo welspreekend als doordringend van geest, onderscheidde zig in 't Parlement. Beide zogten zy hun Geluk en Roem in 't geluk hunner Landgenooten, en den Roem van hun Vaderland. Voorbeelden van Deugd zo wel als Vriendschap, moedigden zy elkanderen in hunne Brieven

daar toe aan. ‘Kweek onze nauwe verbindten is, schreef *Nelson* aan *Blanford*, maar dien vooral het Vaderland; Leef voor My, als 't wezen kan, maar sterf voor Het zelve, als 't wezen moet’. ‘Verdedig de Vryheid, schreef *Blanford* aan *Nelson*, bemin uwen Vriend; maar bemin boven al den Staat en 't Volk’.

Blanford kwam t'huis met een ryken Buit, welken Hy in de Indische Zeën bekoomen hadt; maar onder zyne schatten was het dierbaarste eene jonge Indiaane, zeldzaam in verstand, gevoelens, en eene gadelooze schoonheid. Zy was nog geen vyftien jaaren oud, en de Dogter van een *Bramin*, welke in de Plundering van een Dorp, door de woede der Engelsche zoldaaten, was gesneuveld; ‘Houdt op Barbaaren, zeide *Blanford*, tot zyne nulpe toeschietende; Is het de waggelende Ouderdom, of de uitbottende Onnozelheid, tegen welke gy u verbonden hebt?’ Hy bevrydde de Dogter, door zyne aankomst, voor geweld; maar de noodlottige slag tegen den Vader was geschied, en deez' stervende hadt geen meer tyd, dan om zyn ongelukkig Kroost der bescherming van den Edelmoedigen *Blanford* te beveelen. ‘Ik zie, zeide hy, en heb reeds by gerugt gehoord, dat gy de Deugd bemint; en Deze is 't alleen, waar uit de flauwe hoop van een stervenden Vader nog eenigen troost durft scheppen. Ik heb de wetten van VISTHNOU standvastig aangekleefd; maar de GOD DER NATUUR, de Regt-vaardige God, is overal de zelfde; Gy gelooft in *Visthnou*, als gy billyk, barmhartig en weldaadig zyt; *Visthnou* zal u dan zegenen, gelyk ik thans de volheid zyner gunst ga genieten. Laat ik u slegts in zynen Naam, en in dien van uwen GOD bezweeren, om myn lieve kind onder uwe bescherming te neemen; Ik zou met vermaak sterven, zo ik hier van verzekerd ware’. ‘De God des Hemels en der Aarde, antwoordde de jonge Engelschman, de God der Barmhartigheid en Deugd is myn getuige, dat Haare Eer en Vryheid een heilig pand onder myne bewaaring wezen zullen; Ja ik zal haar Beschermer zyn'. Jongeling, zeide de *Bramin*, de groote *Visthnou*, voor wiens aanschyn ik straks, en Gy na my, moet

verschynen, hoort uwe Belofte; zyn gunst is aan derzelver uitvoering verknogt. Zie daar de VEIDAM, vervolgde hy tot zyne Dogter; Erkentenis aan uwe Weldoenders, is een der Hoofdwetten, die gy daar in vinden zult; volg alle de voortreffelyke wetten van dat dierbaar Boek; leef deugdzaam, en 't kan niet feilen, of gy zult in 't eind gelukkig zyn. Ik sterf in vrede'.

Blanford, wien zyn Pligt uit Asie naar Europa weder riep, nam zyne Weeze mede. *Nelson* vloog naar zynen Vriend, zodra Deze op de Reede gekoomen was; Hy omhelsde hem met eene verrukking van blydschap; maar CORALLY ziende, 'wat doet gy, zeide hy, met deze jonge Schoonheid? welke niet anders kan, dan uwe Deugd doen wankelen, en uwen Roem bezwalken?' *Blanford* verhaalde hem alles, wat gebeurd was, schetste hem de bekoorlykheeden der Ziel, en de gevoelens van het Hart der jonge Indiaane; 'en zie daar, vervolgde hy, myn oogmerk; zy zal zig, onder 't oog myner Eerwaarde Moeder, in de kennis onzer Zeden volmaaken; Ik zal haare agting, door een edelmoedig gedrag, poogen te winnen, en zo zy met my gelukkig wezen kan, zal ik my met haar verbinden'. 'Nu ben ik gerust, zeide *Nelson*, ik vind myn Vriend weder'.

Corally onderwylen ondervondt alle de verschillende aandoeningen, welke de nieuwigheid van nooit geziene voorwerpen geeven konde; maar haare gelukkige geschiktheid, om alles te bevatten, voorkwam dikwils de moeite, die men nam, om haar te onderregten. Geest, Vernuft, Oordeel, Leerzaamheid, Bevalligheeden, maar boven al een teder en erkentelyk Hart, waren geschenken der Natuur, welke alle saamen werkten, om Haar te volmaaken; en welhaast zou *Blanford* haar zyn hand hebben aangeboden, toen eerst de dood zyner Moeder, en vervolgens een onverwagte Order, wegens eene nieuwe Reize, hem dit voorneemen moesten doen staaken. Hy ging *Nelson* zien, en betuigde hem, (niet de smart om *Corally* te verlaaten, *Nelson* zou hem deswegen hebben doen bloozen, maar) de smart van haar alleen te laaten in 't midden eener wereld,

die haar onbekend was; ‘zo myne moeder, zeide hy, nog leefde, zou deze haar Bestierster zyn; maar dit voordeel heeft de ongelukkige Weeze nu insgelyks verlooren’. ‘Weet gy dan niet langer, antwoordde *Nelson*, dat ik eene Zuster heb, en dat Myn Huis het Uwe is?’ ‘Ach *Nelson*, hervatte *Blanford*, ik laat u alles, wat ik, buiten u, dierbaar in dit leven heb; Dog ik laat het U, en ik vertrek gerust’.

Het afscheid van *Corally* en *Blanford* Was verzeld, van wederzydsche traanen, maar die van *Corally* vloeiden enkel uit den Boezem der Erkentenis; De traanen der Liefde moesten alleen voor *Nelson* vlieten.

Blanford hadt fraeyer gestalte dan zyn vriend; maar die gestalte, gelyk ook zyn karakter zelve hadt eene Mannelyke en ernstige Fierheid. Zyne gevoelens voor zyne *Pupile* waren meer die van een Vader dan Minnaar, zyn gedrag was meer Vriendschap dan Liefde, meer Weldaadigheid dan Believing, meer Gunst dan Oppassing; en meer pooging om Haar gelukkig te maaken, dan om het met haar te worden.

Nelson was buigzaamer van Aart, inschikkelyker, gemeenzaamer, en hadt boven al eene zeer tedere ziel. Hy was oplettend, gedienstig voor *Corally*, gelyk voor alle Menschen, niet als zyne Gunstelingen, maar als zyne Vrienden, en hy bewees weldaaden zonder het zelve te weeten.

Lady JULIETTE ALBURY was eene jonge Weduwe van een zeer goed hart; Maar met deze hoedanigheid, hadt zy een zoort van schranderheid, die haar zelve minder gelukkig en voor anderen minder beminlyk maakte; eene zwaarmoedige wysheid deedt haar de Ongelukken, die gebeuren *konden*, doorgaans voorzien; Geen wonder dat zy thans voorzag 't geen Natuurlyk gebeuren *moest*. 't Was deze Zuster, onder welker toeverzigt *Corally* wierdt gesteld. ‘Ik heb nu myn tweeden Vader verlooren, zeide dat beminnelyk Meisje. Ik heb niet dan U en *Nelson* in de Wereld. Ik zal u beminnen, myn hart is voor u gereed, laat ik my ook in uwe hartelyke Liefde verheugen mogen?’ Zy omhelsde *Juliette* met eene ongeveinsde terderheid; Zo als *Nelson* binnen tradt.

‘Wel Zuster, zeide hy, hebt gy haar een weinig kunnen troosten?’ ‘Ja antwoordde de jonge Indiaane; Ik ben wel te vrede, uwe Zuster zal myne Moeder zyn, maar waar op heb ik van uwe zyde te hoopen?’ ‘Ik zal uw vriend wezen, hervattede *Nelson*. Gy myne waarde Vriendin, Zuster vervolgde hy, bekoord door haare ongeveinsde tederheid, zie daar eene Gezellinne, welke het Geluk van uw leven maaken zal.’ ‘Zo zy maar niet het Ongeluk van 't Uwe maakt’ ‘gaf die vooruitziende Zuster hem te houden. *Nelson* grimlagte met verontwaardiging; Neen zeide hy, nooit zal eene schuldige Liefde my de geheiligde Wetten der Vriendschap doen verbreeken. Wees gerust, en kweek onbeschroomd eene jonge Bloem, die uw vermaak en myns Vriends geluk zal worden.’ - ‘Ja Broeder, eene Bloem, die vry wat Doornen verbergt.’

Lady Albury onderwees haare *Pupile* in 't Engelsch, en deeze betaalde die moeite door de meenigvuldige trekken van geest, maar bovenal, van Goedhartigheid, daar zy deze lessen mede wist te vervrolyken; Het was eene Zegepraal voor haar, als zy nieuwe Spreekwyzen ontdekte om de gevoelens van Meewaarigheid, Liefde, Edelmoedigheid en dergelyken uit te drukken; Zodra *Nelson* inkwam, maakte zy hem die vorderingen bekend, en wist 'er zig van te bedienen met eene Eenvoudigheid, en Openhartigheid, welke de zuivere Natuur alleen kan inboezemen. *Nelson* was 'er van verrukt; zyne Zuster alleen zag het gevaar, en wilde het voorkomen.

Zy begon met *Corally* te beduiden, dat zy zig al te gemeen met haaren Broeder maakte, en tegen de WELLEEVENHEID zondigde. *Corally* deedt zig verklaaren wat WELLEEVENHEID ware? En vroeg, waar dezelve goed voor wezen mogt. Men zeide haar, dat Deze het gebrek van Genegenheid vervult; en zy besloot 'er uit, dat de Welleevenheid dan nutteloos was voor hen, die malkanderen eene waare genegenheid toedraagen. Men voegde 'er by, dat zy de begeerte om te behaagen en te verpligten te kennen geeve; Zy antwoorde, dat de Natuur alleen, welke deze Be-

geerte inboezemde, dezelve moest leeren uiten; En het Hondje van *Juliette* ten voorbeelde neemende, 't welk haar nooit verliet, en steeds *Caresseerde*, vroeg zy, of dat Beestje welleevend ware; *Juliette* sprak van de Welvoegelykheid; en *Corally* begreep, dat dezelve op minyver van de Zuster, wegens de al te groote Vriendschap van den Broeder steunde.

Nelson bespeurde wel haast de uitwerking van dit gesprek; Want naar maate zy meer Welvoegelykheden leerde kennen, verloor zy van haare Vrolykheid, en natuurlyke Openhartigheid; ‘Al weder een Pligt, zeide zy, al weder een Verbod, myn ziel door zoo veele kluisters geboeid, verliest haare Vryheid geheel en al! Dat men het geen een ander beschadigt, misdaadig heete, maar hoe kan men dien naam geeven aan een gedrag, waar by niemand nadeel lydt. Wat is Natuurlyker, dan dat men malkanderen met genoegen ziende, dit genoegen onbeschroomd te kennen geeve? Te veinzen dat men vermaak geniete met de geenen die men niet bemint, en het zelve te verbergen voor hen, die men lief heeft, kan dat Welvoegelyk zyn? Neen! Het is de een of ander vyand van Order, Waarheid, Deugd, en vooral van der Menschen Geluk, die deze Grondregels heeft verzonnen.’

Dergelyke Overwegingen storteden haar in Droefgeestigheid, en als *Juliette* haar dezelve verweet; ‘Gy weet 'er de oorzaak van, zeide hy; Al wat de Natuur dwarsboomt moet haar bedroeven; En in uwe Welleevenheid dwarsboomt alles de Natuur.’

Het beste middel dat *Lady Albury* vondt, om haar op te beuren, was haar iets voor Haar te laaten doen. Het vermaak van aan haar Weldoenster van eenig nut te zyn, was haar grootste troost: maar uit dit zelfde beginzel wilde zy voor *Nelson* hetzelfde doen, en men bedroefde haar met dien yver te maatigen. ‘Slaafsche diensten zeide zy, zyn laag en veragtelyk, om dat zy niet vrywillig geschieden; Maar zodra men ze uit eige verkiezing doet, kan 'er niets schandelyks in zyn, om dat zy door de Vriendschap veredelt worden. Vrees niet *Juliette*, dat ik my ooit

myner geboorte onwaardig zal gedraagen; Ik ken de Stam, daar ik uitgesprooten ben, en ik verheffe my verre, in myne gedagten, boven die veragtelyke Lords, die my met zo veele gemeenzaamheid bejegenen. Maar aan u en *Nelson*, die my als uwe Dogter bemint, kan het niet laag zyn diensten te bewyzen.'

Nelson was zelve dikwils verlegen over de moeite die zy nam; 'Gy zyt wel hooghartig, zeide zy, dat gy bloost van myne hulp te ontvangen; Ik ben minder trotsch, bewys my den zelfden dienst, ik zal die met vermaak ontfangen.'

Alle deze trekken van een ongeveinsde en tedere ziel onrusteden, *Lady Albury*; 'Ik vrees zeide zy tot haaren Broeder dat zy u bemint;' 'Zy heeft, antwoordde hy, zekerlyk eene erkentelyke vriendschap voor my; maar gy verongelykt Haar en My, met een van beiden van iets meer te verdenken;' 'Gy misleidt U zelven Broeder, en wilt gy 'er de proef van hebben, laaten wy ons voor haar houden als of wy van malkanderen scheiden zouden.'

Zy zaten met een somber gelaat, en in een diep stilzwygen; 'Hoe! Zeide *Corally* inkoomende, *Nelson* in den eenen hoek, *Juliette* in den anderen! Zyt gy moeijelyk op malkanderen?' 'Wy hebben een besluit genoomen, zeide *Juliette*, dat ons beiden bedroeft, maar dat wy niet langer kunnen uitstellen; wy gaan elk afzonderlyk woonen, en de keus staat aan u, by wien van beiden gy blyven wilt'.

Corally beschouwde *Juliette* met oogen, die onbeweegelyk stonden van droefheid en verwondering. 'Ik ben dan de oorzaak uwer scheiding, zeide zy; en Naaryver is 'er het beginzel van; Ik zal weggaan, en gylieden zult by malkander blyven'. 'Gy vergeet, zeide *Juliette*, dat gy aan ons zyt toevertrouwd'. 'Ik ben vry, hernam de Indiaane op een fieren toon, en ik zal myne vryheid gebruiken, om ulieder rust te beveiligen. Neen! gy zult niet scheiden; myne armen zullen de ketenen wezen, om u op nieuws te verbinden'. Toen *Nelson* by de hand vattende, 'koom, vervolgde zy, zweer uwe zuster,

dat gy haar eeuwig en boven My zult beminnen; en gy *Juliette*, die u myne moeder belydt, vergeef hem, dat hy uwe Dogter bemind heeft'. 'Ach Zuster! boezemde *Nelson* uit, vindt ge u gehard, om dit lieve Schepzel langer te bedroeven?' 'Bekoorlyk Schepzel, antwoordde *Juliette*, wat zult gy ons nog kwellingen maaken!'.

Corally verrukt over haaren zegepraal kuste *Juliette* teder, op het zelfde oogenblik, als *Nelson* zyne zuster omhelsde. *Nelsons* Wang raakte die van *Corally*; Hy gevoelde eene aandoening en verwarring, die hy voor zig zelven poogde te verbergen. Hy vertrok, maar *Corally*, iets van de oorzaak ontdekkende, vroeg aan *Juliette*, of het in Europa dan misdaadig ware, dat de verschillende Sexen elkanderen eene ongeveinsde genegenheid toedroegen? *Juliette* onderregtede haar dat een Vrouw daar toe niet dan door het Huwelyk kon gewettigd worden; 'Dit is niet redelyk, hernam zy; Eer men zig vereenigt, moet men van elkanderens liefde verzekerd zyn, en malkanderen gevolgelyk die liefde toonen. By voorbeeld, als *Nelson* my eveneens bemint, als ik hem bemin, zo weeten wy beide zeker, dat wy over en weder onze wederhelft in den anderen gevonden hebben'. *Juliette* tragtte haar te doen begrypen, dat zy niet voor *Nelson* geschikt was; 'Ik begryp het, zeide zy, *Nelson* is ryk; ik ben arm; maar dit ongeluk verbiedt my ten minsten niet zyne weldaadige Deugd te eeren en te beminnen. Byaldien een Boom Bewustheid hadt, zou hy vermaak scheppen, als hy den geenen, die hem kweekt, onder zyn Lommer aangenaam zag rusten, zig met de lieflyke uitwaasemingen zyner bloeissems verkwikken, en zyne lekkere vrugten met genoegen eeten. Ik ben die Boom door u Beiden gekweekt, en de Natuur heeft my eene ziel gegeeven'.

Julliette glimlachte over deze vergelyking, maar deedt *Corally* begrypen, dat niets on betaamelyker ware, dan 't geen haar zo billyk voorkwam. Zy hoorde het, bloosde, en verviel in haare vorige Droefgeestigheid.

Het Slot in het naastvolgende Vertoog.

De Denker.
N°. 148.
Den 28. October 1765.

Vervolg van No. 147.

Na alles wel overpeinsd te hebben, vattede zy een voorneemen op, om, in plaats van zig langer met enkele Tydkortingen op te houden, een Handwerk te leeren, 't welk haar een bestaan kon geeven in de wereld; zy kleedde zig van toen af nederiger, en *Nelson* die verandering bemerkende, begon zyne zuster Van Hardigheid te Beschuldigen, als Deze, even verlangend Hem over dit teder onderwerp te spreeken; Hem in dezer voegen antwoordede; '*Nelson*, ik stoor uwe Rust met wederzin, maar uw pligt is my waarder dan uwe Rust zelve. *Corally* is geschikt voor uwen Vriend, en gy zult, tegen uwe dank, Hem een schat ontrooven, die hem boven alles dierbaar is, en welken hy uwer bewaaring heeft aanbevoolen; Braveer niet langer eene Deugd, die vroeg of laat bezwyken moet; ontvliedt u zelven, ontvliedt Haar, vertrek alleen naar *Nelson-house* terwyl ik met *Corally* in de stad zal blyven'.

Nelson volgde den Raad zyner zuster, en nauwelyks was hy vertrokken, of *Corally* meende in een afgrond verzonken, en van de geheele Natuur verlaaten te zyn; Maar gelyk zy hadt leeren bloozen, en derhalven ontveinzen, gaf zy de scheiding van *Juliette* en *Nelson* als de eenige oorzaak haarer droefheid op. 'Ik ongelukkige boezemde, zy uit, verwek eene verwarring in uw huis, ulieden te voren onbekend, laat my vertrekken, laat my naar myn Vaderland te rug keeren, laat Myn ongeluk het Uwe voorko-

men’. *Juliette* badt haar om Haar's Broeders, om Haar zelfs wille een vuur te dooven, dat haar verteerde; ‘Wat heeft dat vuur tog misdaadigs, vroeg zy, wat belet de vereeniging van twee menschen, die malkanderen beminnen’? De Heiligste aller ‘pligten antwoordde *Juliette*, aan den kant myns Broeders, maar dring my niet verder, ik kan u niet meer zeggen, zonder u den geenen haatelyk te maaken, wien gy voortaan moet beminnen’.

De wanhoop, de verwarring, de yslykheeden, daar *Corally*'s ziel in nederstortede, laat zig niet beschryven. ‘Haatelyk Gewest zeide zy, daar wederkerige zuivere liefde de grootste aller Rampen is! Ik moet dan sidderen om *Nelson* weer te zien! ik moet voor eeuwig van Hem scheiden! Ja ik moet, ik zal, een strand verlaaten, daar het Beminnen Misdaadig of Rampzaalig is’!

Corally hadt dikwils hooren spreeken van scheepen, die naar de *Indien* vertrokken; *Juliette*, Haar op zekeren morgen niet verneemende, vroeg waar zy was? De Dienstboden wisten 'er niets van te berigten, maar men vernam allengs van Vreemden, dat zy zeer vroeg alleen was uitgegaan, en den weg naar de Haven genoomen hadt; *Lady Albury* vliegt zelve derwaards, en vindt haar aan boord van een schip, omringd van honderd menschen, welken hunne Woestheid zelve niet belettede Haar met eene eerbiedige verwondering te beschouwen. Zy gaf zig op het eerste verzoek aan *Lady Albury* over, en verzelde haar naar Huis. ‘Myne waarde *Corally* zeide deze tot Haar, ziet gy dan hier niets dan Ongeluk voor u?’ ‘Zo ik 'er het *myne* alleen in zag, gaf zy ten Antwoord, zou ik nimmer dit besluit genoomen hebben, maar 't is *uwe* kweling, 't is het ongeluk van *Nelson* dat my doet beeven; 't Is voor u beider Rust, dat ik u outvlugten wilde.’

Juliette ziende den naaren Staat van haare *Pupile*, schreef aan haar Broeder, en verzogt zyne spoedige terug komst. Die edelmoedige Minnaar hadt, in zyne eenzaamheid, niet minder dan zyne ongelukkige Meesteres geleeden. Nauwelyks hadt hy *Corally* verlaaten,

of hy begreep het gevaar van haar wêer te zien, door de begeerte die hy daar toe gevoelde. Hy hadt in de stilte der eenzaamheid zyn hart onderzogt. Hy vondt daarin de Vriendschap kwynende, en de liefde in meerder kragt, dan hy immer hadt vermoedt. Zyne rede zelve begon zig te verwarren; De Regten van *Blanford* kwamen hem minder heilig, en zyne eige Verbintenis met *Corally* minder schuldig voor. ‘Rampzalige die ik ben, riep hy, door deze denkbeelden verschrikt, by zig zelven uit; Hoe verbystert my een blinde Liefde! Staat my te bepaalen het regt, dat *Blanford* heeft op een Pand, dat ik voor hem bewaare? Zoude ik dat regt onderzoeken als ik het hem niet dagt te ontrooven? Onwaardige *Nelson*, zyt gy de Vriend van den Deugdzaamen *Blanford?* Maar zo myne Rede my begeeft, myn Geweeten zal my ten minsten niet verraaden; Ik zal dat ligt door geene schuldige drift verdooven. Neen de Deugd, de Eer, de Vriendschap zullen Zegenpraalen.’

Ondertusschen vervolgde het beeltenis van de ongelukkige *Corally* hem allerwegen, als schoon, Jong, Bevallig, kon zyn Deugd Haar thans byna onverschillig zien, als Ongelukkig, bezweek dezelve byna voor haare bekoorlykheeden; Hy beschuldigde zig haar te beminnen, maar vergunde zig haar te beklaagen; Verschrikt door de traanen, welke hy uit haare schoone Oogen zou doen vloeijen, wierdt zyn Medelyden zelve zyne Vyandin, en zyne Deugd worstelde tegen haar zelve.’ ‘'t Zy zo het wil, was egter zyn besluit, laat ik, laat Zy ongelukkig zyn, maar laat ik myn pligt betragten.’

't Was met dit besluit, dat hy den Brief zyner Zuster ontvangende, naar Londen ylde. *Corally* beefde, zo als zy hem zag; Hy wierp zig voor haare voeten, betuigde haar zyne Liefde, maar badt haar, om die Liefde zelve, van Hem nooit op een anderen voet, dan als haar waardsten Vriend, te willen beschouwen. ‘'t Is vergeefsch, vervolgde hy, u myn Drift te verbergen; die is u van overlang, tegen myn wil en dank bekend geworden; myne onvoorzigtige gemeen-

zaamheid heeft my verraaden, myn goed Hart zelve heeft my vervoerd; maar die Drift is misdaadig. Myn Vriend aanbidt u, ik bewaar u voor Hem als het dierbaast, dat hy op de Wereld heeft; Ik smeek U derhalven voor Hem te leeven; myn Noodlot hangt af van uw edelmoedig besluit; en zo gy weigerde myn Voorbeeld te volgen, verwagt niet, dat ik myne schaamte, van myns Vriends oogmerken te loor gesteld te hebben, overleeven zal.' *Corally* wilde spreeken maar haare kragten bezweeken.

Op dit oogenblik ontving *Nelson* een Brief van zyn Vriend, welke hem zyne aannaderende overkomst bekend maakte, en met deze woorden sloot. 'Ik hoop eerlang vereenigd te worden met het waarde Voorwerp, dat benevens u myn ziel geheel vervult; Ik heb u het dierbaast, dat ik in de Wereld heb betrouwd, en ik verblyde my by voorraad, dat ik dit Pand uit de handen van myn waarsten Vriend weder zal ontvangen.

Lees, zeide *Nelson* tot zyne Zuster, lees dien Brief, en laat *Corally* denzelven leezen. Welk eene les voor my! welk een prikkel voor Haar!'

't Was niet moogelyk, dat de Menschelyke Natuur zulke schokken kon wêerstaan. *Nelson* versmolt als Sneeuw voor de Zon, en *Corally* kwynde op eene wys, die haar de Teering dreigde; De tyd naderde onderwyl dat *Blanford* stondt over te koomen, en eene tweede Brief bepaalde dien binne weinige dagen; *Nelson* besloot dan een uiterste pooging voor zyn Eer te doen, en niet te sterven, voor dat hy der Vriendschap zyn laatsten pligt beweezen hadt. '*Corally*! zeide hy op zekeren dag tot haar; Gy ziet den Staat, waarin uwe Ongeneugtens en myne Wanhoopige Liefde my gebragt hebben: Wanhoopig gewisselyk, want nooit zal my eene schuldige drift myn pligt doen vergeeten, of myn Vriend doen verraaden. *Blanford* nadert; byaldien hy uwen afkeer bemerkt, byaldien gy hem die hand weigert, welke buiten my hem gelukkig gemaakt zou hebben, betuige ik u nogmaals dat ik myne Wroeging, of zyn Ongeluk niet zal overleeven. Pleeg uw hart dan raad, myn waarde, en zo

gy wilt, dat ik leeve, zo verzoen my met my zelven, regtvaardig my by mynen vriend.' *Juliette* verzelfde deze Bede met alle moogelyke Liefkoozingen; ''t Is op dezelfde wyze zeide *Corally*, dat men aan de Ganges eene ongelukkige Weduwe streelt, welke zig op den Brandstapel van Haaren Man staat op te offeren, Men verciert haar, men kroont haar met Bloemen, men roemt haaren moed en Getrouwheid met een wreed gezang; Helaas! Haare Opoffering is van korten duur; De Myne zal niet min lang als smartelyk wezen; Maar wel aan! geleid uwe Offerhande naar het Altaar; Zy zal gewillig volgen, mogt zy even gewillig bukken onder 't Mes, 't welk met eenen slag haar Lyden eindigde.'

Blanford koomt; *Nelson* vliegt hem te gemoet, en *Corally* siddert, *Blanford* staat verslaagen over den ongunstigen Staat, waarin hy beiden aantreft. Men overreedt hem, dat het de Overblyfzels zyn eener voorby zynde ziekte, en dat men zig thans wél bevindt.

Het wierdt dan beslooten dat binnen agt dagen *Corally* met *Blanford* zou vereenigd worden; De Toestand waar in zig *Nelson* bevondt, is met geene woorden uit te drukken; Onophoudelyk zyn eigen leet te verkroppen, terwyl men de traanen eener Minnaares, die dat leet veroorzaakt, opdroogt; Altoos op 't punt van te vallen en nooit te Struikelen! Even wreed tegen zigzelven, als getrouw aan een Vriend... Maar welken Vriend! Dagelyks kwam *Blanford* dit waard Gezelschap onderhouden, niet met dorre liefdes betuigingen maar over de Schikkingen, die hy maakte, om alles in zyn Huis die Vrolykheid te doen ademen, welke hy boven alles wenschte, dat het lot van zyne Vrouw en zyn Vriend mogt wezen; 'Als ik zonder kinderen Sterf, zeide hy, zal de helft van myn Goed voor haar zyn, en de andere helft voor hem, die Haar zal kunnen behaagen, en over myn verlies vertroosten. Dit betreft u *Nelson*! Men wordt zelden oud in myn beroep; Ik bezit die bekrompe Verwaandheid niet van te eisschen, dat myne Weduwe ook aan myn Schim getrouw blyve; *Corally* is geschaapen om de Wereld te ver-

cieren, en de Natuur met de schoonste spruiten te verryken.’

Men kan zig de gesteldheid van onze twee Gelieven beter verbeelden, dan die beschryven; De Tederheid, de Erkentenis, de smart waren in beide gelyk; Maar 't was een zoort van Troost voor *Nelson*, dat hy *Corally* in zo goede handen zag, terwyl de Liefde en Gunstbewyzen van *Blanford* daarentegen haare smarten Vermeerderden; *Nelson* verliezende, was 'er niets in de Natuur, dat haar ongeluk kon weeren. Zyn voorbeeld, egter hadt haar insgelyks geleerd over Haar zelve te Zegepralen; en 't was met haare eige Toestemming, dat men het besluit wegens den tyd haarer Opoffering bevestigde.

Die tyd kwam en zy wierdt als een slagtoffer geleid naar 't Huis, 't welk zy, als haar eerste Schuilplaats zo zeer bemind hadt, en 't welk zy thans meer dan haar Graf vreesde. *Blanford* ontving Haar als Meesteres in het zelve, en schreef de ontroeringen, die zy niet verbergen konde, gunstig toe aan eene zedige schaamte, welke het Bruidsbed veroorzaakte.

Nelson hadt zig met alle zyne Wysgeerte en Deugd gewapend, om dit Feest met een bedaard gelaat by te woonen.

Men las de *Acte*, die *Blanford* hadt doen schryven, Dezelve was, van het begin tot het einde, een Gedenkteken van de volmaaktste agting, de tederste Liefde, en het Edelmoedigst Hart; De traanen vloeden uit aller Oogen.

Blanford naderde *Corally* eerbiedig, en haar by de hand vattende; ‘Koom myn waardste! zeide hy, dit Onderpand van uwe Trouw, dit Instrument van myn Geluk door uwe tekening volmaaken.’

Corally, het uiterste geweld op haar zelve doende, hadt egter nauwelyks kragt genoeg om te naderen, en de pen op te vatten- Op het Oogenblik dat zy wilde tekenen, wierden haare Oogen duister, haare Beenen knikten, en zy zou nêergezeegen hebben, zo *Blanford* haar niet ondersteund hadt; Verslaagen, Beangst ziet hy *Nelson* aan; en hy zag hem met de bleeke Dood op zyn Aangezigt; *Mylady* sidderde, terwyl zy *Corally* holp;

‘ô Hemel riep *Blanford* uit; Wat is 't dat ik ontdek? Smart, Wanhoop, de Dood omringen my; Wat ging ik bestaan! Wat hebt gy my verborgen? Ach! myn Vriend! kon dit in u vallen? Leef *Corally*! Ik ben geen Wreedaard; Ik ben niet onregtvaardig; Ik zal uwe traanen afdroogen.’

De Vrouwen, die ter hulp van *Corally* geroepen waren, poogden haar te doen herkoomen, en de welvoegelykheid verpligtede *Nelson* en *Blanford*, om zig naar een anderen kant te begeeven. *Nelson* stondt onbeweegelyk en met neêrgeslaage oogen, als een misdaadiger; *Blanford* kwam naar hem toe, omhelsde hem, en sprak; ‘Hebt gy my voor uwen Vriend kunnen houden, en uw hart voor my verbergen? Open het zelve; zeg wat 'er omgaat?.... maar neen! zeg my niets, ik zie alles door; die jonge onnozelheid heeft u niet kunnen zien, u niet leeren kennen, met u niet kunnen leeven, zonder u te beminnen. Zy is gevoelig; uwe gunst, uwe Deugd heeft haar geraakt; gy hebt haar tot stilzwygen veroordeeld; gy hebt haar overreedt, om de smartelykste aller offerhanden van haar zelve te doen. Ach *Nelson!* welk een poel van rampzaligheeden, zo dit geschied ware; De Regtvaardige Hemel heeft dit niet gehengd, de Natuur, welke gy geweld aandeedt, heeft haare regten hernoomen; beschuldig *Corally*, nog beklaag u zelven deswegen niet; gy ontgaat een misdaad tegen de Vriendschap zelve’. ‘Ik beken, antwoordde *Nelson*, ik heb, zonder het te bedoelen, Uw ongeluk, het Myne, en dat der beminlyke *Corally* veroorzaakt, maar ik neem den Hemel, de Eer, de Vriendschap tot getuigen....’ ‘Staak uwe betuigingen, viel hem *Blanford* in, zy onteeren ons beide; al wat ik zie bewyst uwe onschuld; dog ik heb geene bewyzen noodig van myn Vriend!’ Het is zeker, hervatte *Nelson*, dat ik my niets dan myn al te groot vertrouwen op my zelven, en myne onvoorzigtigheid te wyten heb; maar dit is schulds genoeg, en ik zal 'er my voor straffen. *Corally kan* niet met U, maar zy *zal* ook niet met My verbonden worden, en, ‘....Is het op deze wyze,

vroeg *Blanford* op een ernstigen en standvastigen toon, dat gy aan de edelmoedige poogingen van een Vriend beantwoordt? *Corally* zal de myne niet worden, omdat zy met my niet gelukkig zoude zyn, maar buiten u kan zy het even weinig zyn, als gy buiten haar, en ik begeer dus volstrektelyk u lieder vereeniging. Buiten u zou zy my bemind hebben; Gy, die haar een braaf man doet verliezen, moet dat verlies door u zelven herstellen. Het verdrag is geschreeven, men zal de naamen veranderen, maar ik wil, dat de Artikels blyven. Het geen ik aan *Corally* gegeeven heb in hoedanigheid van Egtgenoot, geeve ik haar thans als Vriend, of, zo gy wilt, als Vader. *Nelson*, doe my niet bloozen door eene vernederende weigering'. 'Ik ben meer geroerd, zeide *Nelson*, dan verwonderd over eene Edelmoedigheid, die het my onmoogelyk is, ooit te erkennen, maar die ik, tot aan myn laatsten snik in een dankbaar stilzwygen eerbiedigen zal.'

Corally was, geduurende dit gesprek, tot haar zelve gekoomen, en aanschouwde met angst het ligt, daar haare sidderende oogen weder door getroffen wierden. Hoe groot was haare verbaasdheid, hoe onuitspreekelyk haare ontroering, als *Nelson* na haar toe vliegende uitriep; 'Alles is bekend, alles is vergeeven, laaten we ons saamen voor de voeten van onzen Weldoener werpen; 't is van Zyne Hand, dat ik de Uwe zal ontvangen'. *Corally* stamerde; Haare oogen, Haar gelaat, Haare armen, alles sprak, behalven haare Tong. 'Bedaar *Corally*, zeide *Blanford*, maar laat ons allen uit dit geval leeren, DAT 'ER VERZOEKINGEN ZYN, WAAR VOOR DE DEUGD ZELVE ZIG NIET BEHOORT TE WAAGEN.'

***

D°. N.N. te Amsterdam verzoekt den Heer *Evert Leergraag,* zyne twee zwaarigheeden onbeschroomd aan Hem te koomen voor dragen.

***

Ik bedank de beide Heeren, die my hunne Brieven onder den naam van *Juvenis* gezonden hebben; Ik zal zo veel moogelyk gebruik van hunne aanmerkingen maaken.

De Denker.
N°. 149.
Den 4. November 1765.

[Over de Voor- en Nadeelen der Publyke Schoolen, en de gebreken, welke in onze Latynsche Schoolen verbeterd konden worden. Vervolg van No. 140, over de Zedelyke Opvoeding enz.]

> *Corrumpi mores in scholis putant, nam & corrumpuntur interim: sed domi quoque adsunt multa ejus rei exempla tam perditae, quam conservatae utrobique opinionis*.
> QUINCTILIANUS.

DE vraage, weleer door de achtbaare Oudheid gedaan, of het beter is zyne kinderen te huis, dan in de openbaare Schoolen op te voeden, verdient een ernstig onderzoek: en wel te meer, om dat zy hedendaagsch in natuur merkelyk verschilt van die der Ouden.

De Grieken schynen *Gymnasia*, dat is, openbaare Schoolen gehad te hebben, waar in gemeenlyk de allerberoemdste en schranderste Philosophen de meesters waren, die inzonderheid de Welspreekenheid, Redenkunde, kragt der Wetten en Zedekunde onderweezen; en al wat vervolgens tot de Wysbegeerte, in eenen ruimen zin genomen, behoorde In die zelfde *Gymnasia* kwamen ook anderen, die allerley lighaams oeffeningen onderweezen; en, behalven deezen, meesters van minder rang en voor jonger kinderen. Deeze *Gymnasia* waren zeer groote gebouwen, voorzien van wandelingen, baanen, perken en baden, geschikt tot allerleie lighaams oeffeningen. Geest en lighaam wierden beide geoeffend in die uitmuntende Schoolen. Men kan niet zonder verrukking de heerlyke beschryving leezen, welke CICERO geeft van het *Ptolemaisch Gymnasium*, waar in PLATO eerst onderweezen heeft, en

waar uit een SPEUSIPPUS, een XENOCRATES en POLEMO voortgekomen zyn.

Wy hebben thans in geheel Europa, en nog veel minder in Asie iets, dat daar na zweemt. Mogelyk zyn Oxford en Cambridge alleen voorzien van zulk soort van *Gymnasia*, welke zy *Collegiën* noemen. Deeze bestaan uit heerlyke gebouwen tot huisvesting der jeugd, van den Rector, Socii en andere Opzieners: allen zyn geslooten, en met een Kerk of Capel voorzien, waar in alle morgens en avonds het gebed gedaan, en op de Zon- en Feestdagen de Godsdienst geoeffend wordt.

De meesten hebben binnen in hunne muuren tuinen, wandelingen, bosschen, laanen, vyvers en baden, ook perken tot oeffening van het lighaam.

Doorgaans is in yder Collegie eene groote spyskamer, pronkende met de pourtraiten van zulke mannen, die, in het Collegie opgevoed zynde, grooten naam door hun verstand en gedrag verkreegen hebben, tot aanmoediging der jeugd. De eerste Meester wordt bygestaan door een tweeden; deeze beide, meest al, zeer beroemde mannen hebben tot verdere hulpe eenige Socii of Praeceptoren, jonge lieden van verdiensten in verscheidene weetenschappen, welke in hunne eigene kamer een, twee, drie of meer jongelingen te gelyk in allerley takken van geleerdheid onderwyzen. Onze ERASMUS is weleer een Socius geweest in een dier Collegien, en NEWTON vervolgens; ik noeme slegts deeze twee op, als de bekendste in ons Land. Yder Collegie heeft wyders eene fraaije boekenkamer, tot welke wel alleenlyk de Rector en de Socii toegang hebben, even wel niet met uitsluiting der Studenten; zo dat yder in zyn eigen Collegie eene goede gelegenheid heeft om kennis te krygen van Boeken, waar aan het veelen, zelfs na de Academische Studiën volbragt te hebben, ontbreekt.

Ofschoon nu de *Gymnasia* der Ouden, gelyk de Collegiën der Engelschen, voornaamelyk geschikt schynen geweest te zyn voor jongelingen van meerder jaaren, zoo hebben zy evenwel Schoolen gehad voor jongens en meisjes; deeze wierden *Ludi litterarii*, volgens de aanmerking van PERIZONIUS, genaamd, in welken kinderen van allerley rang en geboorte onder-

weezen wierden. Zelfs kwamen in deeze *Ludi*, zoo wel als in de *Gymnasia*, Philosophen byzondere lessen geeven aan die leerlingen, welke door het opklimmen der jaaren vatbaar voor dezelve geworden waren.

Het is niet noodig hier van netter verslag te doen, het voorneemen was alleen om hier uit af te leiden onze *Gymnasia* of Latynsche Schoolen, welke, zoo verre het nu plaats kan hebben, op den voet der Oude *Gymnasia* geschikt zyn. Deeze bestaan in onze groote Hollandsche Steden uit een Rector, Conrector, en eenige Praeceptoren, veeltyds vier. De Regeering kiest tot dezelve meestentyds mannen, welke in de Latynsche en Grieksche taalen uitmuntende verdiensten hebben, of in andere takken van Litteratuur. Deeze zyn verplicht aan de orde van het School, zoo dat 'er doorgaans alleenlyk een weinig Latyn en een weinig Grieksch geleerd wordt, behalven het maaken van Vaersen en de *Rhetorica*, Eens 's weeks wordt de Catechismus opgezegd, en dit is al wat 'er over den Godsdienst gehandeld wordt. Hier mede verslyt men gemeenlyk zes of zeven jaaren: in de eerste Schoolen evenwel onderhoudt men nog de Schryfkonst.

Deeze Praeceptoren, het School zelf of *Gymnasium* en het overige, wat daar toe behoort, wordt op Stads kosten onderhouden, en derhalven door de Burgerye, om welke reden ydereen recht heeft tot het zelve, vermogende, gegoedde, minder vermogende, ofschoon yder, naar maate zyner bezittingen, in die onkosten draagt, hebben allen gelyk recht tot dit School, en ydereen, die wil, zendt 'er zyne kinderen. Hier door wordt het getal dikmaal zeer groot, zoo dat de Rector, Conrector en de overigen te veele Discipelen te gelyk hebbende, niet genoeg konnen acht geeven op yder in het byzonder. Ydereen even veel recht hebbende tot dit *Beneficium*, kan het niet anders zyn, of de Praeceptoren moeten allen eveneens behandelen, en tot de zelfde dingen aanzetten, ofschoon 'er nog zoo veel verschil is in de vermogens, en allen eveneens straffen, ofschoon yders gesteldheid byna eene byzondere straffe vorderde. De plak en stok zyn in de meesten nog in gebruik: hoe schadelyk ook die slaafsche wyze van straffen reets door veelen geschat is; en misschien

worden beide, in plaats van overtuiging met rede, te veel gebruikt, om den jongens deugd en weldoen aangenaam te maaken.

In de meeste Schoolen zyn te veele Vacantien, en die duuren te lang: De Praeceptoren herstellen dit gebrek met private lessen te geeven in hunne huyzen; dog dit verbetert zeldzaam de jongens: Alle Ouders behalven dat zyn niet vermoogende genoeg om deeze buiten gewoone onkosten te doen; Zy houden derhalven hunne kinderen te huis, waardoor zy zoo wel in achting by den Praeceptor als in hunne vorderingen agterlyk worden.

De Praeceptoren beschouwen dit als een wettige toebaat aan hun Ampt, en vermeerderen hier door hun inkoomen; het welk voor de Meester ook te gering is, en als een eerlyk middel om ruimer te bestaan moet aangemerkt worden. Dit evenwel neemt niet weg, dat hier door de waardye van het *Gymnasium* merkelyk vermindert: te voren immers was dit geen gebruik.

Omtrent de Uuren van Schoolhouden is van gelyken veel te zeggen. Zy zyn dezelfde gebleeven als zy van den beginne by de oprechting waren, toen de Levensaart merkelyk verschilde by den tegenswoordigen.

De Ondervinding leert dagelyks dat 'er in onze groote Hollandsche Steden weinig uitkoomen, ofschoon met eene Oratie tot de Academie gepromoveert, welke instaat zyn de Professoren te kunnen verstaan. Het niet kunnen maaken van eene Oratie, of *Gratiarium Actio* wordt van den kant der Praeceptoren zoo wel als der Leerlingen voor zulk eene standvaste waarheid gehouden, dat ze in voorraad gemaakt worden voor de Discipelen, en een kleine fonds maaken voor den Meester.

Ondertusschen hebben zy niets geleerd van de Geographie, niets in het geringste van de *Mythologie*, Historiekunde, Redekunde enz: men vergt allen zonder onderscheid vaersen te maaken; en hier mede besteedt men de zes beste uuren van den dag. Daar is behalven dat nog zeer veel te huis te doen, als lessen van buiten te leeren, *Themata* over te schry-

ven en eenige andere dingen; welke misschien tegens nutter verruild zouden konnen worden. Ondertusschen slyt men dus 6 of 7 Jaaren zonder behoorlyk te hebben konnen leeren rekenen, tekenen, fransch of andere taalen, waarvan de gronden best in de eerste Jeugd gelegd worden.

Op deeze Schoolen nu koomen kinderen van allerley rang, en derhalven van allerleije opvoeding; De best opgevoede leert al het kwaad van den geringsten, zy verkeeren immers met elkander in het School, op de Straat enz.

In sommige Steden gaan de Scholieren alle Zondagen met de Praeceptoren naar de Kerk, daar alleenlyk wat gepraat, en nimmer geluisterd wordt; het gevolg hier van is, dat zy ouder geworden zynde een afkeer hebben van de publyke Godsdienst, en gewend worden aan Oneerbiedigheid voor het Gebed, welke den allermeesten indruk moest maaken op hun gemoed.

Laaten wy nu de voordeelen inzien! Deeze zyn gemeen aan alle Schoolen; de yver der jongelingen wordt 'er meerder opgewekt, d'een tracht den ander voorby te streeven, de overwinnaar wordt met een prys in het openbaar gekroond, en aangemoedigd, terwyl anderen door het voorbeeld aangedaan, lust krygen, hem te volgen. En in het algemeen vindt men dat in alle groote Steden een groote toevloed is van Lieden, van allerley rang, om deeze Plechtigheid grooter te maaken; en de Jeugd aan te spooren. Dit is niet alleen een groot voordeel, maar kan in huis in het geheel niet, ten minsten niet ligt verkreegen worden: want ofschoon verscheidene broeders teffens worden opgevoed, zoo is het zeker, dat de Jaaren te veel verschillen: en genoomen het verschil was slegts van één Jaar, 't geene het allerminste is, zoo is de uitwerking daar van te groot omtrent de vermoogens. QUINCTILIANUS heldert het met de Schoolen nog verder op. ‘In huis zegt hy, leert men alleenlyk, 't gene ons onderweezen wordt, in het School ook 't gene aan anderen gezegd wordt: In het School zal een Jongeling veele dingen in ande-

ren hooren pryzen, veele dingen hooren bestraffen: De luiheid aan den een verweeten en bekeeven, de naarstigheid van den anderen opgevyzeld, zal haar voordeel doen: door lof zal de naaryver ontstooken worden; hy zal het schandelyk reekenen voor zynen gelyken onder te doen, en loffelyk zulken te overwinnen die ouder zyn.' Dit is ontegenzeggelyk waar, wanneer de Schoolen zoo aangelegd worden, als QUINCTILIANUS voorschryft.

Nog een ander voordeel wordt van hem gelyk ook van andere groote mannen, onder welken men ADDISON mag tellen, bygebragt. De vriendschap naamelyk, *quae ad Senectutem usque Firmissima durat*, welke meestentyds tot den hoogen ouderdom toe standvastig duurt: gelyk niemand ontkennen kan, en door veele doorstaande bewyzen uit verscheidene volken zoude kunnen beweezen worden.

Wy zullen de voordeelen derhalven tot deeze drie brengen konnen; Dat de Jongelingen uit elkanders gebreken en deugden door behoorlyke bestraffing en aanpryzing veel leeren; Dat ten anderen hunne naaryver, *licet ipsa vitium sit ambitio*, opgewekt wordt; en ten derden, dat de vriendschap in de Schoolen gemaakt duurzaamer is dan eenige andere.

My dunkt, dat de verdere opmerkingen van QUINCTILIANUS meerder toepasselyk zyn op jongelingen, welke reets eenige jaaren hebben, althans ouder zyn, dan onze kinderen wanneer zy ter schoole gezonden worden. Daar zoude zelfs in het geheel niets te zeggen zyn tegens de openbaare Latynsche Schoolen, indien men het grootsch ontwerp volgde van dien grooten man. Te weeten, dat men in de Schoolen de Leerlingen van dezelfde bekwaamheden byeen voegde, en niet gelyk in de onzen, allen byeen deedt blyven van het begin tot het laatst toe, dat is 6 en 1/2 jaar lang. Hier door volgt dit groot naadeel, dat die eens ouder is, en de laatste is op het eerde school, al zyn moed verliest in het tweede, en zoodanig verzuft wordt, dat hy het nimmer te boven koomt. De *Ultimus* blyft dan altoos de *Ultimus*, en de *Primus* de *primus*. Deeze yvert niet meer dan noodig is, gene

versloft hoe langs hoe meerder. Daar hy integendeel lust zoude gekreegen hebben, hadt men hem by zynen minderen geplaatst.

Yder Praeceptor moest wyders geen meerder onder zyne zorge neemen, dan hy beheeren konde. Dog dit geschiedt nimmer, of het School vol is, en of 'er veelen dan weinigen zyn, de Meesters blyven dezelfden; Yder Classis of School houdt eenen Praeceptor. Aan deeze schikking schryve ik inzonderheid de weinige vorderingen toe, welke in onze groote Steden voornaamelyk door de jongelingen gemaakt worden; en waarom in de kleine Steden daar naar evenredigheid der Praeceptoren weinige leerlingen zyn, dikmaal uitmuntende Voorwerpen te voorschyn koomen.

Een goed Meester kan wel verscheidenen te gelyk leeren maar hy moet 'er niet te veelen hebben, anders kan hy yders byzonder caracter niet naagaan; en ten besten doen gedeijen.

In het algemeen evenwel schynen my toe de openbaare Schoolen den voorrang boven de onderrigting in huis te verdienen: ik zoude durven zeggen dat het geene twist onderhevig konde zyn, indien men de Latynsche Schoolen op een anderen voet wilde schikken, en voor eerst de groote vacantien geheel afschaffen, uitgenoomen des zomers en des winters twee weeken op de halve jaaren. Men behoorde ten anderen alle de kleine vacantien geheel af te laaten, en de uuren gevoegelyk te schikken naar de Steden daar de Schoolen gehouden wierden, by voorbeeld dat men te Amsterdam van 10 uuren 's morgens tot een, en van drie tot zes uuren School hieldt, te Haarlem, Leiden, Gouda vroeger, en naar het gebruik van yder Stad in het byzonder, op dat de tussen uuren met de eet uuren der Ouderen, welke van hunne bezigheden afhangen, beter zouden overeen koomen.

Door deeze hervorming alleen zoude man den burgeren in het algemeen in staat stellen om van het publieke *Beneficium* nut te trekken, en het privaat onderwys van zelf doen ophouden.

In het onderwys zelf konde verandering gemaakt worden; behalven de *Grammatica* en *Syntaxis*, enz. konden 'er *compendia* van historien, *Mythologie*, van de

historie van ons land gedicteert, en van buiten geleerd worden.

Tot het maaken van vaersen moesten alleen de zulken aangelegd worden, die 'er byzondere lust toe hadden, of toonden. Inzonderheid behoorden zy te leeren opstellen, kleine Oratien maaken, en in de Geographie onderwezen te worden: Dan zoude het meerder der moeite waard zyn zoo veel tyds te besteeden.

Leerden zy eenige kwaade manieren van den jongens van minder geboorte, deeze integendeel leerden betere van hunnen meerderen: wat schaadt het, dat in een gemeenebest eene gelykheid van Zeden heerscht? Daar zyn ook eenige dingen die niet voorgekoomen konnen worden, en welke minder kwaad doen, dan men voorgeeft: de ondervinding daarenboven leert, dat Jongelingen te veel onder het oog van Ouders of Meesters opgebragt uitgespat zyn, wanneer zy niet langer naagegaan konden worden, daar integendeel de zulken een walg krygen van slegt gezelschap, die 'er vroeg mede verkeerd hebben. Ook verschilt het Caracter hier in zeer veel, zommigen immers schoon met nog zoo veel zorg opgebragt kan men niet behouden, terwyl anderen mannen van deugd en oppassenheid worden, welke jong zynde misschien te veel uitgespat hebben. Het voorbeeld van ARISTOTELES bevestigt dit, naa zyn Vaders goed doorgebragt te hebben wierdt hy Soldaat, daar naa Apotheker, en in het *Peripateum* indringende een groot Wysgeer.

P.

***

Ik bedank verscheide myner Correspondenten voor hunne fraeije stukken. Als de H^{r}. W. zyne *Philis* wat meer naar 't Oogmerk van een spectator wilde schikken, zou dezelve een zeer fraey vers voor myn werk zyn. De Ontdekking van den Heer IGNOTUS zou my boven alles aangenaam wezen.

De Denker.
N°. 150.
Den 11. November 1765.

[Over het meerder genoegen, 't welk de Boeren en Handwerkslieden boven de ryke Stedelingen hebben. - Het gelukkig Huwelyk, Digtstuk.]

Multa videntur intolerabilia, non quia dura illa sunt, sed quia nos molles.
SENECA.

IK had van de Zomer op een Reisje, dat ik in onze nabuurige Provintien deed, een gesprek met een Boer, welke zo veel oordeel en gezond verstand in zyne redenen deedt blyken, en deze gewigtige waarheid. ‘Dat ons geluk niet aan uitwendige omstandigheeden bepaald is, maar alleen van ons gestel, verbeelding en wyze van denken af hangt’; door zyn voorbeeld zo duidelyk bewees, dat ik mynen Lezeren dit gesprek hoofdzaakelyk zal mededeelen.

Ik zag hem van verre bezig met ploegen; ‘Zie daar een Man, zeide ik in my zelven, aan wien wy allen de grootste verpligtingen hebben, zonder dezelve ooit te erkennen; die de Zon voorkoomt met zyn arbeid, om ons gemaklyk te doen leeven, en zig met het brood zyns zweets vergenoegt, om ons lekker te doen eeten: een Man, die, tot loon voor dit alles, nauwelyks gekend, of verdrukt wordt van hen, die hy weldaadig voedt; welk eene onregt-

vaardigheid in ooze Politieke schikking! De Landbouw, de eerwaardigste, de edelste aller Konsten, de Landbouw, daar wy alles aan verschuldigd zyn, kwynt in eene onbillyke veragting, en staat inzonderheid ten doel voor de baldaadigheden van hen, die geene andere glorie kennen, dan het Menschdom te verdelgen'. Terwyl....

Ik was in deze gepeinzen gedompeld, toen ik nader koomende, hem lustig uit de borst hoorde zingen; 'wel Huisman, zeide ik, uw arbeid schynt u nog niet te verveelen'.

'Het werken, antwoordde hy, verveelt ons nooit, als wy gezond zyn, een Mensch moet werken'.

'Maar Gylieden werkt te zwaar, gy moet van den ochtend tot den avond voort'.

'En dus vermaaken we ons ook van den ochtend tot den avond, de tyd valt ons nooit lang, en wy zyn 'er moogelyk beter aan, dan zy, die niet met al te doen hebben'.

''t Is waar, dat zulke Menschen zig zelven schrikkelyk verveelen, en een lastig leven leiden, maar het behoorde dus verdeeld en geschikt te kunnen worden, dat Gylieden min *gedrukt* wierdt door uwen arbeid'.

'Wy worden niet gedrukt door onzen *Arbeid* Heerschap, maar door de lasten, die wy opbrengen moeten; die drukken my jaarlyksch eenige weeken, maar als die betaald zyn, hebben wy, God dank, geene armoe, inzonderheid nu myne kinderen beginnen groot te worden'.

'Hoe veel kinderen hebt gy Huisman'?

'Ik heb 'er zes, daar ziet gy den oudsten in 't Veld by de Schaapen'.

'Zes kinderen! myn goede Man, in weerwil van de Vergenoegdheid, die op uw wezen geschilderd is, en van het gunstig berigt dat gy my van uwen arbeid geeft, kan ik egter niet nalaaten u te beklaagen'. Zes kinderen!

'Wel die maaken myn grootsten zegen uit, myn goede Heer. Den oudsten heb ik u daar geweezen, die is myn Schaaphoeder; Zyn Broêr brengt tegen-

woordig een Koeij naar Land, de volgende passen op de Kalkoenen en Ganzen, en terwyl de Grooten my des Zomers dikwils helpen ploegen, en des Winters dorschen, zitten de kleinen met Moeder te spinnen. Elk doet wat, en zy koomen my allen in de hand. *Te beklaagen!* wel ik wil myn staat voor die van geen Koning ruilen. Ik heb altyd vrede met myn Wyf, myn jongens draagen zig wel; wy werken met genoegen, eeten met smaak, en slaapen gerust, wat wil men meer?'

'Zyn uwe kinderen, vroeg ik, alle gezond?'

'Koom gaa eens met my; antwoordde hy, het is tyd, dat wy ontbyten, en zie of uwe Stêe-kindertjes hun dingen wel beter doen aan Tafel.'

Ik verzelde hem naar zyne nederige wooning, en vond daar zyne Vrouw en vier zyner kinderen, reeds naar de komst van Vader, en de twee oudste Zoonen zitten wagten; Deze verscheenen ook genoegzaam in 't zelfde oogenblik, en, na een kort Gebed, begonden zy, elk met een stuk droog Roggenbrood in de hand, aan te vallen op een kom Karremelks pap, met eene graagte en lust, die 't my onwêerstaanlyk maakte mede te doen. Zy scheenen eerst wat verlegen over myn gezelschap, maar de honger overwon welhaast die ontydige schaamte, en liet geen plaats voor andere bedenkingen dan van de voorgezette spyze over.

'Dus gaat het alle dag, Heerschap, zeide myn Huisman, vindt gy wel langer rede om ous *te beklaagen*, dat wy geen Stedelingen zyn?'

Ik toonde den Man myn hartelyk genoegen over zyn gelukkigen staat, en erkentenis voor zyne vriendelykheid; En verliet zyne gezegende Stulp met duizend aanmerkingen over onze dwaaze wyze van de zaak te beschouwen, en onze verkeerde poogingen om 't geluk, welk enkel uit eene vergenoegde Ziel moet spruiten, en, met Deze, in alle Levensstaaten even eens te vinden is, in uitwendige grootheid te zoeken.

Ik was straks dwaas genoeg, dagt ik by my zelven om een Man te beklaagen, wiens gezegend Lot wél

gekend, veel eer het voorwerp van der Menschen benyding konde wezen. Wat deert dezen Lieden de bekrompenheid hunner laage Hut? Zy leeven in eene ongestoorde vrede en zyn met elkanders gezelschap vermaakt. Wat deert hen, hunne grove spyze, zy eeten die met een lust, en smaak, die wy vergeefsch door onze keurigste Geregten zoeken op te wekken? Wat deert hen hunne geduurige arbeid, dezelve versterkt hunne gezondheid, en wekt hun eetlust op; Wat deert hen hun omzwerven door het Veld? Zy vermaaken 'er zig mede; Het ruwe Weder? Zy zyn 'er tegen gehard? Hunne vermoeijenis? Zy slaapen 'er te beter door. Wat deert hen een talryk Huisgezin? hunne kinderen winnen hun eige brood; Wat deeren hen hunne slegte klederen; Zy zyn 'er mede opgeschikt; Hun sober bestaan? Zy hebben alles wat hun noodig is. Hunne armoede, zy begeeren niet meer. Wat deert hen de onbillyke veragting, die men hen bewyst? zy hebben 'er geene aandoening van; Wat deert hen hunne onkunde? zy maakt hen gelukkig. Hunne onbeschaafdheid? zy bewaart hunne deugd. Waar in is dan een Boer, of eerlyk Handwerksman, aan den kant van 't waar Genoegen, minder te schatten dan de Ryken en wereldgrooten? In geenerleie opzigten zeker! maar laat ons nu het blad eens omkeeren, en zien, of Deze niet verscheide voordeelen missen, welke de eersten genieten.

De Ridder TEMPLE heeft in zyne grondregels over de gezondheid eene aanmerking, ‘dat als de Ryke Lieden zig, in de meeste omstandigheeden van het leven, niet even eens gedraagen als de Armen, zy 'er veel slegter aan zyn dan Deze. Gelyk de laatsten namelyk ter vervulling hunner behoeftens werken, moeten de eersten het voor hunne gezondheid doen; gelyk de Armen zig uit onvermogen, van duizend dingen, die zy wenschen, speenen moeten, zyn de Ryken even eens verpligt, om hunne lusten te wêerstaan, op dat dezelve hen tot geene buitenspoorigheedne vervoeren. En gelyk de Eersten eindelyk om gelukkig te leeven, zig naar hun staat moeten leeren schikken, zo zyn de Laatsten hier toe zo veel

sterker gedrongen, als de wyder kring, waar in zy leeven, hen voor meerdere ongeneugtens bloot stelt'. Zie daar den Armen en Ryken dan op den zelfden voet gesteld; met dit merkelyk verschil egter, dat de grillige Fortuin zo veel meer vat heeft op de Laatsten, als de omtrek van zyn bestaan, om zo te spreeken, grooter is. Der Menschen geluk of ongeluk hangt van geene uiterlyke omstandigheden af; zo dra men eenmaal aan deze gewoon is, hebben zy geen invloed meer op ons genoegen: De armen beklaagen zig meer over hunne geringheid, naar maate zy onvernoegder zyn van gestel, en de Ryken vreezen de vermindering hunner bezittingen meer, naar maate hun aart schroom-agtiger of vrekker is. Voor het overige hebben zy dezelfde smaak van hun eeten, als zy even gezond en sterk van lighaam zyn, dezelfde voldoening van hunne kleederen, als zy even veel werk maaken van opschik, en de vermaaken der armen zyn evenredig sterker, hunne uitspanningen evenredig aandoenlyker naar maate zy die zeldzaamer genieten. Dit zyn aanmerkingen, die op de ondervinding van alle Menschen, en alle Volkeren rusten. De *Hottentotten* vermaaken zie met hunne Beesten darmen, de Amerikaansche *Wilden* met hunne Kraaltjes, en de arme *Kamschatzdalers* in hunne elendige Hutten net even goed, als wy met onze *Ragouts, Galons* en pragtige Huizen; gewoonte maakt alles onverschillig; het ge-Gestel en de Verbeelding, of de wyze van de dingen te beschouwen, is 't eenige dat in aanmerking koomt, als wy het geluk der menschen bepaalen zullen.

Maar volgen de Ryken steeds de les van den Ridder *Temple*? Gedraagen zy zig in de meeste omstandigheeden van het leven even eens als de Arme? En zyn zy 'er dus niet meest al slegter aan dan Deze? Ik vrees gewisselyk van ja! welk soort van Menschen zoude men oordeelen, dat doorgaans gezonder en sterker zyn, de Landbouwers, of weeke Steedelingen? Wat soort van Menschen krygen de meeste kinderen? De Handwerkslieden, of Regenten? Wie behouden dezelve langst? En wiens Zoonen kunnen de meeste ongemakken wederstaan, die van den Boer of

zyn Land - Heer? Zekerlyk is het voordeel van Gezondheid, en Lighaams - sterkte aan de zyde der Armen; maar zekerlyk hebben zy dan ook, volgens onze straks gemaakte aanmerkingen, meer vermaak van hunne zinnelyke geneugtens, schoon geringer in den schyn, dan de anderen van hunne grootere wellust; Deze immers zouden, met gelyke Gestellen, slegts gelyke aandoeningen van hunne kostbaare verkwikkingen, als de Armen van hunne geringe geneugtens gehad hebben, maar zyn nu, door hunne mindere sterkte van lighaam, en slappere spanning hunner Zenuwen, daar minder aandoenlyk voor, en leggen gevolgelyk, aan den kant van het vermaak, in dit opzigt agter.

Maar onder welke Menschen zoude men verder de meeste Praktikaale Wysgeerte vinden, onder de Boeren en Arbeiders of ryke Stedelingen?

GOD DANK, is een juiste gedagte van onzen Land-digter H.C. POOT.

> GOD DANK! *Zult gy min hooren zeggen*
> *In 't hof, dan in een armen hoek*.

Wie der genoemde Menschen beschouwen de zaaken meer aan den besten kant? Wie bekommeren zig minder over het toekoomende? Wie zien de gevreesde slagen met minder siddering te gemoet? Wie weeten zig in de gewoone wederwaardigheeden eerder op te beuren? In dit alles is het voordeel gewisselyk weder aan den kant der Armen.

En de rede daar van is zo gemaklyk, en met zo veele zekerheid aan te wyzen, dat dezelve een derde grond van het meerder geluk der Armen boven de Ryken verschaft. Naar maate onze omstandigheeden ruimer zyn, hebben onze driften meer voldoening, maar naar maate deze meer voedzel krygen, worden zy geweldiger, en onze Verbeelding, met de vermeerdering onzer geneugtens, evenredig grilliger; dezelfde slagen maaken derhalven zeer verschillenden indruk op weelderige en geringe Menschen; en terwyl wy Grooter worden in de wereld, stellen wy ons zelven niet slegts voor meerdere kwellingen bloot, maar

treffen dezelfde of gelyksoortige kwellingen ons oneindig gevoeliger dan den Stoïcynschen Geest van een vereelden Boer of hardvogtigen Handwerksman, welker Rede en Hartstogten beide minder ontzwagteld zyn. Dus loopt alles ten nadeele der Grooten saam; hun gestel is weeker, hun Geest aandoenlyker, hunne driften geweldiger, hunne begeertens onrustiger, hunne verbeelding grilliger, naar maate zy ryker worden, en zy ontvangen meer en zwaarder slagen aan den kant van het Geluk, naar maate zy dat Geluk van meer omstandigheeden afhankelyk maaken, en tegen die slagen minder gehard zyn.

Het besluit is dan gemaklyk op te maaken. ‘Men beklaagt den geenen vergeefsch, die zig zelven niet beklaagt, en men heeft geen rede om iemand ongelukkig te agten, die geen ongeluk gevoelt; Aan den anderen kant handelt men dwaasselyk, met het geluk te benyden van hen, die voor alle geluk niet anders dan Rykdom en Grootheid bezitten. - Gelyk een gezond gestel, en bedaarde driften de eenige grondslagen zyn van waar genoegen, zo behoort elk, die zig zelven bemint, hier voor allereerst en boven al te zorgen.’

Het volgende Vaarsje, waar voor ik den vriendelyken Zender op het hoogst verpligt ben, schoon voor myn Vertoog over de geneugtens van het Huwelyk geschikt, zal het tegen woordig onderwerp ook niet min gevoegelyk besluiten.

Het gelukkig huwelyk.

(*Gevolgd naar het Fransche van den Heere* van Effen.)

Deze wakkere Arbeidsman,
Schoon hy om zyn brood moet ploegen,
Doet dit met het grootst genoegen:
L Y S J E smaakt de vrucht daar van.

Ze is zyn Vrouw. En schoon hy moet
Nacht en dag aan werken denken,
Niets kan zyn genoegen krenken;
Wyl hy 't voor zyn LYSJE doet.

Hy is vrolyk. Schoon 't gestel
Van zyn plunje aan elk doet weeten,
Dat hy naauwlyks heeft om te eeten;
LYSJE mint hem evenwel.

Dat zyn huisje een hutje schyn'
In het oog der Waereld-Grooten!
Kan hy ooit te naauw beslooten
Met zyn lieve LYSJE zyn?

Is zyn Maaltyd altoos schraal,
Blydschap doet hem zulks vergeeten:
Hy heeft lust om smaaklyk te eeten;
LYSJE houd met hem het Maal.

Streelt geen zwaanendons den lust
Om te stapen in zyn wooning;
Nochtans rust hy als een koning,
Waar hy met zyn LYSJE rust.

De Denker.
N°. 151.
Den 18. November 1765.

[Brief van eenen Mismaakten over den onbillykheid der gewoone behandeling en voorcordeelen tegen zodanige Lieden, en wederlegging van dezelve.]

Non deformitate Corporis foedatur animus, sed pulchritudine animi ornatur Corpus.
SENECA.

HEt volgende Stukje hadt levendiger behandeld kunnen worden; ook had ik het liefst in één Vertoog beslooten gehad. Ik heb het egter letterlyk gelaaten, zo als ik het ontvangen heb. De nieuwigheid van het Onderwerp, het welk ik my niet errinner ooit by eenig Spectator te hebben aangetroffen,

zal genoegzaame vergoeding voor de lengte doen; En het hart scheen my toe in dezen Philosophischen Brief van myn mismaakten Correspondent zo duidelyk te spreeken, dat ik deszelfs taal door geene ontydige Cieraaden heb willen verdon keren.

IK verbeeld my, dat u, Heer *Denker*, en uwen Voorzaten, *Philanthropen, Gardianen* en *Spectatoren* eene ryzige, welgemaakte, regtlynige lighaams - gestalte moet zyn te beurt gevallen, om dat gy nimmer, zo veel ik weet, de onbillyke vooroordeelen der menigte nopens ons, Leden van de kromlynige Broederschap, hebt te keer gegaan. Ik wil gaarne gelooven, dat gy uit verhevener beginzelen, dan die van zelfbelang, uwen Landsgenooten wat loflyk en goed, wat snood en onbetaamlyk zy, voorhoudt: zeker nogthans is 't, dat eigen gevoel, en al wat min of meer ons zelven raakt, veelal eerst onzen aandagt wekt, terwyl we in de ongemakken van anderen gemeenlyk eene merkelyke maate van lydzaamheid bezitten.

Ik heb het ongeluk (zo gy wilt) van nog geen vyf voet hoog te zyn. Myn rug is in *Alto reliëvo*, zo dat ik uiterlyk veel overeenkomst met AESOPUS, SCARRON, POPE, en andere Braaven heb. Ik beken, dat dit maakzel van lighaam zyne nadeelen heeft. Ik kan, by voorbeeld, myn schoen niet gespen, en wensch somtyds, dat hier toe een werktuig konde uitgevonden worden, gelyk SCARRON had, om zynen hoed op te zetten. Wat laag zittende, loop ik gevaar van agterover te vallen, als ik wil opstaan, om dat myn zwaartepunt kwalyk geplaatst is. Dit is oorzaak, dat, wanneer de Dames een' waaijer of een handschoen laaten vallen, ik zelden de eerste ben om die op te raapen, en my daar door temet aan onwellevendheid schuldig maak. By toeval in den drang van 't volk raakende, is 't uitsteekend gedeelte van myn' rug eene gevoeglyke rustplaats voor den elle-

boog van den eersten grooten karel, die digt by my is, terwyl ik, zonder iets te zien, genoeg te doen heb, om te beletten dat ik niet vertrapt worde. Alle oeffeningen, die lighaamlyke sterkte en vaardigheid vereischen, zyn voor my ongeschikt. Deze en andere ongemakken van dien aart, zyn egter geen groote ongelukken. Gewoonte maakt dezelve draaglyk.

Veragting in 't algemeen en beschimping van 't Graauw is een ander zeker gevolg van mismaaktheid, en niet zo ligt te verduuwen, om dat men dezelve niet verdient. Het schynt wel natuurlyk, dan de menschen veragten, 't geen hun lelyk of mismaakt voorkomt. Hunne hoogmoed kittelt zig, wyl door zulke wanstalligheid hun eige leest dies te voordeeliger afsteekt. Het gemeene volk geeft dit gevoel van zyne uitsteekendheid door lachen of schimpen te kennen, terwyl luiden van verstand en opvoeding zig voor zulke grofheden wagten. Immers ik kan met waarheid zeggen, nooit van een fatzoenlyk man, of die 't minste recht had daar voor te passeeren, in dit opzigt beledigd te zyn geworden. Die schimp dan van het dom Gemeen schynt, zeg ik, natuurlyk, om dat zy van het *Gemeen* komt, en dezelve brengt my dikwils te binnen het zeggen van SOCRATES: ‘zal ik boos worden om dat een Ezel my schopt, terwyl ik zie dat het een Ezel is’? Ondertusschen begryp ik gantsch niet klaar, waarom zeker soort van mismaaktheid eer een voorwerp van bespotting zy, dan een ander, en 't Gepeupel zig meer vermaakte met een hoogen bochel, dan met iemand die doof, lam, scheef of stokblind is. Myns oordeels zou men meerder recht hebben met een dikken hangbuik te spotten, als zynde meestal een gevolg van onmaatigheid en overdaad, en van iemands eigen maakzel. Over 't geheel zag ik liever, dat men met de onregelmaatigheden van den geest lachte, die doorgaans even zigtbaar zyn, als die van 't lighaam, maar welke veel gemeener zynde, zo onder grooten als kleinen, zonder veel opmerking doorgaan.

Ik kom tot dat vooroordeel, 't welk my eigenlyk aan-

leiding tot dit schryven geeft; en, ware het gegrond, onze Broederschap waarlyk dier veragting zou waardig maaken, welke wy nu veelal ten onregte ondergaan. Het is een bekend spreekwoord: ‘Wage u voor de geenen, die van de Natuur geteekend zyn’. Men wil hier mede, denk ik, dat we inwendig zo wanstallig en mismaakt zyn, als uitwendig. Ik heb dit spreekwoord altoos met de zelfde onverschilligheid, als de veragting van het dom Gemeen kunnen verduuwen; maar onlangs met zo veele verwondering als smart ontdekkende, dat een der grootste Verstanden en diepste Kenners der menschelyke, zo wel als algemeene Natuur, Lord BACON zelve van deze gedagten is, ben ik gevoeliger voor alle ongunstige vooroordeelen van dezen aart geworden, en heb ik niet kunnen nalaaten u te schryven. ‘Daar is, zegt hy, gewis eene overeenstemming tusschen het lighaam en de ziel, en waar de Natuur met het lighaam dwaalt, mist zy ook ligt omtrent den geest; weshalven men uiterlyke mismaaktheid, in dit opzigt, kan aanmerken als eene oorzaak, die zelden faalt in haare werking, en geenzints als een merk teeken, waar op men weinig agt zoude behoeven te geeven’.

Het zy my geoorloofd, Heer *Denker!* myn eigen hart te ontleeden, myn gemoedsgestel voor u open te leggen, en het zelve met de schets, door Lord BACON opgegeven, te vergelyken. Ik beloof, niet met de geestigheid van MONTAIGNE, maar wel met gelyke opregtheid en ongeveinsdheid, myne zwakheden en gebreken te zullen ontdekken. ‘Mismaakte luiden’ dit is *het eerste*, 't welk myn groote Antagonist, ten bewyze van zyn ongunstig gevoelen tegen ons inbrengt; ‘Mismaakte luiden maaken doorgaans effen rekening met de Natuur; want gelyk de Natuur hen kwalyk behandeld heeft, behandelen zy weder de Natuur kwalyk, zynde meerendeels *ontbloot* (gelyk de Schrift spreekt) *van natuurlyke liefde*’. Ik kan die Schriftuurplaats niet vinden; maar laat ons zien, wat van de aanmerking zelve zy? Mismaakte menschen worden veragt, bespot,

en kwalyk behandeld van anderen; zyn zelden gunstelingen, en worden doorgaans van Ouders, Voogden en Nabestaanden verwaarloosd. Wat wonder dat zy, die zo weinige blyken van liefde van anderen ontvangen, op hunne beurt zig minder aan dezelven hegten? Maar gelyk zulk eene vooringenomenheid met een ander, zulk een vooringenoome en blinde liefde, geen Godsdienstige noch zedelyke pligt, maar veeleer eene kinderagtige zwakheid is, zo acht ik het een geluk voor de mismaakten, dat hun by tyds, door de behandeling van anderen, een tegenstrydige les geleerd wordt.

Wat nu myn eigen hart, ten dezen opzigte, betreft, zie hier het zelve voor u ontbloot. Het spruit, zo ik hoop, niet uit eenige kwaadaartigheid, dat ik nooit sterk aangedaan worde door de gewoone toevallen des levens, 't zy die my zelven of anderen treffen. Ik word weinig beweegd, als ik van algemeene Rampen of byzondere ongelukken hoor spreeken. Ik denk 't is een gemeen geval:

Tritus & è medio fotunae ductus acervo.

Ik lees van Vervolgingen, Moorden en onmenschelykheden; myn Medelyden met de Lyderen is groot, maar myne traanen worden, door Verontwaardiging tegen de Beleggers en Uitvoerders dier Euveldaaden, nog al weêrhouden. Maar daar zyn veele dingen van minder belang, die myne oogen doen wateren, 't zy ik wil of niet, en by nadenken kan ik dikwils niet vinden, wat hier van de reden zy. Wat doet my schreijen, (want ik schrei) wanneer ik Deugd of Onschuld in druk beschouw; of lees van een braaf man, die, schoon hulpeloos en verlaaten, ja op 't punt van zynen ondergang, nogthans onbeweegd in 't midden der grootste mishandelingen, zig manmoedig onder die geweldenaaryen opbeurt? Ik onderstel dat de Ondeugd zegepraalende, de Deugd in tegendeel so kwalyk in dit leven beloond te zien, hier van de oorzaak moet zyn. Hoor ik van REGULUS, om

gepynigd, van Jan van Vrankryk, om op nieuw in den kerker gesmeeten te worden, tegen den raad van vrienden, en alleen om hun woord niet te breeken, tot hunne vyanden wederkeerende, ik ween op de gedagten, dat 'er naauwlyks een ander voorbeeld van zo verhevene deugd voorhanden is. Zy, die my dikwils hooren leezen, weeten dat myne stem verandert, myne oogen overloopen, wanneer ik een uitmuntend zeggen, een edele daad of voortreffelyk karakter aantref, inzonderheid onder zulken, wier voorbeeld of bevel invloed op 't Menschdom hebben kan. Ik schrei, wanneer ik eenen TITUS hoor zeggen, ‘dat hy den dag verlooren heeft, in welken hy geen goed heeft gedaan’; of eenen ADRIAAN tot zynen Vyand: ‘'t is u behoud, dat ik Keizer ben’; of LODEWYK den XII., ‘dat het eenen *Koning van Vrankryk* niet passe het ongelyk, den *Hertog van Orleans* aangedaan, te wreeken’. Misschien ontstaat myne ontroering daar uit, dat dergelyke voorbeelden zo zeldzaam zyn, in vergelyking van die van wreedheid en wraakzugt; misschien ook smart het my inwendig, dat ik in geen staat gesteld ben, om eveneens te kunnen handelen. Hoe het zy, een teder genoegen is 'er de uitwerking van, terwyl de wreedheid, tegen myne medemenschen gepleegd, my dikwils zo geweldig aandoet, dat ik van herten kan wenschen, dat PROCRUSTIS in zyn eigen Moord-Bed, en PHALARIS in zyn *Bul* getuchtigd ware.

Myn stand in de wereld heeft my gelegenheid gegeven, om geen klein gedeelte van de praal en ydelheid, zo wel als van de behoeftigheid en elende myner medemenschen te zien. Het laatste werkt alleen op my, en zo ik, als een Magistraatspersoon, my ooit aan partydigheid schuldig maak, 't is ten voordeele van de Armen. Wanneer ik buiten onder myne arme, maar eerlyke Dorpelingen in de Kerk ben, en hunnen aandagt in 't pleegen van den Godsdienst zie, rolt my somtyds een traan over de wangen, als ik bedenk, dat zy veele dingen doen en hooren, die zy niet verstaan; terwyl zulken, die deze dingen beter verstaan, dezelve verwaarloozen, en dat zy, die

hard werken en schraal leeven, den Hemel meer danken, dan zulken, die in weelde en overdaad de vrugten van derzelver arbeid verslinden.

Deze zyn eenige van de aandoeningen, die ik in my zelven gewaar word, en vryelyk en openhartig onder 't oog breng, op dat men oordeele, in hoe verre ik een voorbeeld van een mismaakt persoon *zonder natuurlyke liefde* ben. En zeker, ik ben een goed onderwerp van bespiegeling, nademaal alles in my louter Natuur en zonder konst is.

Het *tweede*, dat men ons te last legt, is: dat mismaakte persoonen heel Vinnig zyn, in 't begin om zig zelven te verdedigen tegen de smaad, waar aan zy bloot gesteld zyn, en in vervolg van tyd uit heblykheid. Dit is waarschynlyk zo onder het laager soort, die geduurig beschimpt worden; want schelden, als men gescholden wordt, is een natuurlyk wapen van zelf-verdediging, en eenigermaate gegrond op de Wet van weder-vergelding. In my zelven ondertusschen vind ik dese aanmerking niet bewaarheid. Eene misselyke schaamagtigheid is by my steeds het gevolg geweest van myn mismaakt postuur, en van de verkeerde behandeling, in myne kindsheid met my gehouden. Ik word altyd ongemakkelyk, als iemand lang en styf op zulk een slegt schildery, als myn lighaam, ziet, en kan een anderen met geene behoorlyke vrypostigheid onder de oogen zien. Wegens deze zwakheid heb ik my zelven altoos beschuldigd, zonder die te kunnen verbeteren; ook kan zy van nadeel voor iemand zyn, met opzigt tot het denkbeeld, dat anderen zig van ons vormen: want hoewel waare zedigheid beminnelyk is, kan averegtse ligt kwalyk geduid worden, om dat iemand, zonder reden onthutst zynde, zig ligt in verdenking brengt, dat hy om eene schuldige reden ontsteld zy. In 't stuk van vrymoedigheid ben ik waarlyk een volmaakt raadzel voor my zelven; want ik, die weerzin gevoel om door een kamer vol volks te gaan, of in byzonder gezelschap mynen mond te openen by luiden, die ik niet wel ken, vind weinig zwaarig-

heid om myne gedagten in 't publyk uit te spreeken, en myne redenen, dikwils zo beuzelagtig als myn persoon, voor eene gantsche vergadering open te leggen. Wat hier van de oorzaak zy, weet ik niet. Gedeeltelyk, misschien, is het de hoop van den nadeeligen indruk, door myn persoon gemaakt, door myne Rede te zullen uitwisschen; gedeeltelyk uit een gevoel dat ik mynen pligt doe; gedeeltelyk ook wegens een soort van gerustheid, van in eene openbaare vergadering aan geene grove personeele aanmerkingen te zullen bloot gesteld worden.

(*Het Slot in 't volgend Vertoog.*)

De Denker.
N°. 152.
Den 25. November 1765.

Vervolg van N°. 151.

L*Ord Bacon* vergelykt vervolgens de Mismaakten met de Gesnedenen, in welke de Vorsten, als goede Spionnen, veel vertrouwens pleegen te stellen, nademaal zy, die Nydig of Wangunstig jegens allen zyn, des te meer verknogtheid aan éénen toonen. Ik ben zeer verre af van dergelyk eene geschiktheid tot bespieden, en zie zelfs zeer weinige beweegredenen tot Nyd en Wangunst in de Mismaakten boven anderen. Wangunst kan den Mensch tot snood bestaan aanzetten, met inzigt, om den Persoon, dien hy benydt, tot zyn eigen peil te vernederen: maar is dit het beginzel, dan moet het zelve eveneens werken in menschen van allerhande gestalte, ten ware men beweeren wilde, dat de Mismaakten op 't oog konden hebben, om de geheele waereld mismaakt te doen worden. Of wil men dat soort van kwaadaartigheid als een gevolg van het ongelukder Mismaakten beschouwen, dan zyn niet zo zeer deze, als wel de droefgeestigen en ongelukkigen minst te vertrouwen.

Met meerder schyn van reden zou men mogen denken, dat de Mismaakten ligt voor jaloersheid vatbaar zyn. De bewustheid dat men min beminlyk is dan anderen, schynt natuurlyke aanleiding te geven om

te vermoeden, dat men minder bemind wordt. Ik heb het geluk dit by gissing, en niet by ondervinding te zeggen, hebbende in vroeger dagen eene jonge Juffer getrouwd, die zeer Godsdienstîg opgevoed zynde, door hare deugden haar deftig geslacht in hare kunne tot eere strekt; zo dat ik in dit opzigt nimmer op de proeve geweest ben, en alleen kan gissen uit eenige aandoeningen, in myne jeugd gevoeld, wanneer dè Dames zulken, die ik in alle opzigten, welgemaaktheid alleen uitgezonderd, beneden my zelven hield, vriendelyker aanlachten.

De nutste les voor eenen Mismaakten uit het voren gemelde afteleiden, is, myn's oordeels, deze: op zyne hoede te zyn tegen zodanige zwakheden, aan welken hy meer byzonderlyk is bloot gesteld, en zorge te dragen, dat de uitwendige gestalte de ziel niet mismake. *Laat ons bidden*, zegt een wyze, *om eene gezonde ziel in een gezond lighaam*: een wanschapene zou 'er byvoegen: *om eene regte ziel in een krom lighaam*. Ook wilde ik, dat hy zig dikwils deze vraag van den Romeinschen Dichter voorhieldt: *Worden met het toe nemen der jaren, uw inborst toegeeflyker, uwe zeden heter*? Dit is volstrekt zyn pligt; want zo schoonheid aan de deugd zelve bevalligheid byzet, moet mismaaktheid, met ondeugd gepaard, dubbel afschuwelyk zyn.

Spot en veragting zyn een zeker gevolg van mismaaktheid: 't geen men derhalven niet vermyden kan, moet men leeren niet te achten. Men verdrage het als een Man; men vergeve het als een Christen, en men redenere 'er over als een Filosoof. Heeft de mismaakte de gaaf van met zyne eigene wanstalligheid, beter dan anderen, te kunnen schertzen, niemand zal hem durven aanranden. Boerterye bindt in, wanneer zy met hare eigene wapenen uit het veld

geslagen wordt; zo ook Boosaartigheid, als zy hare poogingen verydeld ziet; en by aldien iemands gedrag geene reden tot veragting geeft, valt de Smaadheid op den Smader te rug. Somtyds gebeurt het, dat menschen, aan welken ik eenige kennis heb, op sommige dagen vriendelyk tegen my zyn, op anderen my over 't hoofd zien, wel wetende dat het hun toekomt, zulk een handje vol Mensch als my, met juist zo veele ceremonie te behandelen, als hunne tegenwoordige luim mêebrengt. Ik zal niet zeggen dat my dit vermaak geeft; spyt nogtans wekt het ook in my niet, maar het leidt my tot bespiegeling, en geene gegronde reden voor zulk een gedrag kunnende vinden, tracht ik zo goed eene te vinden als ik kan. Ik overleg by my zelven; wat hun, op dat tydstip, zo veel aanziens in hunne eigene verbeelding mag geven, en stel my zelven deze en soortgelyke vragen voor: Is zyn Vader dood? Zou hy een vaars geemaakt hebben? Zou hy by de Burgermeester te gast geweest zyn? Zou hy aan 't Hof gepresenteerd zyn? Zou hy een nieuwe Koets gekregen hebben? In de Generaliteit gedeputeerd zyn? Heeft hy met de Kaart gewonnen? Een Officie bekomen? Gaat hy een ryk huwelyk doen? Heeft hy een pragtig gastmaal gegeven? Een Kabinet met Schelpen gekogt, enz. enz. Zulke zyn de vragen, die ik my zelven doe, en, schoon een persoon van geen groot doorzigt, raak ik somtyds den spyker op den kop.

Mooie Kleêren trekken het oog van 't Gemeen: een mismaakt mensch wagte zig derhalven voor dezen geleenden opschik, die hem dubbel belachlyk maakt. Naauwlyks zou hy zig, met op een Bal aan 't Hof te dansen, meet kunnen ten toon stellen, dan op een' Verjaardag, prachtig uitgedoscht aldaar te verschynen. Zedert ik tot jaren van onderscheid ge-

komen ben, ga ik altyd eenvoudig en in dezelfde stemmige koleur gekleed. 't Zou wanstallig in my zyn myn persoon te willen opschikken, die 'er niet voor geschikt is, en zo ik gegaloneerd en geborduurd voor den dag kwam, mogten myne Vrienden my met reden een huisje alleen bestellen. By deze gelegenheid kan ik my naauwlyks weêrhouden, myne gedagten over dit onderwerp te zeggen, wanneer ik overdenk hoe velen, die beter behoorden te weten, eene onbehoorlyke waarde aan deze beuzelingen hegten, die alleen tydverdryf voor kinderen moesten zyn. Is het eeniglyk de fraaije opschik zelf die hen bekoort? in dat geval zyn zy niet beter dan kinderen. Is het om eerbied in te boezemen? die eerbied moet van 't Gemeen komen, en niet van mannen van verstand. Is het om hunnen rang te toonen? dat legt 'er niet in; want zelfs onze Kantoor-heertjes zyn opgeschikt. Willen zy 'er hunnen rykdom mede aan den dag leggen? dat gaat ook niet; want de kaalsten pronken meest, gelyk de Kleêrmakers, tot derzelver kosten, zeer wel weten. Hangt hunne gestalte of goede naam van de kleêren af? Dan zynze geheel in de handen van den snyder. Pronken zy om der jufferschap te behagen? dat laat zig hooren: de meesten echter onder de Sexe zyn wyzer, dan om zig aan het kleed, in plaats van den Man, te vergapen; en wat gevalligheid kan toch een Manspersoon in hare oogen hebben, die haar in 't handwerk, waar in zy uitmunten, wil evenaren, en door alle zyne daden blyken geeft, dat hy gaarne, zo hy konde, van Sexe zoude veranderen? Is het eene Juffer die veel met de pronk opheeft, ik vraag haar waarom? Is zy eene schoonheid? zy heeft geen optooizel noodig: eene dagelykze tronie? zy kan niet herschapen worden. Haar opschik, is waar, kan der verbeelding van haren

Dichter eenig vuur en leven byzetten; eene vinding aan de hand geven, zonder een reis naar de Zon en Starren te doen, om van daar zyne gelykenissen en zinspelingen te halen. Voor 't overige, daar elke Moeder, gelyk de Romeinsche Dame by den schimpdichter, hare geloften in den Tempel van Venus gedaan heeft, ter verwervinge van uitstekende schoonheid voor hare kinderen, zonder in hare gebeden verhoord te worden, kan ik niemand onzer Broederschap aanraden, dier Godinne hulde te zweren, vermids zy even weinig zyne wenschen, als de gebeden zyner Moeder gunstig beantwoorden zal. Eene *Heleen* mag met eenen *Paris* doorgaan, maar waar is de Nymf, die aan zulk eenen *Corydon* hen oor wil leenen?

Op dat echter de lelyken met zig zelven niet te onvreden mogen worden, zal ik kortelyk eenige voordeelen, die aan de mismaakheid vast zyn, aanwyzen.

Myn's oordeels heeft een mismaakte reden de Voorzienigheid te danken, die hem zulk een waarborg voor zyne deugd en ruste gegeven heeft: Welgemaaktheid en schoonheid brengen dagelyks duizenden ten bederve, want elk zoekt deze bloem, terwylze in volle bloei is, te plukken, zonder moeite of listen te ontzien. Alle Poëtische Vertellingen des aangaande brengen hare Zedeles mêe. HELEEN ontsteekt oorlog en verwarring. De ENDYMIONS en ADONISSEN worden tot boeleringe geschaakt. NARCISSUS is verzot op zyn eigen beeltenis, en wordt oud eer hy van die drift genezen is. Wien is 't geval van LUCRETIA, wegens geschonde Kuisheid de handen aan haar zelve slaande, onbekend? Wien dat van VERGINIA, ter behoudenis harer eer, door haar eigen' Vaderontzield, zonder andere voorbeelden op te halen, meene

ik reden te hebben myne starren te danken, die my verder buiten 't bereik van gevaar geplaatst hebben, dan deugd zelve zoude hebben kunnen doen: want die heeft eenen JOSEPH, eenen HIPPOLYT, eenen BELLERORHON voor de wraakzugt der versmade Minne niet kunnen beveiligen.

In de tweede plaats leidt mismaaktheid natuurlyk tot verbetering en beschaving van den Geest. Een Man, die door welgemaaktheid van gestalte niet uitmunten kan, neemt zyn toevlugt tot zyn verstand, en tracht dat gedeelte van hemzelven, 't welk alleen voor sieraad vatbaar is, te verfraaijen, zo haast zyne eerzugt hem noopt zig zelven deze vraag voor te stellen.

> Wat zal ik doen om op de tong der saam te zweven,
> En in 't geheugen der nakoomlingschap te leven?

Rondsom ziende vindt hy de meeste toegangen tot den tempel der Faam voor hem gesloten; eenigen echter staan nog open langs het pad van deugd, en dezen, zo zyne eerzugt niet averegts is, zal hy waarschynlyk trachten in te slaan. Tot lighaamlyke bedryven ougeschikt, zal de Geest dies te werkzamer worden, en den tyd, door anderen met lichaams-oeffeningen doorgebragt, zal hy tot Letter-oeffeningen en Bespiegelingen besteden. Door dezen kan het hem gelukken Wysheid, en door Wysheid roem te verwerven. Immers is de naam van SOCRATES zo zeer beroemd als die van ALEXANDER en CAESAR, en met veel schooner trekken in de Geschied-boeken geprent. Hy werd vermaard door wysheid en goedheid; zy door dwinglandy en onderdrukking: Hy door 't menschdom te onderwyzen; zy door het zelve te vernielen: en een groot geluk mag het gerekend

worden, dat hunne euveldaden zig niet verder dan hunnen leeftyd uitstrekten, terwyl zyne wyze lessen ons tot op dezen dag onderrigten. Een mismaakte zal van zelf letten, waar zyne sterkte, waar zyne zwakheid gelegen zy; en vermids deze hem ten vollen bekend is, zal het hem weinig moeite kosten gene te ontdekken, en tevens te bezeffen, dat zo hy eenige heeft, dezelve niet in zyn hair, gelyk die van SAMPSON, maar in de voering van het hoofd moet huisvesten. Natuurlyk moet hy dus redeneren: de vorm van lighaam is zwak; myn persoon ongeschikt om 't Vaderland in 't veld te dienen; laurieren door Krygs-bedryven behalen kan ik niet, maar 't staat my vry door Wysheid en Deugd, gelyk Socrates, eer en achting te vergaderen: Wysheid en Vroomheid zy derhalven myn doel. Als een Redenaar zou ik op den Kanzel of in de Pleit zaal eene slegte vertooning maken: myn tyd zy dan aan de Letter-Oeffeningen gewyd, 't zy met te lezen wat my zelve kan verbeteren, of met iets te schryven dat anderen kan vermaken of leeren. Ik ben niet sterk als *Hercules*, en kan de wereld van zo vele wan-gedrogten niet verlossen; maar misschien kan ik myzelven van eenigen bevryden. Kan ik *Cacus* niet uit zyn hol halen, 't is nogtans in myne magt, den schurk uit mynen boezem te rukken. De stallen van *Augias* kan ik niet reinigen, maar 't staat my vry, myn eigen hart van slyk en vuiligheid te zuiveren. Laat my van nut zyn op zodanige wyze als ik kan, en zo ik dat ken, heb ik het misschien, voor een gedeelte, aan myne mismaaktheid dank te weten. Althans deze behoort een teugel voor myn gedrag te zyn, op dat myn gedrag my niet nog mismaakter doe worden.

Weinige menschen hebben een huis geheel naar hunnen zin, of de vertrekken van het zelve in dier-

voegen geschikt, als zy wel zouden wenschen, en geen mismaakt persoon leeft 'er, of hy wenscht om eene betere woning voor zyne ziel, die somwylen geheel niet naar haren rang gehuisvest is. Immers ik vlei my, dat elk met my eenige edele en onbekrompe zielen kent, die in een ongemaklyk en kwalyk geschapen lighaam hunne woonplaats hebben. Denzulken mag men, dunkt my, met recht denken, dat de ongeregelde bouw-order van derzelver verblyf-plaats weinig stofs tot kwelling en onvredenheid geeft. Ook kan zig elk mismaakte met deze aanmerking troosten; dat alhoewel zyne ziel het gemaklykst en fraaist vertrek niet beslaat, het zelve echter bewoonbaar is, dat men zig in eene herberg op reis met eene gemeene Kamer behelpen kan: dat hy slegts voor zyn leven hier zyn intrek heeft, en, gedurende zyn verblyf, in een stand is, welken de Dooven, de Stommen, de Lammen en de Blinden reden hebben te benyden.

W.H.

***

De Hr. *Tuus sum libenter* houde aan met leezen; maar bepaale zig tot aangenaame Boeken van éénerleie soort. - De Hr. J.T.B. weete dat de grond zyner Vraage door de Holl. Maatschappy der Weetenschappen tot een onderwerp voor harren prys is opgegeeven;

De Denker.
N°. 153.
Den 2. December 1765.

[Vervolg en Slot van No. 79, over de Liefde tot het Vaderland.]
Velvolg van N°. 79.

MEn heeft uit myn vorig Vertoog, over de Liefde tot het Vaderland, kunnen opmaaken, op welke gronden ik deze Liefde meende te moeten gevestigd, uit welke beginzelen afgeleid worden. *Patria est, ubi bene*; is al eene oude Spreuk, welke de geheele wereld goedkeurt, en volgt, zo lang zyn aanwasschend fortuin hem raadt in een Land te blyven, 't welk hem verrykt heeft en nog verrykt. Het Menschdom in het algemeen schynt zo wel overtuigd van dezen zetregel, dat als die zelfde Duitscher, daar ik in myn voorgaand Vertoog van meldde, *dasz liebe Teutsche Vatterland* onder ons begint te *regrettieren*, nadat wy hem, toen hy op een Stroowis kwam aandryven, in ons Herbergzaam Nederland gulhartig ontvangen, met weldaaden opgehoopt, met schatten overlaaden hebben, hy ons op dat zelfde oogenblik haatelyk wordt, en wy ons niet weêrhouden kunnen, om hem van Ondankbaarheid te beschuldigen. Het gaat met ons, in andere Landen even eens, en alle vreemdelingen, welke zig, ter oorzaak van behoefte, of uit inzigt van grooter voordeelen en meer geluk, naar andere Landen begeeven hebbende, daar fortuin maaken en wel vaaren, worden van alle de Inboorlingen dier Landen geoordeeld onder zulk eene natuurlyke en billyke verpligting te leggen, om dat Land als hun Vaderland aan te merken, dat zelfs de welleevende Fransjes, welke andersints de gaaf schynen te hebben, om alle Lieden, die veel gelden weinig hersenen hebben, wys te kunnen maaken, dat PARYS het algemeene Vaderland van beschaafde menschen is, en welker bevallige Snorkery en Verwaandheid men dus langer dan die van een droogen Duitscher, styven Zwitzer, of van eenigen anderen Vreemdeling kan verdraagen, by alle verstandige lieden egter haatelyk wor-

den, zodra zy een Land en Regeering, daar zy van honger kwynden, of welke hen ter zaake van den Godsdienst onbillyk verbannen heeft, verheffen en pryzen boven een ander, dat hen in hunne nood met opene armen heeft ontvangen, gevoed, beschermd, en ryk gemaakt, ja waar in zy nog alle wenschelyke voordeelen genieten. Wy merken de Oost-Indiën als onze Conquesten aan, waar uit wy mogen plukken wat wy kunnen, zonder dat wy deswegen de geringste verpligting aan die Landen of derzelver bewoonderen hebben; buiten dit verwarde denkbeeld zouden wy die gelukkige Oost-Indisch-vaarders, welke derwaards gaan, om zig schielyk te verryken, en straks daar op dat weldaadig Land, daar zy alles aan te danken hebben, met een veragtenden haast ondankbaar te verlaaten, zelve niet dan met veragting beschouwen kunnen, gelyk zy inderdaad ook zelden eene gunstige vertooning in het oog van fatzoenlyke lieden maaken.

Als ik die oude Grieksche Helden hun Vaderland, in weêrwil van de onbillykste mishandelingen, standvastig zie aankleeven, als ik eenen EPAMINONDAS, PERICLES, PHOCION, en anderen, na de grootste diensten aan hunne Gemeenebesten beweezen te hebben, door een heilloos verraad, op de ondankbaarste wyze zie aanklaagen of verbannen, als ik eenen ALCIBIADES van hof tot hof zie zwerven, om de onbillyke vervolgingen zyner Landgenooten te ontgaan, en die Helden hun Vaderland egter even zeer zie beminnen en voorstaan, als of hunne verdiensten daar in met de grootste erkentenis gewaardeerd en beloond geworden waren, zo word ik, aan de eene zyde, wél van eene natuurlyke verwondering en hoogagting voor hunne edelmoedige deugd vervuld, maar beklaag ik ook, aan den anderen kant, heimelyk hunne verblindheid, welke hen zo sterk gehegt doedt zyn aan een Land, dat hunne zorg en liefde zo min verdient, en 't scheelt weinig, of ik word kwaad, dat zy hunne deugden niet ten voordeele van waardiger volkeren besteed, en inzonderheid meer erkentenis getoond hebben aan die Vorsten, welke hen, toen zy als Ballingen tot hen kwamen, met opene armen ontvingen, en beschermden.

Maar is de liefde des Vaderlands dan een enkele in-

beelding en hersenschim? Of zyn alle Landen ons even na? En moet een regt Philosooph zig enkel als een *Cosmopolites*, als een Wereldburger beschouwen, gelyk de gewaande Wysgeeren onzer daagen, zig dwaazelyk op dezen Tytel verhovaardigen? God verhoede, dat zodanig eene wyze van denken immer algemeen worde in ons Vaderland! Dezelve is het reeds niet dan al te veel, en de volgende aanmerkingen zyn geschikt om ze tegen te gaan.

Leeft 'er eenig mensch op de wereld, die, buiten byzondere oorzaaken van kwaade behandeling en ongenoegen, geen meerder zugt koestert voor zyne familie en bloedverwanten, dan voor vreemden, en de eersten boven de laatsten niet zal begunstigen, voorstaan, en weldoen? Men beschouwt deze zugt als aangeboren; Zy is het in der waarheid even weinig als de liefde tot het Vaderland, welke ons byna even natuurlyk en algemeen eigen is. Ik heb, in myn 79ste de vertoog, myn werk gemaakt om dit op te helderen, en de oorzaaken aan te wyzen, waar aan deze algemeene neiging is toe te schryven, met inzigt om de strydige denkbeelden, welke verstandige en braave mannen deswegen koesteren, over een te brengen; Men kan die aanmerkingen gedeeltelyk hier overbrengen, en tot een ander einde bezigen. Wy beminnen onze familie en bloedverwanten, om dat wy dezelve van onze jeugd afgekend en bemind hebben, en om dat wy gelooven daar van bemind te worden; 't Is met het Vaderland op dezelfde wys gelegen, ondertusschen ziet elk dat deze zugt in onze gestellen zelve gegrond, en, 't zy dan beredeneerd, of gewoonte en voordeel, ons natuurlyk eigen is; Ja ik heb eene nadere betrekking tot het Land, waar in ik ben geboren en opgevoed, waarin ik woone, waarin ik myne eerste vermaaken genoten heb, en waarin ik nog gelukkig leeve, dan tot eenig ander; Gelyk ik, uit der aart meer overhelle, om de zulken te begunstigen en wel te doen, die ik reeds in myn vroegste jeugd gekend, en daar ik eene menigte liefde blyken van ontvangen, en aan beweezen heb, dan de zulken die my vreemd zyn. De voorgaande kennis, voorledene gunst-bewyzen, tegenwoordige wederkeerige genegenheid, is wel de grondslag van deze Voorkeur voor myne

vrinden, gelyk de geneugtens myner jeugd, en myn tegenwoordige welvaard de grondslag is van myne liefde tot myn Vaderland, maar dit belet niet, dat deze liefde natuurlyk is, en in onze gestellen zelve gegrondvest. Alle volkeren, zonder te weeren, of te beredeneeren hoe en waarom, gevoelen deze drift, en stellen hun Land, hoe woest en naar, om dat zy 'er egter aan gewend zyn, en vermaakelyk in geleefd hebben, boven vreemde gewesten. Verscheide gebeurtenissen en voorvallen leveren 'er ons ontegenzeggelyke blyken van. Men weet onder anderen het geval van den jongen HOTTENTOT daar KOLBE van gewaagt, welke, naar de Europische wyze, beschaafd opgevoed, zodra hy egter zyne Landgenooten weder zag, door de levendige errinnering der geneugtens, in zyne vroege jeugd, onder hen genooten, zo kragtig getroffen wierdt, dat hy niet alleen zyne kleederen, maar zelfs zyn Godsdienst, geloof en Beschaafdheid, als 't ware, voor de voeten van den Gouverneur kwam nederleggen, en ylings naar zyne oude makkers liep, om zig met Beestenvellen te omhangen, en met hunne darmen te voeden. Geheele Natien begeeren voor hunne Vroomheid en Deugd geen ander loon in een toekoomend leeven, dan dat zy tot hun Vaderland en Vrienden mogen wederkeeren, en stellen daar in al het geluk, dat hen hier namaals zal te beurt vallen. Men weet hoe de Afrikaansche *Negers* hier over denken, en hoe zeker Friesch Koning RADBOUD, op het oogenblik, dat hy van Bisschop WOLFRAN gedoopt zoude worden, zyn voorneemen staakte, om dat men hem verzekerde, dat zyne ongeloovige Voorouders verlooren waren, en dat hy liever met dezelve, na zyn overlyden, in het gewest van *Wodan*, dan met de Christenen, hem vreemd en onbekend in den Hemel zyn wilde. Mag men uit dit alles niet besluiten, dat deze zugt voor onze Maagschap, voor ons Land, en volk, uit welke oorzaaken dan herkomstig, ons natuurlyk eigen is, en dat alle die geenen, welke deze dierbaare voorwerpen met onverschilligheid beschouwen kunnen, een zeer bekrompen hart hebben, of liever van hunnen oorspronkelyken inborst verbasterd zyn? Maar zouden 'er zodanige menschen wel gevonden worden? En toonen

zy, welken om geen pligt of betaamelykheid in dezen denken, door hun gedrag egter deszelfs vermogen niet ten duidelyksten, zonder dat zy 't zelven weeten of bedoelen? Men brenge zulke onverschillige Geesten eens in andere werelddeelen over, men spreeke daar kwaad van het Land, waar in zy geboren zyn en opgevoed; Hoe vaardig toonen zy zig als dan tot deszelfs verdediging! hoe gereed ziet men hen om niet slegts deszelfs agting op te houden, maar ook om 't zelve alle moogelyke diensten te bewyzen! en niemand myner Lezeren, geloove ik, zou dergelyk eene gelegenheid in *Asia* of eenig ander Werelddeel verwaarloozen.

Niets is inderdaad redelyker in zig zelven, dan het Land, zo niet onzer geboorte, ten minsten daar wy t'huis hooren, boven andere te beminnen. De Leden van elken Burgerstaat hebben een stilzwygend verdrag met malkanderen, om, van den eenen kant, zekere wetten, ten algemeen nutte ingerigt, te onderhouden, en dus het belang der geheele Maatschappy te bevorderen, en, van de andere zyde, de bescherming dier Maatschappy te genieten; Zie daar een onderling verdrag van wederkeerige Liefde en Diensten, en hy, welke door eene lange inwooning, en gunstige bescherming zig als een deel van dit Lighaam, met rede, kan aanmerken; Hy welke zig onder die verbintenis gelegd en de voordeelen daar van genooten heeft, moet zeker op eene zeldzaame wyze over verpligtingen denken, byaldien hy zig aan dit Land niet nader dan aan eenig ander verbonden rekent.

Maar zoude eindelyk eenig redelyk Mensch zo verhard van Ziel kunnen wezen, dat hy den ondergang van zyn Vaderland, en met het zelve, van zyne Vrouw, Kinderen, naaste Bloedverwanten, en waardste Vrinden met onverschillige oogen zoude kunnen zien? Houden dan niet slegts alle betrekkingen, maar houdt ook alle onderlinge liefde en zorg geheellyk op, zo dra wy ons zelven verwaandelyk tot den rang van ingebeelde Philosophen meenen te verheffen! Mag een regtschaape Mensch een Land, dat hem in zyn schoot gekoesterd heeft en opgekweekt, met onverschillige oogen zien te gronde gaan? kan hy de armoede, elende, en slaverny

van een Volk, daar hy, om zo te spreeken, als in een gezin mede opgevoed is, zonder deerenis aanschouwen? Kan of mag hy het verdelgen van Gods Altaaren, en het vernietigen van den besten Godsdienst, in dit Land, zonder traanen zien? En moet hy daarentegen, om de taal van Koning David te gebruiken, *om zyner Broederen en om zyner Vrienden wil geen vrede over dat Land spreeken*? moet hy, om *des Huizes des Heeren zynes Gods wil, niet het goede over het zelve zoeken*? Of zo dit alles nog geen indruk op zyn onverschillig gemoed mogt maaken, moet dan eene betaamelyke zugt voor zyn eigen welstand hem niet tot eene redelyke liefde voor zyn Vaderland beweegen? kan hy ongevoelig zyn voor zyne waardste Bezittingen, Vryheeden, Regten, Godsdienst en Geweeten? En moet hy derhalven, ter behoudenis en handhaaving van dit alles, niet al wat moogelyk is tragten toe te brengen, om alle gevaaren te weeren, allen bloey en welvaart te bevorderen? moet dit hem niet billykerwyze aanspooren, om, door Vlyt en Naarstigheid, zyne vermogens, en, met dezelve, die van het Gemeenebest te vermeerderen? om, door het uitbreiden van een eerlyken handel, met zyn eigen aanzien, de Magt en Luister van zyn Vaderland te vergrooten? om, door het afsnyden van eene verderfelyke weelde, zyn byzonderen zo wel als den algemeenen ondergang voor te koomen? Om, door het ontginnen van onvrugtbaare Landen, meer ingezetenen te voeden, of aan die 'er leeven, meerdere ruimte te verschaffen? of door het bouwen eindelyk van nieuwe Schepen, de voormuur des Lands voor vyandlyke aanvallen te beveiligen? Ik zoude hier een tydig Huwelyk en zeer veele andere byzonderheeden, zo myn bestek het toeliet, toe betrekken kunnen. 't Is waarlyk te beklaagen, dat geen Mensch byna, in onze dagen, om deze verpligtingen denkt, welke wy ongetwyfeld aan ons Gemeenebest, aan ons dierbaar Vaderland hebben; en dat elk zonder zyne gedagten ooit zoo hoog te heffen, zyne byzondere belangens en vermaaken derwyze behartigt, dat 'er het algemeen nut geheel of gedeeltelyk door verlooren wordt: Ik houde my verzekerd, dat als veele verstandige en welmeenende Ingezetenen hunne verkwistende levenswyze van dezen kant beschouwen, als zy bedaardelyk overweegen wilden, wat zy ten

nutte van het Gemeen doen en konden doen, dat zo veele stukken Lands, als nu, ter voldoening eener dartele overdaadigheid, den behoeftigen Burger, om zo te spreeken, onttrokken, zo veele luye buiken, als ter vertooning eener lastige pragten ten nadeele der fabryken weelderig gevoed worden, en zo veele nuttelooze paarden, welke het brood van den noodlydenden Ambagtsman verslinden, eerlang verminderen zouden.

Maar zyn wy verpligt om zo veel voor ons Vaderland te doen, moeten wy 'er dan ook ons Leven voor opofferen? Dit was het algemeen gevoelen in Griekenland, en in zonderheid te Rome, maar de tyden zyn zekerlyk veranderd, en men moet eene billyke onderscheiding tusschen de oorspronkelyke gesteldheid van onzen Burgerstaat, en die der gemelde Volkeren maaken. Toen lag elk Burger onder een stilzwygend verdrag, en eene daar uit spruitende verpligting, om zyn hoofd voor 't Vaderland te moeten waagen; Thans heeft men goedgevonden, om eenige Burgers of Vreemdelingen te bezoldigen, om het gemeenebest tegen vyandlyke aanvallen te verdedigen; wy betaalen die gehuurde benden met malkanderen, en kunnen dus, in gelyke gevallen niet geoordeeld worden, onder dezelfde verpligting te leggen, om tot deszelfs verdediging toe te schieten; Dit blyft ondertusschen zeker, en is een onvermydelyk gevolg uit alle de te voren gemaakte aanmerkingen, dat als de Nood aan den Man kwam, als de gemeene veiligheid op geene andere wyze te bewaaren was, elk Ingezeten Hoofd voor Hoofd, onder eene onschendbaare verpligting legge, om niet slegts met zyne schatten, maar zelfs met zyn Persoon de gemeene belangens te verdedigen, en dus zyn leeven te waagen, zo wel als zyne goederen op te offeren; Wy belooven dit stilzwygende malkander, en zo ontaard als wy het vinden zouden, dat eenig Lid van een Huis, 't welk begon te branden, daar alleenlyk zogt uit te koomen zonder zig nog der bezittingen, nog der overige Huisgenooten in 't allerminste te bekreunen, zo onnatuurlyk, zo wreed, zo snood zoude het zyn, dat eenig Burger eene Maatschappy, in tyden van nood, ver-

liet, of weigerde de verdediging van dezelve, van zyne bezittingen, van zyne Vrouw en Kinderen, van zyne Bloedverwanten en Vrienden, van zyne mede Burgers en Landgenooten op zig te neemen.

Uit alles, wat ik, in myn vorig Vertoog over dit Onderwerp gezegd heb, ziet men ondertusschen duidelyk, dat myne eige welvaart, en de bescherming, welke de Maatschappy voor myne byzondere belangens draagt, de voornaame grondslag is van myne verpligting aan dezelve; Zodra Zy my derhalven mishandelt, zodra Zy het verdrag van Haare zyde breekt, houdt ook myne verpligting op, en dit leertalle Regenten, om met verdubbelde zorgen agt te geeven, dat ieder Ingezeten zyn byzonder belang in den algemeenen welvaard vinde; Nooit egter zal een braaf man, schoon van zyn Vaderland mishandeld, schoon daar uit verdreeven besluiten, om een openbaar vyand van 't zelve te worden, het zelve geweldig aan te tasten, of heimelyk te benadeelen; Een ziel als die van eenen RIPPERDA kan niet anders dan in eeuwig afgryzen by alle braave menschen, van wat Landaart, wezen; Zyn Vaderland niet slegts in zyne beste Fabryken te ondermynen, maar ieder Land vervolgens, daar men gunstig ontvangen is, na dat men het, om welke oorzaaken dan ook, verlaaten heeft, in den grond te willen booren, is zo snood en verschillend van het gedrag van eenen PERICLES, en der andere genoemde Grieksche Helden, dat, naar maate onze eerbiedige verwondering voor de laatsten grooter wordt, ons afgryzen voor den eersten vermeerdert.

A.U.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers de Erven van *F. Houttuyn* en de Wed. *K. van Tongerlo* en *Zoon*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P. van Thol*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra*, en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 154.
Den 9. December 1765.

[Aanmerkingen van een oud man over verscheidene zaaken.]

-garrit aniles
Ex re fabellas.

HORAT.

MAg een bedaagd Man U eenigen zyner aanmerkingen, nopens menschen en zaken, mededeelen? Luiden van veele ondervinding en opmerkzaamheid zullen zeker niets nieuws in dezelven vinden; maar alle uwe Lezers zyn van dien voorraad niet even zeer onderleid. Orde en geregelden samenhang zult gy, hoop ik, van myne jaren niet vergen. Dit zoude te lastig zyn. Ik heb alleen eeeige losse onaaneengeschakelde gedagten, by voorkomende gelegenheden, opgetekend, aan te bieden. Oordeel gy, of zy tot uw oogmerk bruikbaar zyn.

***

Ik vind dat de meeste menschen van myne jaren een zeer ongunstig gevoelen hebben van het menschdom in 't algemeen, 't welk zy achten door hunne ondervinding te kunnen wettigen, en hen kragtig styft in die ongevoeligheid voor anderen, welke in den ouderdom zo gemeen is, Billyker schynt het my, het stuk van een' anderen kant in te zien. De minste menschen maken zig aan snoodheden schuldig. Hunne gebreken, 't is waar, zyn velen: maar wie, die ooit met ernst de zynen heeft zoeken te verbeteren, heeft niet ondervonden, hoe moeilyk het zy, eenen zekeren trap van deugd te bereiken? Zullen wy nu onze medemenschen haten, om dat zy niet gelukkig genoeg geweest zyn, tot die mate van deugd en goedheid te vorderen,

welke aan onze eigene zwakheid zo vele pynlyke pogingen gekost heeft? Voeg hier by, dat ligtelyk tien goede hoedanigheden in een mensch over 't hoofd gezien worden, terwyl eene enkele onvolmaaktheid of mistred hem het onderwerp van alle gesprekken maakt. Wie neemt de moeite van alle blyken van goedwilligheid gedienstigheid en vriendschap, door iemand aan anderen bewezen, naauwkeurig op te sporen, en tot deszelfs lof te verbreiden? Dezen blyven veel al onbekend of vergeten, en onderwylen gaat eene *Caricatura* voor 's mans echte kontrefeitsel. En eindelyk: wie zal naauw genoeg kunnen bepalen, hoe groot een gedeelte, van 't geen ons blaamwaardig schynt, aan mangel van een goed hoofd, verder dan aan dat van een goed hart moet toegeschreven worden? Is gezond verstand, rechtgevormde begrippen, juiste onderscheiding van 't geen een redelyk Schepsel veredelt of verlaagt, zo gemeen, dat eene onedelmoedige bekrompene handelwyze nimmer kan uitgelegd worden, zonder een laag veragtelyk Gemoed te onderstellen? In 't kort: Menschen haat is een ongelukkig Ziels-gestel, waar tegen men zig met alle bedenkelyke middelen behoort te wapenen, vooral in die jaren, waar in de gezellige hertstogten van zelve zwakker worden; zonder daarom die onszigtigheid te verwaarloozen, welke de ondervinding geleerd heeft noodzakelyk te zyn, om door de loosheid van sommigen niet opgeligt te worden.

Die omzigtigheid, ondertusschen, is één van de lastigste dingen, die ik in eene middelmatige fortuin gevonden heb. Ik wensch zo zeer niet nimmer bedrogen te worden, als wel middelen genoeg te hebben om de kosten te kunnen goed maken. In 't algemeen zyn de menschen nooit beter in hun schik, dan wanneer zy u onder de eene of andere gedaante bedotten.

***

Een Vriend is geen Vriend, zo hy niet een ander *Zelf* zy, zegt eene Persiaansche Spreuk by *Chardin*. Is het, inderdaad, mogelyk dat 'er tusschen twee zielen zulk eene naauwe overeenstemming, zulk eene meêlydigheid van Gevoel zy, die haar, door een' hei-

melyken, en bykans onweêrstaanbaren trek tot den anderen gedreven, dermaten vereenigt en als in één smelt, dat zy elkanders lief en leed genoegzaam als haar eigen voelen, en in hare wederzydsche tederheid den reinsten wellust, welken de mensch smaken kan, vinden? 'k Zie wyze luiden twyfelen. Kan ook Philenor twyfelen, terwyl de edele gloed der vriendschap zynen boezem warmt, en Damons oog en elke wezenstrek hem duidelyk zegt: 't is myn Philenor, aan wien ik de meeste gelukzalige oogenblikken mynes levens te danken heb? Jammer, zegt Gy, dat zulke tedere vriendschap zo zeldzaam is! gelukkig veel eer, dat dezelve voor de meesten zo ontbeerlyk is. De weinigsten hebben zulk een fyn gevoel, zulk eenen kieschen smaak, dat zy niet overal eenen Vriend aantreffen, waar zy eenen Man vinden, die eenige gezelligheid heeft, zonder iets meer te verlangen. Dit is een kwaad onder de Zonne, dat luiden van verstand, die uit zedigheid of schuwheid doorgaans weinig verkeering hebben, niet zelden gehaat worden van zulken, die wegens gelykvormigheid van smaak en geäartheid hunne beste Vrienden zouden zyn, zo zy hen van naby kenden.

***

> De Ouderdom wordt meest door *kryg* en *Hou* gedreven;
> Hoe nader aan het end, hoe zotter zorg voor 't leven,

zegt POOT. Het is zo: vele oude luiden zyn deun, heb-ziek. Elke nieuwe blyk van onopregtheid in een vriend, een' bekenden, een' vertrouwden, maakt dat we des te meer vertrouwen in de kragt van het geld stellen. De begeerte om ten minsten dat te bezitten, 't geen uitwendige eerbiedigheid aftroont, verdubbelt, naar mate men zig van waren eerbied die in 't herte steê heeft, versteken ziet. Dit, en het afslyten van werkzamer hertstogten, is misschien eene der oorzaken, die den ouderdom zo vast houdend maakt. Maar eerbiedigheid voor een' ouden Gierigaard, zegt gy! het allerstrydigst karakter met dat van God Almagtig, wiens alleen het is te geven en niet te ontvangen. Wat baat het my, of iemand ter wereld, dat *Alfius*

de magt bezit om goed te doen, zo hy den wil niet heeft? Niets voorzeker! en echter zie: straks ontmoet ge den schatryken, den veragtingswaardigen *Alfius*: het ontzaglyk denkbeeld van magt werkt onweêrstandelyk op uwe ziel, en eer gy 't denkt is reeds uw voorhoofd diep ter aarde gebukt. *Krates* groet u; wenscht u eenen vrolyken dag, of eenen gerusten nacht, en wenscht van harten. Gy ziet hem naauwlyks, *Krates* is arm, en heeft niets dan goeden wil en een' opregten wensch.

***

Naar mate de goede smaak onder ons toeneemt, worden de oude verlepte zeden afgeschaft. Eene reden, die het gezelschap van gryze hoofden doorgaans voor de jeugd onaangenaam maakt, is, dat dezen niet altyd gereedelyk kunnen toestemmen, dat al wat veranderd, tevens ook verbeterd wordt. Dit spruit dikwils uit traagheid van begrip, den jaren eigen, die belet dingen, die eenige overeenkomst hebben, hoewel wezenlyk verschillende, op 't eerste voorkomen te onderscheiden. Onze beschaafde jonge Heertjes *du bon ton* moeten het derhalven aan statige Gryzaards ten besten houden, dat dezen hunne losse ongedwonheid van voorkomen, houding en manieren, van onze wellevende buuren overgenomen, voor aanstotelyke vrypostigheid of mogelyk schaamteloosheid; en de geestige levendigheid hunner gesprekken voor ydel zouteloos gesnap aanzien. Men geve het vooroordeel wat tyds. 't Is immers niet onmogelyk dat onze Naneven hunne Grootvaders met een' Kakelbonten rok, witte koussen, eene groote mof, *chapeau bas, d'un pas de menuet*, des winters in den sneeuw zullen zien trippelen.

Wat de bekoorlyke Sexe aangaat. - SCHEFFER vertelt in zyne historie van Lapland, dat eene jonge juffer van dat land, nu aan haren minnaar verloofd zynde, alle blyken van rouwe en droefheid geeft; niet dan sleepvoetende en als met weêrzin, door twee harer naaste Verwanten onder de armen gedragen, naar 't huwelyks-altaar treedt, en door den Priester gevraagd wordende, of zy den aanwezenden tot ha-

ren echten Man verkiest, zwygt, tot dat zy door hare nabestaanden gedrongen, eindelyk met eene flaauwe stem het jawoord geeft; welk alles voor een teken van loflyke ingetogenheid en kuisheid gehouden wordt. KOLBE verhaalt dergelyke byzonderheden van de Hottentotten, GRIEVE van de Kamschatsdalers, en verscheide Reizigers van meer dan eene wilde Natie in Amerika. Het is ligt te begrypen, dat zo ver afgelegene Naties als de Lappen, Hottentotten, Kamschatsdalers en Amerikaansche Wilden geen denkbeeld van beschaafdheid, kiesheid of goeden smaak kunnen hebben, dat dien volgens, om alle zweemsel van gelykheid met dezelve te vermyden, Dames van een' zekeren rang een *Air Cavalier* behooren aan te nemen: te meer, daar men te Parys beslist heeft, dat alle zedige schaamte ouwerwetsche *pruderie* is, en niets bevallig kan zyn, dan 't geen *natuurlyk* is.

***

Om een overslag te maken, wat evenredigheid het geluk van den eenen mensch tot dat van den anderen hebbe, is het boven al noodig het gestel van Geest, welk hem is ten deele gevallen, immer zo zorgvuldig als de uiterlyke omstandigheden gade te slaan. 't Ware noodeloos te willen bewyzen, dat dezelfde voorwerpen, die de een veragt, van den anderen menigwerf met onafgebroken ernstige verwondering beschouwd worden. De Man van affaires en de Man van plaisier zyn weêrkeerig veragtelyk in elkanders oog, en een derde ontdekt meer bekoorlyksheids in een' Vlinder, dan in een adelyk wapenschild. De wyze en billyke Aanschouwer veroordeelt onderwyl nog den een' nog den ander', wegens 't geen hy zo driftig bejaagt, maar wegens de overbodige beschimping, waar meê hy de verkiezing van deszelfs Gebuur zoekt bespotlyk te maken. Hy besluit, dat in 't oneindig verschillende ontwerpen ter nastreving en vermaak van 't begin af voor den mensche zyn bedoeld geworden, en dat gene zyne rekening kan vinden in het aanvoeren van een troep windhonden, zo wel als deze in de waardigheid van Raads-pensionaris.

***

‘Dus veel hebbende laten voor afgaan, zal ik thans de schets van een karakter mededeelen, welk ik zelf gelegenheid gehad heb van naby te kennen.’

***

Niet de ingang eener oude Gothische Cathedrale Kerk, nog het gebrom van eene doodklok, nog de ontzaglyke paruik van een Magistraats Persoon, nog al het somber zwart eener Lykstaatsie gelyken half de statige deftigheid van 's Mans tronie.

Ja zo wonderbaarlyk statig werd hy by alle gelegenheden gezien, dat het naauwlyks mogelyk was anders te zyn in zyn gezelschap. Het luidst geschater van lagchen had een eind, zo haast hy binnen een vertrek trad, en ieders wezenstrekken, hoe zeer ook uit de plooi, werden onfeilbaar effen, zo dra hy te voorschyn kwam.

De Man had niets ondeugends, of zelfs knorrigs aan zig, en nogtans was hy de schrik van alle vrolyke byeenkomsten. De jongen, de lugtigen voelden hunne levendigheid uitgedoofd in zyn byzyn. Zelfs kleine Poes en Mops staakten, als 't ware by *instinct*, hare vrolyke sprongen en lagen stil. De neêrslagtigheid, die hy veroorzaakte, was gelyk die van eene schadelyke uitwaasseming of bedorven lucht. Zonder eenige zigtbare oorzaak te merken, vondt gy ongevoelig alle uwe blygeestigheid verflaauwen. Had ooit schilder den wil om het portrait der Onspoed te malen, nimmer zou hy gepaster personaadje hebben kunnen kiezen, om voor hem te zitten.

Zie echter hier den Man, die op de uitstekendheid zyner reden, boven die van anderen, boogde; juist wegens 't mangel van dat zelfde vermogen, met welk men stelt dat zy altyd gepaard is, dat van te kunnen lachen namelyk.

Deze peinzende gesteldheid verworf hem inderdaad het karakter van den vernuftigsten persoon zyner landstreek: Niet dat hy ooit zyne gaven heel zeer

had doen blyken: Slegts eenige weinige Orakel-spreuken, gevoegd by den algemeenen waan, dat hy 't een of ander voor de nakomelingschap te boek stelde, hielpen hem aan dezen roep.

Veelen zouden gaarne zyn karakter beknibbeld hebben, waren zy niet door zyne bekende matigheid en gewaand verstand afgeschrikt geworden.

Eens wierd hy in zyne Godsdienst-oeffeningen beluisterd, den Hemel vieriglyk dankende voor eenige byzonderheden in zynen toestand, die het gros der menschen zeker niet zeer hoog zou gewaardeerd hebben.

Ontvang, zei hy, den dank van uw allernedrigst en nogtans gelukkigst schepsel; niet voor zilver of goud, het poppetuig der menschen-kinderen, maar die beminlyke zonderbaarheden, waar mede Gy zo gunstiglyk, beide myn fortuin en gestel, doorvlogten hebt; voor die schatten, zo wel geschikt voor dien vorm van geest, dien Gy my hebt toegedeeld.

Dat de toenaam, welke op my is afgestamd, voor geene letter-speling vatbaar is.

Dat hy voornamelyk uit zelf-klinkers en smeltende mede-klinkers bestaat.

Dat ik eer een schilderagtig wezen heb, dan wat men regelmatige trekken noemt.

Dat 'er een heuvel is, die my 't gezigt beneemt van 't Landgoed eens Edelmans, aan wiens kwalyk verkregen vermogen boven my, ik niet kan dulden te denken.

Dat myn landgoed overtogen is met braamdoorns; bloot staat voor het stuif-zand, en eene keurelyke mengeling van zand-heuvels en hey-land in zig bevat, in plaats van een effen beteeld stuks gronds te zyn, vrugtbaar in koorn, gras, of alle die soorten van voortbrengselen, waar in de kinderen der menschen hunnen lust hebben.

Dat gelykerwys Gy Uwe weldaden onpartydig uitdeelt, gevende rykdom aan den eenen, en de veragting van rykdom aan den anderen, Gy aldus aan my in 't midden der armoede gegeven hebt, den trots van schatten te veragten; en door het ontwyken van allen

naaryver, op rykdom gegrond, de waardigheid en voortreflykheid der Zang-godinnen te handhaven.

Dat ik eene geaartheid heb, die zo verheven of edelmoedig is, dat ik tydkorting en vermaak weet te halen uit die nood-behulpen en middeltjes zelven, waar meê de strenge nood myne vinding voorziet.

Dat ik kan lagchen met myn' eigene gekheden, gebreken en zwakheden, en dat het my aan geene zwakheden mangelt, om deze myne gesteldheid aan werk te helpen.

Deze goede Heer vattede op eenen winter-avond koude, terwyl hy by Maneschyn langs een' kristallynen stroom in zyne bespiegelingen was opgetogen. De verkoudheid liep uit op eene koorts, die hem in 't graf sleepte. Na zynen dood had ik het geluk zyne Poësie te mogen zien, waar van ik een lyst bewaard heb, behelzende onder anderen de navolgende stukjes, by zekere tyds-gelegenheden opgesteld.

> Op zyn Hond, die, lyvig geworden zynde, eene korst, die hem aangeboden werd, weigerde.
> Ter gedagtenis van een Broek, die hem uitnemenden dienst gedaan had.
> Klagte over het verlies van zyn getrouwen wandelstok.
> Aan zyne Meestres, op hare verklaring, dat zy meer van Pingster-wortelen, dan van Aard-appelen hield.
> Op een' Oorworm, die in een Nektaryn kroop, op hoop van door Chloë ingeslokt te worden.
> Op het afsnyden van een Artichok in zynen tuin, ten zelfden dage dat de Princes zig in de kleine vinger sneed.
> Lierzang, ter gedagtenis van den groten hedendaagschen Wysgeer, die het eerst de schoen-gespen heeft uitgevonden, enz.

D.V.
W.S.

De Denker.
N°. 155.
Den 16. December 1765.

[Brief over de zonderlinge schranderheid, het wys hestuer, en de verstandige aanmerkingen van een gemeenen Boer, in de wandeling Klein Jaap geheeten.]

Rusticus abnormis sapiens -

HORATIUS.

'IK durf den Lezer verzekeren, dat het volgend Geval strikt waaragtig, en de Man, hier geschilderd, nog in leven en zeer wel bekend is.'

Myn Heer en Vriend!

DAar is in de beschouwing van een uitmuntend Karakter iets, dat ons met een byzonder genoegen streelt; onze Natuur wordt 'er als door verhoogd; wy voelen ons vervuld met een hooger denkbeeld van den rang en stand, dien we onder de werken der Scheppinge bekleeden, en zien met verontwaardiging neder op alles, 't geen laag en snood is, en ons zou kunnen vernederen beneden dat aanzien, waar toe onze verbeelding ons verheven heeft.

Zy, die de wezenlyke waardigheid en voortreflykheid des menschen, van de schitteren de uit wendigheden, die 't gemeen gezigt verblinden, weten te onderscheiden en naar waarde te schatten; en 't waarlyk groot en goed, waar het ook gevonden worde, met innerlyke verwondering en eerbiediging hebben leeren beschouwen, zullen zig des te meer vermaakt vinden met het voorbeeld, 't geen ik hun ga mededeelen, om dat het uit eene dier nederige klassen in de menschelyke maatschappy gehaald is, wier leden in die gezegend land, God lof! onder de redelyke wezens gerekend; doch over een groot gedeelte van den Aardbodem, door den baldadigen hoogmoed hunner onderdrukkers, bykans met het vee, dat hunne akkers ploegt, gelyk geschat worden.

Myne liefde tot den landbouw heeft my in kennis gebragt met een' gemeenen Boer, in de wandeling *klein Jaap* genaamd, in wien de verhevenste vermogens van 's menschen ziel zig in hunne volle kragt vertoonen, in dien staat van onvervalschte eenvoudigheid, waar

van zy hunne voornaamste waarde en luister ontleenen. Nimmer is in hem, door de verkeering met Steêlui verleid, de geringste gedagte opgekomen, om zig boven zynen staat te verheffen. Geen omgang met Geleerden, geene boek-kennis, heeft hem toe een' half-geleerden gemaakt. Alles is hy enkel en alleen aan de Natuur, en aan zyne eigene opmerking verschuldigd.

Myn oogmerk, toen ik kennis maakte met dit zonderling mensch, was alleen nader inzigt omtrent het bestieren eener Boerdery te verkrygen, en hem te bewegen tot het doen van eenige proeven, die ik oordeelde tot verbetering der gewoone wyze van landbouwen te zullen strekken. Ik merkte my zelven aan als vry wat verheven boven dezen eenvoudigen Boer; ik dagt hem te onderrigten, en van de vooroordeelen, die hy mogt hebben, te genezen. Hoe groot was myne verwondering, in hem een' man aan te treffen, volstrekt vry van alle vooringenomenheid; begaafd met zulk een gezond oordeel, als dat van den grootsten Filosoof, en wiens gevoelens en wil, zonder eenige uitzondering, altoos aan de heerschappy der reden onderworpen waren! Zyne manier van denken, zyne woorden, zyne daden stemmen altyd volmaakt met elkander overeen. Wanneer hy my zyne gedagten over de pligten van elken staat, en het algemeen geluk, dat uit derzelver betragting moest voortvloeien, ontvouwde, wierd ik vervuld met eerbied, terwyl ik hoorde; de tranen biggelden langs myne wangen, en ik dagt myzelven overgebragt in 't gezelschap van eenen der Wyzen van Oud-Grieken.

Hy huishoudt met één zyner broeders. Beiden zyn zy getrouwd, en hoewel met elf kinderen gezegend, die allen, op eene dochter na, nog klein zyn, maken beide huisgezinnen maar ééne huishouding uit. By het overlyden van hun Vader viel hun ten erfdeel een Boerebruiker, deels uit teel-land, deels uit weide en eenig bosch bestaande, in alles waardig geschat ongeveer 20 duizend guldens, en bezwaard met een kapitaal van 12500. De landeryen, onder de slegtsten van dien oord gerekend, bevonden zig daarenboven, door kwade behandeling, niet weinig uitgesloord. Zo vele monden te voeden, zo zware renten te betalen, met genoegzaam geenen voorraad om eenige verbetering werkstellige te

maken, zouden elk ander dan klein Jaap moedeloos gemaakt hebben. Ook voorspelden de buuren eerlang den onvermydelyken ondergang der twee broeders. Op Jaap had het vooruitzigt der zwarigheden, die hy te overwinnen had, de uitwerking, die het op elk rechtschapen mensch behoorde te hebben, en nogtans zo zelden heeft. Hy besloot zyne vlyt en inspanning te verdubbelen, om dezelve te boven te komen; overreed dat de onverbreeklyke aankleeving aan onzen pligt, en het getrouw aanwenden der gave, die ons verleend is, de eenige weg is ter bevordering van het algemeen belang en ieders welzyn in 't byzonder.

Zyn voorbeeld levert een doorslaand bewys, wat on vermoeide naarstigheid, met goed overleg gepaard, oplettenheid, orde en naauwkeurigheid, door gezond verstand geschraagd, vermogen. In weinige jaren tyds zag hy zyne inkomsten tot over de helft vermeerderd; zyne kinderen overvloedig voorzien van al 't geen tot het leven noodzakelyk is; zyne renten stiptelyk betaald, en verscheidene nieuwe stukken lands, uit het geen hy overgegaard had, aangekogt. Waar men de voeten op zynen grond zet, treft men de sporen van een oorsprongkelyk vernuft, 't welk door geene verkregen kundigheden geholpen, aan zyne eigene schranderheid en opmerking alleen alle de middelen te danken heeft, waar door zyne landeryen tot dien staat van verbetering zyn gebragt, dat zyne nydige buuren, die hem in 't eerst om zyne nieuwigheden bespotteden, niet nalaten kunnen te erkennen, dat geene velden van dezelfde uitgestrektheid zulke ryke oogsten teelen. Het verwonderlykste in dezen is, dat dit alles met zo weinige handen is uitgevoerd, bestaande het geheele huisgezin alleen uit vier volwassene persoonen, waar onder twee vrouwen, die wegens 't groot aantal van kinderen genoodzaakt worden zig meest al by huis te houden.

Kan men onzen Wyzen misbillyken, wanneer hy besluit, dat het aan der huislieden luiheid en slappe voorzorg der regeering te wyten zy, zo men ergens ten platten lande armoede aantreffe? Een arbeidzaam landman weet van geen kwaad jaar, zegt hy; niets kan hem in zyne volmaakte weltevredenheid stooren, terwyl de luiaard, daarentegen, alles van de gunst des Hemels verwagt, en het noodlot beschuldigt, wanneer hy minder

inzamelt, dan een ander, die geene vlyt gespaart heeft. De Boer is dikwils onkundig van zyn eigen voordeel. Zy, die voor 't gemeene welzyn waken, behoorden hem verstandige voorschriften te geven, naar welken zyn werk interigten, en alle luiaards en lediggangers door lighaamlyke straf tot den arbeid te verpligten. Onze Leeraars zouden 'er insgelyks kragtig toe kunnen medewerken, zo zy in hunne predikatien en huis bezoeken nimmer aflieten hunnen schapen de naauwkeurige betragting van derzelver pligten in te scherpen, en 'er steeds op aandrongen, dat het wezen der Godzaligheid bestaat in regtvaardig te zyn in al zynen handel. Alle hunne geleerdheid op den kanzel; alle vergezogte en uitgebreide textverklaringen, zyn boven 't begrip van den eenvoudigen Landman. Alles wat hy noodig heeft is, dat men hem op eene klare en verstaanbare wyze toone, wat hy te doen hebbe; en dit is juist 't geen meest verzuimd wordt. Dit maakt dat velen onder ons meenen hunnen pligt volbragt te hebben, wanneer zy ter preek geweest zyn, en zig vervolgens aan ongeregeldheden en verkwistingen overgeven, die hen agter uit zetten in hunne zaken, en eindelyk eindigen met te bedriegen. Ik voor my denk, dat het tienmaal erger is, iemand voor de waarde van eenen stuiver te bedriegen, dan de predikatie niet by te wonen. Hy alleen, die onkreukbaar eerlyk is; standvastig en onvermoeid in zynen arbeid; zyn brood in 't zweet zyns aangezigts eet, kan op den zegen des Hemels staat maken.

Zyn voornaam grondbeginsel in alle zyne handelingen is, altyd naar zyn doel te streven langs den kortsten weg, waar in hy, wegens zyne natuurlyke schranderheid, zelden mist. Hier uit vloeit de stiptste en naauwgezetste orde in zyn huis, waar elk gereedschap zig juist ter plaats bevindt, daar men 't meest behoeft. Dit grondbeginsel strekt niet alleen ten regel van zyn huisselyk bestier, maar ook van zyn zedelyk gedrag. Niets schynt hem klaar der en duidelyker, dan de denkbeelden van eerlykheid en braafheid. In ons zelven kunnen wy lezen, is zyn zeggen, wat ons in elke omstandigheid te doen staat. Men vrage slegts zig-zelven, in zynen handel jegens anderen, wat men wilde, dat ons in gelyk geval zou geschieden; men lette onder des, of het hart volkomen te vreden en gerust zy. Geluk is by hem, 't getuigenis van

't geweten, dat men zynen pligt gedaan heeft, en de inwendige vrede, die 'er onafscheidelyk aan verknogt is; vergelding of straf der Goddelyke regtvaardigheid, de gevolgen, die onze daden natuurlyk na zig slapen. Dus merkt hy de vrugtbaarheid van den akker aan als den loon van naarstigen en onophonudelyken arbeid; even gelyk de vrede der ziele en gerustheid des gemoeds als de vergelding van een deugdzaam gedrag. Nimmer ziet men hem neêrslagtig. In ziekte zelfs heb ik hem volmaakt gerust gevonden. Zyne oogen vol van vuur; zyn aanzigt, welks frissche verf zyn gezond gestel aantuigt, hebben iets lagchends en gulhartigs, 't welk alle de schoonheden zyner ziele voor 't oog der kenners ten toon spreidt.

Op klein Jaap, schoon den jongsten, berust het geheele bestier van 't huisgezin en boere-bedryf. Zyn ouder broeder bezit verstands genoeg, om de voorregtelyke gaven en bekwaamheden des jongsten te erkennen, en zig te vergenoegen hem met dien yver by te staan, waar meê de ander in alles voorgaat: want dit is Jaaps begrip, dat het hoofd een's huisgezins by allen arbeid de eerste en de laatste moet zyn, en 't geen hy anderen preekt, met zyn eigen voorbeeld behoort te staven. Waar dit ontbreekt, zegt hy, verliest het gezag allen klem; alle poogingen zyn ydel, alle moeite vergeefsch. De Meester toone, dat hy zyn werk verstaat; ga in alles voor, en elk van de huisgenooten zal zig schamen minder werks te verrigten, dan het hoofd des huizes. Eens een goed en wel beraden besluit genomen hebbende, weet hy met onwrikbare standvastigheid zyn huisgezin aan het zelve te onderwerpen. Het is zelfs genoeg, dat hy iets als schadelyk of onnut aanmerke, om het straks te doen afschaffen. Men hebbe nimmer, zyn's oordeels, op de geringste verbetering te denken, voor al eer men 't schadelyke en onnutte ziet uitgerooid. Pluk het onkruid met wortel en al uit uwen akker, is zyne stel-regel, eer gy 'er mist op brengt, of het zal weliger groeien. Verban ledigheid, overdaad en verkwisting uit uw huisgezin, of alle andere middelen van welvaart zullen kragteloos zyn. Zyn eerste zorg strekte, dienvolgens, om alle kwade gewoontens en hebbelykheden ten huize uit te dryven. Dit baarde oneindige tegenkibbeling van den kant der Vrouwen; vooral toen hy (de eenige in het Dorp, die een kleine Tap-

pery hieldt,) besloot zynen kalanten geen meer dranks te tappen, dan tot hunne verkwikking noodig was. Het gevaar voor de zeden zyner kinderen, uit het voorbeeld van zo vele luiden, die tot zynent hunne bekrompe middelen en kostelyken tyd kwamen verkwisten, hunne gezondheid bederven, en hun geest onbekwaam maken voor de pligten hun's beroeps, deed hem yzen, en overwoog ylings al het denkbeeld van voordeel, 't geen hem zyne tap neering aanbragt.

De vrouwen zagen dit met doodlyke spyt, die in bitse verwytingen uitborst: doch hy wist haar met zo veel nadruks, hoewel tevens met bezadigdheid, voor te houden de aanleiding, die een Kroeg-houder geeft, tot het bederf van anderen; het schroomlyk gevaar voor de kinderen, van door het voorbeeld van zo vele dronkaards verleid, in ledigheid, verkwisting en alle de deerlyke gevolgen eener losbandige levenswyze te vervallen; de wroeging, onafscheidelyk van de bewustheid, dat men zulk een jammer zig zelven meestendeels te wyten had, om der baatzugt niet te kort te doen, dat zy eindelyk moesten berusten met haren gewonen Slot-zang: ‘Nu, 't is voor uwe rekening, zo wy te gronde gaan.’

Jaap zyne kinderen als geschenken des Hemels aanziende, kent geen' heiliger pligt, dan voor hunne opvoedinge te zorgen; hun den weg tot waar geluk gemaklyk te maken, en alle valsche denkbeelden en ongeregelde begeerten, die in de tedere gemoederen zouden kunnen insluipen, te weeren. Zelf is hy des Zondags hun leermeester in lezen, schryven en de beginselen van den Godsdienst, op dat zy van geene schoolmakkers het kwaad, dat zy niet kennen, zouden leeren. Zyne liefkozingen zyn hunne eenige vergelding, als zy wel doen. Voor presenten, van wien 't ook zy, zyn hunne handen gesloten: dermaten heeft hy alle denkbeeld van voordeel met dat van eerlyken arbeid in hunne jonge zielen weten te verknoopen. Geene Boere-kermissen; geene openbare vermaaklykheden woonen zy by. Hy heeft hen geleerd t'huis te lagchen en vrolyk te zyn.

Een myner Vrienden, getroffen door 's mans zeldzame hoedanigheden, en zeer begeerig hem blyken zyner hoogachting te geven, verzogt eenen der jongens tot zig te mogen nemen, met belofte van voor denzelven als voor zyn' eigen' te zullen zorgen. Myne dankbaarheid,

antwoordde Jaap, evenaart den eerbied, dien ik voor een' Heer van uw verstand en braafheid gevoele; doch uwe heuschheid vergeve my, dat ik het als een' onschendbaren pligt, dien ik op geenen anderen kan nog mag overdragen, aanmerke, de kinderen, my door God verleend, zelf optevoeden. Kwaad gezelschap zou de zeden van mynen zoon kunnen besmetten; de bezigheden uw's beroeps laten niet toe op zyn gedrag altoos zulk een waakzaam oog te houden, als voor myne gerustheid noodig is. Onder myne oogen zal hy niets kwaads leeren, zo lang myn eigen gedrag onstraflyk is. Fortuin wensch ik voor myne kinderen niet. Onbesproken eerlykheid; een rein gewisse, en een vrolyk hart zy hun deel! met dezen zullen zy steeds ryk genoeg zyn. Lyfs nooddruft zal hun, onder Gods zegen, dezelve akker, die my voedt, verschaffen, zo zy hem naarstig bouwen. Dezen tot den hoogsten trap van vrugtbaarheid gebragt hebbende, zal het aan geene vervallen landeryen, voor geringen prys te koop, ontbreken, waar aan hunnen noestigen arbeid te kost leggen. Met één woord: men kan in eenen anderen levensstaat gelukkig zyn; ik twyfel 'er niet aan: De mynen zyn tot den landbouw opgebragt. Hun geluk en wensch bepaalt zig tot den zegen des Allerhoogsten over hunnen arbeid en 't genot van 't noodzakelyke, en zy zyn vernoegd. Myn Vriend opperde meenige bedenking wegens de onwaarschynlykheid, dat zulk een talryk huisgezin in 't vervolg onverdeeld en eensgezind by elkander zou kunnen wonen: na alles aangehoord te hebben, zag hy zig gedrongen den Wysgeerigen Boer toe te voegen: Ga voort, myn Vriend, volg uwe grondbeginsels, zy moeten onfeilbaar gezegend worden!

Zyn hart is open voor de vriendschap en zeer gevoelig. Met welke drift ook hy gezet zy op zynen arbeid, hy staakt dien, zo haast het 'er op aankomt eenen vriend te verpligten. Hoe meenigmaal heb ik dit zelf ondervonden! Eens trof hy my aan in eene zeer zwaarmoedige luim, zo dat ik my niet konde onthouden in zyn byzyn te klagen. Myn Vriend, zeide hy, zo haast men begint te onvreden te worden met zyn vorig gedrag, en met ernst bedagt om het zelve te verbeteren, loopt men groot gevaar van 't regte pad te missen. Velen denken zig wel gekweten te hebben, wanneer zy veel gezugt, veel gekermd hebben, meenende dat alle godsdienstigheid in

bidden en 't lezen van stigtelyke boeken bestaat. Dit was myn eigen geval in vroeger jaren, misleid door zulken, die men Fynen noemt. Ik las, ik bad, en myn toestand werd dagelyks erger. Myne brave vrouw deed my bemerken het verval dat onze zaken dreigde. Ik begreep, dat God my geroepen had om het land te bouwen, en myne kinderen tot het zelfde einde op te brengen. Van dat zelfde uur af aan besloot ik my met alle magt op den arbeid te leggen, en geen oogenblik ledig te zyn, my voor 't overige onverbreeklyk aan dezen regel verbindende: aan allen te doen, wat ik in gelyke omstandigheid wenschte, dat aan my mogt geschieden.

Straks herstelde zig de rust in myn gemoed; myn hart voelde zig verligt. Las ik in den Bybel, alles scheen my klaar; bad ik, myne ziele vond zig vertroost. 'k Zag hel en klaar, dat alle die Godsdienstigheden niets te beduiden hebben, zo lang men zyne pligten verwaarloost, terwyl ze de ziel kragtdadig sterken, na dat men zig van dezelven gekweten heeft. Volg dit spoor: Taaie werkzaamheid in 't behartigen van uw beroep zy uwe eerste zorg: geene gelegenheid te laten verloren gaan, om alle mogelyk goed te bevorderen, de tweede; en gy zult kalmte en onverbeeldelyke geneugte in uw binnenste voelen herboren worden. Uwe stemme is de stemme der Waarheid, waarde Jaap, antwoordde ik. Ik dank u, o myn Vriend! en ga uwen raad volgen naar myn vermogen.

Is het te verwonderen, dat een karakter zo edel, waar van ik slegts eenige weinige trekken flaauw'yk in dit naauw bestek heb kunnen schetsen, de achting van alle luiden van verdienste, die hem kennen, gewonnen hebbe? Mannen van rang en achtbaarheid achten het niet beneden zig hem eere te bewyzen. Met dit alles blyft hy steeds dezelfde; zedig, eenvoudig, natuurlyk in alle zyne manieren. Toen ik hem myn voornemen te kennen gaf, om zyn afbeeldsel aan 't gemeen mede te deelen; doe zo, zeide hy glimlagchende, zo gy denkt dat het van nut kan zyn. Voor 't overige, dat men my pryze of laake, ik zal 'er beter nog erger om worden.

Ik heb geoordeeld, dat dit verslag U of uwe Lezeren niet onaangenaam zoude zyn, en blyve enz.

De Denker.
N°. 156.
Den 23. December 1765.

[De schadelykheid van denken, byzonderlyk van Philosophisch Denken, om voort te koomen in de wereld, en voornaamelyk om aangenaam by de vrouwen te zyn.]

C'est par les agrémens que l'on touche uue femme;
Et pour une de nous, que l'amour prend par l'ame,
Nerine, il en est cent, qu'il séduit par les yeux.

VOLTAIRE l'Indiscret.

Myn Heer de DENKER!

GY hebt meermaalen aangemerkt, ‘dat de studien ons ongelukkig maaken’; en dit is voor al waar omtrent dezen, ‘die tot de Filozofie of Wiskunde betrekkelyk zyn’; gelyk ik helaas! maar al te veel ondervinde. Ik denke, dat myn voorbeeld deeze waarheid buiten allen tegenspraak stellen zal.

Ik was in myne jeugd, naar 't oordeel van allen die met my omgingen, een aartig en leevendig knaapje. Ik bezat eene wonderlyke bekwaamheid, om alles belachlyk voor te stellen; een schielyk en gepast antwoord te geeven; en deed een ieder verbaasd staan over de wonderlyke samenkoppeling van gedagten, die ik, zonder dat zy de minste overeenkomst met malkanderen hadden, nogthans samenvoegde. Ik babbelde dan den gantschen dag door, zeer geestig, van den hak op den tak, gelyk men zegt, springende. Ik leerde Latyn; en werd naar de Akademie gezonden. Daar leefde ik zeer vrolyk, en was zeer gezien, niet alleen by myne

mede-studenten, maar ook by de Jufferschap. Ik studeerde egter nog al redelyk wel; zo dat ik ten einde van vier Akademie-jaaren met een dispuut gepromoveerd werd, waar van ik zelve de Aucteur was, schoon myn Professor had aangebooden my voor een klein prysje een fraai dispuut over eene stof uit het *Jus Publicum* te maaken; het welk ik had afgeslagen. Ik had met de studie der Regten myne leevendigheid geensins verlooren; alzo eene verwarde manier van denken vry wel met het *Corpus Juris* overeenkomt; Ik werd tot de praktyk geschikt; en had ik my by die bezigheid gehouden, ik had myne vlugheid van geest niet verlooren; alzo men een uitmuntend praktizyn kan weezen, al denkt men nog zo ongeregeld, als men maar vlot ter taal, vereeld van voorhoofd, en ruim van geweeten is. Maar helaas! een droevig toeval deed my van leevensloop veranderen. Op de Akademie zynde, was ik verliefd geworden op zekere Juffrouw, niet minder schoon als geestig, en die boven dat één fraaije stuiver gelds had. Zy was ook gantsch niet afkeerig van myn persoon; en ik hebbe my duizend-maalen beklaagd, van my maar niet zonder verwylen van die voordeelige omstandigheid bediend te hebben. Maar ik wilde eerst myne ouders raadpleegen, en met dat voorneemen vertrok ik, na myne promotie, naar huis, na op het tederste van haar afscheid genomen, en haar beloofd te hebben, na eenige weeken haar weder te komen opwagten. Dog wat gebeurt 'er? myn vader wordt ziek, en sterft kort na myn aankomst. Ik moest myne moeder bystaan in 't redden van den boe-

del; en dit vertraagde myne terugkomst by myne schoone omtrent drie maanden. Ik verzuimde niet haar van tyd tot tyd te schryven, en ontving in 't begin tweemaalen antwoord; dog eindelyk vernam ik geen schryven meer van myn beminde. Hoe zeer ik ook hier om aanhield, 't was alles te vergeefs. Geen wonder: ik vernam wel haast de oorzaak. Een ryk Oost-Indie-vaar was myn medevryer geworden; en vyf of zesmaal honderd duizend guldens waren zo sterke drangredenen, dat, alschoon hy alle de bewyzen van zyne geboorteplaats op zyn weezen droeg, eene platte neus, naamelyk, kleine oogen, een vel tusschen bruin en zwart, en schoon hy daarenboven ten hoogsten onkundig en dom was; ik wel haast met alle myne geestigheid vergeeten werd. Ik werd op myne terugkomst terstond bedankt, en hoe ik mogt aanhouden, 't kon niet baaten. Ik moest vertrekken, en myne geweezen minnares trouwde kort daar aan myn mede-vryer. Dit veroorzaakte my eerst eenen afkeer tegen de vrouwen. Ik sprak niet als van haare onstandvastigheid, en grillen. Ik las alle ogtenden en avonden de Satires van JUVENALIS en BOILEAU tegens de vrouwen eens over, en vond telkens, dat de Digters ze nog niet zwart genoeg afgemaald hadden. De Praktyk wierd in myne troostloosheid geheel verzuimd, en ik zogt heul by STEELE, ADDISON, VAN EFFEN, en deezen boezemden my verder smaak tot wysgeerige studien in. Ik begon my op de Natuurkunde, en kort daar na op de Wiskunde toe te leggen. Ik kreeg ook kennis aan de bovennatuurkundige werken van WOLF en LEIB-

NITZ. De THEODICÉE werd een van myne geliefdste boeken. Met deezen bragt ik mynen tyd, geduurende vier jaaren, meest op myn kamer door. Eindelyk sleet myn verdriet. Ik begon weer moed te scheppen. Ik begreep, dat een mensch geschaapen was om een mensch en niet om een boek te wezen. Ik begaf my dan weder in de wereld; en kwam op nieuws in gezelschappen van Dames. Dog welk eene verandering! In plaats van vrolyk, van wild, van aartig, van bevallig, was ik styf en stom geworden. Ik wist niets te zeggen; en 't scheelde weinig, of ik had, met eenen nieuwlings van de Akademie te huis gekomen student, uit een hoek van de kamer schielyk naar eene jonge Juffrouw toeschietende, haar uit eene der komedien van CORNEILLE, voor een kompliment gezegd:

Aiasi que fait l'aiman vous m'attirez à vous;

en van haar daar op ten antwoord gekregen;

Vous êtes donc le fer, à ce que je peux voir.

In plaats van eene Dame over haar sierlyk kapsel te onderhouden, dagt ik om den hoek, die de ligtstraalen van de kaars, op haare juweelen vallende, en naar myn oog terug gekaast, maakten. Wierd myne reukzenuw door de aangenaame parfums van eene Dame of van eenen Jonker getroffen, ik dagt altyd, dat de kragt van de reuk verminderen moest, volgens het vierkant van den afstand. Geduurende het spel rekende ik alle de kanssen algebraïsch uit; en had ik myne gedagten, zo als zy zig aan mynen geest voordeeden, geuit, men zou my menigmaalen hebben hooren zeg-

gen; *het aas, plus de Heer, plus de vrouw, minus de boer, zyn gelyk aan twee honeurs, gelyk aan twee pointen, gelyk aan de partye, minus agt pointen.* In een woord, ik was gantsch Mathesis, of Physica. Somwylen wilde ik wel wat aartigs zeggen, dog was altyd bevreesd het niet fraai genoeg te maaken; en dit was oorzaak, dat ik zo lang overleide wat te zeggen, dat ik gemeenlyk al te bed was, eer ik 't met my zelven eens ware, wat ik eenige uuren geleeden had moeten zeggen. Niet te min werd ik verliefd. Ik ging dan op myne manier aan 't vryen. Op myne manier zegge ik: want altyd was ik in de tegenwoordigheid van myne schoone zo opgetoogen, dat ik geen woord wist te spreeken. Zag ik haar slegts aan; ik zeide tot my zelven: *welk een beeld! welk' eene schoonheid! wat een bekoorlyk schildery vormt zig nu op myne Retina! daar is zy in 't klein*. Verwonderde ik my over haar verstand en geestigheid, ik dagt: *met welk' eene tederheid van vezelen moet haar brein zyn samengesteld, daar zy zo vlug bewoogen worden*. Somtyds kwam de zeedekunde boven. *Hoe gelukkig zoude ik weezen, kon ik met haar vereenigd zyn? kon myn geest in haare volmaaktheden te beschouwen een onuitputhaaren schat van vermaaken vinden*; *de volmaaktheid is immers de grondslag van alle vermaak*. Of myne oogen geduurende deeze my meringen spraken dan niet, kan ik niet zeggen; dog dit weet ik wel, dat myne mond ten minsten stom was. Ik moest egter spreeken. Het hooge woord moest 'er uit; en ik verklaarde my zo goed ik kon; dog helaas! en dat wel tot twee herhaalde rei-

zen toe, met dat ongelukkig gevolg, van telkens bedankt te worden. Ik was telkens hoopeloos; en myn verdriet werd nog te meer vergroot, door dien ik van goederhand vernam, dat myne ongenadige meesteres zig had laaten verluiden, dat zy my een naar en stom schepsel vondt. *Ben ik dan gantsch van verstand ontbloot*, dagt ik by my zelven, en sloot my dan weer eenige dagen by myne boeken op; waar ik met leezen, schryven, en natuurkundige proeven, myn hartzeer tragtte te verzetten. Ieder blauwtje, dat ik gekreegen heb, heeft het leeven gekost aan menige jonge kat, of vogeltje, die door de lugtpomp, of door een slag der Elektriciteit, het leeven verlooren hebben. Nu heb ik weer een meisje in 't oog, dog kan niet volkomen besluiten om 'er om te gaan; vermits zy niet veel goeds heeft, en ik derhalven vreeze my wat nauw met haar te zullen moeten behelpen; en ik ben nog niet Filozoof genoeg om als DIOGENES in een ton te woonen. Dog ik ben bedugt 'er geen beter te zullen krygen. Myne dofgeestigheid, hoope ik, zal my, zo ik weer aan 't vryen ga, nu zo veel niet schaaden; alzo ik voorneemens ben eene proef te neemen van een middel, om leevendig door konst te zyn. Ik hebbe naamelyk in een boek van eenen STEVENSON, een Schotsch Geneesheer, geleezen, dat, wanneer, men met de voeten in warm water gaat zitten, zulks den omloop van het bloed vermeerdert; en daar door leevendigheid byzet, byna even als of men door 't gebruik van wyn de leevensgeesten in beweeging had gebragt, gelyk de Schryver zegt by ondervinding te

hebben. Indien ik door dit middel koom te slaagen, zal ik niet nalaaten het aan de wereld bekend te maaken; alzo het van veel nut zou kunnen zyn aan zulken, die, gelyk ik, het ongeluk hebben van al te stil te zyn, het zy dan zulks kome van te veel of van in 't geheel niet te denken. De grootste zwaarigheid, die ik 'er in zie, is, dat ik vreeze, dat, gelyk de Heer STEVENSON ondervonden heeft, de buitengewoone omloop van 't bloed schielyk, na 't eindigen van het baden, vermindert, en wel haast geheel ophoudt, en ik derhalven weder ras myne door konst verkreegene leevendigheid kwyt raaken mogt. Ik denke egter, dat wanneer men in agt neemt, om het bad op 't oogenblik te gebruiken, voor dat men geestig weezen wil, men 'er veel voordeel van trekken kan; en dat wanneer de vezelen der harssenen eens in eene goede plooi gebragt zyn, zy dezelve zo schielyk niet weder verliezen zullen; want het altyd niet waar is, dat waar de oorzaak ophoudt te werken, ook het uitwerksel moet ophouden. Ik zal ook tragten een middel uit te vinden, om deeze nieuwe manier, om geestig en leevendig te zyn, te volmaaken, en van langer duur te doen zyn. My dunkt dat de Heeren Bestierders van de Haarlemsche Maatschappy niet kwaalyk zouden doen, indien zy dit vraagstuk ter oplossing eens voorstelden; *op welke wys kan men het gebruik van 't warm voet-bad volmaaken, om leevendig en geestig te zyn?* My dunkt, dat 'er geen grooter dienst aan 't menschdom kon beweezen worden, dan een middel op te geeven, waar

door zy, die, of hunnen geest, door te nauwkeurig te zyn, bedorven hebben, of wel zy, die in 't geheel niet, of ten minsten zeer langzaam denken, vlug van verstand, geestig, leevendig, en regt aartig konden gemaakt worden. Men zou moogelyk my vraagen, of men door 't gebruik van wyn niet dit zelve einde zou konnen bereiken; en ik geloof van ja; dewyl ik by ondervinding hebbe, dat wanneer ik een goede roes gedronken had, ik veel vlugger en aartiger was dan anders. Dog ik zou van dit middel geen gebruik durven maaken, om dat men bezwaarlyk zyn knip zo kan regelen, dat zy voldoe om geestig te zyn, zonder dat men al te geestig, dat is te zeggen, onbescheiden zy. Daarenboven zoude 't moogelyk niet sterk aanpryzen, wanneer eene Juffrouw vernam, dat haar Minnaar haar nooit kwam bezoeken, zonder zig ten minsten half vol gezoopen te hebben; want een dronkaard zal zelden by vrouwen gezien zyn, en in 't vryen slaagen, of hy moet zeer ryk weezen. Ook ben ik van een geslagt, dat aan het voeteuvel zeer onderhevig is. Ik vreeze derhalven door 't gebruik van veel wyn, my dit kwaad op den hals te zullen haalen; daar ik in tegendeel het warm voet-bad zeer dienstig tegens dan ongeluk oordeele; dewyl het immers de doorwaasseming vermeerdert, en dat vooral aan de voeten, waar door de scherpe alkalische stoffen des te beter geloosd, en dus belet worden zig op de gewrigten te werpen.

Het Slot in 't volgend Vertoog.

De Denker.
N°. 157.
Den 30. December 1765.

Vervolg van N°. 156.

MEn verdenke my onderwylen niet van de vrouwelyke Sexe te haaten, om dat ik my niet geschikt oordeele haar te behaagen. Geensins. Wanneer ik bedaard redeneere, bevinde ik, dat een man, hy mag zo geleerd zyn als hy wil, en zo wel denken als moogelyk is, indien hy altyd denkt, zeer ongeschikt is eene vrouw te behaagen.

Ik ken de beschryving, die LA FARGUE van de Dames geeft,

‘*La Foiblesse est leur sentiment*,
‘*L'Inconstance leur Caractére*,
‘*La Vanité leur Element*,
‘*Et la Toilette leur Chimére*,
‘*Leur soin, leur gout & leur tourment*.
‘*Leur Penchants sont leur seuls oracles*,
‘*Elles n'ont qu'elles pour objet*,
‘*Les femmes sont de beaux spectacles*,
‘*Dont il faut craindre l'interêt*.

Eene vrouw is zekerlyk een leevendig en vlug schepsel; leevendigheid en vlugheid moeten derhalven haar behaagen. Zy begrypt geen bovennatuurkundige redeneering; zy heeft geene kennis van wiskundige waarheden; en verstaat de Natuurkunde niet. Een vrolyk onderhoud; ja zelfs een mal gebabbel, indien zy haare vlugheid maar kan te passe brengen, moeten haar duizendmaal meer genoegen geeven, dan de afgetrokkene en diepzinnige redeneeringen van een Wysgeer. Het beginsel van tegenzeggelykheid en van genoegzaamen grond; meetbaare en onmeetbaare grootheden, de regte en omgekeerde reden; aantrekking en veêrkragt; gevoeligheid en aandoenlykheid; en alle deeze uitdrukkingen der filozofie, zyn waarlyk geene gepaste stoffen om ee-

ne vrouw mede te onderhouden. Nu ieder Weezen moet, volgens de wet der Natuur, zyne grootste vergenoeging zoeken. Ik zoude dan gantsch niet filozofisch handelen, indien ik begeerde, dat een' vrouw smaak had in een filozoof, die haar, indien hy 'er al toe kwam om te spreeken, niet anders als van zulke stukken onderhouden kan. Zy handelt veel vernuftiger, wanneer zy een man kiest, die haar vermaaken kan, al waar het zelve door zyne zotheid. Het beste, dat zulk een Wysgeer doen kan, is na eene vrouw te zoeken, die zig in 't hoofd gebragt heeft eene geleerde vrouw te weezen. Zulk' eene zoude moogelyk eenen stilzwygenden filozoof met smaak verkiezen, alwaar het slegts om den naam te hebben, dat zy een geleerd en verstandig man had. Maar, om de waarheid te zeggen, 'er zyn weinige van dat soort die my behaagen; vermits gemeenlyk de geleerdheid in de vrouwen uit een beginsel van ydele roemzugt ontstaat, en dus met een goed deel van gekheid gepaard gaat. 't Zoude my niet moeijelyk vallen hier van veele voorbeelden by te brengen. En wat moet men van eene vrouw denken, die, om voor eene *sçavante* te passeeren, van zig zelve dingen schryft en zegt, die zy met de grootste reden zeer euvel op zou neemen, indien zy van haar door een ander gezegd wierden? Dit doet egter *Zelide*. Ik hebbe nog onlangs een bruilofts-vaars, door eene Juffrouw gemaakt, geleezen, het welk

ik daarom voor een bruilofts-vaars houde, om dat het agter eenige bruilofts-vaarsen was gedrukt, schoon 'er geen woord van trouwen inkwam; 't geen duisterer was dan de Sdhriften der Adepten, Kabalisten, of Mystieken; en, naar alle waarschynlykheid, door de maakster alleen, zo nog door haar, verstaan wierd. Nu zou zulk' eene vrouw in myne smaak vallen? Neen, zulk' eene staat my niet aan; en aan eene andere kan ik niet behaagen. Ik beschuldige de vrouwelyke Sexe dien aangaande niet; ik beklaage slegts my zelven, van door te willen denken storm geworden te zyn.

Dit is nog niet alles. Ik ben niet alleenlyk onbekwaam geworden om met vrouwen te verkeeren; weinige mans zyn 'er die my smaaken, en nauwlyks kan ik een gezelschap vinden, daar ik my vermaake. Want ik hebbe my gewend niets met vermaak aan te zien, waar in ik niet eenige volmaaktheid gewaar worde; en 'er zyn weinige lieden, die in hunnen omgang blyken geeven, dat zy voortreffelyke weezens zyn. Indien ik niets kan leezen, of indien geene van de aangenaame driften myns gemoeds in beweeging worden gebragt, vermaak ik my niet. En hier toe hebbe ik in de gezelschappen weinig gelegenheid. Ik voorzie ook hier uit, dat ik niet ligt my veele vrienden verwerven zal; en derhalven niet ligt gelegenheid tot bevordering zal hebben; te meer, daar ik den tyd te kostelyk agte, om dien door te bren-

gen in het maaken van opwagtingen by eenigen patroon. Zie daar weder een merkelyk nadeel, dat my myne filozofie toebrengt.

Maar men zal moogelyk niet willen gelooven, dat iemand door zyne manier van denken zodanig kan veranderen, als ik gesteld hebbe; ten zy ik ten minsten aanwyze, op welke manier dit waarschynelyk geschiede. Zie dan hier myne gedagten over dit stuk.

Ik neeme aan, volgens de Stelling van den Heer BONNET in zyn *Essai analytique sur les facultés de l'ame humaine*, dat wy niet denken, dan door middel van zekere vezelen in ons brein. Dat deze vezelen zo geschikt zyn, dat ieder derzelve slegts door zekere voorwerpen in beweeging gebragt wordt. Dat eene vezel eens zynde bewoogen geweest, eene meerdere geschiktheid behoudt om op nieuws in beweeging gebragt te worden, en dat zy in dat geval eenigsins eene andere gewaarwording aan de ziel overbrengt, dan toen zy voor 't eerst bewoogen werd; het welk eigenlyk de oorzaak van 't geheugen en de herinnering is. Dat de vezelen naby malkanderen gelegen, aan malkanderen verbonden zyn, zo dat de eene bewoogen zynde, eene andere, en deeze weder eene derde, en zo vervolgens in beweeging brengen kan. Nu een mensch, dat oppervlakkig denkt, en van het eene voorwerp op het andere springt, brengt veele verscheidene vezelen te gelyk, of kort agter elkanderen, en dikwyls

dezelfde, in beweeging; hoe meer zy bewoogen worden, hoe meerdere gesteldheid zy bekomen om bewoogen te worden; en hoe meer verschillende soorten van vezelen bewoogen zyn geweest, hoe meer denkbeelden, en hoe schielyker deeze aan den geest voorkomen. Dit is de grond van de vlugheid des verstands, van de geestigheid. Gantsch anders is 't gesteld met iemant, die alles nauwkeurig overweegt. Zyne ziel houdt lang eene dezelve vezel in beweeging; veel minder' vezelen van zyn brein worden 'er dan bewoogen; minder' verscheidenheden van indrukselen zyn dan in zyne herssenen te vinden. 't Is dan geen wonder, dat zulk, een mensch min vlug, min geestig is. De lust die hy daarenboven heeft van alles grondig in te zien, doet hem by iedere voorkomende gelegenheid den grond van iedere zaak naspeuren; hy durft niets uiten, waar van hy de waarheid niet grondig doorzien heeft; en dit doet hem de gelegenheid verliezen, om eene gepaste aanmerking te maaken: want wanneer hy zyne aanmerking gereed heeft, is het gesprek al lang op een ander onderwerp gevestigd. Dit is, naar myne gedagten, de wyze, op welke wy onze manier van denken kunnen veranderen; en hoe wy, door nauwkeurig te willen zyn, onze leevendigheid, onze vlugheid, onze geestigheid verliezen, en hoe wy ons buiten staat brengen om te behaagen, en ons dus ongelukkig maaken.

Hoe verstandig handelen dan deeze jonge luiden,

die zig zorgvuldig wagten hun verstand door nauwkeurigheid van denken te bederven! Hoe verstandig handelt de jonge *Rabula*, die op de hooge school gezonden om zig in de studien te oeffenen, den dag liever in het koffi-huis dan op 't kollegie, den avond liever op de assemblée dan op zyn studeerkamer, en den nagt liever tusschen laken en deken dan in 't midden van de boeken doorbrengt! Hoe loffelyk is de handelwyze van de schoone *Laetitia*, die, om haare geestigheid niet te verliezen, haar katechizeerboek niet veel verder als tot *wie heeft u geschaapen*, inziet; en nooit iets anders als chansons of een Roman geleezen heeft! Een goede voorraad van airtjes, eenige couplets uit een opera; de naamen van ieder stuk van het vrouwelyk opschik; de kennis van whist, l'ombre, manille, cribbif, trente & un, pharon, en zo voorts; 't Fransch vlot te konnen spreeken, het schryven is zo noodig niet; te kunnen danssen, te paard ryden, schermen; zie daar weetenschappen genoeg om een fraai jong Heer te vormen; en hoe minder hy buiten dit alles weet, hoe zekerer hy is van zyn fraai verstand niet te verliezen. Een jonge Juffer is ook uitgeleerd, wanneer zy Fransch kan, weet te danssen, te zingen, te speelen, te borduuren, en te babbelen. Is het wel te verwonderen, dat onze Saletten zo geestig zyn, daar zy door lieden worden samengesteld, die gelukkiglyk geene andere weetenschappen bezitten, dan die ik, zo even heb opgenoemd? O gelukkige tyden van

myne jongelingschap, toen ik even als deezen aartig, geestig, vrolyk, en by gevolg bemind was! O konde ik u te rug roepen, dagen van myne onweetendheid!..... Maar ik weete niet wat zig tegen deeze wenschen in myne ziel verzet; het kan immers de Reden niet weezen.

Zie daar; Mynheer *Denker*, mynen beklaagelyken toestand. Gy begrypt zeer ligt, dat ik om myne voorgaande vrolykheid, geestigheid, en bevalligheid denkende, my bedroeven moet hier van gantsch verstooken te zyn. Dikwyls heb ik getwyffeld, of ik niet geheel gek geworden was; dog een ding heeft my vertroost. Naamelyk ik hebbe bemerkt, dat Gy my nog niet voor geheel en al gek moest houden, daar Gy bereids aan verscheide Vertoogen, door my U toegezonden, plaats in uw papier gegeeven hebt; en zo Gy deezen Brief waardig oordeelt het publiek medegedeeld te worden, zal my dit weder een nieuw bewys geeven, dat ten minsten één verstandig man myne redeneeringen goedkeurt; en door den *Denker* te worden goedgekeurd, is een treffelyke zaak voor iemant, die zig verbeeldt te denken. Ja ik kan U verzekeren, dat ik het met deezen uit de oudheid volkomen eens ben, die liever van SOCRATES alleen, dan van het gantsche volk van Athene, wilde gepreezen worden.

Ik ben, enz.